

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**DOKTORA
TEZİ**

**STİLİSTİK AÇIDAN
TAZARRU'-NÂME'DE
SÖZ SİMETRİSİ**

Volkan KARAGÖZLÜ

**TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI
ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI**

KASIM 2015

STİLİSTİK AÇIDAN TAZARRU’-NÂME’DE SÖZ SİMETRİSİ

Volkan KARAGÖZLÜ

DOKTORA TEZİ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KASIM 2015

Volkan Karagözlü tarafından hazırlanan “Stilistik Açıdan Tazarru’-nâme’de Söz Simetrisi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Gazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Filiz KILIÇ

Türk Dili ve Edebiyatı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

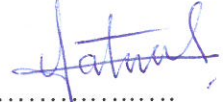
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Başkan : Prof. Dr. Fatma Sabiha Kutlar OĞUZ

Türk Dili ve Edebiyatı, Hacettepe Üniversitesi

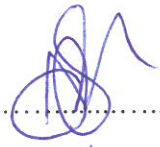
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

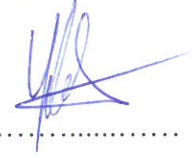
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Ayşe YILDIZ

Türk Dili ve Edebiyatı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Üye : Doç. Dr. Tuncay BÜLBÜL

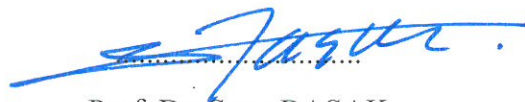
Türk Dili ve Edebiyatı, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~

Tez Savunma Tarihi: 11 / 11 / 2015

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

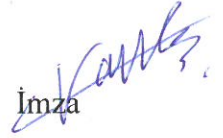

Prof. Dr. Suna BAŞAK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

Volkan KARAGÖZLÜ

11/11/2015

STİLİSTİK AÇIDAN TAZARRU’-NÂME’DE SÖZ SİMETRİSİ

(Doktora Tezi)

Volkan KARAGÖZLÜ

GAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Kasım 2015

ÖZET

Mertol Tulum tarafından yayımlanan Tazarru’-nâme metni üzerine yapılan bu çalışma, Sinan Paşa’nın nesirdeki kullanımlarını gösteren üslup çalışmasıdır. Çalışmada Sinan Paşa’ya ait olan yazma biçimini ortaya koymak için belagat ilminin seci konusundaki bilgilerinden yararlanılmış, Batılı yöntemlerin eserin değerini ifade eden dikkatleri yeri geldikçe kullanılmıştır. Sinan Paşa’nın nesir üslubunda dikkati çeken nokta, eserlerinin birbirleriyle uyumlu yapılarla oluşturmuş olmasıdır. Kaynaklarda estetik nesrin ilk ve en önemli eseri olarak kabul edilen Tazarru’-nâme baştan sona simetrik yapılarla yazılmıştır. Bu yapılarda 14 simetri ölçütü kullanılmıştır. Yapıların bu biçimde kullanılması, nesrin sanat yönünü oluşturduğu çalışmanın temel kabullerindendir. Tazarru’-nâme’de simetrik yapıların en önemli özelliği secili kullanılmalarıdır. Sinan Paşa secileri, belli bir düzen içerisinde bu yapılarda kullanmıştır. Secilerle bir araya getirilen ikili yapılarda, seciden önceki bölümler son derece uyumludur. Bu bölümlerde söz grupları, kelimeler, kelimelerin türü, kökeni, hece sayısı, kelimelere gelen ekler birbirlerine denktir. Bu denklikler, ses simetrisini de oluşturmuştur. Böylelikle seciden önceki kısımlarda kelimeler söz, ses, ahenk bakımından birbirleriyle son derece uyum içinde kullanılmıştır. Bu ölçülülük cümlelerin başından sonuna kadar devam etmektedir. Eserde, seci bu denklikleri başlatan, yapının sonuna kadar sürmesini sağlayan ve sonlandıran bir işleve sahiptir. Bu denk kullanımlar şiirdekine benzer vezin kullanımlarını da oluşturmuştur. Tazarru’-nâme’de simetrik kullanımlar eserin cümleden büyük yapılarında, cümlede, cümle öğelerinde, söz gruplarında, kelimelerde, kelimelerin hecelerinde ve eklerde bulunmaktadır. Böylece simetri eserin sadece bir bölümünde değil, eserin bütününde görülmektedir. Sinan Paşa’nın üslubunun bu biçimde incelenmesiyle amaçlanan nesir cümlelerindeki sanat yönünü belirlemektir. Cümleden, eklere kadar olan simetrik kullanımlar, nesir cümlelerinin şiire ait özellikleri taşımasını hatta eserin bazı bölümlerinde, şiiri aşmasını sağlamıştır. Simetrik yapıların seci ile bir araya getirilmesi eserin sanat yönünü ortaya çıkarmıştır. Bu kullanımlar Sinan Paşa’nın diğer eserlerinde de görüldüğü için, onun üslup özelliğidir. Klasik edebiyat alanındaki çalışmalar şimdiye kadar estetik yönden değerlendirilmemiştir. Simetrinin güzel ile olan ilişkisi düşünüldüğünde, Tazarru’-nâme’deki simetrik kullanımların, eserin değeri hakkında fikir verebilecek nitelikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bilim Kodu : 309.4.011

Anahtar Kelimeler : simetri, stilistik, estetik nesir, seci, Tazarru’-nâme

Sayfa Adedi : 293

Danışman : Prof. Dr. Filiz KILIÇ

PAROLE SYMMETRY AT TAZARRU'-NÂME IN TERMS OF STYLISTIC

(Ph.D. Thesis)

Volkan KARAGÖZLÜ

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

November 2015

ABSTRACT

This study, on the text of Tazarrunâme published by Mertol Tulum, shows the use of style in prose of Sinan Pasha. In the study, it is benefited from the knowledge about *sadj'* (rhyme in the prose) of the eloquence to lay out the writing style belonging to Sinan Pasha and the attention which refers to the value of the work of Western methods, is used when needed. The striking point in Sinan Pasha's prose style is that he creates his works from structures compatible with each other. Tazarrunâme that is accepted as the first and most important work of aesthetic prose in sources is written with a symmetric structure from beginning to end. Fourteen symmetry criterion is used in these structures. Using the structures in this style is the basic assumption of the work consisting of the artistic aspect of prose. The most important feature of symmetric structures in Tazarrunâme is to use rhymes. Sinan Pasha uses *sadj'*es in these structures in a certain form. The previous parts are extremely compatible in the binary structures combined with *sadj'*. Word groups, words, the origin of word, the number of syllables and appendix are equivalent to each other in these parts. These equations make up of sound symmetry, too. Thus, words are used in perfect harmony with each other in terms of statement, sound and rhythm in previous sections. This proportionality continues from the beginning to the end. *Sadj'* has a function that initiates these equations and provides the structure to continue to the end and terminates it in the work. The equivalent uses create uses of meter as in poetry. The symmetric uses in Tazarrunâme are in larger structures than sentence, sentence, the elements of sentence, word groups and word and appendix of the work. Thus, the symmetry is seen not only in a part of the work but also in all. The aim of the examination of Sinan Pasha's prose style in this format is to state the artistic aspect in his prose sentences. The symmetric uses from the sentence up to the attachments provide including the characteristics of the poetry of the prose sentence and exceeding a poem, even in some parts of the work. Being used of symmetric structures together with *sadj'*es reveals the artistic aspect of the work. This use is the feature of Sinan Pasha's prose style as it also seems in others. The works in the field of classical literature have not been evaluated from the aesthetic aspects so far. If we consider its relationship with the beauty of symmetry, we reach the following conclusion that the symmetric uses in Tazarrunâme are able to give you an idea about the value of the work.

Science Code : 309.4.011

Key Words : symmetry, stylistic, esthetic prose, *sadj'*, Tazarru'-nâme

Page Number : 293

Supervisor : Assoc. Prof. Dr. Filiz KILIÇ

TEŞEKKÜR

Çalışma süresince karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmemde bana yardımcı olan, yoğun mesaisi içinde hiçbir zaman değerli katkılarını benden esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Filiz KILIÇ'a öneri, destek ve fikirlerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Sayın hocamın cesaret verici teşvikleri olmasaydı bu tez ortaya çıkmazdı. Ayrıca zamanlarından ve hayatlarından çaldığım eşim Serpil, kızlarım Ezgi, Gönül Simay ve oğlum Fevzi Gökberk'e, benden maddi ve manevi desteklerini esirgemedikleri için şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xviii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xxii
RESİMLERİN LİSTESİ.....	xxvi
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xxviii
1. GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

2. SİNAN PAŞA HAYATI, ESERLERİ.....	13
2.1. Hayatı, Ailesi, Eğitimi.....	13
2.2. Eserleri.....	15
2.3. Sanatçı Kişiliği.....	18

II. BÖLÜM

3. TAZARRU’-NÂME’DE SİMETRİ VE GÖRÜNÜMLERİ	21
3.1. Simetri Anlamı ve Çeşitleri.....	21
3.1.1. Yansıma simetrisi.....	21
3.1.2. Dönel simetri.....	25
3.1.3. Akış simetrisi.....	28
3.2. Edebiyat ve Simetri.....	30
3.2.1. Klasik Türk edebiyatında simetri ve görünüşleri.....	30
3.2.1.1. Klasik Türk şiirinde simetri.....	30
3.2.1.2. Klasik Türk nesrinde simetri.....	30
3.3. Tazarru’-nâme’de Söz Simetrisi.....	43
3.3.1. Söz simetrisini sağlayan ölçütler.....	46

3.3.2. Seci: Tanımı, çeşitleri ve tarihî gelişimi.....	59
3.3.2.1. Secinin tanımı.....	59
3.3.2.1.1. Seci ile ilgili kavramlar.....	59
3.3.2.1.2. Fasıla ve fıkra kavramları.....	60
3.3.2.2. Seci çeşitleri.....	65
3.3.2.2.1. Mütevâzî seci (sec'-i mütevâzî).....	65
3.3.2.2.2. Mutarraf seci (sec'-i mutarraf).....	65
3.3.2.2.3. Murassa seci (sec'-i murassa).....	66
3.3.2.2.4. Mütevâzîn seci (sec'-i mütevâzîn).....	66
3.3.2.3. Secinin tarihî gelişimi.....	67
3.3.2.4. Türk edebiyatında secinin kullanımı.....	71
3.3.2.4.1. Sözlü edebiyat ürünlerinde secinin kullanımı.....	72
3.3.2.4.2. Yazılı edebiyat ürünlerinde secinin kullanımı.....	75
3.3.3. Tazarru'-nâme'de seci kullanımı.....	93
3.3.3.1. Seci yapıları.....	93
3.3.3.1.1. Y-1 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri.....	93
3.3.3.1.2. Y-2 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri.....	95
3.3.3.1.3. Y-3 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri.....	96
3.3.3.1.4. Y-4 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri.....	98
3.3.3.1.5. İkili simetrik yapılar.....	100
3.3.3.2. Secilerin seci yapılarındaki görünümü.....	101
3.3.3.2.1. Secilerin Y-1 yapısında kullanımı.....	101
3.3.3.2.2. Secilerin Y-2 yapısında kullanımı.....	103
3.3.3.2.3. Secilerin Y-3 yapısında kullanımı.....	107
3.3.3.2.4. Secilerin Y-4 yapısında kullanımı.....	108
3.3.3.3. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci ve çeşitleri.....	111
3.3.3.3.1. Mutarraf secinin (sec'-i mutarraf) kurulum ve	

kullanım özellikleri.....	113
3.3.3.3.2. Mütevâzî secinin (sec-i mütevâzî) kurulum ve kullanım özellikleri.....	130
3.3.3.3.3. Murassa secinin (sec'-i murassa) kurulum ve kullanım özellikleri.....	133
3.3.3.3.4. Mütevâzin secinin (sec'-i mütevâzin) kurulum ve kullanım özellikleri.....	135
3.3.3.4. Fasılalarda Türkçe eklerin kullanımı üzerine.....	137
3.3.3.4.1. Yapım eklerinin fasılalarda kullanım ve kurulum özellikleri.....	138
3.3.3.4.2. Çekim eklerinin fasılalarda kullanım ve kurulum özellikleri.....	144
3.3.3.5. Tamlamalarda seci kullanımı.....	154
3.3.3.5.1. Türkçe tamlamaların kullanımı.....	155
3.3.3.5.2. Farsça tamlamaların kullanımı.....	159
3.3.4. Söz dizimi ve cümle simetrisi.....	165
3.3.4.1. Cümle öğeleri ve cümle kuruluşu simetrisi.....	165
3.3.4.1.1. Cümle öğeleri simetrisi.....	165
3.3.4.1.2. Cümle kuruluşu simetrisi.....	175
3.3.5. Söz grupları ve kelime simetrisi.....	207
3.3.5.1. Söz grupları simetrisi.....	207
3.3.5.1.1. Söz grubu karşılığı tek kelime kullanımı.....	210
3.3.5.1.2. Tamlamalarda simetrik kullanımlar.....	211
3.3.5.1.3. Farklı söz gruplarında söz simetrisi.....	246
3.3.5.2. Tek kelimelerin simetrisi.....	249
3.3.5.2.1. Kelime kökenine göre simetri.....	252
3.3.5.2.2. Kelime türlerine göre simetri.....	254

3.3.5.2.3. Kelimelerin yapılarındaki simetri.....	256
4. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	263
KAYNAKLAR.....	277
EKLER.....	285
EK-1. Seci bölümü için incelenen belagat kitapları.....	287
EK-2. Murassa seci için yararlanılan belagat kitapları.....	291
ÖZGEÇMİŞ.....	293

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. Tazarru'-nâme'de bulunan yapıların çeşitleri ve sayısı	44
Çizelge 3.2. Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapıların sayısı.....	98
Çizelge 3.3. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci ve çeşitleri.....	110
Çizelge 3.4. Mutarrafi seciyi oluşturan kelimelerin kökeni.....	112
Çizelge 3.5. Türkçe kelimelerle oluşturulan mutarrafi secinin kurulum biçimi.....	114
Çizelge 3.6. Türkçe kelime kökünde bulunan mutarrafi secilerin kurulum ve kullanım sayıları	116
Çizelge 3.7. Farsça kelimelerle yapılan mutarrafi secilerin kurulum biçimleri.....	119
Çizelge 3.8. Farsça kelime kökünde bulunan mutarrafi secilerin kurulum biçimleri.....	121
Çizelge 3.9. Arapça kelimelerle yapılan secilerin kullanım ve kurulum özellikleri.....	126
Çizelge 3.10. Mütevâzî secinin kullanım ve kurulum sayıları.....	131
Çizelge 3.11. Mütevâzin secinin kullanım ve kurulum sayıları	135
Çizelge 3.12. Fasılalarda kullanılan çekim ekleri ve çeşitleri.....	151
Çizelge 3.13. İsim çekim eklerinin getirildiği kelime kökenleri sayısı.....	153
Çizelge 3.14. Simetrik olarak kullanılan cümle öğelerinin çeşitleri ve sayıları.....	173
Çizelge 3.15. Yapılarına göre simetrik kullanılan cümleler.....	175
Çizelge 3.16. Aynı yapıdaki cümlelerin çeşitleri sayı ve yüzdeleri.....	176
Çizelge 3.17. Kurallı basit cümle öge simetrisi.....	184
Çizelge 3.18. Kurallı basit fiil cümlelerinin öge simetrisi.....	186
Çizelge 3.19. Kurallı basit isim cümleleri öge simetrisi.....	187
Çizelge 3.20. Tazarru'-nâme'de kullanılan tüm cümlelerin öge simetrisi oranları.....	202
Çizelge 3.21. Tazarru'-nâme'de kullanılan fiil cümlelerinin öge simetrisi oranları.....	203
Çizelge 3.22. Tazarru'-nâme'de kullanılan isim cümlelerinin öge simetrisi oranları.....	203
Çizelge 3.23. Tazarru'-nâme'deki söz gruplarının dağılımı ve grubu oluşturan kelimelerin sayıları.....	248

Çizelge 3.24. Tek kelimelerin köken bakımından dağılımı.....	253
Çizelge 3.25. Tek kelimelerin tür bakımından dağılımı.....	254
Çizelge 3.26. Yapılarına göre simetrik kullanılan kelimeler.....	258
Çizelge 3.27. Ekli ve eksiz simetrik kullanılan kelimelerin sayısı.....	260

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 3.1. Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapıların sayıları.....	99
Şekil 3.2. Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapıların oranları.....	99
Şekil 3.3. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci ve çeşitlerinin sayıları.....	110
Şekil 3.4. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci çeşitlerinin oranları.....	111
Şekil 3.5. Mutarraf seciyi oluşturan kelimelerin kökenleri.....	112
Şekil 3.6. Mutarraf seciyi oluşturan kelimelerin kökenlerinin oranı.....	113
Şekil 3.7. Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secilerin kurulum sayıları.....	115
Şekil 3.8. Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secilerin kurulum oranları.....	116
Şekil 3.9. Türkçe kelime kökünde bulunan mutarraf secilerin kurulum oranları.....	118
Şekil 3.10. Farsça kelimelerle yapılan mutarraf secilerin kurulum sayıları.....	120
Şekil 3.11. Fasça kelime kökünde bulunan mutarraf secilerin oranları.....	122
Şekil 3.12. Fasça kelimelerdeki mutarraf secilerin oranları.....	124
Şekil 3.13. Arapça kelimelerle yapılan secilerin kurulum oranları.....	126
Şekil 3.14. Arapça kelimelerle yapılan secinin kurulum ve kullanım özellikleri.....	127
Şekil 3.15. Arapça kelime kökünde bulunan secilerin kurulum oranları.....	127
Şekil 3.16. Tazarru'-nâme'de kullanılan mütevâzî seci.....	131
Şekil 3.17. Kelime kökünde bulunan mütevâzî secinin oranı.....	132
Şekil 3.18. Mütevâzin secinin kurulum oranları.....	136
Şekil 3.19. Fasılalarda kullanılan çekim eklerinin çeşitleri.....	152
Şekil 3.20. Fasılalarda kullanılan çekim ekleri oranı.....	152
Şekil 3.21. İsim çekim eklerinin ulandıkları kelime kökenlerinin dağılımı.....	153
Şekil 3.22. İsim çekim eklerinin getirildiği kelime kökenlerinin oranları.....	154
Şekil 3.23. Simetrik kullanılan cümle öğelerinin çeşitlerinin dağılımı.....	174
Şekil 3.24. Cümle öğeleri simetrisinin oranları.....	175
Şekil 3.25. Simetrik olarak kullanılan cümlelerin yapılarına göre oranları.....	176

Şekil	Sayfa
Şekil 3.26. Simetrik olarak kullanılan aynı yapıdaki cümlelerin sayıları.....	177
Şekil 3.27. Aynı yapıdaki simetrik cümlelerin oranları.....	177
Şekil 3.28. Basit cümle öge dağılımı simetrisi.....	178
Şekil 3.29. Basit yapılı devrik fiil cümlelerin öge simetrisi oranları.....	183
Şekil 3.30. Basit yapılı devrik isim cümlelerinin öge simetrisi oranları.....	183
Şekil 3.31. Basit yapılı kurallı cümlelerin öge simetrisi.....	184
Şekil 3.32. Kurallı basit fiil cümleleri öge simetrisi oranı.....	187
Şekil 3.33. Kurallı basit isim cümlesi öge simetrisi.....	188
Şekil 3.34. Tazarru'-nâme'de kullanılan ki'li birleşik cümle türleri.....	191
Şekil 3.35. Ki'li birleşik isim cümlesi öge simetrisi.....	192
Şekil 3.36. Ki'li birleşik fiil cümlesi öge simetrisi.....	192
Şekil 3.37. Biri isim diğeri fiil cümle öge simetrisi.....	193
Şekil 3.38. Tazarru'-nâme'de kullanılan sıralı cümlelerin türlere göre dağılım oranı...	195
Şekil 3.39. Sıralı fiil cümlesi öge simetrisi.....	196
Şekil 3.40. Sıralı isim cümlesi öge simetrisi.....	197
Şekil 3.41. Sıralı cümlelerde biri isim diğeri fiil cümlesi olarak kurulan yapıların öge simetrisi	198
Şekil 3.42. Şartlı birleşik cümlelerin cümle türlerine göre dağılımı.....	199
Şekil 3.43. Şartlı birleşik cümlede simetrik öge kullanım oranları.....	199
Şekil 3.44. Tazarru'-nâme'de karşılıklı kullanılan söz gruplarının oranı.....	208
Şekil 3.45. Söz gruplarını oluşturan kelimelerin sayılarının oranı.....	248
Şekil 3.46. Simetrik olarak tek başına kullanılan kelimelerin kökenleri.....	254
Şekil 3.47. Tek kelimelerin tür bakımından oranı.....	255
Şekil 3.48. Yapılarına göre simetrik kullanılan kelimelerin oranı.....	258
Şekil 3.49. Ekli ve eksiz simetrik olarak kullanılan kelimelerin oranı.....	259

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 3.1. Yansıma simetrisine sahip kelebek resmi.....	22
Resim 3.2. Yansıma simetrisine sahip duvar süsü olarak kullanılan kelebek motifi.....	22
Resim 3.3. Yansıma simetrisi oluşturan dağ.....	23
Resim 3.4. Tacmahal resmi.....	23
Resim 3.5. Yansıma simetrisiyle birlikte dönel simetriye sahip çiçek resimleri.....	24
Resim 3.6. İnsan yüzündeki simetri.....	24
Resim 3.7. Osmanlı döneminden kalma bir teber.....	25
Resim 3.8. Dönel simetriye sahip şekil.....	25
Resim 3.9. Kar kristalleri.....	26
Resim 3.10. Dönel simetriye sahip bitki.....	26
Resim 3.11. Günlük hayatta dönel simetriye sahi eşyalar.....	27
Resim 3.12. Kaleideskop resmi.....	27
Resim 3.13. Mandala resmi.....	28
Resim 3.14. Topkapı Sarayı'nda Topkapı Parşömeni koleksiyonundan örnek.....	28
Resim 3.15. Günlük yaşamdan akış simetrisi örnekleri.....	29
Resim 3.16. Akış simetrisine sahip müzik notaları.....	29
Resim 3.17. Duvar süsü motifi.....	29
Resim 3.18. Çini motifi.....	30
Resim 3.19. Leylek motifli istif yazı.....	36
Resim 3.20. Geometrik bir şekilde istif edilmiş yazı-desen örneği.....	37
Resim 3.21. Gazi Giray'a ait dairevî gazel.....	38

SİMGELER ve KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar Açıklama

A.G.T.	Adı geçen tez
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
BKZ.	Bakınız
B.N.	Belirtili nesne
C.	Cilt
ÇEV.	Çeviren
D.	Doğum
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
N.	Nesne
NR.	Numara
Ö.	Ölüm
Ö.	Özne
SO	Simetrik olmayan
TDK	Türk Dil Kurumu
Y.	Yüklem
Y.T.	Yer tamlayıcısı
Y-1	Secilerin bir sonraki cümlede kullanıldığı simetrik yapılar
Y-2	Secilerin hem aynı cümlede hem de diğer cümlede kullanıldığı yapılar
Y-3	Bağlaç, ulaç ve noktalama işaretleri ile uzun cümle oluşturan yapılar
Y-4	Söz grubu biçiminde oluşturulmuş simetrik yapılar
YY.	Yüzyıl
Z.T.	Zarf tümleci

1. GİRİŞ

Türkçede üslupbilim, deyişbilim, biçembilim terimleri ile karşılanan stilistik, kökleri eski retoriğe dayanan, dilbilimden alınan kavram ve yöntemlerin yardımıyla metinlere uygulanan, sistemli çalışma biçimidir (J.R.B. New Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics, 1993: 1227-1229). Buradaki metin kavramı sadece yazılı olan metinleri değil sözlü metinleri de kapsamaktadır. Stilistik, yazılı ve sözlü metinlerdeki üslup çalışmalarıdır. Üslup ile kastedilen, tümüyle dil tarafından sunulan metindeki belirgin öğelerin, yapıların veya öge, yapı çeşitlerinin tutarlı olarak kullanım sıklığıdır. Sözlü ve yazılı metinlerin tam stilistik incelemesi metni; dilbilimin geleneksel ses, biçim, yapı ve anlam düzeylerinde izah eder (The Linguistics Encyclopedia, 2005: 510).

Stilistik, en önemli alanın dile verildiği metinsel yorumlama yöntemidir. Çeşitli biçimler, modeller ve dilsel yapıları oluşturan düzeyler, metnin işlevinin dizini olduğundan üslup üzerine çalışanlar için dil oldukça önemlidir. İster herkes tarafından kabul edilen yüksek sanat eserleri, isterse daha popüler olan yazı biçimleri olsun edebiyat, üslup araştırmalarında, tercih edilen çalışma alanıdır. Stilistik ile edebiyat arasındaki geleneksel ilişki iki uyarıyı da beraberinde getirir. Birincisi dil kullanımlarındaki yaratıcılık ve yenilik sadece edebiyat eserlerine has olarak görülemez. Pek çok söylem biçimi (ilan, gazetecilik, popüler müzik, hatta günlük konuşmalar) sıklıkla yüksek derecede stilistik mahareti göstermektedir. Böylece dil kullanımlarındaki ustalığın sadece edebî eserlere ait olduğu görüşü yanlış olacaktır. İkinci uyarı ise, üslup incelemelerindeki tekniklerin pek çoğunun, edebî metinleri anlamak için kullanılan yapıların ve işlevlerin, dilbiliminden alınmasıdır (Simpson, 2004: 2).

Stilistik, metnin neden, nasıl işlediğini; sayfadaki kelimelerden, kelimelerin manasına nasıl ulaştığımıza cevap vermek ve bunları açıklamak için dilbilimsel modelleri, teorileri, sistemleri ve bunların analitik araçlarını kullanır. Analizler, nitelik ve nicelik bakımından bir metnin ses, sözlük, dilbilgisi, anlambilgisi, edimsel ve söylem özellikleri üzerine odaklanır. Dilbilimindeki temeli ile birlikte stilistik (ideal olarak) bilgili, sistematik, geri alınabilir ve aynı zamanda sürekli ve tutarlı bağlamsal analiz olarak nitelenir. Bunun yanında stilistik tahrifata (uydurmaya) da açıktır. Dilbilimin bilimsel doğası gereği, diğer beşeri bilimlerle karşılaştırıldığında, metni analiz etmek için stilistik yaklaşımın diğer edebiyat eleştiri alanlarından daha nesnel olduğu görülebilir. Ancak hiçbir üslup çalışması

yüzde yüz nesnel olamaz. Üslup çalışması yapan kişinin bireysel tercihleri ve odaklandığı nokta kadar seçilen dilbilimsel yöntem gibi sayısız etken tarafından stilistiğin nesnelliği etkilenebilir. Stilistiğin dilbilim ve edebiyat çalışmalarını bir araya getirdiği açıkça görülmesine rağmen, o disiplinler arası faaliyet alanıdır. Felsefe, kültürel kuram, sosyoloji, tarih ve psikoloji üslup araştırmaları içinde kendi yollarını bulurlar (Norgaard, Montoro and Busse, 2010: 1-2).

Metne bağlı inceleme edebî eseri öz ve biçim bakımından incelemeyi amaçlar. Öz, eserin içeriği, anlattığı konudur. Ülkemizde edebî eseri onun içeriğinden ibaret saymak, sadece içerik üzerinde durarak eserin incelendiğini sanmak eğilimi çok yaygındır ... Metne bağlı incelemenin ikinci aşaması biçim incelemesidir. Biçim, “nasıl”a yönelik incelemedir. Biçim incelemesinin önemli bir alanı, üslup araştırmasıdır. Üslup araştırması, Batı edebiyat biliminde stilistik adıyla özel bir yere sahip olup ekollere ayrılmış üslup çalışmaları yapılırken, bizde önemi takdir edilmeyen bir alandır (Aytaç, 2009: 84-86).

Klasik Türk edebiyatında doğrudan bir şaire yönelerek onun üslup özelliklerini ele alan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu çalışmalarında bir bölüm hâlinde sunulan sanatçının dil ve üslubunun incelendiği yerler ise birbirini taklit eden mekanik bölümlerdir. Bu bölümlerde genellikle şairin kullandığı arkaik kelime ve deyimler, atasözleri, başka kalıp sözler, terimler, şairin yaşadığı çağın ya da eserinin yazıldığı bölgenin dilini ve imlasını yansıtan örnekler sıralanmakta böylelikle üslup incelemesi yapıldığı sanılmaktadır. Bunlar, şairin üslubunu ortaya koymak için sunulan ipuçları olsa da yeterli değildir (Dilçin, 2011: 322). Şairlerin üslup özelliklerini inceleyen az sayıdaki çalışmalardan Cem Dilçin’in incelemeleri klasik Türk edebiyatına farklı bakış açıları getirmiştir. Araştırmacı özellikle Fuzûlî divanı ve şiirleri üzerine yaptığı incelemelerde stilistik araştırmalarda ele alınan koşutluk, önceleme, sapma ve devriklemelere dikkati çekmiştir. İncelemelerinde, şairin kendine özgü olduğunu bu öğelerin yardımıyla ortaya koymuştur.

Şiir alanında bir başka üslup çalışması ise İbrahim Gültekin’in “Hüsn ü Aşk’ın Anlam Dünyası ve Hüsn ü Aşk Bağlamında Şeyh Gâlib’in Üslup Özellikleri” (2011) adlı doktora tezidir. Çalışmanın üçüncü bölümü Hüsn ü Aşk’ın üslubunun incelendiği yerdir. “Hüsn ü Aşk’ın Üslup Özellikleri” başlığı altında eserin kelime dünyası incelenmiş, eserde geçen kelimeler türleri, kökenleri ve çeşitleri bakımından ele alınmıştır. Kelime türlerinden fiillerin, bölümlere göre kullanımı ve bunların anlama katkısı araştırılmıştır. Araştırmacıya

göre Şeyh Galib'in üslup özelliğini yansıtan ahenk unsurları “Söz Sanatları” ve “Söz Tekrarları”, “Ses Tekrarları” başlıkları altında tespit edilmiştir. Eserde kullanılan cümleler üslup bölümünün “Cümle” başlığı altında incelenmiş, eserin bölümleriyle kullanılan cümle yapıları arasında ilgi kurulmuştur. Hüsn ü Aşk'taki bir başka üslup özelliği ise edebî sanatların kullanılmasıdır. Çalışmada sadece edebî sanatlar tespit edilmekle kalmamış, anlam çerçevesi içinde edebî sanatların kullanım özellikleri incelenmiştir. Bölümlere göre edebî sanatların çeşitliliğinin sebepleri ortaya konmuştur. Çalışmada kelime türlerinden, cümle yapılarına ve söz sanatlarına kadar Şeyh Gâlib'e özgü kullanımlar tespit edilmiştir. Çalışma divan şiirinin son usta şairinin üslup özelliklerini ele alması bakımından önemlidir.

Klasik Türk edebiyatı nesir alanında ise üslup çalışmaları yok denecek kadar azdır. Makale ve inceleme boyutunda birkaç yazının dışında, bir eserin üslup özelliklerini ele alan ve değerlendiren bir çalışma şimdiye kadar yapılmamıştır. Nesrin İnşâsı -Düz Yazıda Dil, Üslup ve Türler (Aynur vd., 2010) değişik araştırmacılar tarafından yazılan klasik Türk nesrinde üslup ile ilgili görüşlerin bir araya getirildiği ilk derli toplu kitaptır. Buradaki makalelere bakıldığında kuramsal yazıların ağırlıkta olduğu görülür. Kitabın ekler bölümündeki Andreas Tietze'nin “Gelibolu'lu Âlî'nin Düzyazı Biçemi” (2010: 188-213) adlı makalesi ise alanda yapılan nadir çalışmalardan bir tanesidir. Tietze, bu çalışmasında, yaratma çabasında olan sanatçının kendinden öncekileri takip ettiği fakat onlardan farklı olmak istediğini bu yüzden kendini ayırtırmak isteyen sanatçının önce ortak kalıpları kullandığını söyler. Sanatçının farklı olabilmesi için ortak kalıplarla oluşturulan dönem üslubundan farklı olması gerekir. Tietze, makalede önce Âlî'nin dönem üslubunu ve inşâda görülen kullanımlara benzer dil özelliklerini anlatır. Sonra ise, Âlî'nin kişisel üslubu hakkında bilgi verir, bu bölüm üslup başlığı altında yapılan diğer çalışmalarda görülmez. Âlî'ye özgü olanların, eserlerinden örneklerle ifade edildiği makale bir yazara ait olan üslup özelliklerini ortaya koyması bakımından ilktir. Klasik Türk edebiyatı üslup incelemelerine katkısı inkar edilemeyecek olan çalışmanın sınırları da makale ölçüsündedir. Makale biçiminde yazılan bir başka araştırma ise Şerife Yalçinkaya'nın “Klasik Türk Edebiyatında Paralel Dil Yapıları -Fuzûlî Divan Dibâcesi-” adlı eseridir. Bu çalışmada savunulan, “estetik nesirde belirleyici unsur seciden çok Türkçe yapılarıdır. Metnin örgüsü paralel yapılara ve Türkçe ek ve çekimlere dayanır” düşüncesidir (Yalçinkaya, 2007). Fuzûlî'nin divan dibacesindeki cümlelerin yapılarına göre incelendiği makalede, estetik nesirdeki ses ve anlam ilişkileri maddeler hâlinde sıralanmıştır.

Makalede dibâcenin ikili yapılar sayesinde adeta bir mesnevi tarzında yazıldığı, sadece şiirden bahsetmediğini şiirin nasıl olması gerektiğini diliyle kurduğu görüşüne yer verilir. Çalışmada anlatılanlar bir ilk olması bakımından önemlidir. Özellikle sonuç bölümünde ulaşılan yargı, estetik nesirdeki şiirsel unsurlara dikkati çekmesi bakımından değerlidir. Fakat bu yargının makale içinde temellendirilmediği de görülmektedir. Bir yazarın üslubuna dair bir başka çalışma ise Ferudun Hakan Özkan'ın (2012) "Ahmed-i Bîcân'ın Nesir Üslubu Üzerine Tespitler" adlı makalesidir. Makalede Ahmed-i Bîcân'ın nesir üslubu Dede Korkut üslubu ile özdeşleştirilmiş ve sade nesir içinde gösterilmiştir. Örneklerle üslubunu oluşturan, cümle yapısı, seciler, kelime kullanımları verilmiş, ses ve ahenk yapısının oluşturulmasında rol oynayan yapılar incelenmiştir. Tasvirî niteliği ağır basan araştırmada Yazıcıoğlu'na özgü olan kullanımların verilmediği görülmektedir. Yazıcıoğlu'nun Türk nesir geleneği içindeki yerini tespit eden incelemede eserden verilen örneklerle üslup özellikleri oluşturulmuştur. Sadece örneklerin verilmesi, Yazıcıoğlu'nun üslubu hakkında bize bir fikir vermesi bakımından önemli olmasına rağmen, bu özelliklerin eserin tamamındaki rolü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Filiz Kılıç, Ayşe Yıldız tarafından (2004: 1821-1854) tezkire ön sözlerindeki üslup özelliklerinin incelendiği çalışma "Sehî, Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. yy. Tezkirelerinde Bazı Üslup Özellikleri" başlığıyla yayımlanmıştır. Adı geçen tezkirelerdeki seci ve aliterasyon kullanımının incelendiği çalışmada, ön sözlerdeki kelime kadrosu çıkarılmış, bunlar alıntılıandıkları dillere göre tasnif edilip tablo ve grafik hâlinde sunulmuştur. Daha sonra tezkirlerde bulunan fıkra, seci ve çeşitleri secinin ekte bulunduğu fasıla sayıları incelenmiş; bunlar oranlarıyla verilmiştir. Bu uygulamalar sadece ön sözlerde değil, tezkirelerdeki "Meâlî" maddesine de uygulanmıştır. Ayrıca fıkraların kelime sayısı bakımından oluşumları incelenmiş, bunlar ön söz ve "Meâlî" maddesiyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Çalışmada özellikle seci bölümünün ele alınması ve çıkarılan sonuçlar orijinaldir. Makalede tamlamalardaki kelimelerin birbiriyle yaptıkları seciye "iç seci" denilmiş, eklerin seci oluşturduğu kabul edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Andreas Tietze'nin yukarıda bahsedilen çalışmasındaki yöntem kullanılmış ve bu yöntem geliştirilmiştir. Seci hakkında söylenenlerin orijinal olduğu çalışmada her ne kadar üç yazarın eserlerinin bir bölümü incelense de, Âşık Çelebi'nin üslubunun diğerlerinden farklı olduğu tespit edilmiştir. Klasik nesir üslup çalışmaları içinde değerlendirilecek bir başka çalışma ise Namık Açıkgoz'un 17. yy. mensur eserlerin özelliklerinin anlatıldığı bölüm yazıdır (Açıkgoz, 2004: 415-442). Çalışma dönem üslubu üzerine genel bir bakışı ifade eder. 17. yy. nesir eserlerinde bulunan, seci, cümle yapısı,

tamlama ve kelime kullanımları bu yüzyıldan alınan örneklerle ifade edilmiştir. Dönemin dil ve üslup özelliklerinin tespit edildiği yazıda, genel olarak inşâda kullanılan üslup özelliklerinden bahsedilmiştir. Bu çalışma da bir yazar, şairin üslup özelliklerini ortaya koymaktan uzaktır.

Doğrudan Tazarru'-nâme'nin üslup özelliklerinden bahseden iki makale vardır. Bunlardan ilki M. Fatih Köksal (1998) tarafından “Sinân Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslubu” adıyla yayımlanmıştır. Bu makalede Sinân Paşa'nın üslubu anlatılırken dil özellikleri gösterilmiştir. Tamlamaları kullanma biçimi, aliterasyonlar, seciler hakkında örnekler üzerinden bilgiler verilmiştir. Bu incelemede anlatılanlar estetik nesrin genel üslup özellikleri ve dönem üslubu ile ilgilidir. Yazıda Sinân Paşa'yı diğer nasirlerden ayırt edecek dil ve üslup özelliklerine yer verilmemiştir.

İkinci makale ise Aydın Kırman (2005) tarafından “Klâsik Türk Nesrinde Ses ve Anlam İlişkileri Hakkında Bir Metin İncelemesi: Tazarrû'-nâme” adıyla yayımlanmıştır. Makalede eserin İşâret-i Evsâf-ı Işk” bölümünden alınan bir pasaj incelenmiştir. Ses birliklerinin anlam üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada sanat ontolojisinin yöntemlerinden yararlanılmıştır. Klasik Türk nesrindeki ses özelliklerinin anlama etkisinin incelendiği makale bu yönüyle ilk olma özelliği taşımaktadır. Yalnız çalışma, sadece ontolojik yöntemin kullanılması ve makale sınırları içinde kalmasıyla eserin tamamındaki ses özelliklerini yansıtmamaktadır.

Edebiyat tarihlerinde ve biyografik kaynaklarda Tazarru'-nâme'nin yazarı Sinân Paşa'nın kendine has üslubu olduğu, kendinden sonra taklit edilmesine rağmen bu üslubun geçilemediği bilgileri yer almaktadır. Bu üslubun ne olduğunu belirlemeyi hedefleyen çalışmamızda stilistiğin dikkatleri yanında, dilbilim, yapısalcılık, metinlerarasılık, karşılaştırmalı edebiyat gibi pek çok bilimsel disiplinin verimlerinden de faydalanılmıştır. Esere dönük bir çalışma olan tezimiz, isimleri verilen Batılı yöntemlerin esas alınarak, o yönetime göre Tazarru'-nâme'nin değerlendirilmesi değildir. Eserde saklı kalmış üslup özelliklerini ortaya koymak amacıyla bu yöntemlerin ilgilerinden faydalanılmıştır. Batılı yöntemlerle birlikte, tezimizin ismini oluşturan ve bize göre Sinân Paşa'nın üslubunun en belirgin özelliği olan simetri esas alınarak, eser simetriye göre incelenmiştir. Bir edebî eser ses, söz ve anlam bakımından bir bütündür. Ancak tezin kapsamı açısından düşünüldüğünde, çalışmada yüzey yapıdaki söz simetrisi ele alınmıştır. Söz, en genel

anlamıyla bir düşünceyi eksiksiz olarak anlatan kelime dizisidir (Türkçe Sözlük, 2005: 1803). Eserde simetriyi oluşturan kelimeler ve onların oluşturdukları daha büyük söz gruplarının incelenmesinin yanında kelimelere getirilen ekler de ele alınmıştır. Estetik nesir üslubunu ortaya koymayı amaçlayan çalışma, herhangi bir eser ve çalışmanın plan ve yöntemini takip etmemektedir. Tazarru'-nâme'nin genelinde görülen dil ve üslup kullanımlarının incelenmesi sonucunda eserin kendi yöntemi oluşturulmuştur.

Bugünkü bilgilerimize göre estetik nesrin ilk ve en yetkin örneği olan Tazarru'-nâme'de en belirgin üslup özelliği eserin ikili yapısıdır. Burada yapı ile kastedilen bir edebî eserdeki iç ve dış unsurların estetik etki bırakacak biçimde kullanılmasıdır. Edebî eserde estetik anlamda etkisiz bütün unsurlar “malzeme”, bu unsurların estetik tesir bıraktıkları zaman “yapı” olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. “Modern stilistiğe göre sanat eseri, belirli bir estetik maksada hizmet etmek üzere bir araya getirilmiş işaretler sistemi veya işaretlerden ibaret bir yapı olarak kabul edilmektedir (Akay, 1998: 24) Tazarru'-nâme'de cümleler, söz grupları, kelimeler ikili (ikiz) yapı içinde oluşturulmuştur. Tezde simetrik yapı olarak ifade edilen bu kullanımlar belagatte *mütenâzır*, *müvâzî* kelimeleri ile karşılığını bulmaktadır. Tazarru'-nâme'nin mütenâzır cümlelerle oluşturulduğu¹, şiire benzer ikili yapılarla kurulduğu (Tulum, 2001-2011: 11-31) daha önce ifade edilmesine rağmen, bu konu hakkında herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Tazarru'-nâme'yi okurken bu yapılar, dikkatimizi çekmiş ve bunların yazarın ayırt edici üslup özelliği olup olmadığı incelenmeye başlanmıştır. Böylece tezde Y-1, Y-2, Y-3, ve Y-4 olarak bahsedilen simetrik yapılar tespit edilmiştir². Eserin tamamının bu yapılarla yazıldığı gözlenmiş ve yapılar değerlendirilmiştir. Bunların değerlendirilmesinde öncelikli olarak yapısalcılığın eseri kesitler hâline getirip incelemesi bize yardımcı olmuştur. Buna göre ikiz cümleler ve söz grupları biçiminde oluşturulan yapılar gruplandırılmış ve bunların kullanımlarına göre özellikleri belirlenmiştir. Değerlendirme yapılırken sadece tespit yapmakla yetinilmemiş, yapıların metin içindeki işlevlerine değinilmiş, bunların estetik yönü üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Cümle biçiminde kullanılan ve tezde Y-1 ve Y-2 olarak adlandırılan yapıların, söz dizimi, cümle öğeleri, cümle yapıları ve cümle türlerine göre değerlendirilmesinde dilbilimin metin inceleme yöntemlerinden faydalanılmıştır.

¹ Bkz. Cenap Şehabeddin Servet-i Fünûn nr. 1602 28 Nisan 1927.

² Yapıların çeşitlerinin, sayılarının bulunmasında Microsoft Excel programının filtreleme özelliğinden yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada sayıları, oranları, grafikleri verilen seçi ve çeşitleri, söz dizimi ve cümle kuruluşu, söz grubu ve kelime simetrikleri, Excel programı ile doğru bir biçimde ortaya konabilmiştir.

Ayrıca Sinân Paşa'ya özgü olan niteliklerin ortaya konmasında Batılı yöntemlerin dikkatlerinin dışında asıl olarak belagatten faydalanılmıştır. Simetrik yapıların en belirgin özelliği secili olmalarıdır. İster cümle biçiminde, isterse söz grubu biçiminde kullanılsın, yapılar seci ile bir araya getirilmiştir. Yapılan incelemelerde secinin bu yapıların en önemli unsuru olduğu tespit edilmiş, secinin olmadığı yerlerde eklere seci işlevi yüklendiği gözlenmiştir. Bu yüzden Tazarru'-nâme'de kullanılan seciler, çeşitlerine göre incelenmiştir. İnceleme sonucunda klasik belagat kitaplarında verilen seci tanımları ve örnekleri ile, Tazarru'-nâme'deki seci kullanımlarının farklı olduğu gözlenmiştir. Bu yüzden eserde sadece secilerin kullanımı verilmemiş, yapılar içerisinde secilerin nasıl kullanıldığı, simetrik yapıyı oluşturma biçimleri, fasılaların oluşum biçimleri ve özellikleri, secilerin oluşum biçimleri ve özellikleri incelenmiştir. Tazarru'-nâme'deki secinin belagat kitaplarındaki tanımlardan farklı olmasının sadece Sinân Paşa'ya has olmayabileceği varsayımından hareketle, Türk edebiyatındaki seci kullanımları ele alınmıştır. Bu bölümde kronolojik sıra takip etmek yerine seci kullanımlarının, belagat kitaplarındaki tanımlardan farklı olduğuna dikkat çekilmiştir. Böylece bu bölümdeki örnekler, sadece örnek olarak alt alta dizilmemiş, savımızı destekleyecek biçimde tezin diğer bölümleri ile ilişkilendirilmiştir. Secinin sözlü ve yazılı edebiyattaki örnekleri verilip seci kullanımları karşılaştırmalı olarak ele alındıktan sonra bir karara varılmıştır. Çalışmanın bu bölümü, daha önceki araştırmacılar tarafından Sinân Paşa, Tazarru'-nâme ve seci hakkında söylenenlere yeni bir bakış açısı getirmiş, karşı çıkılan görüşler sebepleri ile izah edilmiştir.

Eserdeki seci kullanımlarının en önemli özelliklerinden birisinin, klasik belagat kitaplarında eklerin seci olarak kabul edilmemesinin aksine, eklere seci fonksiyonunun yüklenmesidir. Edebiyat tarihlerinde secili ve sanatlı nesrin en önemli örneği olarak gösterilen eserde, azımsanmayacak sayıdaki fasılaların sadece eklerle kurulduğu görülmüştür. Bu tür kullanımlar, örnekler, sayılar, grafik ve tablolar ile ifade edilmiş ve bir sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuca ulaşılmasında Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarındaki denkliklerin incelenmesi etken olmuştur. Eserin bu yapılarla kurulması secinin değişik kullanımlarını ortaya çıkarmış ve eserdeki simetrik kullanımların çeşitlenmesini sağlamıştır. Eserdeki seci kullanımlarının farklılığı Sinân Paşa'nın diğer eserleri ile birlikte değerlendirilmiş, bununla yetinilmeyerek kullanımların genel olduğunun vurgulanması amacıyla Türk edebiyatının değişik dönem ve eserlerinden örneklere yer verilmiştir. Bu şekilde karşılaştırmalı edebiyat ve metinlerarasılık bilimlerinin verilerinden

yararlanılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde ulaşılan sonuçlar ve kullanılan araştırma yöntemleri daha önce başka bir çalışmada bulunmamaktadır.

Batılı yöntemlerin paralelizm (koşutluk) olarak ele aldığı ve özellikle şiirsel ifade yollarından saydığı kullanımın, tezimizde simetri olduğu görüşü savunulmuştur. Araştırmalarımız esnasında koşutluğun çoğunlukla, edebî yapı içinde en az iki unsurun belirli yönlerden (kelime, söz dizimi, ses, hece...) uygunluk göstermesi olduğu buna karşılık bir bütünün ortadan bölünmesiyle, bütünün sağında ve solunda kalan kısımların uyum içinde olmasının simetriyi ifade ettiği sonucuna ulaşıldı. Tazarru'-nâme'deki kullanımların klasik edebiyat araştırmacıları tarafından tam paralelizm olarak adlandırıldığı; fakat bu kavramın doğada, insanda, sanatta, günlük kullanımdaki eşyalarda karşılaştığımız simetri ile örtüştüğü sonucuna varılmıştır. Kavram kargaşasının önüne geçebilmek için tam paralelizm, paralelizm, koşutluk, tam koşutluk terimleri yerine simetri terimi kullanıldı. Simetri konusu açıklanırken sadece tanım ve çeşitlerinin ifade edilmesi ile yetinilmedi, doğada, insanda ve günlük kullanımdaki örneklerin yanında Türk sanatlarından süsleme, hat, çini... örnekleri de görsel olarak sunuldu.

Tazarru'-nâme'de simetrik yapıların temel taşı oluşturan secilerin dışında pek çok simetrik kullanım da bulunmaktadır. Bu kullanımların gruplandırılması için ilk önce eserdeki simetrik ölçütler belirlenmiş, bunlar örnekleri ile verilmiştir. Simetrik ölçütlerin eserin tamamında kullanılmasına dikkat edilmiş ve 14 simetri ölçütüne göre eser incelenmiştir. Eserde bulunan söz dizimi, cümle ögesi, cümle yapısı, cümle türleri, söz grupları ve kelime simetrisi ele alınmıştır. Bunların incelenmesinde daha önceki üslup çalışmalarında bulunmayan istatistiki çalışma ile yorum bir arada kullanılmış, simetri ölçütlerinin incelendiği bölümlerde sadece rakamsal bilgi verilmekle yetinilmemiş, bu verilerin anlamlı hâle gelebilmesi için tablo, grafiklerden sıklıkla yararlanılmıştır. Hazırlanan tablolarda simetri ölçütleriyle ilgili verilerin, amacımıza en uygun şekilde kullanılmasını sağlamak üzere, verilerin sayıları, çeşitleri ve oranları belirlenmiştir. Tablolardan sonra tablodaki verilerin daha iyi anlaşılmasını sağlayan grafikler konulmuştur. Bunlar ise oranları en iyi biçimde yansıttığı düşünülen grafik çeşitlerinden seçilmiştir. Bunlar yapılırken simetri ölçütlerinin değişik kullanımları kendi içinde bir bütün oluşturacak şekilde alt gruplara ayrılarak verilmiştir. Bütün bu işlemler, Tazarru'-nâme'yi diğer nesir örneklerinden ayıran yanlar nelerdir? Tazarru'-nâme'yi değerli kılan ölçütler nelerdir? sorularına verilecek cevapları, somutlaştırma çabasıdır.

Tazarru'-nâme'deki simetrik kullanımları istatistikî bilgiye indirgememek için örneklerin estetik kullanımlarına dikkat çekilmiştir. Ses, söz ve anlam simetrisinin eserde iç içe bulunduğu göz önünde tutularak yeri geldiğinde söz simetrisini destekler mahiyette ses ve anlam simetrilerine de değinilmiştir. Bütün bunlardan amaç eserden bahseden bazı kitaplarda geçen Tazarru'-nâme'de “şiişsel ifade bulunduğu” “eserde şiişri aşan unsurların olduğu” bilgilerinin açıklanmasıdır. Bu açıklamalar da eserde geçen şiişsel ifade yöntemlerini göstermek biçiminde sadece bilgi aktararak değil, eserdeki şiişsel ve simetrik unsurların estetik kullanımlarına vurgu yapılarak ortaya konmuştur.

Stilistik Açıdan Tazarru'-nâme'de Söz Simetrisi adlı çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Sinân Paşa, hayatı eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Tazarru'-nâme'de simetri ve görünümüleri araştırılmıştır. Bu bölümün ilk alt bölümünde, simetri ve görünümüne değinilmiş; ikinci alt bölümünde ise simetrinin çeşitleri ve kullanıldığı yerler ele alınmıştır. Simetrinin klasik Türk edebiyatında manzum ve mensur eserlerdeki kullanımı incelenmiştir. Burada ayrıca Tazarru'-nâme'deki söz simetrisi incelenmiş ve söz simetrisini sağlayan ölçütler belirlenmiştir. Tezin üçüncü alt bölümünde söz simetrisini sağlayan en önemli unsur olan seci ve kullanım çeşitleri incelenmiştir. Klasik belagat kitaplarındaki tanımlardan farklı olarak eserde seci kullanımları tespit edildiği için bu bölüm diğerlerine göre geniş tutulmuş ve secinin tarihi gelişiminden başlayarak, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında seci anlatılmıştır. Bu bölümde secinin Türk edebiyatına çeviri eserlerle girdiği, secili nesrin Tazarru'nâme ile başladığı savları değerlendirilmiştir.

İncelemelerimiz sonucunda, eserin sanat yönünü belirleyen simetrik kullanımların oluşturucusu ve taşıyıcısı seciler olduğu tespit edilmiştir. Bu yüzden üçüncü alt bölümde Tazarru'-nâme'deki secilerin kullanımları ve çeşitleri de ele alınmıştır. Tazarru'-nâme'yi oluşturan yapılar içinde secinin kullanım özellikleri incelenmiş, Tazarru'-nâme'deki seci ve çeşitleri tasnif edilmiştir. Bunlar yapılırken kelimelerin kökenleri, ek alıp almadıkları, tek başına kullanıldıkları ve secili kelimedden sonra başka bir kelime gelip gelmediği incelenmiştir. Bu incelemeler sonucunda varılan yargılar ile belagat kitaplarında ve edebiyat terimleri sözlüklerinde verilen bilgilerin farklılığı tartışılmıştır. Aynı zamanda bu bölümde eklerin seci olarak kabul edilip edilmeyeceği Tazarru'-nâme'den örneklerle ele alınmış, sayılar ve verilerle bu örnekler desteklenmiştir. Bu verilere aynı dönemde ve başka dönemlerde yazılan eserlerden örnekler verilerek bir sonuca varılmıştır. Bölüm

sonunda eklerin secili kullanıp kullanılmadığı konusunda bir yargıya varılmıştır. Bu bölümde ayrıca klasik belagat kitaplarında bulunmayan fakat Tazarru'-nâme ve seci kullanılan başka kitaplarda örneklerine rastladığımız tamlamaların secili kullanımları değerlendirilmiş, bunların çeşitleri gruplara ayrılarak kurulum özellikleri belirlenmiştir.

Dördüncü alt bölümde, eserdeki söz dizimine dayalı simetri incelenmiş, buna göre cümle yapıları, cümle türleri, cümle öğeleri, ele alınmıştır. Öğelerine göre cümlelerde dört farklı kullanım tespit edilmiş, tam simetrik cümleler, öge sayısı aynı farklı öge kullanılan cümleler, bir öge fazla olan cümleler, hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümleler belirlenmiştir. Bunların sayıları ve oranları tablo ve grafik hâlinde verilerek yorumlanmıştır. Cümle türlerine göre öge simetrisi de karşılaştırmalı olarak ele alınarak bir sonuca varılmıştır.

Beşinci alt bölümde, söz grupları ve tek kelimelerin simetrik kullanımları incelenmiş, eserde yer alan söz gruplarının çeşitleri, sayısı, oranı; söz gruplarının birbirleriyle simetrik kullanılma biçimleri, özellikleri tespit edilmiştir. Söz gruplarında simetrinin belirleyici unsurlarından olan söz grubunu oluşturan kelimelerin sayıları tespit edilmiş ve bunların oranları verilmiştir. Söz gruplarının birbirleriyle kullanım özellikleri incelenmiş bunlar sayı grafik ve oran olarak ifade edilmiştir. Eserde söz gruplarına karşılık gelen farklı öğeler de tespit edilmiş bunların kullanılış biçimleri bulunarak gruplandırılmıştır. Ayrıca Tazarru'-nâme'de herhangi bir söz grubu oluşturmayan tek kelimelerin birbirleriyle uyumları ele alınmıştır. Tek kelimelerin uyumlarında kelimelerin yapısı, türü, kökeni sayı olarak ifade edilmiştir. Sadece kelimelerin özellikleri incelenmemiş kelimelerin aldıkları eklere kadar simetri takip edilmiş. Böylece simetrik kullanımların eserin en uç noktalarına kadar yayıldığı gösterilmeye çalışılmıştır. Bunlar ele alınırken simetrinin estetik bir özellik olarak edebî eserde kullanıldığına dikkat çekilmiş, böylece simetrik kullanımların aynı zamanda eserin estetiğinin bir parçası olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız Sinân Paşa'nın üslubunun ortaya konması için yapılan bir çabanın ürünüdür. Bu çabanın sonunda Sinân Paşa'nın üslubunun bir yönü aydınlatılmaya çalışılmıştır. Üslup özelliği olarak değerlendirdiğimiz söz simetrisi eserde tek başına değil, anlam ve ses simetrisini de içermektedir. Estetik nesrin bir yanını oluşturduğuna inandığımız söz simetrisi, klasik Türk nesrindeki diğer eserlerde ve ses-anlam simetrileri ile birlikte ele alınmalıdır. Aynı yazarın diğer eserleriyle veya farklı yazarların eserlerindeki üslup

karşılaştırmalarıyla yazara özgü olanın ortaya konacağı kanısındayız. Estetik nesrin sanatsal yönünün ortaya konmasında tezde incelenmeye çalışılan simetri kavramının başat rol oynayacağı düşünülmektedir. Sözlü edebiyat ürünlerinden ilk yazılı örneklerle, oradan günümüze kadar devam eden bu tür kullanımların güzel ile olan ilişkisi düşünüldüğünde simetri estetik ilişkisinin ortaya çıkarılmasına ihtiyaç vardır. Simetri ve estetik ilişkisi klasik Türk edebiyatı nesir alanında nesrin sanatsal yönünün ortaya konmasında inceleme alanı olarak görülebilir.

Tazarru'-nâme'de söz simetrisinin dışında başka üslup özellikleri de bulunabilir. Bu özelliklerin aydınlatılması Sinân Paşa'nın üslubu hakkında farklı bilgilere kapıları aralayacaktır. Bu bilgiler Sinân Paşa'nın üslubu özelinde estetik nesrin niteliklerinin de ortaya konması açısından dikkate değerdir. Genelde klasik Türk edebiyatı nesrinde, özelde estetik nesirde farklı üslup özelliklerinin ortaya konmasıyla, klasik Türk şiirinde yapılmaya başlanan üslup çalışmalarının yanında, estetik nesirde de bu çalışmaların ivme kazanacağını düşünüyoruz. Bu tür çalışmaların artmasıyla klasik Türk nesrinin/estetik nesrin sanatsal yönünün ne olduğu ortaya konabilir.

I. BÖLÜM

2. SİNAN PAŞA HAYATI, ESERLERİ³

2.1. Hayatı, Ailesi, Eğitimi

Fâtih döneminin önemli ilim ve devlet adamlarından Sinân Paşa'nın asıl ismi Yûsuf'tur. Doğum yılı ve yeri hakkında biyografik kaynaklarda farklı bilgiler mevcuttur. Mecdî Mehmed Efendi'ye göre (Özcan, 1989: 194), babası öldüğünde Sinân Paşa yirmi yaşlarındadır. Dolayısıyla babası 863/1459 tarihi civarında (Yazıcıoğlu, 1998: 413) vefat ettiğine göre Sinân Paşa da 844/1440'lı yıllarda doğmuş olmalıdır. Nitekim Tulum (2001: 2), Kudemâdan Birkaç Şâir, Eslâf ve İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi'nde Paşa'nın doğum tarihinin 841/1437 olduğuna, ancak bu kaynaklardaki bilgilerin nereden alındığının bilinmediğine de değinerek onun, Mecdî Efendi'nin verdiği 16 Recep 845 / 30 Kasım 1441'de doğduğunu kabul etmek gerektiğini belirtmiştir. Sinân Paşa'nın doğum yeri konusu da ihtilaflıdır ve tezkiirelerde buna dair de bir bilgi yoktur. Hoca Sa'deddîn (1279: 499), Bursalı Mehmed Tâhir (1338: 223) ve Ertaylan'a (1965: 7) göre Sinân Paşa Bursalıdır. Fâik Reşâd (1311: 187) Paşa'nın İstanbul'da, Uzunçarşılı (1963: 194) ise "Sivrihisar veya Bursa"da dünyaya geldiğini yazmıştır.

Sinân Paşa'nın bir fetvadaki "Yûsuf bin Hızır bin Celâleddîn" şeklindeki imzasından, babasının İstanbul'un ilk kadısı, "ilim dağarcığı" diye anılan Hızır Bey; dedesinin ise Sivrihisar kadısı Celâleddîn Efendi olduğu anlaşılmaktadır (Uzunçarşılı 1965: Levha 1). Hızır Bey'in Nasreddin Hoca'nın torunu olduğu söylenmekte ise de bu iddianın kabul edilmesi için kuvvetli bir delil yoktur (Tulum 2001: 1). Sinân Paşa'nın annesi âlim Mollâ Yegân'ın kızıdır. Mollâ Yegân aynı zamanda şairin babası Hızır Bey'in hocasıdır. Mazıoğlu'nun verdiği bilgilere göre (1966: 667) Sinân Paşa, Fâtih döneminin kazaskerlerinden Mollâ Mehmed'in kız kardeşiyle evlendi ve bu evliliklerinden Ahmed ve Mehmed Çelebi adında iki çocukları oldu. Mehmed Çelebi, Mahmûd Paşa Medresesinde müderrislik yaptıktan sonra bazı kadılıklarda bulunup genç yaşta öldü. Sinân Paşa'nın kardeşleri Bursa müftüsü Ahmed Paşa (ö. 925/1510) ile Bursa kadısı Yakûb Paşa (ö.891/1486) da âlim ve fazıl kişiler olup pek çok ilmî eser meydana getirmişlerdir.

³ Bu bölüm, "Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü" projesine, tarafımızdan yazılan ve 14.02.2014 tarihinde yayımlanan, Sinân Paşa, Yûsuf Sinâneddin maddesindeki bilgilerden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Tezkirelerde Sinân Paşa'nın kimlerden ders aldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Latîfî (Canım, 2000: 310) ve Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin (Sungurhan Eydurhan, 2009: 401) belirttiğine göre Sinân Paşa, yüksek anlayış ve kavrayış yeteneği ile keskin zekâsı sayesinde genç yaşında pek çok bilgiye sahip oldu. İlk eğitimini babası Hızır Bey'den aldı. Fâtih, Hızır Bey'i İstanbul'a davet ettiğinde 13-14 yaşında olan Sinân Paşa, İstanbul'a geldikten sonra aile çevresindeki ilim muhitine girdi. Dedesi Mollâ Yegân'ın meclislerine devam etti. Bu meclislerde Mollâ Gürânî, Mollâ Kırımî, Mollâ Hüsrev, Hoca-zâde ve Kestelî gibi devrin önemli âlimleri ile bir araya geldi.

Babasının ölümü üzerine 863/1459 yılında Fâtih tarafından önce Edirne'ye daha sonra Darülhadîs'e müderris olarak gönderilen Sinân Paşa'ya çok geçmeden "Hâce-i Sultânî" unvanı verildi ve Paşa, padişah hocalığına yükselterek Sahn müderrisliğine tayin edildi. Fâtih Sultân Mehmed zamanında düzenlenen Kânûn-nâme'deki padişah hocaları hakkındaki kayıtlarda hocaların, şeyhülislâmla aynı derecede ve vezir-i azamın dışında bütün vezirlerin üstünde olduğu, bayram tebriklerinde padişahın, hocasına ayağa kalkacağı beyan edilmişti (Mehmed Ârif 1330'dan aktaran Tulum, 2001: 3). Bu madde, Fâtih Sultân Mehmed'in Sinân Paşa'ya verdiği değeri göstermesi bakımından önemlidir. Sinân Paşa 875/1474'te vezir oldu ve "Hoca Paşa" olarak anılmaya başladı. Sinân Paşa, Gedik Ahmed Paşa'nın vezaretten azli üzerine vezir-i azamlığa getirildiyse de aynı yıl bu görevden alındı (Uzunçarşılı, 1963: 39-41). Sinân Paşa'nın Ma'ârif-nâme'sindeki şu satırlar azledilmesinin sebebinin kendisini çekemeyenler olduğuna işaret etmektedir: "Pâdişâha lâzımdur ki men' eyleye hizmetinden eshâb-ı şürûrî ve kam' eyleye memleketinden erbâb-ı fücûrî. Müfsidler sözine aslâ kulak urup ısgâ itmemek gerek ve müzevvir olan vezîri dahî olursa yanından gidermek gerek. Eshâb-ı garazdan kaçmak gerek, tut ki yılandan kaçır ve sözlerin şöyle işitmek gerek, tut ki semm içir (...) Bir kişiyi vezîr idicek sözünü dinlemek gerek ve eğer vezîre inanmazsa vezîr idinmemek gerek. Vezîre hüsn-i i'tikâd itmek gerek ve vezîrin sözüne i'timâd itmek gerek." (Ertaylan, 1961: 254-255). Sinân Paşa, vezirlikten azledildikten sonra hapsedildi. Durumu öğrenen ulema, Fâtih Sultân Mehmed'e müracaat ederek onun affedilerek hapisten çıkarılmasını istedi. Bu yapılmazsa şimdiye kadar yazdıkları eserleri yakıp İstanbul'dan ayrılacaklarını söyleyince padişah da Sinân Paşa'yı hapisten çıkardı. Fâtih, Sivrihisar kadılığı ve müderrisliği ile İstanbul'dan uzaklaştırdığı Sinân Paşa'nın arkasından bir hekim göndererek "mecânîne münâsib tedbîrat" alınmasını emretti. Hekim, İznik'te Paşa'ya yetişip onu yeniden hapsedtirdi. Bağlatıp kendisine her gün elli değnek vurdurttu. Durumu haber alan Mollâ

Hüsâmeddîn, sultana bir mektup yazarak bu tedavi usulünden vazgeçilmesini istedi. Sonunda hapisten kurtulan Sinân Paşa, Sivrihisar'a gitti ve Fâtih'in ölümüne kadar da orada kaldı. II. Bâyezîd'in tahta geçmesinden sonra İstanbul'a dönen Paşa, yeniden vezirliğe getirilerek günlük yüz akçe ile Edirne Dârülhadîs Medresesi'ne müderris tayin edildi (Özcan, 1989: 194-195).

Mecdî Mehmed Efendi'nin (Özcan, 1989: 196) bildirdiğine göre Sinân Paşa, 24 Safer 891/1 Mart 1486 tarihinde akşam üzeri vefat etti. Tâhâ suresinin “Vesselamü alâ menittebeü'l-hudâ” şeklindeki 47. ayetinin ebcedle karşılığı olan tarihi Hoca Sa'deddîn Efendi ve Kâtib Çelebi de teyit etmektedir (Bursalı Mehmed Tâhir, 1338: 223 ; Mazioglu 1966: 668). Paşa'nın ölüm yeri hakkında da kaynaklardaki bilgiler farklıdır. Mecdî'ye göre (Özcan, 1989: 195) mezarı İstanbul'da Eyûb Ensârî mezarının yakınındadır. Hoca Sa'deddîn (1279: 500), Sinân Paşa'nın kabrinin Hazret-i Hâlid civarında Hatîb-zâde yakınında olduğunu belirtmiş, fakat Edirne'de vefat etmiş olabileceğini yazmıştır. Bursalı Mehmed Tâhir (1338: 223) nerede vefat ettiğine dair bilgi vermeden mezarın aynı yerde olduğunu söylemiştir. Uzunçarşılı (1988: 235) ise kabrin bir rivayete göre Gelibolu'da, bir rivayete göre Eyüp'te türbe yanında bulunduğunu aktarmıştır. Tulum'un (2001: 7) Belediye Mezarlıklar Tasnif Komisyonu üyesi olarak çalışan Koman'dan naklettiği bilgiye göre Sinân Paşa'nın kabri, Eyüp'te Samsunlu Hasan Efendi'nin mezarı yanındadır. Mezar taşı koruma altına alınmışsa da bugün nerede olduğu bilinmemektedir.

2.2. Eserleri

Sinân Paşa, Fâtih devrinin önemli ilim adamlarından biridir. Felsefe, astronomi, matematik, tefsir, hadis, fıkıh gibi alanlarda geniş bilgi birikimine sahiptir. Keskin zekâsı ve ilim öğrenme isteği ile ulema arasında seçkin bir yer kazandı. Daha yedi yaşında bir çocukken minbere çıkıp halka vaaz ve nasihat etti. Bu durum Latîfî Tezkiresi'nde (Canım, 2000: 310) “Rivâyet iderler ki ahd-i tufûliyetde henûz bâlig olmadın belîg olup ve tıfl-ı heft-sâle iken minber-i va'za çıkup halka emr-i mar'ûf ve nehy-i münker iderdi ve tâlibân-ı felâh rüşd-i reşâd ve yümn-i va'z u irşâd ile felâh u reşâd bulup tarîk-ı müstakîme zâhib olurlardı.” sözleriyle anlatılmıştır. Sinân Paşa gençlik dönemlerinde felsefeye büyük bir merak duydu ve septisizm ekolü ile ilgilendi. Hâdiselerin arkasındaki her şeyi şüphe ile karşılayıp eşyanın hakikatine ulaşmayı hedefleyen Sinân Paşa'nın şüpheciliği o noktaya varır ki, Paşa bir gün babasıyla birlikte yemek yerken sofradaki tasın bakır olup

olmadığından şüphe eder. Bunu babasına söyleyince babası da bakır tası alıp onun kafasına vurur (Özcan, 1989: 194). Sinân Paşa akılcı bir felsefî görüşe sahipti. Fakat akılcılığı nakil ile sınırlandırılıp şer’î meseleleri aklın haricinde tuttu. Bu düşüncesini Ma’ârif-nâme’de şu şekilde anlatmıştır: “Şer’ etegini muhkem tutmak gerek ve şer’at tarîkini gözetmek gerek. Aklına uyup muttasıl öyle ikdâm gerekmez, nakli koyup hemîn akıl cânibine ihtimâm gerekmez. Egerçi akıl asldur, ammâ anda hatâ eksik olmaz.” (Ertaylan, 1965: 52). Fâtih Sultân Mehmed, Sinân Paşa’yı kendine hoca olarak seçtiğinde saraydaki kütüphanesi için bir hâfız-ı kütüp istedi. Bunun üzerine Sinân Paşa da padişaha öğrencilerinden Mollâ Lutfî’yi tavsiye etti. Böylece Mollâ Lutfî, Osmanlı tarihinin ilk hâfız-ı kütübü oldu. Sinân Paşa, sarayda ilmî konularda yapılan münazaralarda da büyük üstünlükler gösterdi. Hoca Sa’deddîn Efendi (1279: 498), bu durumu “mübâhase ve münâzarada bî-nazîr ve ilzâm-ı hasımda dîlîr idi” sözleriyle anlatmıştır. Sinân Paşa’nın zekâsının üstünlüğünü ve ilim öğrenmedeki aşkını gösteren önemli delillerden biri de Fâtih’in, ondan İstanbul’a davet ettiği Alî Kuşçu’dan matematik öğrenmesini istemesidir. Bunun üzerine Sinân Paşa öğrencisi Mollâ Lutfî’yi Kuşçu’nun derslerine gönderdi. Derslere devam eden Mollâ Lutfî de öğrendiklerini hocasına anlattı. Böylece matematikte bir hayli ilerleyen Paşa, Kâdı-zâde’nin Çağmînî Şerhi’ne hâşiye yazarak bu konudaki ustalığını da gösterdi. Sinân Paşa, vezirlikten ayrıldıktan sonra ünlü eseri Tazarru’-nâme’sinin bir bölümünü kendisine ayırdığı Şeyh Vefâ’ya intisap etti. Hayatının sonlarına denk gelen bu dönemde Şeyh Vefâ’dan aldığı feyzle tasavvufa yöneldi. En önemli Türkçe eserlerini de aynı yıllarda yazdı. Sinân Paşa’nın bu eserleri şunlardır:

1. Tazarru’-nâme: Tazarru’ât, Tazarru’ât-ı Sinân Paşa, Darâ’at-nâme gibi isimlerle anılan bu kitap Sinân Paşa’nın Türkçe eserlerinin ilkidir. Eser iki bölümdür. Tulum neşrine göre ilk 231 sayfa Tazarru’-nâme’nin asıl bölümünü oluşturmaktadır. İlk bölüm de kendi içinde değişik parçalara ayrılmaktadır. İçinde mesnevî biçiminde yazılmış nazım parçaları vardır. Aynı neşre göre metnin ikinci bölümü 233. sayfadan 264. sayfaya kadar sürmektedir. Yedi büyük peygamberin hayatının ele alındığı bu bölüm peygamberler tarihi görünümündedir. Tazarru’-nâme’nin 264 ile 295. sayfaları arasındaki kısmı “Na’t-ı Âlû’n-Nebî ve Ashâbih” başlığı ile başlayıp “Na’tü’l-Meşâyihî’l-Kirâm ve Evliyâ’illâhi’l-İzâm” başlığı ile sona ermektedir. Paşa’nın, bu sayfaları Tazarru’-nâme’nin bir bölümü olarak kabul ettiğine dair bilgi yoktur. Nitekim Tulum (2001:16) da bunları zeyil gibi kabul etmek gerektiğini belirtmektedir. Tazarru’-nâme, manzûm-mensûr karışık bir metindir. Eserde 2193 beyit tutan 119 manzum parça bulunmaktadır. Bu kısımlar 1 beyitten 175 beyte kadar değişen

uzunluklardadır. Hızır Bey’e ait bir Farsça gazel dışındaki manzum parçalar mesnevî şeklindedir ve “beyt, ebyât, temsîl-i münâsib, mesnevî” gibi başlıklarla verilmektedir. Bunların bir kısmı “İşâret-i Sabr, Beyân-ı Tevekkül, Beyân-ı Rızâ” gibi konu başlıklarıyla kitabın bölümlerini oluşturmaktadır. Tazarru’-nâme ahlâkî, didaktik aynı zamanda tarikat ve tasavvuf yolunun hakikatlerini öğreten, yer yer öğütler, kıssalar ve hikâyelerle bezenmiş bir kitaptır. İçinde havf ve reca arasındaki bir kalbin feryatları, varlığın esrarına ulaşmak isteyen bir beynin çaresizliği, zekâ ve gönlü arasında kalmış yazarının ruh çalkantılarına da yer verilmiştir (Tulum, 2001: 15). Sinân Paşa üslubunu yansıtan estetik, secili nesrin en önemli örneği kabul edilen eserin, ilmî neşrini 1971 ve 2001 yıllarında yapan Mertol Tulum, 2011 yılında da “Sinân Paşa Yakarışlar Kitabı (Tazarru’-nâme)” adıyla diliçi çevirisini yayımlamıştır.

Tazarru’-nâme’nin Abdullah Ensârî’nin Münâcât-nâme adlı eserinden tercüme olduğu bilgileri edebiyat tarihlerinde geçmektedir. Bu konuda Fuat Köprülü, “Üslup Abdullah Ensârî’nin meşhur risalesindeki üslubu ile aynıdır.” (2011: 383), demektedir. Sinan Paşa’nın bu eseri gördüğü, okuduğu tahmin edilebilir. Fakat Abdullah Ensârî’nin Münâcât-nâme’si hacim bakımından Tazarru’-nâme’den oldukça küçüktür. Risale tarzındaki bu kitap dinî, tasavvufî bir eserdir. Eserde birbirine denk cümleler ve söz grupları Allah’a yakarma ifade eden anlamlarla kullanılmıştır.

“İlâhî ey hâlik-ı bî-meded ve ey vâhid-i bî-‘aded, ve ey evvel-i bî-bidâyet ve ey âhîr-i bî-nihâyet”⁴ (Ensârî ty: 4) örneğinde ve bağlacının sağında ve solunda kalan kısımlarda bulunan unsurların hepsi birbiriyle dengeli ve uyumlu bir biçimde kullanılmıştır. Alıntılanan bölümde ve bağlacının her iki yanında Farsça sıfat tamlaması görülmektedir. Bu tamlamanın tamlayanları sıfat görevinde ve secili olarak kullanılmıştır. Tazarru’-nâme’de Y-4 yapısına denk gelen kullanımın dışında eserde diğer yapıları örneklendirecek kullanımlara da rastlanmaktadır. Aşağıda cümle biçiminde yapılar görülmektedir:

“...ey kâhhârî ki kes-râ be-tû hîlet nîst, ey cabbârî ki gerden-keşân-râ bâ-tû rû-yı mukavemet nîst”⁵ (Ensârî ty: 4) alıntıda Y-1 yapısına benzer biçimde isim cümlelerinin kurulduğu görülmektedir. Ey ile başlayan ve esmanın söylendiği yerler her iki cümlede de

⁴ İlahim, ey yardıma ihtiyacı olmayan Halık, ve ey sayıya sığmayan Vahid ! Ey başlangıcı olmayan evvel, sonu olmayan Âhîr.

⁵ Ey kâhhredici olan ki kimse sana (karşı) hileci değildir, ey cabbâr olan ki asiler sana baş kaldıramaz

ki bağlacı ile bir araya getirilmiş ve isim cümlesine bağlanmıştır. Ki'den önce kullanılan esma (ḳahhārī / cabbārī) ve cümlelerin yüklemeleri (ḥīlet nīst / mukavemet nīst) secili kullanılmıştır.

Eserde manzum parçalar da bulunmaktadır:

Mest-i tū-em ez-cur⁶ a vü cām āzād-em

Murg-ı tū-em ez-dāne vü dām āzād-em

Maḳşūd-ı men ez-ka⁶ be vü büt-ḥāne tūyī-i tū

Verne men ez-în her dü maḳām āzādem⁶ (Ensârî ty: 6)

Abdullah Ensârî'nin eserinde 88 rübâî, 5 kıta-i kebir ve 15 beyit bulunurken, Sinan Paşa'nın manzum bölümleri mesnevi biçiminde yazılmıştır. Tazarru'-nâme'nin 2193 beyitlik manzum bölümleri orta ölçekli bir mesneviye karşılık gelmektedir.

Abdullah Ensârî'nin eserinde tamamıyla Allah'a yalvarma ve yakarma içeren cümleler kullanılırken, Sinan Paşa'nın eserinde tazarru ve niyazın dışında, pek çok konu da anlatılmıştır. 19 bölüm halinde verilen konular, “Münâcât, Beyân-ı Tevhîd, İşâret-i Marifet, işâret-i İslâm, İşâret-i Evsâf-ı Işk” gibi başlıklar altında verilmiştir. Bu kısımlar Ensârî'nin kitabında görülmemektedir. Ayrıca Tazarru'-nâme'de 7 büyük peygamberin hayatı da anlatılmıştır.

Bu verilerin ışığında her iki eser üzerinde yapılan incelemeler sonucunda Sinan Paşa'nın Abdullah Ensârî'nin eserinden etkilenmiş olabileceği, bu eserde kullanılan yapıların Tazarru'-nâme'de de kullanıldığı görülmüştür. Fakat eserin Münâcât-nâme'ye göre oldukça hacimli olması, bazı konuların bölümlere ayrılarak anlatılması, bu bölümlerin Abdullah Ensârî'nin eserinde görülmemesi, Sinan Paşa'nın üslup konusunda farklı tercihlerinin olması, Sinan Paşa'nın Ensârî'den etkilenmekle birlikte kendi üslubuyla Tazarru'-nâme'yi oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Tazarru'nâme'de özellikle birbiriyle uyumlu cümleler ve secilerin Türkçenin dil özelliklerine göre kullanıldığı gözlenmiştir.

⁶ senin sarhoşunum şarap ve tortudan kurtuldum, / senin kuşunum yem ve tuzaktan kurtuldum. /Benim kabe ve ibadethanede olmağın amacı senin içtenliğindir /aksi halde ben bundan her iki makamda kurtuldum

2. Ma'ârif-nâme: Sinân Paşa'nın Tazarru'-nâme'yi tamamladıktan sonra yazmaya başladığı ikinci Türkçe eseridir. Nasihât-nâme ismiyle de bilinir. Müellifin ifadesiyle bu, “ahlâk bâbında, nasihâtnâme sûretinde bir kitaptır.” (Ertaylan, 1965: 26). Yazar, metni bölümlere ayırmamış, düşüncesi ne yöne çekerse kalemini ona uygun şekilde hareket ettirmiş, hatırına ne gelirse onu yazmıştır. Ma'ârif-nâme'de esas olarak İslam ahlakından bahsetmiştir. Bu bahislerde Kur'an'dan olduğu kadar eski filozoflardan, özellikle Eflatun'dan alıntı yapmıştır. Tazarru'-nâme ile karıştırılan eserde, giriş bölümündeki Hz. Peygamber için astronomi terimleriyle yazılan beş beyitlik natın dışında manzum parça bulunmamaktadır (Tulum, 2013: 32). Sinân Paşa, bu kitabında da Türkçenin kendi dönemindeki kudretini ortaya koymuştur. Metni, 1965 yılında İsmail Hikmet Ertaylan faksimile olarak, 2013'te ise Mertol Tulum tarafından “Sinân Paşa, Maârif-nâme Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı” adıyla yayımlanmıştır. İkinci çalışmanın bir sayfasında eserin Latin harflerine aktarılmış hâli verilmiş, diğer sayfada ise diliçi çevirisi yapılmıştır (Tulum, 2013). Tulum neşri bu şekliyle klasik Türk edebiyatında mensur metinler için yapılmış ilk ve tek örnek olma özelliğini taşımaktadır.

3. Tezkiretü'l-Evliyâ: Sinân Paşa'nın son Türkçe eseridir. Paşa, kitabı yazmaya Ma'ârif-nâme'yle aynı zamanda başlamışsa da sonra yazmayı bırakmıştır. Ancak Ma'ârif-nâme'yi tamamladıktan sonra bu kitabına dönmüştür. Tezkiretü'l-Evliyâ, Attâr'ın aynı adı taşıyan eserine yeni kişiler ekleyerek yaptığı bir tercümedir. Ancak Sinân Paşa metne kendi damgasını vurmayı başarmıştır. Nitekim Tulum da (2001: 21) kitabın tercümeden ziyade telif olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Tezkiretü'l-Evliyâ'nın ilmî neşri, 1987 yılında Emine Gürsoy Naskali tarafından yapılmıştır.

Sinân Paşa'nın, dönemindeki Osmanlı medreselerinde okutulan kitaplara hâşiye olarak yazdığı risâle niteliğindeki Arapça eserlerinin çoğu gençlik dönemine aittir. Paşa'nın ilmî konulara hâkimiyetini ortaya koyması bakımından önemli olan Arapça risâleleri şunlardır:

1. Hâşiye alâ Şerhi'l-Mülehhas: Çağmînî'nin el-Mülehhas'ına Kâdı-zâde-i Rûmî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir.
2. Risâle mine'l-Hendese: Alî Kuşçu'nun Fâtih'in huzurunda ortaya attığı bir hendese problemi üzerine kaleme alınmıştır.
3. Hâşiye: Eş-Şerîf el-Cürcânî'nin Mevâkıf Şerhi'nin cevher bahislerine yazılmıştır.
4. Risâle: Hidâye'nin taharet bahsine ait bir risâledir.

5. Cevâb: Eş-Şerîf el-Cürcânî'nin cihet bahsinde getirdiği güçlüğe cevaptır.
6. Cevâb: Bölünmeyen cüz (atom) bahsinde Kastalânî'nin itirazına cevaptır.
7. Risâle fî Halli İşkâli Mu'addili Mesîri'l-Utârid: Utârid'in uzaklığını tayindeki güçlüğün halli hakkında yazılmış bir risâledir.
8. Risâle fî Cevâbi Kestelî Ammâ İsteşkelehu min Şerhi'l-Mevâkıf: Mevâkıf Şerhi'nde müşkül bulduğu mesele hakkında Kestelî'ye cevap mahiyetinde bir risâledir.
9. Ta'likat alâ Hâşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyidi's-Şerîf: Es-Seyyid eş-Şerîf'in Tegrîd Hâşiyesi üzerine notlardır.
10. Hâşiyeye: Beyzâvî'nin Tefsîr'ine yazılmıştır.
11. Hâşiyeye alâ Sadri's-Şerî'a ale'l-Vikâye: Sadru's-Şerî'a'nın Vikâye adlı eserine yazdığı hâşiyedir.

2.3. Sanatçı Kişiliği

Sinân Paşa, daha sonraları kendi adıyla anılan bir üslupla Türkçe eserler yazmıştır. Bu üslup diğer sanatçılarca da taklit edilmiş, ama kimse onun seviyesine ulaşamamıştır. Nesir alanında nazımdan bir adım önde olan Paşa, Tulum'a göre şairliği gaye değil vasıta olarak kullanmıştır. Kabûlî Dîvânı'ndaki bir şiirin başlığından onun Fâtih devrinde kurulan şiir meclislerinde ünlü İran şairlerine nazireler söylediği anlaşılmaktadır. Devrin şairleriyle de boy ölçüşen Sinân Paşa, eserlerini oluştururken nazım ve nesir farkını gözetmemiştir. Nitekim Tazarrû'-nâme'deki "Sehun-ı dil şi'rden olur dûr / Nesri manzûm u nazmı olur mensûr" beyti ile bunu açıklamaktadır (Tulum, 2001: 11, 66). Latîfî (Canım, 2000: 310), Sinân Paşa'nın gazel ve kaside söylediğine, fakat bu şiirlerinde mahlas kullanmadığına değinmiştir. Nesirleri şiire ahenk katan unsurlarla yüklü olup secileri ustaca yapılmıştır. Sinân Paşa üslubunu yansıtan Tazarrû'-nâme'de Arapça ve Farsça kelimelerin dışında pek çok Türkçe kelime de secilidir. Onun eserlerinde seci ile birlikte nesir cümlesine estetik nitelik kazandıran aks, iştikak, tekrar, tenasüp gibi pek çok sanat da uyum içindedir. Metinlerindeki kelimeler sayı, tür, yapı ve ahenk bakımından birbirleriyle uyumludur. Paşa, kelimelerin simetrik olduğu iki cümleyi bir araya getirerek söz, ses ve anlam uyumu bakımından nesir cümlelerine olağanüstü bir ahenk kazandırmıştır. Hasibe Mazıoğlu da (1966: 668) kitabın bu özelliği için: "Sinân Paşa'nın elinde bu süslü nesir fevkalâde ahenkli, tabîî ve kıvrak bir hâl almıştır. Bu musanna nesir üslubu divan edebiyatında asırlarca taklit edilmiş, fakat gittikçe külfetli, sun'î anlaşılmaz bir hâl almış; Tazarrû'ât ise, bu nesir üslubu nun bir şâheseri olarak tek kalmıştır." der.

II. BÖLÜM

3. TAZARRU’-NÂME’DE SİMETRİ ve GÖRÜNÜMLERİ

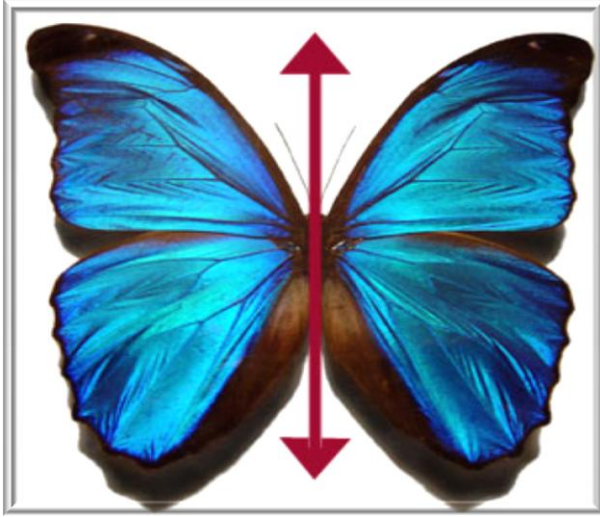
3.1. Simetri Anlamı ve Çeşitleri

Parçaların ilişkisi, oran anlamlarıyla 16. yy. Fransızcasında *symmétrie* olarak kullanılan simetri kelimesi, Latince *symmetria* ve Eski Yunanca *symmetros* kelimelerinden gelmektedir. Eski Yunancada kelime, “ortak ölçüye sahip olmak, orantılı, uygun” anlamlarındadır. Kelime ses değişimine uğrayan ve “birlikte” anlamına gelen *syn-* kelimesi ile “ölçü” anlamına gelen *metron* kelimelerinden oluşmuştur (internet:<http://www.etymonline.com> 11.10.2014). Simetri günlük dilde ahenkli, güzel uyumu ve dengeyi ifade eder (Zee, 2007). Kelimenin anlamlarından bir tanesi de güzellikle ilgilidir. Buna göre simetri, mükemmel uyum/orantıya bağlı olan veya mükemmel uyum ile nitelendirilen güzellik; ya da dengeli uyumdan kaynaklanan şekillerin güzelliği anlamlarında kullanılmaktadır (<http://dictionary.reference.com/browse/symmetry> 11.09.2014). Kelimenin bu anlamına göre simetri, estetik ve güzellikle iç içedir.

Doğada, sanatta, edebiyatta, matematik, fizik, kimya, biyoloji gibi müspet bilim dallarında, kısacası insanı ilgilendiren ve insanla ilgili her şeyde simetri ve kullanımları bulunmaktadır. Simetri insanlık tarihinde, sadece modern insana özgü bir kavram da değildir. İnsanlık tarihinin hakkında daha az bilgiye sahip olduğumuz dönemlerinde de simetrinin izlerini görmek mümkündür. Milattan 140 000 yıl önce bulunan taş, boynuz ve tahtadan yapılmış eşyalardan bazıları iyi derecede biçim verilmiş, ince ve son derece simetrik (A Companion to Aesthetic, 2007 : 6). İnsanlık tarihinin ve insan hayatının pek çok bölümünü kuşatan simetri genel olarak üç bölümde incelenir (Weyl, 1952).

3.1.1. Yansıma simetrisi (*Reflection symmetry, line symmetry, mirror symmetry, mirror image symmetry, bilateral symmetry*)

Simetrinin bu çeşidi ayna simetrisi olarak da adlandırılmaktadır. Bu simetri çeşidinde bir nesnenin ortadan bölünmesiyle nesnenin sağ ve sol bölümünde kalan parçaların tamamen birbirine uyumlu olduğu görülür. Doğada, hayvanlarda, bitkilerde ve insan vücudunda veya insan ürünlerinde sıklıkla karşılaşılan simetri çeşididir. Yansıma simetrisine örnekler:

Resim 3.1. Kelebeğin ortadan ikiye bölünmesiyle elde edilen iki parça birbiri ile uyumludur (internet:http://scienceforkids.kidpede.com/math/geometry/bila_tera_symmetry.htm adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.2.Yansıma simetrisine sahip kelebek motifi duvar süsü olarak kullanılmıştır (İnternet: <http://www.homedecorators.com/p/butterfly-symmetry-set-of-2/> adresinden 11.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.3. Yükseltinin sudaki aksi yansıma simetrisini oluşturmuştur (internet: <http://www.canadiannaturephotographer.com/symmetry.html> adresinden 11.10 .2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.4. Tacmahal'in hem sudaki aksinde yansıma simetrisi vardır hem de mimari özellikleri bakımından simetrik bir biçimde inşa edilmiştir (internet: www.kaliteliresimblogspot.com adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.5. Çiçeklerde yansıma simetrisi ile birlikte dönel simetri de vardır. (internet: <http://www.bcb.uwc.ac.za/ecotree/flowers/flowerparts3.htm> adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.

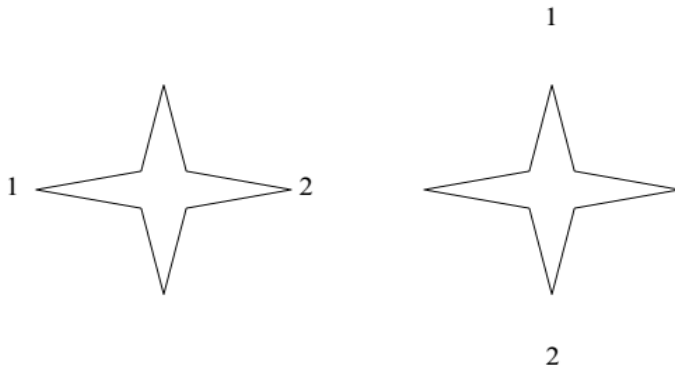
Resim 3.6. İnsan yüzündeki çekiciliğin oranını etkileyen unsur olarak yüz simetrisi gösterilir (Grammer K, Thornil R 1994). İnsan yüzünde yansıma simetrisi bulunmakla birlikte güzellik ölçütü olarak yüz simetrisinden başka oranlar da bulunmaktadır (internet: <http://www.medicalgrapevineasia.com/> adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.7. Osmanlı döneminden kalma bir teberdeki Arap harflerle yazılan Ali isminde yansıma simetrisi görülmektedir (internet: <http://hsn323.deviantart.com/art/Ottoman-Axe-433786265> adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

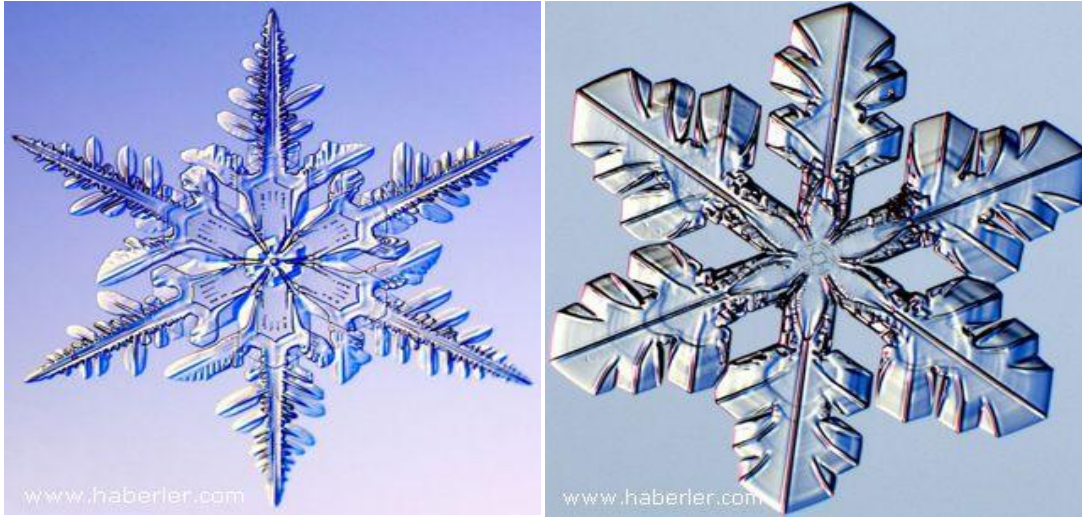
3.1.2. Dönel simetri (*Rotational, Radial symmetry*)

Bir cismin merkezi etrafında döndürüldüğünde, döndürülen cismin şeklinin değişmediği simetri çeşididir.

Resim 3.8. Dönel simetriye sahip olan şekil saat ekseninde 90 derece döndürüldüğünde aynı kalmaktadır

Dönel simetriye doğadan örnekler:

Resim 3.9. Kar kristallerinde dönel simetri vardır (internet: www.haberler.com adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.10. Dönel simetriye bitkilerden örnek (internet: <http://www.pinterest.com/> adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Günlük kullanımda dönel simetri örnekleri:

Resim 3.11. Dart (oklama) tahtası günlük hayatta kullandığımız dönel simetriye sahip eşyalardandır (internet: www.visplash.com ve www.chinadart.com adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Sanat ve bilimden dönel simetriye örnekler:

Resim 3.12. Kaleideskopta⁷ dönel simetri bulunur (internet: www.pressyado.com adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

⁷ 1817 tarihinde İsveç mucit Sir David Brewster tarafından icat edilen kaleideskop, içinde ayna, boncuk, renkli camlar bulunan silindirik biçiminde optik bir cihazdır. Silindirin içindeki aynalar belli bir açıyla konumlandırılır. Kaleideskopun bir ucundan bakan kişi diğer ucundan giren ışığın aynalar vasıtasıyla kırılmasından dolayı renkli desenler görür (http://en.wikipedia.org/wiki/Kaleidoscope#cite_note-invention-1).

Resim 3.13. Mandaladan⁸ alınan örnekte dönel simetrinin yanında, yansıma simetrisi de bulunmaktadır (internet: www.enwikiqedia.org adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.14. Topkapı Sarayı'nda Topkapı Parşömeni koleksiyonunda bulunan altıgen şeklinde kûfî yazıyla yazılmış örnek. Geometrik şekilde istiflenmiş örnekte 6 defa Muhammed, 3 defa Ali adları dönel simetriyle yazılmıştır (internet: www.trvikipedia.org adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

3.1.3. Akış⁹ (Translasyon) simetrisi (*Translational Symmetry*)

⁸ mandala: Sanskritçe büyülü daire anlamına gelen kelime, Carl Gustave Jung psikolojisinde de kullanılmıştır.

⁹ Yapılan incelemelerde translasyon simetrisi teriminin, öteleme simetrisi olarak karşılandığı görüldü. Fakat dilin mantığı içinde ve terimin karşıladığı kavramı iyi yansıtmadığını düşünerek, translasyon (öteleme) karşılığı olarak, akış kelimesini öneriyoruz.

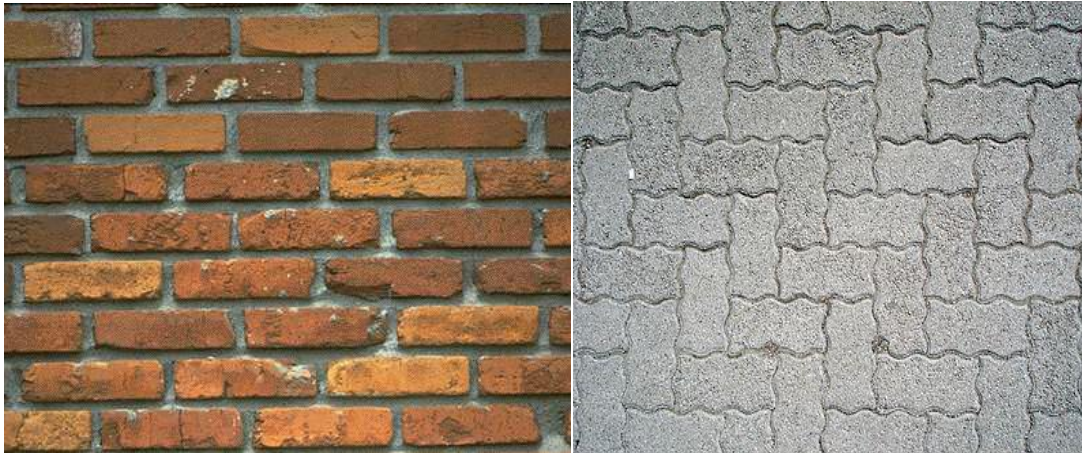
Bir cismin yönünü değiştirmeden veya cismi kendi etrafında döndürmeden yerini değiştirerek elde edilen simetriye denir. Bir cisim belli uzaklıkta belli bir yönde hareket ettirildiğinde akış (translasyon) simetrisi ortaya çıkar. Bu simetrinin ortaya çıkması için cismin belli bir düzlem içinde belirli bir yönde tekrarlanması gerekmektedir. Aşağıdaki mısraların tekrarı *akış* simetrisine sahiptir:

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar

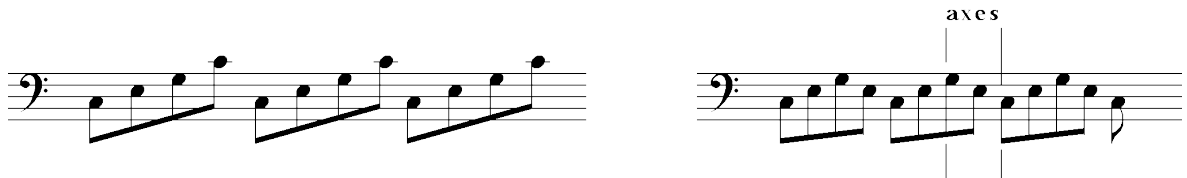
Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar

Gün doğmadan meşime-i şebden neler doğar

Akış (*translasyon*) simetrisi örnekleri:

Resim 3.15. Günlük yaşamdaki kullanılan araç gereçlerden sanat eserlerine kadar akış simetrisini görmek mümkündür (internet: www.classes.yale.edu.tr ve : www.math.ucr.edu adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.16. (internet: www.solomonmusic.net adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır)

Resim 3.17. Akış simetrisine sahip duvar süsünde aynı motiflerin tekrarı dikkati çekmektedir (internet: www.atrilyum.com adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

Resim 3.18. Çini motifi (internet: www.raf.com.tr adresinden 12.10.2014 tarihinde alınmıştır.)

3.2. Edebiyat ve Simetri

İnsan yaşamında, onun günlük kullanımındaki aletlerden sanat ürünlerine kadar pek çok yerde simetriye rastlamak mümkündür. Özellikle mimari, heykel, resim gibi sanatlarda simetrik ölçütler izlenebilir derecededir. Tarih boyunca pek çok büyük sanat eserinde simetrik oranlar uygulanmış, sanatçılar bu oranlarla eserlerini üretmişlerdir. Edebiyat eserlerinde ise simetrinin görünümü ve farkına varılması diğer sanatlara göre daha zordur. Bunda görselliğin ortadan kalkmasının payı büyüktür. Ayrıca edebiyatın somuttan çok soyutu anlatmak istemesi de bu zorluğun derecesini artırmaktadır. Bu bölümde klasik Türk edebiyatındaki simetri görünümleri nazım ve nesir örnekleriyle ele alınacaktır.

3.2.1. Klasik Türk edebiyatında simetri ve görünüşleri

3.2.1.1. Klasik Türk şiirinde simetri

Edebiyatta simetri çoğunlukla şiirde karşımıza çıkmaktadır. Şiirdeki ses, söz, ahenk birlikteliği bir takım yapıların kullanılmasını sağlamış, bu yapıları destekleyen şiirin biçim özellikleri ile simetrik kullanımlar ortaya çıkmıştır.

Şiirde simetriyi oluşturan öğeler biçim ve edebî sanatlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Klasik şiirde sözün son derece ölçülü kullanılması, şiirdeki yapı özellikleriyle birlikte simetriyi ortaya çıkarmış, buna söz sanatları destek vermiştir. Söz sanatlarının kullanılması ses ve anlam simetrisini de meydana getirmiştir.

Burada simetri kavramıyla paralelizm (*koşutluk*) kavramlarının farklılığını belirtmek gerekir. Üslup çalışmalarında bazen simetri yerine kullanılan paralelizm, ikili paralel yapı, koşut, koşutluk gibi kavramlar ile simetri birbirine karıştırılmaktadır. “Simetri deyince bir bütünün parçalarının aynı ölçüye dayalı bir düzeni anlaşılır. Öyle ki bir dikey eksenden bakıldığında, bütün birbiriyle tümüyle uyuşan iki yarıma bölünmüş olur. İşte böyle bir düzen, simetriyi ifade eder” (Tunalı, 2012: 216). Paralelizm veya koşutluk ise bir bütünün içinde birbirine denk olan yapıların tekrar edilmesinden ibarettir. Bunlar çoğunlukla söz sanatları biçiminde kendini edebî eserlerde gösterir. Simetri bütünün yapısı ile ilgilidir, o bütünün birbirinin yansıması olan iki parça hâlinde ortaya çıkan özelliğidir. Paralelizm (*koşutluk*) bir bütün içerisinde birbirini tekrar eden, birbirine denk düşen kelime veya söz gruplarının kullanılması ile ilgilidir. Bu nedenle simetri eserin tüm yapısını kapsar, koşutluk ise genellikle eserin bir bölümüyle ilgilidir.

Simetri ve paralellik ile ilgili klasik Türk edebiyatı araştırmacılarından alınan aşağıdaki tanımların yapılan açıklamalar yönünden değerlendirilmesi gereklidir.

Divan şiirindeki simetri ve paralelizm birkaç biçimde karşımıza çıkmaktadır:

1. Tam simetri ve paralellik: Beytin her iki dizesinin bütününe kapsar.
2. Yarı simetri ve paralellik: Beytin dizelerinin başını ya da sonunu kapsar.

3. Karışık simetri ve paralellik: Beytin söz yapısından dolayı ilk bakışta kendini göstermez ancak cümlelerin öğelerinin dikey ilişkileri açısından yeniden düzenlenmesiyle ortaya çıkar (Dilçin, 2011: 438).

Cem Dilçin'den alıntılanan bölümde simetri ve paralellik kavramları arasında herhangi bir ayrımın yapılmadığı görülmektedir. Tam simetri ve paralellik, yarım simetri ve paralellik sözlerinden bu iki kavramın birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Açıklamalara göre tam simetri ve tam paralellik, yukarıda tanımlanan simetri kavramını ifade etmektedir. Yarı simetri kavramı ise paralellik (koşutluk) kavramını karşılar.

Paralelizmin esasını üç unsur oluşturmaktadır:

- 1) uzuvların sayısının aynılığı
- 2) münasebet-nisbet aynılığı
- 3) kuruluş-yapı aynılığı. Bir beyitte bu unsurların hepsi bulunursa tam paralelizm, biri yahut ikisi bulunursa yarım paralelizm ortaya çıkar (Macit, 1996: 63).

Muhsin Macit'ten yapılan alıntıda simetri kavramı kullanılmamasına rağmen tam paralelizm sözünün simetriyi karşıladığı ortaya çıkar. Çünkü simetri bir bütünün birbirleriyle uyuyan iki parçaya ayrılmasıyla ortaya çıktığına göre, uzuvların sayısı, münasebet-nisbet aynılığı, kuruluş-yapı aynılığı bir eserde bulunuyorsa o eserde simetri var demektir. Bu yüzden bu açıklamada da tam paralelizm, simetri terimi yerine kullanılmıştır.

Çalışmada simetri kavramı yukarıda verilen tarif doğrultusunda ele alınacak, paralelizm, tam paralellik, koşutluk, tam koşutluk kavramları kullanılmayacaktır. Simetrinin kullanımını edebî eserlerde göstermek amacıyla, simetriyi örnekler üzerinde daha net bir biçimde ortaya koymaya çalışacağız. Örnekler klasik Türk edebiyatının manzum ve mensur ürünlerinden seçilmiştir. Bunlardan simetriyi yansıttığını düşündüğümüz örnekler ele alınacaktır.

Ahmet Paşa'dan (ö. 1496) alınan şu örnekte simetriyi oluşturan unsurların hepsi görülmektedir:

Ne fettândır gözüm kim cân uğurlar

Ne kâfirdir sacın k'îmân uğurlar (Tarlan, 1992: 142)

(mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün)

Ahmet Paşa divanı ellinci gazelden alınan bu örnekte veznin de etkisiyle tüm kelimelerin sayısı eşittir. Birbirlerine karşılık gelen eşit sayıdaki kelimelerin hece sayıları da eşittir. Gazelin söz dizimindeki simetri, ses simetrisini de ortaya çıkarmış, eklerle birlikte sesler de ortak kullanılmıştır. Eklerin yanında redif, kafiye ve aynen kullanılan kelimeler aliterasyonu sağlamıştır. Beytin tablo biçiminde gösterimi şu şekildedir:

Ne	fettândır	gözün	kim	cân	uğurlar
Ne	kâfîrdır	sacın	k'î	mân	uğurlar

Bâkî (d.1526 - ö.1600) divanının beşinci gazelinden alınan beyitte de yukarıda verilen simetri ölçütleri görülmektedir:

1 2 3 4 5 6

Hüsn ile sana öykünemez *çün* gül-i ra'nâ

Hüzn ile bana benzeyemez bülbül-i şeydâ (Küçük 1994: 104)

(mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün)

Hüsn	ile	san-a	öykün-e-mez	çün	gül-i ra'nâ
Hüzn	ile	ban-a	benze-y-e-mez		bülbül-i şeydâ

Beyitte kelimelerin birinci ve ikinci mısralarında aynı sırada bulunmaları ve denklikleri Simetrik kullanımları da beraberinde getirmiştir. Arapça hüsn ve hüzn kelimeleri aynı vezinde (fu'l) kullanılmış, kendisinden sonra gelen “ile” edatıyla edat grubunu oluşturmuştur. Mısralardaki 3. kelimeler Türkçe kişi zamiridir ve yönelme durum eki almıştır. 4. kelimeler öykünmek ve benzemek Türkçe fiilleri, yeterlilik fiilinin olumsuzluğu ile çekimlenmiştir, kafiyeli sözcükleri taşıyan gül-i ra'nâ ve bülbül-i şeydâ Farsça tamlama ile kurulmuştur. Beyitte birinci mısradaki kelimelere karşılık gelen kelimelerin hece sayısı da aynıdır. Örneğin ilk mısranın 4. kelimesi (öykünemez) dört hece ise ikinci mısradaki onun karşılığı olan (benzeyemez) kelimesi de dört hecelidir. Kelimelerin hecelerinin simetrisini ilk mısradaki sadece *çün* kelimesi bozmaktadır. Bu kelime de ikinci mısradaki *bülbül* kelimesinin ilk hecesine karşılık gelmektedir. Buna göre beyitte, ilk mısradaki

birinci kelimeden itibaren ikinci mısradaki kelimelerin karşılığı bulunması ve bunların hece sayılarının aynılığı, *hüsn-hüzn sana-bana gül-bülbül gül-i ra'nâ-bülbül-i şeydâ* kelimeleri ile yapılan denklikler beyitteki simetriyi göstermektedir. Böylece beyit birbirini yansıtan iki mısraya ayrılmış birinci mısradaki denklikler, ikinci mısradaki aynen kullanılmıştır.

Simetrik kullanımlar sadece Türk edebiyatının başarılı şairlerine özgü değildir. Türk şiirinin erken dönemlerinde de simetrik kullanımlara rastlanır. Ahmet Yesevî'den alınan şu örnekte dizelerin sıralı cümlelerle oluşturulmaları, şiirin ahengini etkilemiştir:

İçtim şarâb / boldum harâb / aslım türâb
Kildim körep / kinglüm serâb / ışkka pür-âb
Hakdın hitâb / kilse körmes / kullar azâb
Bulak yanglıg akar közdin yaşım mening

örneğinde 12 heceli mısralar ikişer heceli 6 kelimelik bir söz dizisi görünümündedir. Şiirde duraklar 4+4+4 biçiminde olmaktadır. Söz gruplarıyla birlikte (2+2)+(2+2)+(2+2) gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. İçtim şarâb / boldum harâb / aslım türâb biçiminde kullanımı veznin monotonluğunu gidermekte, dizelere dalgalı bir söyleyiş ahengi kazandırmakta, anlatımı daha kıvrak ve etkileyici bir duruma getirmektedir (Dilçin, 1993: 614)¹⁰.

Yavuz Sultan Selim'in (d.1470 - ö.1520) Şah İsmail'e (d.1487 - ö.1524) yazdığı murabba söz simetrisinin en güzel örneklerinden birisidir. Yatay ve dikey ekseninde aynı mısraların çıktığı bu şiirde birinci mısra dört bölüme ayrılmıştır. Diğer mısralar birinci mısradaki bu bölümlenmeye göre oluşturulmuştur. Örneğin yatay ekseninde ilk mısranın ikinci kelimeleri "herkesi sen" ise, dikey ekseninde 2. mısra bu kelimelerle başlamıştır. İlk mısradaki kelimelerin bulunduğu yer kelimelerin diğer mısralardaki mısra sayılarını göstermektedir. Böylece mısralar sağdan sola ve yukarıdan aşağıya aynı biçimde okunabilmektedir.

1 2 3 4

1 Sanma şâhum / herkesi sen, / sâdıkâne / yâr olur

2 Herkesi sen / dost mu sandun, / belki ol / ağyâr olur

¹⁰ Daha geniş bilgi için Bkz. Dilçin, Cem (1993). Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinde Sıra Cümleler. Türk Dili. Ankara.

3 Sâdıkâne / belki ol / âlemde / dil-dâr olur

4 Yâr olur, / ağyâr olur, / dil-dâr olur / ser-dâr olur.

Klasik edebiyatımızda şiirdeki simetriyi sağlayan unsurlardan bir tanesi de söz sanatlarıdır. Özellikle tekrar, cinas, aks, îade, leff ü neşr, kalp, iştikak gibi sanatlar simetriyi oluşturan unsurları ortaya çıkarmaktadır.

Nazîm'den (d.1649? - ö.1727) alınan ve akis¹¹ sanatı ile yazılan gazelde simetri görülmektedir:

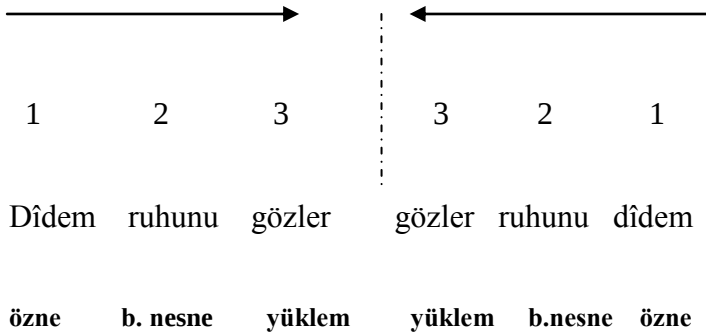
1 2 3

Dîdem **ruhunu** gözler gözler ruhunu dîdem
 Kiblem **olalı** kaşın kaşın olalı kiblem
 Cennet **gibidir** rûyin rûyin gibidir cennet
 Âdem **doyamaz** sana sana doyamaz âdem
 Gamzen **cigerim** deldi deldi cigerim gamzen
 Bilmem **nic'olur** hâlim hâlim nic'olur bilmem
 Vuslat **bileli** hicrin hicrin bileli vuslat
 Mâtem **görünür** şâdi şâdi görünür mâtem
 Zahmım **göricek** cânâ cânâ göricek zahmım
 Merhem **koyasın** bir gün bir gün koyasın merhem
 Sende **nazarı** dâim dâim nazarı sende
 Âlem **yüzüne** meftun meftun yüzüne âlem
 Olsun ko Nazîm ey gül ey gül ko Nazîm olsun
 Her dem gülüne bülbul bülbul gülüne her dem
 (mefû'lü mefâ'ilün mefû'lü mefâ'ilün)

¹¹ Bir dize ya da cümleinin anlamlı iki parçasından birini önce ötekini sonra söyleyerek yani dizeyi ters yüz ederek aynı anlamda bir dize ya da cümle meydana getirmektir (Dilçin, 1992: 485)

(Nazım)

Gazelde simetrik söyleyişin büyük bir bölümünü akis sanatı oluşturmuştur. Tamamlanmış cümlelerin tam tersi söz dizimiyle mısralar kurularak bu sanat yapılmıştır. Akis sanatının etkisiyle cümle öğelerini oluşturan kelimeler de simetrik bir biçimde sıralanmıştır. Böylece mısra eşit iki parçaya bölünmüş birbirinin tam zıt yönünde dizilmiş cümlelerden oluşmuştur. Birinci mısranın özne + belirtili nesne + yüklem biçimindeki öğe dizilişi mısranın geri kalanında yüklem + belirtili nesne + özne biçimindedir. Yansıma simetrisinin görüldüğü mısralarda veznin de simetriyi desteklediği görülür. Aruzun mefû'lü mefâ'ilün mefû'lü mefâ'ilün kalıbıyla yazılan şiirde tüm mısralarda cümle olan kısım mefûlü mefâ'ilün, ile biter, veznin geri kalan bölümü de aynı biçimde simetrik olduğu için ikinci kısımlar ile mısra başlarındaki kısımlarda hece sayıları eşittir. Veznin etkisiyle gazelin tamamında cümleler kendinin yansıması olan 7 heceden meydana gelmiştir.

Mısraların kendi içindeki hece sayılarının eşitliği yanında beyitlerdeki kelimelerde ve kelimelerin hece sayılarında da denklik vardır. Mahlas beytinde ilk mısradaki iki fiil kullanılması (olsun, ko) bu simetriyi bozmuştur. Mahlas beytinin dışındaki beyitlerde, kelimeler ve kelimelerin heceleri, gazelin aynı sırada bulunan herhangi bir kelimesiyle denk olarak oluşturulmuştur. Örneğin yukarıda gazelin koyu yazılan 2 numaralı kelimeleri üç hecedir. Bu kullanım akış simetrisini hatırlatmaktadır.

Divan şiirindeki simetrik kullanımların en önemli göstergelerinden biri de şiirlerin bir motif, bir şekil oluşturulacak biçimde yazılmasıdır. Görsel şiiri hatırlatan bu örneklerin bazıları geometrik bir şekil, bazıları ise hayvan ve bitki şekillerini gösterecek biçimde

istiflenmişlerdir¹². Seyyid Hasan Dede'ye ait aşağıdaki beyitler, leylek motifi şeklinde istif edilmiştir:

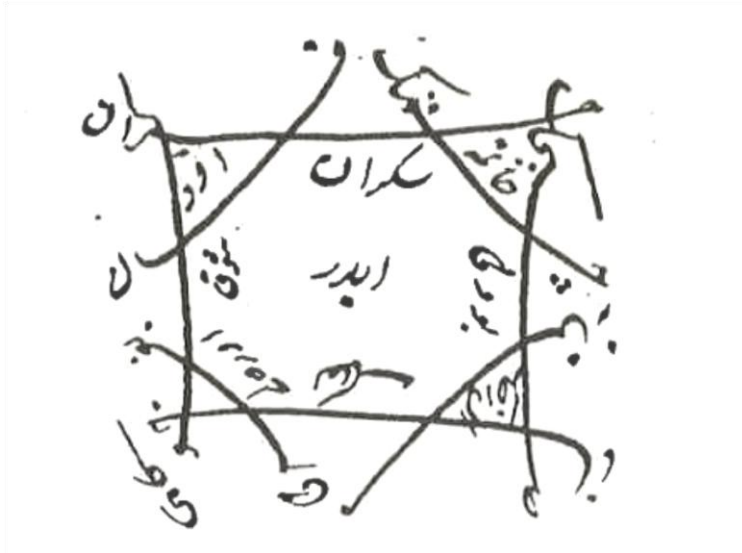

Resim 3.19. (Şenödeyici 2012: 58)

‘Aşk-ı Mevlânâ ile hayret-zede

Mevlevî Seyyid Hasan Leylek Dede

Aşağıda kare biçiminde istiflenmiş yazı-desen görülmektedir:

Resim 3.20. Geometrik bir şekilde istif edilmiş yazı-desen örneği dönel simetriye sahiptir.

Bu yazı desenin dörtlük hâlinde yazılışı:

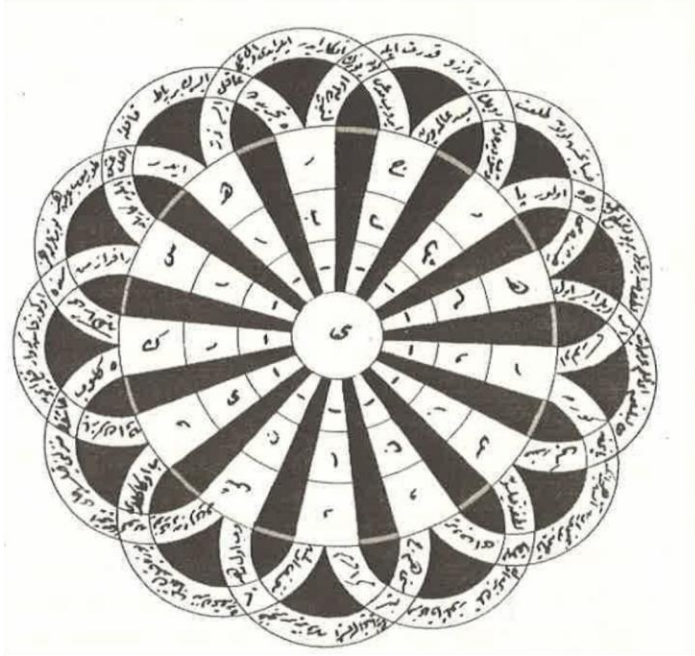
¹² Daha geniş bilgi için Bkz. Şenödeyici, Ö. (2012). Osmanlının Görsel Şiirleri. İstanbul: Kesit Yayınları.

Gönlümi cānā saçuñ hayrān ider

Bağrumı mestāne çeşmüñ kıan ider

Uralı al-ı ruħuñ cānuma od

Şevķ-ı la' lūñ bu dili sekrān ider (lâ-edrî) (Dilçin, 2010: 105)

Resim 3.21. Mecmûa-i Eş'âr, 19Hk 2225 24b-25a'dan alınan Şahin Giray'a ait gazel, daire biçiminde oluşturulmuştur.

Gazelin çözümlenmesi aşağıdaki gibidir:

müfte'ilün fâ'ilün müfte'ilün fâ'ilün

Yâr gelip 'âşıkıñ menziline kılsa cây

Etmeye mi gün yüzü dîdelerini rûşenây

Yayıp o kâkülleri gün yüze kıldıñ nikâb

Menzil-i 'akrebde yâ münhasif olmuştur ay

Yanaşıp ol mâha yâ hancer-i ser-tîzini

Eylesem agyârınıñ sînesini hemçü nây

Yâr delerse eğer sînemizi kâ'iliz

Tek bizi ol meh-likâ lutfuna kılsın sezây

Yan verip ey meh-likâ kaçma bu gam-hâreden

Âteş-i hicrân ile yanmağa görme revây
 Yaz semender gibi yanmağa tâlibliğim
 Ey kalem ‘arz et eğer diler ise ol hümây
 Yâver olursa eğer lutf-ı Hudâ bir kula
 Bir pula muhtâc iken dehre olur pâdişây
 Yâ meh-i rahşânda mı dehre ziyâ-bahş olan
 Ta’at-ı rûyuñ mudur ‘âleme veren cilây
 Yaş düşüp dîdeden rûyuñ eder ârzû
 Kudret ile gün yüzüñ olmada şeb-nem-resây
 Yâ lec edip müdde’î gün yüzüñ inkâr eder
 Eyler idi ol gabî ‘âkil ise zerre rây
 Yap reh-i tecrîdde ‘âkil isen bir ribât
 Kâfile-i ehl-i ‘aşka eyleye kârbân-serây
 Yâre eder ehl-i ‘aşk durmayıp ‘arz-ı hüner
 Nevbet-i ‘arz-ı hüner sende mi Şâhin Girây
 Yâr-ı ser-firâz-ı men sende o kaş[u] göz ki var
 Katli için ‘âşıkıñ yâ ne gerek ok u yay (Şenödeyici, 2012: 171-172)

3.2.1.2. Klasik Türk nesrinde simetri

Divan şiirinin dışında divan nesrinde de simetrik kullanımlara rastlamak mümkündür. Divan nesrinde simetrik kullanımların pek çoğu söz dizimi ve secilerin kullanılması ile ortaya çıkmaktadır. Benzer veya aynı söz dizimine sahip olan cümleler, tamlamalar seci ile bir araya getirildiklerinde, söz simetrisi oluşur.

...kelâm-ı qadîm-i vâcibü’t-**taqdîm** ve furqân-ı ‘azîm-i lâzımü’t-**ta’zîmde** nice âyât-ı ‘**azîme** ve beyyinât-ı **kerîme** mevzûn vâki’ olmuştur (Canım, 2000: 77).

Latîfî Tezkiresi mukaddimesinden alınan cümlede ve bağlama edatının her iki yanında yer alan söz grupları seci ile bir araya getirilmiş ve bir yükleme bağlanmıştır. Ses birliklerinin yer aldığı söz gruplarının çeşidi, türü ve söz gruplarında kullanılan kelimelerin sayısı da aynıdır. Bir tablo hâlinde simetrik kullanımlar bu cümlede şu şekildedir:

kelâm	-1	ḳadîm	-i	vâcibü't-taḳdîm
furḳân	-1	‘azîm	-i	lâzımü't-ta‘zîm (de)

âyât	-1	‘azîme
beyyinât	-1	kerîme

Farsça tamlama ile oluşturulan birinci söz grubunun sonunda kullanılan ve secili olan tamlayanı oluşturan kelimelerin her ikisi de Arapça tamlama ile kurulmuştur. Takdîm ve ta‘zîm kelimelerinde vezin ve ses ortaklığı olduğu için sec’-i mütevâzî kullanılmıştır. Farsça tamlamanın tamlananını oluşturan *kelâm-ı kadîm* ve *furkân-ı ‘azîm* söz grupları Farsça sıfat tamlaması (terkîb-i vâsfi, vâsf terkîbi) biçimindedir ve sonlarındaki kelimeler de Arapça sec’-i mütevâzîdir. Kelimelerin bulundukları tamlamalar aynı olduğu gibi, tamlamalardaki kelime sayıları da eşittir. Ayrıca seci bulunan kelimelerdeki ses birlikleri de söz simetrisini pekiştirip ses simetrisini beraberinde getirmiştir. Ses simetrisini destekleyen önemli unsurlardan biri de kelimelerin hece sayılarının aynı olmasıdır. Burada dikkati çeken önemli nokta, şiir bölümünde incelediğimiz simetrik kullanımlarla buradaki örneklerin hece sayılarının eşit olmasıdır. Şiirde hecelerin eşit sayıda kullanılması veznin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Şiirsel bir özelliğin nesirde kullanıldığını göstermesi bakımından hece sayılarının eşitliği önemli bir simetri unsurudur. Arapça kelimelerin vezinli kullanımları da birinci söz grubundaki söz ve ses simetrisini desteklemektedir.

Kelimelerin ve hecelerin simetrik kullanımı, tezkire ve divan ön sözlerinde sıklıkla karşılaşılan üslup özelliğidir. Şair ve yazarlar tezkire ve divan ön sözlerinde dili kullanma becerilerini gösterdikleri için bu bölümde kullanılan dil daha işlenmiş bir biçimde karşımıza çıkar.

Âşık Çelebi’den alınan bölümde birinci cümle ve ikinci cümlenin söz dizimi, cümle öğeleri ve fasılaları aynı olduğundan simetri sağlanmıştır:

‘Ālem-i elestüñ hitābı suhanladur. Ehl-i belānuñ cevābı suhanladur. Sebağ-ı ta‘līm-i ‘alleme’l-esmā suhandur¹³. Nesak-ı teslīm-i süubhaneke lā‘ilme lenā suhandur¹⁴ (Kılıç 2010: 114).

‘Ālem	-i	elest	(üñ)	hitāb (ı)	suhanladur
Ehl	-i	belā	(nuñ)	cevāb (ı)	suhanladur

Özne ve yüklemden oluşan birinci cümlelerin söz dizimi aynı şekilde ikinci cümlede de kullanıldığı için her iki cümlelerin söz dizimi, cümle öğeleri, söz grubundaki kelimelerin sayısı ve hatta aldıkları ekler bile simetriktir. *Hitāb* ve *cevāb* kelimeleri mutarraf seci olarak kullanılmıştır. Ayrıca *suhan* sözcüğünün diğer iki cümlede de tekrarlanması söz simetrisini destekleyecek biçimdedir.

Sebağ	-ı	ta‘līm	-i	<i>‘alleme’l-esmā</i>	suhan (dur)
Nesak	-ı	teslīm	-i	<i>süubhaneke lā‘ilme lenā</i>	suhan (dur)

Bir önceki cümlelerde olduğu gibi bu cümleler de özne ve yüklemden oluşmuştur. İsim cümlesinin yüklemi *suhan* kelimesidir. Farsça isim tamlaması (terkīb-i izâfî, izâfet terkîbi) biçiminde kurulan söz grubunun tamlayanlarının her ikisi de Kur’an ayetlerinden iktibas edilmiştir. Geriye kalan kısımlarda ise kelimelerin hepsi secilidir. Bütün bunlar, sadece iki örneğe has kullanımlar olmayıp estetik nesirdeki ortak tasarruflardır. Bu kullanımlarda söz dizimleri, söz dizimlerindeki söz grupları ve bu söz gruplarının seci ile bir araya getirilmesi simetriyi ortaya çıkarmaktadır. İncelemelerimize göre estetik nesirde simetrik olarak kullanılan iki cümlede kelimelerin sayısı, hece sayıları da çoğunlukla birbirine denk olarak kurulmuştur. Hatta bazı kullanımlarda kelimelerin türü, kökeni, tekil veya çoğul olması, bunlara getirilen ekler de ikili yapılarda simetrik olarak kullanılmıştır. Bu tür kullanımın en güzel örnekleri ise Tazarru’-nâme’de karşımıza çıkmaktadır.

Bu örneklerden, klasik Türk edebiyatında şiirde ve nesirde simetrik kullanımlar olduğunu anlıyoruz. Şiirdeki simetriyi ortaya çıkaran öğeler, şiirin dış yapısını oluşturan unsurlar ile iç yapısında kullanılan söz sanatlarıdır. Şiirin dış yapısında söz dizimi ve söz dizimine

¹³ (ve Âdem’e) bütün isimleri öğretti. (Bakara 31)

¹⁴ Seni tenzih ederiz, bizim ilmimiz yoktur. (Bakara 32)

yardım eden vezin şiirdeki simetriyi oluşturmaktadır. Vezin şiirdeki kelimelerin sayısını ve hece sayılarını düzenleyen bir etkidir. Şiirdeki söz sanatları da iç uyumdaki dengenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Söz sanatlarının kullanımı söz simetrisi ile birlikte ses ve anlam simetrisini de oluşturur.

Estetik nesirde ise simetriyi sağlayan en önemli unsur söz dizimi denkliklerinin seci ile kullanılmasıdır. Aynı söz dizimine sahip iki cümlede seci, söz ve ses denkliklerinin kurulmasında başat rolü oynamaktadır. İkili cümlelerde cümle öğeleri, söz grupları, kelimeler birbiriyle uyum içinde kullanılmıştır. Birinci cümlede yer alan söz gruplarının ve kelimelerin aynı sıra ile ikinci cümlede yer alması, kelimelerin hece sayılarının aynı veya yakın olması, bunlara getirilen ekler ve aynı kelimelerin tekrarı nesir cümlesindeki simetriyi pekiştirmiştir. Bu tür kullanımlar nesir cümlesini şiire yaklaştırmıştır.

3.3. Tazarru'-nâme'de Söz Simetrisi

Edebiyat eserinde kullanılan unsurların üslup özelliği sayılabilmesi için belirli bir kullanım sıklığına ulaşması gerekmektedir. Eserin birkaç yerinde görülen niteliğin eserin tamamındaymış gibi kabul edilerek gösterilmesi üslup özelliği olarak değerlendirilmemektedir. Edebiyat tarihlerinde Sinân Paşa'nın kendi adıyla anılan bir üslup kullandığı ve bu üslubun başkaları tarafından geçilemediği, bilgileri de göz önüne alındığında bu tür kullanımların üslup özelliği sayılabilmesi için, eserin birçok yerinde görülmesi gerekmektedir. Tazarru'-nâmedeki simetrik, denk yapılar o derece düzenlidir ki bu tür kullanımları ölçmek veya bunların sayısını vermek mümkün olmaktadır.

Tazarru'-nâme'de söz simetrisini sağlayan en önemli unsurların başında, Sinân Paşa'nın ikili simetrik biçimde kullandığı yapılar gelmektedir. Burada yapı kelimesiyle ifade edilen, bir edebî eserdeki iç ve dış unsurların estetik etki bırakacak biçimde kullanılmasıdır. Edebî eserde estetik anlamda etkisiz bütün unsurlar “malzeme”, bu unsurların estetik tesir bıraktıkları zaman “yapı” olarak değerlendirilmesi uygun olacaktır. Araştırmalarımız sonucunda Tazarru'-nâme'de, dört farklı simetrik yapının olduğu tespit edilmiştir. Tazarru'-nâme'deki söz simetrisini sağlayan en önemli unsurun bu yapılarla birlikte kullanılan seciler olduğu gözlenmiştir¹⁵.

¹⁵ Bkz. Secinin Bulunduğu Yapılar s.91.

Eserde değişik özellikler gösteren 4471 yapı tespit edilmiştir. Bu yapılar çalışmada Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 olarak adlandırılmıştır. Bunların sınıflandırılmasında yapıların özellikleri ve secilerin kullanımı dikkate alınmıştır. Tazarru'-nâme'de simetrik olarak kullanılmayan malzeme sayısı ise 52'dir.

Y-1 yapısı birbirine denk iki cümlelerin secilerle bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu yapılarda ilk cümledeki secili kelime, simetriği olduğu ikinci cümledeki kelime ile secilendirilmiştir. Bu tür yapılarda secinin dışında söz dizimi, cümle öğeleri, kelime... bakımından da denklilere rastlanmaktadır:

“İlâhî ! Bu ten-i galîzüñ **küdûretlerini** rûh-ı latîfüñ safâsı-y-ile sen **musaffâ** kıl;
ve bu beden-i hâkînüñ **kesâfetlerini** cân-ı pâküñ letâfeti-i-y-ile sen **müzekkâ** kıl” Y-1 (Tulum, 2001: 88), örneğinde iki cümle *küdûret/kesâfet*, *musaffâ/müzekkâ* kelimeleri secilidir. Yapı cümle biçiminde oluşturulmuş, ilk cümle ve iz düşümü olduğu cümlede kelimelerde seci vardır. Secili kelimelerin dışında tek kelimeler (*bu-sen*) ve söz gruplarının (*rûh-ı latîfüñ / cân-ı pâküñ*) uyum içinde kullanıldığı görülmektedir. Y-1 Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan yapı olmuştur. 4471 yapının 3076'sı Y-1 ile oluşturulmuştur.

Eserde kullanılan Y-2 yapısı, simetrik iki cümlelerin hem kendi içinde hem de izdüşümü olan cümlede secili kullanılmasıyla oluşur:

“Âşıka **gıdâ belâ** olur,

‘âşıka **safâ cefâ** olur” Y-2 (Tulum, 2001: 189), alıntısında *gıdâ* kelimesi aynı cümledeki *belâ* kelimesi ve ikinci cümledeki *safâ* ve *cefâ* kelimeleriyle ses benzerliği içinde kullanılmıştır. Böylece kelimeler hem aynı cümledeki diğer kelime ile hem de simeriği olduğu kelimelerle secilenmiştir. Yapının kuruluşu cümle biçimindedir. Tazarru'-nâme'de simetrik olarak kullanılan 4471 yapının 262'si bu biçimde oluşturulmuştur.

Y-3 olarak tespit edilen 145 yapı ise bir veya iki yükleme bağlanan uzun cümlelerden oluşur. Cümleler bağlama edatları, zarf-fiiller ve noktalama işaretleri ile uzatılabilmektedir:

Ammâ hâşâ senüñ keremünden ki, ol günde gayret haşemlerine ol hâneyi harâb ü **vîrân** ve hamıyyet hâmîlerine ol haremi târâc ü **tâlân** ittürüp, dil bünyâdın **yakup** yıkıp ve derûn evini **yıkup** yakup, ol âteşüñ **dûdını** ve ol dûduñ **nüfûdını** biñ âh-ı ciger-sûz-ile göklere çıkarasın Y-3 (Tulum, 2001: 176).

Y-3'ten alıntılanan örnekte ve bağlama edatının her iki yanında kalan kısımların aynı yapı ve sayıdaki kelimelerle oluşturulduğu dikkati çekmektedir. Bu kısımlarda ayrıca ses benzerlikleri de bulunmaktadır.

Tazarru'-nâme'de 145 Y-3 yapısı bulunmaktadır. Uzun cümlelerin oluşturulduğu bu kullanımlarda, örnekte görüldüğü gibi noktalama işaretleriyle bağlama edatlarının iki yanında kalan kısımlar ikili simetrik biçimde oluşturulmuştur.

Çalışmada tespit edilen diğer yapı Y-4 olarak adlandırılan herhangi bir yükleme bağlanmayan yapılardır.

“ol revha-i riyâz-ı **kadem**,
ol ravza-i reyâhîn-i **kerem**;
âyîne-i cemâl-i **şâhî**,
câm-ı cihân-nümâ-yı **pâdişâhî**;
mahrem-i envâr-ı **Rahmânî**,

muhrim-i Ka‘be-i **Sübhânî**” Y-4 (Tulum, 2001: 258), alıntıda görüldüğü üzere bu yapı herhangi bir yükleme bağlanmamış, söz grupları biçiminde oluşturulmuştur. Örnekte dikkati çeken ikili biçimde kullanılan yapılardaki söz gruplarının, bu grupların kelime sayılarının eşit olmasıdır. Söz gruplarının son kelimeleri secili kullanılmıştır.

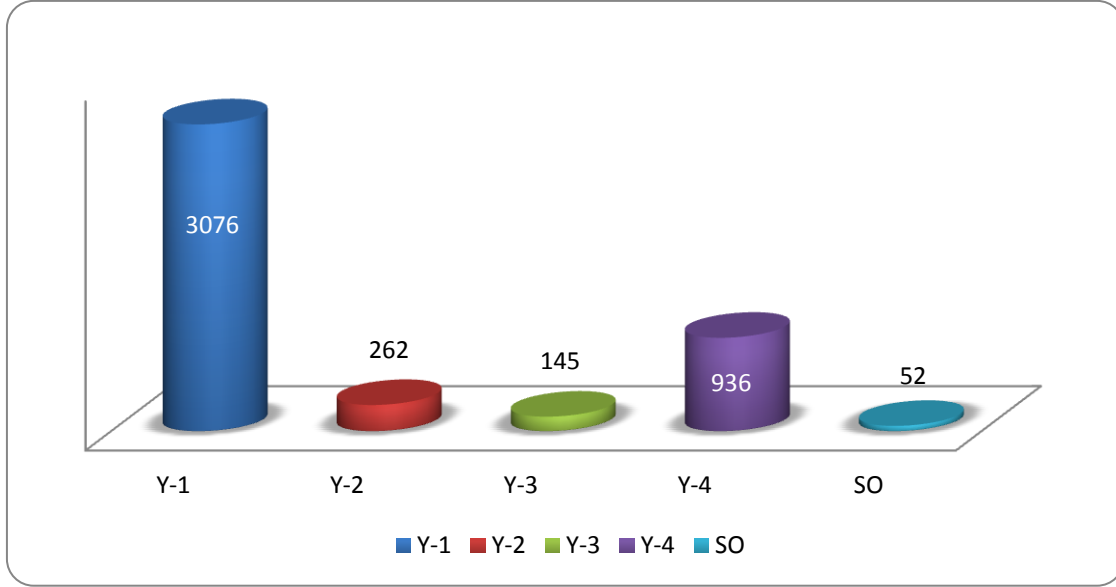
Tazarru'-nâme'de 936 Y-4 yapısı kullanılmıştır.

Tazarru'-nâme baştan sona bu yapılarla oluşturulmuştur. 52 yapı ise simetrik olmayan kullanımlardır. Simetrik yapıların en önemli özellikleri seci ile bir araya getirilmeleridir. Eserde seci bu dört yapı ile kullanılmıştır. Bu yapıların ayrı bir özelliği ise secinin dışında pek çok simetrik ölçütün taşıyıcılığını da yapmasıdır.

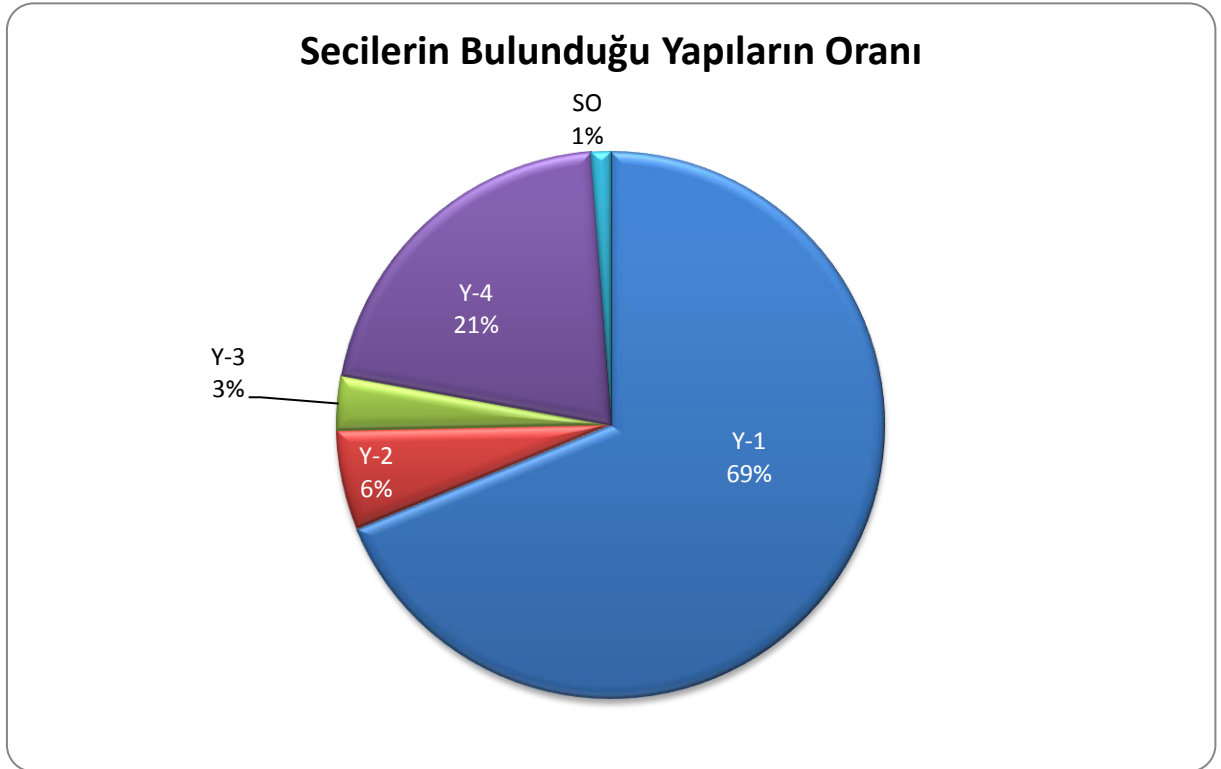
Eserde secilerin bulunduğu yapılar, yapıların sayıları ve çeşitleri tablo ve grafik biçiminde şu şekildedir:

Çizelge 3.1. Tazarru'-nâme'de bulunan yapıların çeşitleri ve sayısı

Y-1	Y-2	Y-3	Y-4	SO
3076	262	145	936	52
Toplam:				4471

Şekil 4.1. Tazarrû'nâme'de kullanılan simetrik yapıların sayıları ve çeşitleri

Şekil 4.2. Tazarrû'-nâme'de kullanılan simetrik yapıların oranı

Eserde değişik özellikler göstermekle birlikte **4471** yapı kullanılmıştır. 52 yapı ise simetrik olmayan kullanımlardır. Buna göre Tazarrû'-nâme'nin nesir kısmı **% 99**'luk bir oranla ikili simetrik yapılarla kurulmuştur. Eserin baştan sona simetrik yapılarla

oluşturulması, şu anki bilgilerimize göre, Türk edebiyatında başka hiçbir eserde görülmez. Bu yönüyle eser söz mimarisinin en önemli örneğidir. Eserin baştan sona simetrik yapılarla oluşturulmasının yanında ikili yapılarda da simetrik, denk kullanımlara rastlanmaktadır. Yapıların bu biçimde kullanımları nesir cümlesinin ahengini artırmış, söz simetrisinin yanında ses ve anlam simetrilerinin de ortaya çıkmasını sağlamıştır.

3.3.1. Söz simetrisini sağlayan ölçütler

Tazarru'-nâme'nin baştan sona ikili yapılarla yazılmasının yanında, bu yapıların kendi içlerinde de simetrik kullanımlar mevcuttur. Simetrik ölçütlerin yoğunluğu ve sayısı eserdeki yapılara göre değişiklik göstermektedir. İncelemelerimiz sırasında simetrik ölçütlerin en yoğun olduğu yapılar eserde % 75 oranında bulunan Y-1 ve Y-2 yapılarıdır. Diğer yapılarda bulunan simetrik ölçütlerin sayısı bu yapılardan daha azdır. Aşağıda eserden alıntılarla simetrik ölçütler ve çeşitleri gösterilecektir:

“Kudretüñ esrârı fezâsına iki derîçe sem‘ ü basar;

Hikmetüñ envârı ziyâsından iki talî‘a şems ü kamer” Y-1 (Tulum, 2001: 68) cümle biçiminde kurulan Y-1 yapısı ile oluşturulan fıkrada simetrik kullanımlar şu şekildedir:

1) Her iki cümlelerin söz dizimleri aynıdır. Her iki cümle devrik biçimde kurulmuştur. iki derîçe / iki talî‘a yüklemeleri sonda olmadığı için kurallı cümle yoktur.

2) Her iki cümlelerin öğeleri ve öge sayıları aynıdır:

<u>Kudretüñ esrârı fezâsına</u>	<u>iki derîçe</u>	<u>sem‘ ü basar;</u>
---------------------------------	-------------------	----------------------

yer tamlayıcısı	yüklem	özne
-----------------	--------	------

<u>Hikmetüñ envârı ziyâsından</u>	<u>iki talî‘a</u>	<u>şems ü kamer.</u>
-----------------------------------	-------------------	----------------------

yer tamlayıcısı	yüklem	özne
-----------------	--------	------

3) Her iki cümlelerin türü de aynıdır. Cümleler, isim cümlesi olarak kurulmuştur.

4) Cümlelerde tek yüklem bulunduğu için, cümleler basit yapıdır.

5) Öğeleri oluşturan söz grupları aynıdır. Birinci cümlede yer tamlayıcısı, Türkçe isim tamlaması biçiminde oluşturulmuştur. İkinci cümlede de yer tamlayıcısı Türkçe isim tamlaması biçiminde kurulmuştur. Yüklemelerin ve öznelerin kurulum biçimleri de simetriktir. Yüklemeler sayı sıfatı ile kurulmuş Türkçe sıfat tamlaması, özneler ise Farsça atıf tamlamaları ile oluşturulmuştur. Bu denklik ölçütü Tazarru'-nâme'de cümlelerin pek

çoğunda görülmektedir. Birinci cümlede hangi tamlama varsa ikinci cümlede aynı tamlama ile aynı cümle ögesi oluşturulmuştur.

Kudret-**üñ** esrâr-ı fezâ-sına / Hikmet-**üñ** envâr-ı ziyâ-sından: Yer tamlayıcısı zincirleme isim tamlaması biçiminde,

iki derîçe / iki talî'a : Yüklem Türkçe sıfat tamlaması biçiminde,

sem' ü basar / şems ü kamer: Özne, Farsça atıf tamlaması biçiminde kurulmuş.

6) Öğeleri oluşturan söz gruplarının kelime sayısı eşittir: Alıntılanan örnekte özne ve yüklem ikişer kelimedenden, yer tamlayıcısı ise üçer kelimedenden oluşmuştur.

7) Öğeleri oluşturan söz grupları simetrik kullanıldığı için söz gruplarının ekli ve eksiz kullanımları da birbirine denktir. Yer tamlayıcısı zincirleme isim tamlamasından oluştuğu için kelimelere getirilen ekler de aynıdır:

Kudret	-üñ	esrâr	-ı	fezâ	-s-	-ı-	-n-	-a
Hikmet	-üñ	envâr	-ı	ziyâ	-s-	-ı-	-n-	-dan

Yüklemlerde -dur bildirme eki kullanılmamıştır. Eksiz kullanılan, cümle öğeleri de ayrı bir simetri oluşturmuştur.

8) Cümle öğelerini oluşturan kısımlar aynı zamanda fasılaları da meydana getirmektedir. Fasılaları oluşturan yerlerde ses benzerliği olduğu için secili kullanım görülmektedir. Yüklemde (iki derîçe / iki talî'a) mutarraf seci, öznelerde (sem ü basar / şems ü kamer) mütevâzî seci, yer tamlayıcılarında mütevâzî seci kullanılmıştır. Simetrik kullanımların secilerle bir araya getirilmesi, söz simetrisinin dışında ses simetrisini de ortaya çıkarmaktadır. Fasılaların aynı cümle öğelerine denk gelmeleri, secili kullanımlar, aynı eklerin izdüşümü olduğu cümlelerde aynı yerlerde bulunmaları sesin yoğun olarak kullanılmasını sağlamış, ritim ve ahengi ortaya çıkarmıştır. Böylece sadece söz değil ses bakımından da simetrik bir biçimde kurulan cümleler seslendirildiğinde vezinli şiir okuma izlenimi vermektedir.

9) Cümlelerde kullanılan kelimelerin kökeni de simetriktir. Örnekte, birinci cümle 7, ikinci cümle 7 olmak üzere toplam 14 kelime kullanılmıştır. Bu kelimelerden 2 tanesi Türkçe (iki) bir tanesi Farsça (derîçe) geri kalan 11 kelime ise Arapça kökenlidir. Kelimeler de bulundukları yerde simetrik olarak kullanılmıştır. Arapça 10 kelime, Arapça kelime ile; Türkçe 2 kelime kendi arasında kullanılmıştır. Kelime kökeni simetrisini bozan tek kullanım Farsça derîçe ile Arapça tali'â kelimeleridir. Bunlar da secili oldukları için başka bir simetrik kullanımın içindedirler.

10) Kelimelerin türleri de denk kullanılmıştır. 14 kelimenin hepsi isim soylu sözcüktür. İki kelimesi cümlede sıfat olarak kullanılmıştır, diğer kelimeler isimdir. Kelime kökeni ile kelime türü bir arada kullanıldığında bu simetri daha belirgin olmaktadır. Aynı dilden gelen ve aynı türe sahip olan kelimelerin cümlelerde aynı yerlerde birbirleriyle kullanılmaları eserin tamamında görülen bir ölçüttür.

11) Kelimelerin aynı sayıda ve tamamına yakının aynı kökende kullanılmalarının yanında hece sayıları da eşittir.

Kud-ret-ün es-râ-rı fe-zâ-sı-na i-ki de-rî-çe sem‘ ü ba-sar;

Hik-met-ün en-vâ-rı zi-yâ-sın-dan i-ki ta-lî-‘a şems ü ka-mer.

Her iki cümlede de kelimeler 19’ar heceye sahiptir.

12) Söz düzeninin son derece simetrik olduğu Tazarru’-nâme’de simetrik kullanımlar harflere kadar inmektedir. 19’ar heceye sahip olan cümlelerde kelimelerin Arap harfleriyle yazımında harf sayıları, bir kelime hariç, eşittir. Fezâsına - ziyâsından kelimelerinden ziyâ kelimesi -dan ekini aldığı için bir fazla harfe sahiptir: 32/33

Kudretün	esrârı	fezâsına	iki	derîçe	sem‘	ü	basar
5	6	6 / 7	3	5	3	1	3
Hikmetün	envârı	ziyâsından	iki	talî‘a	şems	ü	kamer

Kelimelerin eksiz kullanımlarında ise tüm kelimeler eşit harf sayısına sahiptir: 29

Bu ölçüte, 15.yy. eserlerinde görülen yazım birliğinin tam oluşmamasından dolayı mesafeli yaklaşmak gerekir. Fakat eserde pek çok örnekte harf sayısının ya çok az farkla fazla olduğu ya da birbirine denk olduğu gözlenmiştir. Eserde pek çok örnekte harf sayılarının birbirine yakındır.

13) Eserde ikili yapıda kullanılan kelimelerin ve söz gruplarının hece sayılarının eşit, denk veya yakın olması ve açıklamaya çalıştığımız simetrik ölçütler, onların vezinli yazılmış olduğu izlenimini vermektedir. Tazarru’-nâme’nin bazı yerlerinde divan şiiri kalıplarına uygun kullanımlar vardır. Bu tür kullanımların üslup özelliği sayılabilmesi için eserin tamamında belli bir kullanım sıklığı içinde olması gerekmektedir. Kanaatimizce vezin izlenimi uyandıran bölümler buraya kadar saydığımız söz simetrisinin sonucunda ortaya çıkmış ve Tazarru’-nâme’nin simetrik yapısının son derece sağlam olduğunu gösteren bir özelliktir. Buna göre ikili yapılardaki simetrik ve denk kullanımlar eserde, divan şiiri ve halk şiirindeki vezinlere benzemeyen, ama bir çeşit vezin izlenimi uyandıran tasarrufların olduğunu göstermektedir.

1 2 3 4 5 6 7
Kudretüñ esrârı fezâsına iki derîçe sem‘ ü basar;

- . - / - - . /.- .. / .. / .-. / - . / . -

- . - / - - . /.- .- / .. / .-. / - . / . -

Hikmetüñ envârı ziyâsından iki talî‘a şems ü kamer.

Kelimelerin açık ve kapalı hecelerini göstermek için yapılan işaretlemelerde harf sayılarındaki simetride olduğu gibi sadece -dan eki burada simetriyi bozmuştur. Kelimelerin açık ve kapalı hecelerinin gösterildiği yerlerde aruz tefilelerini hatırlatan kullanımlar vardır. 1. kelimelerin heceleri fâ’ilün (- . -), ikinci kelimelerin heceleri mef’ûlü (- - .) , üçüncü kelimelerin heceleri mefâ’ilün (. - . -) son söz grubunun heceleri ise müfte’ilün (- . . -) biçimindedir. Bu tür kullanımlara aruz vezni diyemeyeceğimiz gibi, söz gruplarına göre 19 hecenin 10+5+4 biçiminde duraklı okunmasına da hece vezni diyemiyoruz. Yalnız bu kullanımların her iki cümlede bulunması, eserde vezni hatırlatan kullanımların varlığını göstermesi bakımından ilginçtir¹⁶.

14) Söz simetrisi Tazarru’-nâme’de başka simetrik kullanımları da beraberinde getirmiştir. Örnekte, cümlelerdeki söz sanatları da simetrik bir biçimde oluşturulmuştur.

Sem’ ve *basar* (işitme ve görme) Allah’ın kudretinin iki penceresi, şems ve kamer hikmetinin iki rehberine benzetilmiştir. Benzetmelerin yapı bakımından aynı söz grupları ile oluşturması simetriyi pekiştirmektedir.

15) Bütün bunların ötesinde Tazarru’-nâme’de simetrik olan yapıların, kullanımların -ister sözdizimi simetrisi olsun, isterse kelime, ister harf- ilk cümlede nerede kullanılıyorsa ikinci cümlede de aynı yerde kullanılması ayrı bir simetri çeşididir. Alıntılanan örnekte birinci cümledeki ilk kelimesindeki (kudret) simetrik kullanımların, ikinci cümlede aynı sıradaki kelimede (hikmet) kullanılması, ikinci kelimede ve takip eden kelimelerde de kullanılan simetrik ve denk ölçütlerin aynı sıradaki kelimelerde olması Tazarru’-nâme’nin söz simetrisinin ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. Aynı sıradaki sözlerin simetrik kullanımları, yansıma simetrisini hatırlatmaktadır. Simetrik cümle ve söz gruplarının

¹⁶ Bu kısımların vezinle ilgili olduğunu gösteren ilginç bir örnek Cenap Şehabettin’in açıklamasıdır: “Veznin en zayıf ve ibtidâî şeklinin Frenklerin paralelizm dedikleri muvâzâttır, bu da birkaç cümle arasındaki tenâzurdan ibarettir, böyle muvâzi cümlelere atasözlerimizde rastlarız.” demektedir. Cenap Şehabettin’e göre, Tazarru’-nâme muvâzât arzedan cümlelerle doludur (Akay, 1998: 542).

izdüşümü olduğu yerlerde tekrarlanması yansıma simetrisinin tanımıyla bire bir örtüşmektedir. Bu örnekte **15** simetri ölçütü bulunmaktadır.

“Sen bir zât-ı mükerremsin ki cümle-i melâyik Âdem 'e senün ‘izzetüne sücûda gelmiştir,
Sen bir rûh-ı mücessemsin ki cemî’i ervâh âleme senün mahabbetüne vücûda gelmiştir”
Y-1 (Tulum, 2001:258).

Örneğinde simetrik kullanım ölçütleri şunlardır:

1) Bir önceki örnekte olduğu gibi her iki cümlelerin söz dizimleri aynıdır. Cümlelerin yüklemeleri sonda olduğu için cümleler kurallıdır.

2) Cümlelerin öğeleri ve öge sayısı eşittir:

Sen bir zât-ı mükerremsin ki cümle-i melâyik Âdem 'e senün ‘izzetüne sücûda gelmiştir,
özne yüklem özne y. tamlayıcısı zarf tümleci yüklem

Sen bir rûh-ı mücessemsin ki cemî’-i ervâh âleme senün mahabbetüne vücûda gelmiştir.
özne yüklem özne y. tamlayıcısı zarf tümleci yüklem

Cümlelerin öğeleri özne+yüklem *ki* özne + yer tamlayıcısı + zarf tümleci+yüklem biçimindedir. Hatta yardımcı cümlelerin öge dizilimi de aynıdır. Yardımcı cümlelerin öge dizilişi özne + yüklem biçimindedir.

3) Cümleler ki’li bileşik cümle biçiminde kurulmuştur.

4) Yardımcı cümleler isim cümlesi, temel cümleler fiil cümlesidir.

5) Öğeleri oluşturan söz grupları veya kelimeler simetriktr. Yardımcı cümlelerin özneleri tek kelimeden oluşmuş ve her ikisi de kişi zamiridir. Yüklemeler ise Farsça sıfat tamlamasına getirilen bir belgisiz sıfatı ile oluşturulmuştur. Temel cümlelerin özneleri Farsça sıfat tamlaması, yer tamlayıcıları tek kelime ile, zarf tümleçleri Türkçe isim tamlaması yüklemeler ise birleşik fiil biçiminde kurulmuşlardır.

6) Öğeleri oluşturan söz gruplarında kelime sayıları aynıdır. yardımcı cümlelerin yüklemi üç kelime, temel cümlelerin özne, zarf tümleci ve yüklemeleri ikişer kelimeden oluşmuştur.

7) Söz grupları ve cümle öğeleri simetrik kullanıldığı için kelime veya söz gruplarına getirilen ekler de aynıdır. Bir önceki alıntıda olduğu gibi aynı sırada bulunan kelimelerin eksiz kullanımları da ayrı bir simetri örneğidir.

Sen bir zât-ı mükerrem-**sin** ki cümle-i melâyik Âdem 'e sen-**ün** ‘izzet-**ün-e** sücûd-**a** gel-**miş-tür**,

Sen bir rûh-ı mücessem-**sin** ki cemî’-i ervâh âlem-**e** sen-**ün** mahabbet-**ün-e** vücûd-**a** gel-**miş-tür**.

Cümlelerde dikkati çeken nokta, eklerin anlamlarının da simetrik olarak kullanılmasıdır. Temel cümlelerin zarf tümleci olarak kullanılan senün izzetün-e / senün mahabbetün-e söz

grubundaki -e isim durum eki, yönelme anlamının dışında sebep bildirmiştir. Böylece bu ekin cümleye kattığı anlam senin muhabbetin, sevgin için/dolayısıyla, senin izzetin, büyüklüğün için/dolayısıyladır. Tazarru'-nâme'de eklerin söz ve ses simetrisini oluşturmanın dışında anlam simetrisine katkısını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

8) Cümle öğelerini oluşturan kısımlar bu örnekte de fasılları meydana getirmektedir.

Sen bir zât-ı **mükerremsin** ki cümle-i melâyik **Âdem** 'e senüñ '**izzetüñe sücûda** gelmiştir, Sen bir rûh-ı **mücessemsin** ki cemî'-i ervâh **âleme** senüñ **mahabbetüñe vücûda** gelmiştir. Cümlelerin öznelerinin dışında diğer öğeleri oluşturan kelimeler ve söz gruplarının son kelimeleri secili kullanılmıştır. Yardımcı cümlelerin yüklemi mütevâzî seci (*mükerrem/mücessem*), temel cümlelerin yüklem ve yer tamlayıcısı (*sücûd-vücûd / Âdem-âlem*) mütevâzî seci, zarf tümleci ise (*izzet-mahabbet*) mutarraf seci oluşturmuştur.

Secilerin cümlelerde aynı öğelerde, aynı yerlerde olmaları, birinci cümlede bulunan bir kelimenin ikinci cümlede aynı yerde tekrar edilmesi, kelimelere getirilen eklerin cümlelerde aynı yerlerde kullanılmaları, fasılalardan sonra eklerin veya aynı kelimelerin kullanılması eserdeki ses denkliklerini de meydana getirmiştir. Bir önceki örnekte olduğu gibi söz ve ses simetrisi nesir cümlelerini şiir mısralarına yaklaştırmıştır. Tazarru'-nâme'nin genelinde bu tür kullanımlara sıkça rastlanmaktadır.

9) Birinci ve ikinci cümlelerde 12'şer kelime kullanılmıştır. Bu kullanımlarda kelimelerin kökenleri aynıdır.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Sen bir zât-ı **mükerremsin** ki cümle-i melâyik **Âdem** 'e senüñ '**izzetüñe sücûda** gelmiştir

Sen bir rûh-ı **mücessemsin** ki cemî'-i ervâh **âleme** senüñ **mahabbetüñe vücûda** gelmiştir

sen-sen : Türkçe zamir

bir: Türkçe-sıfat

zât-rûh: Arapça isim

mükerrem-mücessem: Arapça sıfat (vezin aynı mufa'al)

ki: Farsça bağlama edatı

cümle-cemî': Arapça sıfat

melâyik-ervâh: Arapça isim-çoğul

Âdem-âlem: Arapça isim

senün-senün: Türkçe zamir

izzet-mahabbet: Arapça isim

sücûd-vücûd: Arapça isim

gelmişür-gelmişür: Türkçe fiil

10) Kelimelerin türleri de aynıdır. Aynı dilden kelimeler tür bakımından da denk olarak kullanılmıştır. Cümlede Arapça isim ve sıfatlar, Türkçe sıfat, zamir ve fiiller, Farsça bağlama edatları birbirleriyle kullanılmıştır.

11) Karşılıklı gelen 10 kelimedeki 2'sinin hece sayısı diğerine göre bir fazladır. Fazla kelimelerin birinci ve ikinci cümlelerde bulunması cümlelerdeki toplam hece sayısını bozmamıştır. 7 numarada kullanılan melâyik-ervah kelimelerinden melayik kelimesi bir hece fazla iken, 10 numarada kullanılan izzetüne-mahabbetüne kelimelerinden ikinci kelimedeki bir hece fazladır. Yalnız cümlelerin tamamında 12 kelimedeki 30'ar hece bulunmaktadır.

12) Hece sayılarındaki farklılık ve uzun cümle kullanılması harflerin cümlelerin tamamında tam olarak aynı sayıda kullanımlarını bozmuştur. 8 numarada kullanılan Âdeme-âleme ve 10 numarada kullanılan 'izzetüne-mahabbetüne kelimelerinin Arapça yazımlarında *birer harf fazla* kullanılmıştır. Bunun dışında geriye kalan on kelimedeki harf sayısı aynıdır. Bu anlamda % 83 oranda bir denklik mevcuttur. Uzun bir cümlede karşılıklı kullanılan kelime, söz grupları ve cümle öğelerinin harf sayılarının % 100 simetrik olmaması doğaldır.

13) Hece, harf sayılarındaki fazlalıklar hecelerin sayısı ve açıklık kapalılığını da etkilemiştir. Yalnız cümle öğelerini oluşturan söz grupları ve kelimelerin büyük çoğunluğunda hecelerin açıklık veya kapalılığı da simetrik olarak kullanılmıştır. Fazla heceye sahip olan 7 ve 10 numaradaki kelimelerde simetri bozulmuş diğer yerlerde ise heceler simetrik kullanılmıştır.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

Sen bir zât-ı mükerrerimsin ki cümle-i melâyik Âdem 'e senün 'izzetüne sücûda gelmişür

- / - / - . / . - - - / . - . . / . - / - . . . / . - . / - - -

Sen bir rûh-ı mücessemsin ki cemî'-i ervâh âleme senün mahabbetüne vücûda gelmişür

- / - / - . / . - - - / . - . . / . - / . - . . . / . - . / - - -

cümle-i melâyyık ve *cemî'-i ervâh* söz grupları hem hece sayısı bakımından hem de hecelerın açıklığı kapalılığı bakımından cümlelerdeki simetriye uymamaktadır. Simetriye uymayan 'izzetüñe ve mahabetüñe kelimelerinde ise ikinci kelimenin ma- hecesindeki bir fazla açık hecenin dışında kelimelerin heceleri açıklık kapalılık yönüyle birbiriyle simetriktir.

14) Söz sanatları kullanılmadığı için cümleleri bu ölçüte göre değerlendiremiyoruz.

15) Simetrik ölçütlerin cümlelerde aynı sıradaki kelimelerde arka arkaya kullanılması da başka bir simetridir. Tazarru'-nâme'de simetrinin olduğu yerlerde sıklıkla görülen bir kullanımdır. İlk cümlede birinci kelimedede hangi denklik ölçütü var ise ikinci cümlede aynı sıradaki kelimedede de aynı denklik ölçütü/ölçütleri görülmektedir.

Bu denkliklerin yanında cümlelerde Arapça kelimelerin vezinleri ve tekil-çoğul olarak kullanılmaları da aynıdır. Aynı zamanda sen, senün, bir, gelmiştir kelimelerinin tekrar edilmeleri ayrı bir simetri oluşturmuştur. Kelimelerin yapılarının aynı olması, soyut ve somut kelimelerin birbirleriyle kullanılmaları gibi ölçütler de eklenince eserdeki denklik ölçütlerinin sayısı 20'ye ulaşmaktadır. Söz simetrisini incelerken eserin tamamında kullanılan nitelikler ele alındığı için burada incelenen denklik ölçütlerinde de aynı yol izlenmiştir. Örneğin 14 numaralı denklik ölçütü cümlede kullanılmadığı için eserin tamamında bu denklik ölçütünün kullanılmayacağı öngörülmüştür. Araştırmalar neticesinde, Tazarru'ne'de yukarıda sayılan denklik ölçütlerinden en az 14'ünün eserde belli bir kullanım sıklığı içinde olduğu belirlenmiştir.

Y-3 yapısı simetrik iki cümle biçiminde oluşturulmadığı için yukarıda verilen örneklerdeki cümle yapısı, söz dizimi ve cümle öğeleri ile ilgili denklikler görülmeyecektir. Bu yüzden denlik ölçütleri azalacaktır. Y-3, uzun cümlelerin bağlama edatlarının iki yanında veya zarf-fiiller ile ikili simetrik olarak kullanılan yapılardır. Bu yüzden bu yapılardaki denklik ölçütleri genellikle söz gruplarının denklığı biçiminde görülmektedir. Söz gruplarındaki simetrik kullanımlar, Y-4 yapısında da görülmektedir. Aralarındaki fark Y-3 yapılarında bir yükleme bağlandığı için ikili kullanımlar bir cümle ögesi oluşturur. Cümle ögesi oluşturması için de ekler ve edatlar ile birlikte kullanılır. Y-4 yapısı ise seslenme ve bir kişinin özelliklerini yükleme bağlanmadığı için cümle ögesi oluşturmaz.

1 2 3 4 5 6

“İlâhî! ‘Işk harâbâtında yatan üftâdeler-**içün**

İlâhî! Mahabbet beriyyesinde düşen piyâdeler-**içün**” Y-4 (Tulum, 2001: 222).

Y-4 yapısıyla kurulan yapılarda simetri denklikleri söz gruplarının simetrisi biçimindedir.

Buna göre:

a) Birinci söz grubunun kurulum biçimi ikinci söz grubuyla aynıdır. Her ikisi de edat grubu biçiminde oluşturulmuştur.

b) Söz grupları kendi içlerinde ayrıldığında da simetrik kullanımlar devam etmektedir. Edat grubu sıfat fiil eki alarak sıfat tamlamasına getirilen için edatı ile yapılmıştır. Edat grubundan başa doğru gelindikçe söz grupları her yapıda da simetrik olarak devam etmektedir:

İlâhî! ‘Işk harâbâtında yatan üftâdeler-**içün**

İlâhî! Mahabbet beriyyesinde düşen piyâdeler-**içün** (Edat grubu)

İlâhî! ‘Işk harâbâtında **yatan** üftâdeler

İlâhî! Mahabbet beriyyesinde **düşen** piyâdeler (Sıfat tamlaması)

İlâhî! ‘Işk harâbâtında yat-**an**

İlâhî! Mahabbet beriyyesinde düş-**en** (Sıfat-fiil grubu)

İlâhî! ‘Işk harâbât-**ı-n-da**

İlâhî! Mahabbet beriyye-**si-n-de** (İsim tamlaması)

c) Söz grupları simetrik olduğu için söz gruplarını oluşturan kelimelerin aldığı ekler de aynıdır.

İlâhî! ‘Işk harâbât-ı-n-da yat-an

İlâhî! Mahabbet beriyye-si-n-de düş-en

ç) Birinci fasılada aşk meyhaneye, ikincisinde ise çöle benzetilmiştir.

d) Her söz grubunu oluşturan kelime sayısı aynıdır.

e) Simetriyi oluşturan kelimeler ilk söz grubunda nerede ve hangi simetri ölçütü ile kullanılmışsa diğer söz grubunda da aynı yerde ve aynı simetri ölçütü ile kullanılmıştır.

Y-4 yapısıyla kurulan, Hz. İbrahim’in naatının bulunduğu bölümden alıntılanan örnekte bu denkliklerin yanında, bir önceki örnekte bulunmayan şu denklikler de göze çarpar:

1 2 3

“sâlik-i mesâlik-i tevhîd,

mâlik-i memâlik-i tefrîd;” Y-4 (Tulum, 2001: 238)

a) Sözcüklerin sayısı, vezni, aynıdır.

b) Sözcüklerin kökenleri aynı olduğu ve en az üç kelime bulunduğu için murassa seci kullanılmıştır.

c) Tüm sözcüklerin hece sayıları eşittir. 3 kelimede, izafet kesreleri de dahil olmak üzere 9 hece kullanılmıştır. Hece sayıları karşılıklı kelimelerde de aynıdır. Söz gruplarında 1. kelimeler 2 hece, 2. kelimeler 3’er hece, sonuncu kelimeler ise 2’şer hecedir.

ç) Hece sayıları eşit olduğu ve Arapça kelimelerin vezni de aynı olduğu için hecelerin açıklık kapalılıkları da aynıdır.

sâlik-i mesâlik-i tevhîd,
- . . / . - . . / - -
mâlik-i memâlik-i tefrîd;

d) Arapça harflerle yazılışına göre harflerin sayısı da aynıdır. Buna göre izafet kesreleri hariç her söz grubunda 1. kelime 4, 2. ve 3. kelimelerde 5 olmak üzere toplam 14 harf vardır.

Alıntılanan I. örnekte en az 15 ayrı simetri ölçütü ile denklikler tespit edilmiştir. Eserin tamamında simetrik cümle biçiminde kurulan (Y-1, Y-2) yapılarda bu özelliklerin pek çoğuna rastlamak mümkündür. Alıntılarda görüldüğü üzere simetrik ölçütlerin sayısı, ele alınan yapılarda farklı çıkmıştır. Bir yapıda kullanılan denklik ölçütü diğer yapı için geçerli olmamaktadır. Bunun ilk nedeni simetrik yapıların farklı biçimde oluşturulmalarıdır. Y-1 ve Y-2 yapısındaki ölçütler ile Y-3 ve Y-4 yapısındaki ölçütler aynı olamamaktadır. Y-1 ve Y-2 yapılarının cümle biçiminde kurulması bu durumu etkileyen en önemli nedendir. Cümle biçiminde kurulan yapılarda, cümledeki denkliklerin çoğalması bu yapıların simetri ölçütlerini arttırmaktadır. Bu yüzden bu yapılar Tazarru’-nâme’deki en simetrik kullanımlardır. Simetri ölçütlerinin değişkenliğini belirleyen unsur, bir yapıda kullanılan denklik ölçütünün diğer yapıda bulunmamasıdır. Örneğin herhangi bir ikili yapıdaki söz grubu bir denklik ölçütü iken diğer ikili yapıda söz grubu bulunmadığı için bu denklik ölçütü sayılmaz. II. örnekte söz sanatı bulunmadığı için bu,

cümlede simetri ölçütü olarak değerlendirilmedi. Belirtilen nedenlerden dolayı eserin tamamında yukarıda verilen ölçütlerin hepsi görülme de ikili yapıların kendi içlerinde bu ölçütler kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra bazı yapılarda yukarıda gösterilmeyen başka denklik ölçütleri kelimeler arasında öylesine sıkı bir biçimde kullanılmıştır ki bunlar da simetri özelliği içerisinde değerlendirildiğinde denklik ölçütü 20'ye ulaşmaktadır. İkili yapıları kendi içlerinde değerlendirdiğimizde bu denklikleri de simetri ölçütleri içine almamız gerekmektedir. Fakat üslup özelliği olarak kullanılan bir ölçütün yazarın kullanma niyetini belli edecek derecede eserde kullanılması gerekmektedir. Bu yüzden burada eserin tamamında görülen **14** simetri ölçütü gösterilmiştir. Tazarru'-nâme'de simetrik olarak kullanılan ölçütler şunlardır:

- 1) Cümlelerin söz dizimi
- 2) Cümlelerin öğeleri ve öge sayıları
- 3) Cümlelerin türleri
- 4) Cümlelerin yapıları
- 5) Cümlede öge olan söz grupları
- 6) Söz gruplarının kelime sayıları
- 7) Söz gruplarının secili kullanımları
- 8) Cümlelerin kelimelerinin sayısı
- 9) Kelimelerin aynı kökende olmaları
- 10) Kelimelerin aynı türde kullanılmaları
- 11) Kelimelerin hece sayıları
- 12) Kelimelerin hecelerinin açıklık kapalılığı
- 13) Kelimelerin harfleri
- 14) Simetrik olan kelime ve söz grubunun aynı denklik ölçütü ile cümlede aynı yerde kullanılması

Eserde bulunan 20'ye yakın denklik ölçütünün hepsinin eserin tamamında aranması, tezdeki amaca bizi ulaştırmayacağı ve tezin sınırlarını aşacağı için bu ölçütlerin elenmesi gerekmektedir. Bunun yanında her ölçütün eserin tamamına uygulanıp değerlendirilmesi ciltler dolusu bir çalışmayı gerektirir. Söz simetrisi tek başına ortaya çıkan bir şey olmayıp ses ve anlam simetrilerini de içermektedir. Tazarru'-nâme'nin estetik yönünü oluşturan kısımlardan söz simetrisi tezimizin konusunu oluşturduğu için 11,12, 13 numaralı ölçütler incelenmeyecektir. Bu ölçütler söz simetrisinden daha çok ses simetrisi ile ilgilidir. Fakat

bir başlık altında ele alınmayacak olan bu simetri çeşitlerine yeri geldiğinde ve söz simetrisini açıklamak için değinilecektir.

Seci bölümünde belirtildiği gibi Tazarru'-nâme'de ikili simetrik yapıların en önemli unsuru secilerdir. Secileri incelerken simetri ölçütlerinden bazıları (kelimelerin kökeni, kelimelere getirilen ekler, kelimelerin türü de ele alındı. Bu yüzden 9-10 numaralı denklik ölçütlerini söz gruplarında aramak yerine, ölçütler, eserde tek başına kullanılan 5126 kelime incelenecektir. Bunun nedeni, söz gruplarında eksiz kullanılan veya çoğunlukla o söz grubunun sağladığı ekleri alan kelimelerin sağlıklı bir veri oluşturmadığıdır. Örneğin sıfat tamlaması biçiminde oluşturulmuş bir söz grubunun, simetrik kullanımıyla birlikte biri sıfat biri isim olan bir grup meydana gelecektir. Bu gruptaki ilk kelime sıfattır. Söz grupları simetrisinde sıfat tamlamaları incelendiği için söz gruplarını oluşturan kelimelerin türlerinin incelemesine gerek görülmedi. Ancak kelime türleri hakkında bir fikir edinebilmek amacıyla, eserde hiçbir söz grubu oluşturmayan 5126 kelimenin ekli, eksiz kullanımları, kelimelerin yapısı, kökeni simetrik kullanım açısından incelendi.

Simetrik ölçütler incelenirken, sadece bu ölçütlerin tespit edilmesi ve örneklerinin verilmesi ile yetinilmeyecektir. Bu ölçütlerin eserdeki kullanımlarında, Sinân Paşa üslubu ve devir üslubunu yansıtan nitelikleri aranacak, orijinal olan kısımlar Sinân Paşa'nın üslubu nu yansıttığı için bunlar belirlenecektir. Simetrik kullanımlarda bir oranlama söz konusu olduğu için ölçülen veriler sayı, oran tablo ve grafik hâlinde derlenip bunlarla ilgili düşünceler paylaşılacaktır.

Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapılar, simetri ölçütlerinin içermesinin yanında, yapılan incelemelerde secinin bu yapıların en önemli unsuru olduğu ortaya çıkmıştır. Şimdiye kadar seci hakkında sınırlı sayıda çalışmanın olması ve belagat kitaplarındaki kullanımlar ile eserdeki seci tasarruflarının farklı olduğunun gözlenmesi nedeniyle çalışmada seci bölümü diğer bölümlere oranla daha geniş tutulacaktır.

3.3.2. Seci: Tanımı, çeşitleri ve tarihî gelişimi

3.3.2.1. Secinin tanımı

Seci, sözlükte güvercin, kumru vb. kuşların nağmeli bir şekilde ötmesi, dişi devenin tek düze ve uzun sesler çıkararak inlemesi, bir şeyi kastetmek bir yola gitmek, madeni para veya mühür üzerindeki yazı gibi anlamlara gelmektedir (Ayverdi, 2010: 2704, Muallim Nâcî, tarihsiz: 469, Pakalın, 1993: 137, İsen, 2006: 236). Arapça secâa fiilinden türeyen seci kelimesinin kök anlamında arı vızıltısı, şeytan sesini taklit eden keskin bir ses, cinlerin keskin sesi anlamları da bulunmaktadır (Fischer, 1955).

Okyanus sözlüğünde, (es-sec') rec' vezninde mukaffa olan kelâma dinür ki murâd hem-kâfiye olan fıkradır. 'Alâ-kavl revî vâhid üzere kelâmın mevâlâtından ya'nî fıkra-i âtiyenin âhiri fıkra-i ûlânın âhirinde olan revî harfine muvâfakâtından ibâretdir ki ism-i masdar olur. Cem'i escâdır ve escûa' dahı bu ma'nâyadır. Cem'i esâcî' gelür ve bunlar kelâm-ı mensûra mahsûsdur ve ma'nâ-yı âtiden me'hûzdur ve sec' masdar olur fevâsılı mütezammin ya'nî kâfiyelü fıkralar ile tekellüm eylemek manasınadır (Mütercim Âsım, 1304: 282). Açıklamalarından secinin nesirde kullanılan fasılaların sonundaki ses benzerliğine dayanan bir edebî sanat olduğunu anlıyoruz.

Edebiyat terimi olarak seci iki ya da daha fazla ibarenin (fıkra) fasıla sonlarının aynı olmasıdır. "Seci bir harfte meydana gelebileceği gibi birden fazla harfte, bir kelime veya birden fazla kelimedede de meydana gelebilir" (Bulut, 2013: 313).

Secinin tarifinde geçen fâsıla sonları ifadesinden¹⁷ onun nesre ait bir sanat olarak ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Çünkü fasıla nesirdeki ifade sonları için kullanılan bir terimdir. Şiirde karşılığı ise arûz ve darb terimleridir. Ancak zamanla secinin alanı genişleyerek nesrin yanında nazımda da kullanılmaya başlanmıştır (Bulut, 2013: 313).

¹⁷ Fasıla, fıkra terimleri ve seci hakkında geniş bilgi için Bkz. Yıldız, A. (2002). Eski Türk Edebiyatında Seci. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

3.3.2.1.1. Seci ile ilgili kavramlar

Belagat kitaplarında¹⁸ seci ve onunla ilgili kavramlar bazen birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Seci ve çeşitleri hakkında verilen bilgilerde de aynı terim veya kavramın bazen birbirlerinin yerine kullanıldığı olmuştur. Burada bu kavram ve terimlerin tartışılmasından ziyade daha önce bu konu hakkında Ayşe Yıldız tarafından yapılan ayrıntılı çalışmanın verileri kullanılmıştır¹⁹. Araştırmacı tarafından ele alınmayan ve Tazarru'-nâme'de görülen orijinal kısımlar bu bölümde tartışılacaktır.

3.3.2.1.2. Fasıla ve fıkra kavramları

Belagat kitapları, secinin anlatıldığı ansiklopedi maddeleri ve edebiyat terimleri sözlüklerinde, seci ile ilgili fasıla ve fıkra kavramlarının yeterince açıklanmadığını görüyoruz. Verilen bilgiler veya yapılan tanımlar da bu kavramların özelliklerini göstermesi bakımından yeterli değildir. Bu kaynaklarda fasıla kavramının açık olmadığı, bu kavram yerine, cümle (Köprülüzade Mehmed Fuad, Şehâbeddin Süleyman, 1330: 303); cümlecik (Özkırımlı, 1991), ibare (Özön, 2009: 73) ve hatta fıkra (Kutlu, 1990) kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Ahmet Cevdet Paşa (1299: 174) Belâğât-ı Osmâniye adlı eserinde “fâsıla nesirde fıkraların ve nazmda mısırâ’ların son kelimeleridir” tanımını yaparken fasıla kavramını açıkladığında seci ile ilgili başka bir kavramı -fıkra- kullanmış fakat bu kelimenin ne olduğu ile ilgili bir bilgi vermemiştir. Ancak bu tanımdan secinin ses birliği olan fasılaların son kelimeleri olduğu çıkarılır. Paşa’nın (1299: 176) aynı eserde murassa seciyi tarif ederken “ve eğer fâsılalarda olduğu gibi mâkabllerindeki eczânın ekseri secâ vü veznen mukâbilleri olursa sec’-i murassa’ denir” demiştir. *Makablleri* sözü de secinin fasılaların sonundaki kelimeye kullanıldığını açıklamaktadır. Ne var ki bütün bu açıklamalardan sonra da fasıla teriminin net olmadığı görülür. Bu yüzden fasıla teriminin ne olduğunun ortaya çıkarılabilmesi için belagat kitaplarında seci ve eşitleri ile ilgili bilgilerden ve özellikle Tazarru'-nâme'deki kullanımlardan yararlanılacaktır.

Tazarru'-nâme'de secili kısımlar incelenirken belagat kitaplarındaki tarifleri aşan kullanımlar olduğu tespit edildi. Tazarru'-nâme'de fasılalar şu şekillerde oluşturulmuştur:

¹⁸ Bkz. Seci ile ilgili faydalanan belagat kitaplarının listesi EK-1, s.287.

¹⁹ Bkz. Yıldız, A., a.g.t.

Bir kelimelik fasılalar

Bu tür kullanımlarda aynı kelime hem fasılayı hem secili kelimeyi oluşturmuştur:

İ'tibâr hükm-i diledür; binye-i gile degüldür.

Nazar bâtin-ı sâlihâdur; zâhir -i cevârihe degüldür. (Tulum, 2001: 85)

Bu bir evdür ki 'imâretleri **harâb** ve emelleri nâ-yâb; (Tulum, 2001: 120) örneklerinde *i'tibâr, nazar; harâb, nâ-yâb* kelimelerinde ses benzerlikleri olduğu için bu kelimeler secili kullanılmıştır. Secili kelimeler aynı zamanda fasılları oluşturmuştur.

Birden fazla kelime ile oluşturulan fasılalar

Bunlar çeşitli söz gruplarıyla kurulmuştur:

Tamlama biçiminde olanlar

İsim tamlamaları

Farsça isim tamlaması biçiminde olanlar

Mübdi'dür ki 'adem hızâne-i **ibdâ'idur**;

Mûcid'dür ki yokluk vesîle-i **ihtirâ'idur**. (Tulum, 2001: 31) yüklem olarak kullanılan secili kelimeler Farsça isim tamlaması (izafet terkibi, terkîb-i izâfî) biçiminde oluşturulmuştur.

Sen 'ukûl memleketinde şâh-iken bu kâr-gâhta ne gulgule-i **melek** var-idi ne velevele-i **felek** (Tulum, 2001: 252) Farsça isim tamlaması (terkîb-i izâfî) biçiminde oluşturulan fasılalarda ses benzerliği olan Arapça kelimelerin her ikisinin vezni de fa'al'dir.

Arapça isim tamlaması biçiminde olanlar

Bir Hâlıkü'l-**halksın** ki, "kûn" didüñ, Âdem-i safî oldı;

bir Mâlikü'l-**mülksin** ki, gît didüñ, İblîs şakî oldı. (Tulum, 2001: 116)

ve hamd-i hazret-i vâcibü'l-**vücûd** ve senâ-yı cenâb-ı fâyizü'l-hayrî ve'l-**cûd** (Tulum, 2001: 233) birinci örnekte "ki" bağlama edatı ile kurulan yardımcı cümlelerin yüklemeleri Arapça

tlama olan fasılalar, ikinci örnekte ise Farsça tamlamanın tamlayanının Arapça isim tamlaması olduğu fasılalar vardır.

Türkçe isim tamlaması biçiminde olanlar

Settâr'dur kullarınıñ **günâhını**;

Mücîb'dür mazlûmlaruñ **âhını**.

Kâzî durur yalvaranuñ **hâcetini**;

Semî''dür her fakîrûñ **münâcâtını**. (Tulum, 2001: 33) Örneklerinde belirtili isim tamlamasının tamlananları secilidir. Fasılayı bu tamlananlar oluşturmuştur.

Farsça sıfat tamlaması biçiminde olanlar

Husûsâ şol 'aşere-i **mübeşşere**

ve ervâh-ı **mutahhere**; (Tulum, 2001: 266)

Her zerrede vahdâniyyetüñe bir beyyine-i **kâtı'a**,

ve her mümkinde kudretüñe bir hüccet-i **sâtı'a** zâhir ola: (Tulum, 2001: 43) fasılalarında *mübeşşere*, *mutahhere*; *kâtı'a* ve *sâtı'a* kelimeleri aynı vezinde olan Arapça kelimelerle kurulmuştur. Secili bölümler Farsça sıfat tamlamasının (vasf terkibi, terkîb-i vasfî) tamlayanlarıdır.

Türkçe sıfat tamlaması biçiminde olanlar

Sen ol **Hakîm'sin** ki nergesüñ gözlerini, nerges gözlüler gibi, hikmetüñ âsârı-y-ile bînâ eylersin;

ve sen ol **Kerîm'sin** ki sûsenüñ zübânını, sûsen-zübânlar gibi, ni'metüñ ezkârı-y-ile gûyâ eylersin (Tulum, 2001: 42), *hakîm* ve *kerîm* fasılalarında ses ve vezin bakımından uyumlu Arapça kelimeler secilidir. Fasıla, işaret sıfatı ile sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur.

Zulmette kalmış **dillerini** anlaruñ şevkiyle tâbende it,

ve mürde olmuş **göñülleri** nefesleriyle zinde it. (Tulum, 2001: 76) *dil* ve *gönül* kelimeleri sıfat-fiil ile kurulan sıfat tamlamasının son kelimeleri olarak birbiriyle secilenmiştir. Her iki fıkrada secili kelimeler sıfat tamlamasının isim unsurudur.

Bağlama grubu biçiminde olanlar

Tazarru'-nâme'de ve bağlama edatı ile oluşturulan bağlama grupları çokça kullanılmıştır. Bağlama grubunda bulunan fasılaların yoğunluklu kullanımı “Secilerin Bulunduğu Yapılar” bölümünde ele alınan genellikle Y-3 ve Y-4 yapılarında görülmektedir. Bu grupta ve bağlama edatının sağında ve solundaki kelime ve söz gruplarının bir araya getirilmesi ve yapıların kuruluşlarının simetrik olması seci ile sağlanmıştır.

“Hamd-ı nâ-**ma‘dûd** ve senâ-yı **nâ-mahdûd**

her zerre-i **mevcûd** ve her dâhil-i dâyre-i **vücûd**” (Tulum, 2001: 31). Secili kelimelerin bulunduğu ilk söz grubunda Farsça sıfat tamlamaları, ikincisinde ise Farsça isim tamlamalarına *her* belgisiz sıfatı getirilerek yapılan sıfat tamlamaları kullanılmıştır. Sıfat tamlamaları ve bağlama edatı ile bir araya getirilerek fasıla oluşturulmuştur.

“Vücûdu hem **hayra mâyil**, hem **şerre**;

hem **nef‘e kâbil**, hem **zarra**” (Tulum, 2001: 54), tek kelimededen oluşan fasılalar *hem* bağlama edatı ile bir araya getirilmişlerdir.

Edat grubu biçiminde olanlar

“Terennüm-i bülbülân-ı bustân menâbir-i eşcârda senâ-yı **kudretüñ** için;

tebessüm-i gülünân-ı gülüstân fasl-ı bahârda ta‘accüb-i **hikmetüñ**-i için” (Tulum, 2001: 45), örneğinde *kudret* ve *hikmet* kelimeleri için edatı ile kurulan edat grubunun içinde yer almıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi *için* kelimeleri bir çeşit redif olarak kullanılmış ve ondan önceki kelimeler secilenmiştir. Bağlama grubundaki kullanım gibi edat gruplarında yer alan secili kelimeler diğer söz gruplarıyla (isim, sıfat tamlamaları...) kurulabilir. Alıntılanan yerde edattan önce Farsça isim tamlaması kullanılmıştır.

“zeker midür, **ünsâ** mı;

tâmmü'l-halk mîdur, **hunsâ** mı” (Tulum, 2001: 47), örneğinde ise fasılalar *mi* soru edatı ile bir araya getirilmiştir.

Birleşik fiil biçiminde olanlar

“dilese merkeb-i bâd üzerine zîn-i temkîn urup âheste etrâfı **seyrân** iderdi ve istese bir sâ‘atte yile süvâr olup yidi iklimi **cevlân** iderdi” (Tulum, 2001: 123). Bu tür fasılalar, eserde gerek yardımcı cümlelerin gerekse temel cümlelerin yüklemine oluşturmaktadır. Fasılaların birleşik fiil biçiminde oluşturulması, edat gruplarında olduğu gibi son kelimenin redif biçiminde kullanılmasına olanak sağlar. Birleşik fiil gruplarında fiil kısmı Türkçe yardımcı fiillerle oluşturulduğu için Türkçe kelimelerden önceki kelimelerde ses benzerliği bulunmaktadır.

“**Sürûr** virdüñ, şürûra degşürme;

huzûr virdüñ, nâ-huzûra degşürme” (Tulum, 2001: 140), fasılalarında, Arapça vezin birliği olan kelimeler kullanılmıştır.

Farsça atıf tamlaması biçiminde olanlar

“‘Ukûl-i müfârîka -ki eltaf-ı mahlûkât ve ekmel-i mevcûdâtur- **lutf u kemâli** sıfatlarınınuñ ihsâsında **mütehâyir ü bî-hûş**; nüfûs-ı nâtîka ki vesâyit-i ‘âlem-i ervâh ve vesâyil-i me‘âlim-i eşbâhtur-‘**izzet ü celâli** küyünün finâsında **vâlih ü medhûş.**” (Tulum, 2001: 31). Örneğinde 1. cümlede iki atıf tamlaması ile kurulan fasıla, ikinci cümlede de atıf tamlamaları ile karşılanmıştır. Atıf tamlamasının son kelimeleri fasılayı oluşturur.

Fiilimsi gruplarıyla oluşturulanlar

“Gâh bir âlûde siyâh-rûyî **getürüp** ‘inâyetüñ zülâli-y-ile pâk idüp yüzün ağardırsın; gâh bir tâhir-i pâk-rûyî **sürüp** dûd-ı hicrân-ile mülevves idüp yüzün karardırsın” (Tulum, 2001: 96), koyu gösterilen fasılalarda zarf-fiil eki alan grup secili olarak kullanılmıştır. Tamlamalar, edat grupları ve bağlama gruplarında olduğu gibi fiilimsi grubuyla oluşturulan fasılalar diğer söz gruplarını içerebilir. Burada her iki fiilimsi grubunda, Farsça sıfat tamlamasına “bir” Türkçe belgisiz sıfatı getirilerek “gâh” bağlama edatı ile iki grup bir araya getirilmiştir.

Tazarru’-nâme’den alıntılanan bu örneklere göre fasıla ve özellikleri hakkında şunlar söylenebilir:

Fasıla, ister tek kelime olsun, isterse içinde bulunduğu söz grubundan dolayı birden çok kelimeden oluşsun ses benzerliğinin olduğu kelimelerdir. Nesirdeki ses benzerliğini oluşturan kelime bir tane ise kendisi secilenir. Ses benzerliğini oluşturan söz grubu ise, seci içinde bulunduğu söz grubunun genellikle son kelimesinde yapılmıştır. Söz gruplarının bazılarında grubu oluşturan son kelimeden bir önceki kelime de secili kullanılmıştır. Bu kullanımlarda söz grubunun son kelimesi şiirdeki redifi hatırlatmaktadır. Buna göre fasıla tek kelime ile, Arapça, Farsça, Türkçe kurallar ile oluşturulmuş, isim, sıfat tamlamaları; Farsça atıf tamlaması, Türkçe edat, fiilimsi, birleşik fiil, bağlama gruplarında bulunabilir. Genellikle, bu yapılarıdaki ses benzerliği olan son kelimeler fasılayı oluşturur. Secinin olabilmesi için en az iki fasılanın bulunması gereklidir. İki fasılanın oluşturduğu gruba ise fıkra denir.

3.3.2.2. Seci çeşitleri

Belâgat kitaplarında seci ile ilgili bir takım tasnifler yapılmıştır²⁰. Bu tasnifleri genel olarak ikiye ayırmak mümkündür. Arap belâgatçileri örnek alınarak yapılan klasik tasnif ve Recâizâde Mahmud Ekrem'in tasnifi. Klasik tasnife göre seci üç biçimde ele alınmıştır:

3.3.2.2.1. Mütevâzî seci (sec'-i mütevâzî)

Fasılalardaki kelimelerin son harflerinin benzerliği ile birlikte kelimelerin vezinlerinin de aynı olmasıdır. Vezin söz konusu olduğu için Arapça kelimelerle yapılan seci çeşididir. Fasıla sonlarındaki Arapça kelimelerin vezin ve ses benzerliği bakımından uygun olmasıdır.

“Hamd-ı nâ-**mahdûd** ve senâ-yı nâ-**ma'dûd** Cenâb-ı Hakk'a mahsûsdur” (Sa'id Paşa, 2007: 454), örneğinde *mahdûd* ve *ma'dûd* kelimeleri Arapça ve mef'ûl vezninde olduklarından mütevâzî seci olarak kullanılmışlardır.

²⁰ Daha geniş bilgi için Bkz. Yıldız, A. (2007). Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım ve Tasnifi Üzerine Düşünceler. Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 2(4), 1055-1065.

3.3.2.2.2. Mutarraf seci (sec'-i mutarraf)

Fasılalarda farklı vezindeki kelimelerin aynı seslerle bir araya getirilmesidir. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerde görülür.

“Her tarafda mevc mevc çiçekler **açılır**, her çiçekden renk renk nurlar **saçılır**. (Kemâl)” (Süleyman Fehmi, 1328: 355), koyu yazılan kelimelerde Türkçe kelime ile yapılan mutarraf seciye örnek vardır.

Nuh suresinden alınan mutarraf seci şu biçimdedir: “Mâlekum lâ tercûne lillâhi **vekârâ**, ve kad halakakum **etvârâ**” (Hatîb El-Kazvinî, tarihsiz: 156). Fasılalardaki kelimelerin vezinleri farklı olduğu için mutarraf secidir.

“Andelîb-i hoş-âvâz negamâtıyla sâmia **nevâzdır**.” (Mehmed Rifat, 1309: 328), örneğinde Farsça âvâz ve nevâz kelimeleri ile mutarraf seci yapılmıştır.

3.3.2.2.3. Murassa seci (sec'-i murassa)

Fıkraı oluşturan fasılalarda ikiden fazla kelimenin diğer fasılada harf sayısı, vezin ve ses bakımından denk olmasıyla yapılan secidir. Belagat kitaplarında murassa seci tarsi olarak da adlandırılmıştır²¹. Vezin olduğu için murassa secinin bulunduğu fıkralar Arapça kelimelerle oluşturulmuştur.

“Ma'lûm-ı erbâb-ı 'ulûm ve meczûm-ı ashâb-ı fuhûm”, “Huzûr u sa'âdet-i hâl ve surûr u ferâgat-i bâl” (Sâbit, 1287: 23-24), fıkralarında Arapça kelimelerin hepsi aynı vezinde kullanılmıştır. İkiden fazla kelime hem ses hem vezince bir arada olduğu için murassa secidir. Örneğe göre murassa secide, secinin tanımında görülen fasıla sonlarındaki ses benzerliği kuralı yoktur. Söz grubunu oluşturan kelimelerin hepsi secili olup olmadıklarına göre değerlendirilmiştir. Birinci fıkrada Farsça isim tamlaması oluşturan kelimeler “ve” bağlama edatı ile bir araya getirilmiştir. Tamlamadaki bütün kelimeler secilidir. İkinci fıkrada atıf tamlaması ile oluşturulan kısımlar Farsça isim tamlamasında tamlanan görevinde kullanılmıştır.

²¹ Bkz. Murassa secinin anlatıldığı belagat kitapları EK-2, 291.

3.3.2.2.4. Mütevâzîn seci (sec'-i mütevâzîn)

Arapça kelimelerde ses birliği olmadan sadece vezin birliğine dayanan secidir. İsmail Ankaravî (1288:128) “Ve âteynâ humel kitâbe'l-mustebîn, ve hedeynâ hum'e's-sırâta'l-mustekîm” (Saffât 37/ 117-118) örneğini verdikten sonra bu tür kullanımları seci olmaktan uzak görür. Çünkü seci şiirdeki kafiye gibi olduğundan, bu kısımlar bir şiirde geçseydi, kafiye olarak değerlendirilmeyecekti. Bu yüzden bu tür kullanımlar Ankaravî'ye göre seci değildir. Miralay Süleyman'ın (1289: 174) Mebânî'l-İnşâ adlı eserinden mütevâzîn seci için Münşeât-ı Nâbî'den şu örnek verilmiştir: “Mahzen-i bedayi-i mehâmid-i **evsâf** ve masdar-ı yenâbî-i mekârim-i **ahlâk** olan...”. Alıntılanan yerde, evsâf ve ahlâk kelimeleri ef'âl vezninde olmalarına rağmen, kelimelerde ses benzerliği yoktur. Örnekte koyu yazılan yerlerin dışındaki kelimelerde de vezin birliği vardır.

Seci tasnifinin bir diğer çeşidi ise Recâi-zâde Mahmud Ekrem'in (1299: 350-355) yaptığı tasniftir. Ekrem'in tasnifinde secilerin bulundukları yer esas alınmıştır. Buna göre seciler tamlama, ibare, fasılaların arasında veya birbirine bağlanan cümle veya fıkraların sonlarında bulunur. Secilerin bir yüklem ile bağlanıp bağlanmamaları Ekrem'in seci tasnifini oluşturur. Buna göre seci, sec'-i mutlak, sec'-i rabtî (sec'-i mukayyed), sec-i mefrûk olarak üçe ayrılır. Tazarru'-nâme'de seciler klasik tasnife uygun olarak yukarıda verilen seci çeşitlerine göre incelendiğinden Ekrem'in tasnifi üzerine daha fazla bilgi ve örnek verilmeyecektir.

3.3.2.4. Secinin tarihî gelişimi

Bugünkü bilgimize göre Arap edebiyatında kullanılmaya başlanan ve kökenleri İslam öncesine dayanan seci, kâhinler/kâhineler tarafından beddualarda, büyü yapımında, muskaların yazılmasında sıklıkla kullanmıştır. Başlangıçta bu kullanımlar, kahinlerin bir çeşit vecd hâlindeyken söyledikleri kehanetle ilgili, anlaşılmaz sözlerle ilgiliydi. Bu sözlerin cin ve hayvanlar tarafından anlaşıldığına inanılıyordu. Secinin kehanet, büyü ve gaipten haber vermekle ilgili kullanımları onun kaynağının antik çağlara kadar gittiğini göstermektedir (Abdeselem, 1995).

Sümerceden alınan *şugitu* ve müennesi olan *şegu* (Akadca ve İbranicede şg^c Arapçada sc^c) tapınaklarda resmi görevle kahinlik yapan köleleri belirtir. Arap edebiyatında da secinin

ilk kullanım yerinin kehanet ve büyü ile ilgili olduğu düşünüldüğünde Sümercedeki bu kelimelerin Arapça seci kelimesiyle aynı kökenden geldiği söylenebilir (Abdeselem, 1995).

İslam öncesi Arap döneminde (Cahiliye) sıklıkla görülen seci bu dönemdeki kâhinler ve hatipler tarafından kullanılmıştır. Yine secili sözler hâlinde aktarılmış eski üstünlük münakaşaları, Zamra b. Zamra, el-Akra b. Hâbis gibi hakemlerin verdikleri hükümler, Şıkk ve Satih gibi kahinlerin sözleri, bilgili kadınların veya kocalarını anlatan kadınların sözleri ve müşrik hacıların muhtelif haremle hitaben söyledikleri sözler (talbiye) secilidir. Fakat bunların pek çoğu günümüze kadar ulaşamamıştır (Ateş, 1964). Arapların Cahiliye döneminde nesir olarak atasözleri, hitabet ve semer dedikleri destani mahiyette savaş, kahramanlık ve aşk hikâyeleri vardı. Bunlarda makbul ve esas olan, seci ile kurulmuş cümlelerdi (Tolasa, 1977). Seci, Cahiliye döneminden günümüze kadar anlam değişikliğine uğramadan kullanılmıştır. “Lafızları güzelleştirmeye yönelik edebî (bedi) sanatlardan olan seci üslubu Cahiliye ve erken İslam devirlerinde özellikle hitabe, vasiyet, hikmetli sözler ve dokunaklı öğütler (hikemiyat, mevaiz), zarif sözler (nevadir) vb. edebî türlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur” (Durmuş, 2009).

Secinin en mükemmel ve taklit edilmesi imkânsız örnekleri Kur'an-ı Kerim'de görülür. Özellikle Rahman (55/78) ve Kamer (54/55) sureleri baştan başa secili olup seci kullanılmayan bir sure yoktur. Bunun yanında eski belagat kitaplarında ve Tanzimattan sonra yazılan bazı belagat kitaplarında seci ile ilgili örnekler Kuran'dan alınmıştır. Kur'an ayetleri için seci kelimesinin kullanımının doğru olup olmadığı kelimeler âlimleri ile belagat âlimleri arasında tartışılmıştır. Pek çok belagat âlimi Kur'an'daki secili kullanıma, seci adının verilmesinde sakınca görmezken tefsir ve kelimeler âlimleri –özellikle Eşârî ve Matûrîdiler- ile bazı belagatçılar, Kur'an ayetleri için fasıla terimini tercih etmişlerdir. Seci kelimesinin kökündeki “kumru sesi” kullanımının Allah kelamına uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir (Ateş, 1964; Durmuş, 2009). Buna karşın bir yoruma göre Fussilet Suresi (41/3) “kitâbun fussilet âyâtuhu” ayeti²² fasıla terimine işaret edip secinin edebî ve etkili anlatımda önemli bir süsleme unsuru olduğunu belirtmektedir (Durmuş, 2009).

Belagat kitaplarında seci tanımı ve çeşitleri için Kur'andan şu örnekler verilmiştir²³:

²² “Âyetleri genişçe açıklanmış kitaptır.”

²³ Kuran mealleri Diyanet İşleri Başkanlığının <http://kuran.diyanet.gov.tr> sitesinden alınmıştır.

Gâşîye suresi 13-14. ayetler: Fîhâ sururun **merfû'ah** (merfû'atun) / Ve ekvâbun **mevdûah** (mevdûatun) (Ankaravî, 1284: 128). “Orada yüksek tahtlar / konulmuş kadehler”

Nûh suresi 13 -14. ayetler: Mâ leküm lâ tercûne lillâhi **vekârâ** (vekâran) ve kad hâlekaküm **etvârâ** (etvâran) (Kazvînî, tarihsiz: 156). “Size ne oluyor da Allah için bir vakar (saygınlık, büyüklük) ummuyorsunuz ?/ Halbuki o sizi evrelerden geçirerek yaratmıştır.”

Gâşîye suresi 25-26.ayetler: İne ileynâ **iyâbehum** / Summe inne aleynâ **hisâbehum** (Sekkâkî, 1987: 431). “Şüphesiz onların dönüşü bizedir. / Sonra onların sorguya çekilmesi de bize aittir.”

Hız. Peygamberin sözlerinde (hadis) de seci kullanılmıştır. Yalnız Hız. Peygamber laf kalabalığı yaparak ve cümlelerini süsleyerek konuşanlara iltifat etmemiş ve kâhinlerin başvurduğu seciden de uzak durmuştur. Secili konuşan bir kişi için peygamberin: “Bu insan yaptığı seciden dolayı ancak kahinlerin kardeşlerindendir” dediği rivayet edilmiştir (Buhârî Tıb’dan aktaran Kazan, 2005: 284). “Hız. Peygamberin bu tavrı, mutlak olarak seciye değildir. O bu noktada seciyi zemetmemiştir. Aksine, ne manaya geldiği belli olmayan, sadece kahinlerin secisine benzeyenleri hoş karşılamamıştır (İbnü’l-Esir’dan aktaran Kazan, 2005: 284). Ayrıca Hız. Peygamber birçok sözünde seciye uyması için kelimenin yapısında değişiklikler yapmıştır. “Eûzu bi kelimatillâhi’t-tâmmeti min şerri külli *sâmmetin* ve min külli ‘ayni *lâmmetin*” (Buhârî, “Enbiyâ” 10) hadisinde kelimenin aslı “mülimme” olması gerekirken seciye uygun düşün diye “lammetin”e değiştirilmiştir (Durmuş, 2009). Hız. Peygamberin hadislerindeki seci örneklerinden bazıları şunlardır:

Hız. Peygamber Huneyn savaşında dağılan orduyu toparlamak için bineğinden inip Allah’a dua etmiş ve şiir niteliğindeki şu sözü söylemiştir: Ene’n-nebiyyü lâ **kezib** ene ibnü abdi’l-**muttalib** “Ben Peygamberim, yalan yok, Ben Abdulmuttalib’in oğluyum (Buhârî’den aktaran Kazan, 2005: 286).

Ukûku’l-**ümmehâti** ve ve’de’l-**benâti** ve mene’ **vehâti** “Annelere itaatsizlik, kızları diri diri kabre gömmek, vermeyip istemek” (Buhârî’den aktaran Kazan, 2005: 287). Hız. Peygamberin Allah’ın üç şeyi haram kıldığını ifade eden bu hadisinde koyu yazılan kelimeler secilidir.

Hadis metinlerinde seci örneklerine en çok dualarda rastlanmaktadır. Hz. Peygamberin dualarını da içine alan hadis kitaplarının zikir bölümlerindeki hemen hemen her hadiste seci örneğine rastlamak mümkündür. Meselâ: Allahümme inni e'üzübike min ilmin lâ **yenfa'u**, ve min kalbin lâ **yehşau**, ve min nefsin lâ **teşbau**, ve min davetin lâ **yestecâbu** lehâ “Allah’ım fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kalpten, doymayan nefisten ve kabul olmayan duadan sana sığınırım (Müslim’den aktaran Kazan, 2005: 289). Tabii hâlde Kur’an ve özellikle dualar başta olmak üzere hadis metinlerinde mutedil oranda seciler bulunmaktadır. Ancak Hz. Peygamberin secisinde mana ve lafız uyumu söz konusudur (Kazan, 2005: 290).

İslami dönem Arap edebiyatının ilk devirlerinde yetişmiş olan büyük nâsirler, Cahiliye dönemine yakın olmaları, sahâbîlerin inanç, düşünce ve davranışlarında Cahiliye kalıntılarının devam etmesi gibi hususlardan ötürü seciden bilinçli olarak kaçmışlardır. Ünlü Arap âlimi ve nâsiri Câhız’ın ifadesiyle bugün illet ortadan kalktığına göre yasak da kalkmış olmalıdır. Hz. Peygamberden sonra halifelerin huzurunda secili konuşan hatipler menedilmemiştir. Daha sonra seci, özel ve resmi mektupların üslubu olmuştur. Zaman içerisinde bu mektuplar, çok az anlam ifade eden secili cümlelerle dolmaya başladı. X. yy.da katip olabilmek için secili üslupla yazmak gerekiyordu. Bu üsluba “memzûc” adı verilirse de secinin aynısıdır (Ateş, 1964; Durmuş, 2009).

Arap nesrinde IX. yy.da Câhız, Müberred ve Sûlî gibi edebiyatçıların ortaya koyduğu en önemli özellikleri, açıklık ve icaz olan nesir üslubu daha sonra yerini, içerik kadar şeklin de önem kazandığı bir üsluba bırakır. Bu yeni üslupta uzun ifadelere, nesrin içinde veciz beyitlere, fasılaların secili olmasına, söz ve anlam sanatlarına önem verilmeye başlanır (Çetin, 1991). X. yy.daki bu sanatkârane nesrin örnekleri Ebu Bekir el-Harezmi’nin edebî mektuplarında görülür, Bediü’z-zaman el-Hemedânî bu üslubu makame denilen hikâyelerinde uygular. Bu tarz üslubun en mükemmel örneğini ise XI. yy.da Harirî vermiş olur. Başlangıçta mektup ve makame tarzında görülen secili ve sanatlı yazma üslubu zamanla diğer tür ve tarzları da etkilemiş. Tarih eserleri de bu üsluptan etkilenmiştir (Tolasa, 1977).

“Hayalî bir kahramanın başından geçen olayların hayalî bir hikâyeci tarafından dile getirildiği kısa hikâyeler serisinden (makâmât) meydana gelen edebî tür ve bu konuda yazılan eserlerin ortak adına” “makame” denir. Emeviler döneminde bazı zahitler üst

düzey yöneticiler karşısında onlara öğüt çerçevesinde hitap etmişlerdir. Zahitler bu konuşmalarını Arapça yapmış, hitaplarında Kur'an, hadis, darbımeselleri kullanmışlardır. Böylece makâme bu dönemde zühd ve takva konuşmaları olarak “huzurda duruş, huzur konuşması” anlamını kazanmıştır. IX. yy.dan itibaren nasihat ve hitabet yönünü kaybeden makameler edebî tür hâlinegelmiştir. Dilenci hüviyetinde hayali bir kahramanın olması, garip kelimeleri öğretmeyi hedeflemesi, edebî inceliklerden ve Arap atasözlerinden örnekler vererek okuyucuya hoş vakit geçirtmeyi hedeflemesi makamenin özelliklerindendir. Makameyi bu şekliyle Bediü'z-zamân el-Hemedânî (ö. 398/1008) ortaya koymuştur. Hemedânî'den yaklaşık bir asır sonra gelen Harîrî (ö.516 /1122), Hemedânî'nin açtığı yolu daha da genişletmek suretiyle sürdürmüştür. Harîrî'nin el-Makâmât adlı eseri “toplumdaki eksiklik ve çelişiklere dikkat çekmek amacıyla, Ebû Zeyd es-Serûcî adlı hayalî kahraman adına uydurulmuş maceraların râvî rolündeki Hâris b. Hemmâm'ın dilinden akıcı bir üslupla anlatıldığı nazım-nesir karışımı bir eserdir” (Kılıç, 1997). Bu iki yazarın makameleri yazıldıkları dönemden itibaren büyük rağbet görmüş ve taklit edilmiştir. Özellikle Harîrî'nin makameleri Arap belâgatı ve üslup ustalığının sembolü sayılmıştır (Ayyıldız, 2003). Elli kısa hikâyeden oluşan el-Makâmât'ta Arap dilinin bütün incelikleri, anlatım gücü, edebî sanatları ve kelime oyunları secili bir üslupla ortaya konmuştur (Kılıç, 2003).

Fars dilinin yapısı Arapça kadar seci kullanmaya uygun olmadığı için, Arapça kelimelerin Fasçada kullanımının artmasıyla seci kullanımı da önemli oranda artmıştır. Farsçada seciyi başarılı bir şekilde ilk kullanan Abdullah el-Ensarî'dir. Ensarî, Arapça yazdığı eserlerde oldukça sade ve neredeyse secisiz bir üslup kullanmış olmasına rağmen, Farsça yazdığı Münâcât, Kenzü'l-Sâlikîn ve başka bazı risalelerini baştan sona secili bir üslupla yazmıştır. Daha sonraki devirde Nasrullah'ın Kelile ve Dimne tercümesi, Hamîdüddin'in Makâmâtat'ı, Zahirî-i Semerkandî'nin Sindbadname'si ve Agrazü's-siyasa'sı, Reşidü'd-din Vatvat'ın mektupları ve Farsça diğer eserleri, Muhammed b. Gâzî el-Malatyavî'nin Ravzatu'l-Ukûl ve Barîdü's-Sa'âdesi, ve Varânî'nin Marzubân-nâme'si gibi eserler ustaca yazılmış secili üslubun örnekleridir. Fakat daha sonra seci o kadar yaygınlaşmıştır ki, âdetâ nesirde anlam kaybolmuş, yerini secinin ahengi almıştır. Sa'dî'nin Gülistân'ı dışında bu durum İran edebiyatının bütün sahalarına hakim olmuştur (Ateş, 1964).

3.3.2.4. Türk edebiyatında secinin kullanımı

Türk edebiyatında ilk sanatlı (estetik) ve secili nesrin Tazarru'-nâme ile başladığı veya secinin ilk örneklerinin tercüme metinlerde ve 15. yy. eserlerinde görüldüğü söyleniyorsa da²⁴ bu tarihten önce, sözlü edebiyat ürünlerinde seci ve çeşitlerine rastlanmaktadır. Türkçenin yapısında bulunan seci, ilk yazılı örneklerimiz olan Göktürk Kitabeleri'nden Tazarru'-nâme'ye gelinceye kadar diğer pek çok eserde de görülmektedir. Secinin kullanım alanlarını göstermek için sözlü ve yazılı ürünlerden örnekler verilecektir. Örnekler kendi içinde bir sistematik oluşturmaktadır. Alıntılanan örneklerdeki seci kullanımı klasik belagat kitaplarının kabullerinin dışındaki örnekleri içermektedir. Yapılan incelemeler sonucunda bu özelliklerin Tazarru'-nâme'de de bulunduğu tespit edildi. Bu yüzden bu bölümde verilen örnekler tezin geri kalanı ile organik bir bütün oluşturmaktadır. Secinin sadece estetik nesre özgü bir sanat olmadığı, Türkçenin yapısında bulunan bir özelliğin daha sonra diğer dillerden etkilenecek sanatsal ifade yollarına dönüştüğü ve Tazarru'-nâme'nin bu sanatsal ifade yollarının en güzel örneği olduğu düşünülmektedir.

3.3.2.4.1. Sözlü edebiyat ürünlerinde secinin kullanımı

Atasözlerimizde diğer ses, söz ve anlam sanatlarıyla birlikte secili kullanımları görebilmekteyiz: “Olan dört bağlar, olmayan dert bağlar.”, “Yağmur **yel** ile, düğün **el** ile”, “Dertsiz **baş**, mezarda **taş**”, “Martta tezek **kuruya**, nisanda seller yürüye” *dört-dert, yel-el, baş-taş, kuruya-yürüye* sözcükleri atasözlerindeki secili kullanımı göstermektedir. Bunlara atasözlerimizin halk ağzındaki çeşitlerini de ekleyebiliriz: “Dazlayan **daz**-a düşer, kel başlı **kız**-a düşer.” (Aksan, 1993: 145) örneğinde *daz* ve *kız* kelimeleri mutarraf seciyi oluşturmuştur. Ayrıca atasözünde *daz* kelimesinin tekrarı bu kelimedeki sesin secili kullanılması bir çeşit aliterasyon oluşturmuş, bu aliterasyonu seciden sonra kullanılan ve şiirdeki redifi andıran *-a düşer* kısmı desteklemiştir. Kelimelerin hece sayısının aynı olması da bir çeşit simetri meydana getirmiştir. Bu tür kullanımlara şu atasözlerinde de rastlanır: “Anası besler **hurma**-y-la, el oğlu karşılar **yarma**-y-la”, “Dırdırcı **karı**, sokucu **arı**” (Aksan, 1993: 150) atasözlerinde koyu yazılan yerlerde mutarraf seci kullanılmıştır.

²⁴ Bkz. Tahirü'l-Mevlevî (1973). Edebiyat Lügati. İstanbul: Enderun Kitabevi. 132.; İsen, M. (2006). Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü. C.V. Ankara: AKM Yayınları, 238.; Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). C.9. İstanbul: Ötüken Yayınları, 3451.; Kutlu, M. (1990). Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C.7. İstanbul: Dergah Yayınları, 481. ; Diriöz, M. (1980). Türk Ansiklopedisi. C.28. Ankara: Millî Eğiti Basımevi, 255.

Divanu Lugati't-Türk'teki savlarda secinin yanında simetrik kullanımlara da rastlamak mümkündür. “Aç ne **yemes**, tok ne **demes**”, savında *yemes* ve *demes* kelimeleri seci oluşturur. Her iki fiil köküne de geniş zaman üçüncü teklik şahısta olumsuzluk eki gelmiştir. İbarede zıt anlamlı olan *aç* ve *tok* kelimeleri ve her iki fasılada kullanılmış “*ne*” soru zamiri simetri oluşturur. “Kuruğ yıgaç **egilmes**, kurmuş kiriş **tögülmes**” (Kuru ağaç eğilmez, kurulu kiriş düğülmez) savında, *eg-* ve *tüg-* fiil kökleri +1 pasiflik fiilden fill yapan ek almış *egil-* ve *tügül-* fiil gövdeleri ise geniş zamanın olumsuzu üçüncü tekil şahıs ekini almıştır. Her iki fıkra, bünyesindeki kelime sayısı açısından eşittir” (Yıldız, 2004). Tezde temellendirilmeye çalışılan simetrik kullanımların sözlü edebiyat ürünlerinde olduğunu göstermesi bakımından bu örnekler önemlidir. Bundan sonraki örneklerde de simetrik kullanımlara rastlanmaktadır.

Deyimlerimizde de atasözlerinde olduğu gibi secili kullanımlar vardır. Bu kullanımlar onların akılda tutulmasını kolaylaştırdığı gibi secinin sağladığı ahenk de dikkati çekmektedir: “Armudun **sapı** var, üzümün **çöpü** var demek.”, “Dağları **aşa** mı geldin, aleme **paşa** mı geldin?” (Aksoy, 1988: 722), “Yorgan **gitti**, kavga **bitti**.” deyimlerinde *sapı-çöpü*, *aşa-paşa*, *gitti-bitti* sözcükleri secili olarak kullanılmıştır. Anadolu ağızlarındaki deyim örneklerinde secinin yanında nükteli anlatım da görülür: “Benim derdim inek ile **dana**, karımın derdi sürme ile **kına**”, “Tava delik tas **delik**, bu da geldi **üstelik**” (Aksan, 1993: 136) örneklerinde koyu yazılan yerler mutarraf seci ile kurulmuştur. Özellikle son deyimde dikkati çeken özellik, seciyi oluşturan kısmın Türkçe kelime kökünde değil, yapım eki alan gövde kısmında olmasıdır. Örnekte farklı iki yapım ekinin (del+**ik** fiilden isim yapım eki üste+**lik** isimden isim yapım eki) kullanılması eklerin secili kullanımları hakkında bize bir fikir vermesi bakımından önemlidir.

Alkış ve kargışlarda secili kullanım vardır: “Allah haramdan **elini**, yalandan **dilini** çeksın!”, “Haram olsun, **hart** olsun! Kara ciğerine **dert** olsun!” (Boratav, 1988: 125-128). Bunlara Anadolu ağızlarından alınan örnekler de eklenebilir: “Yazın **ak**, yüreğin **pak** olsun” “Allah akıl **şaşgını**, köşe **düşgünü** etmesin.” örneklerinde koyu yazılan yerler secilidir. Son örnekte hem kökte hem de yapım ekinde ses birliği vardır.

Sözlü edebiyat ürünlerinden masallarda, özellikle de masal tekerlemelerinde seci bulunmaktadır. Aşağıdaki metinde masalın başından alınan tekerlemedeki seciler koyu harfle gösterilmiştir.

Evvel **zaman** içinde, kalbur **saman** içinde, cinler cirit oynarken, eski *hamam* içinde. Ben diyeyim şu **ağaçtan**, siz deyin şu **yamaçtan**. Uçtu uçtu bir **kuş** uçtu, **gümüş** uçmadı. **Memiş** uçtu. Uçar mı, uçmaz mı demeye kalmadı; anam düştü **eşikten**, babam düştü **beşikten**! Biri kaptı **maşayı**, biri aldı *kaşığı*; Dolandım durdum dört **köşeyi** ... **Az** gittim **uz** gittim, dere tepe **düz** gittim. Çayır çimen **geçerek**, lale sümbül **biçerek**, Soğuk sular **içerek**, altı ayla bir **güz** gittim. Bir de dönüp arkama baktım ki...(Güney, 1997: 21).

Halk hikâyelerinde, hikâyenin giriş kısmında kalıp sözler vardır. Bu kalıp sözler değişiklik göstermekle birlikte, secili kullanılmıştır: “Râviyân-ı **ahbâr** ve nâkilân-ı **âsâr** ve muhaddisân-ı **rûzgâr** şöyle **hikâyet** ve bu yüzden **rivâyet** ederler ki...” “Efendi, olsun **deminiz**, olmasın **geminiz**, hayıra dönsün **serenceminiz**. Deyiller ki...” (Ensar Aslan’dan aktaran Alptekin, 1997: 12) Ayrıca hikâyelerdeki erkek ve kadın kahraman tanımlanırken de secili ifadelere başvurulmuştur:

Bunun bir kerimesi var idi. İsm-i latifine Haticetü’z-Zehra tabir olunur idi. Ya nasıl bir kız idi? Ravzat-ı Cennetin hurisi idi. Cemal-i Cennet, ol mah-ı **talat**, bir melek **süret** ol misl-i **âfet**, bağ-ı **letafet**, yosma kıy**afet** naz-ı nezaket, vermiş metan**et** ol yosma fidan, gonca-i handan ruy-i **gülistan**, gel eyle seyr**an**, bakışı nigh**ban**, gamzesi fett**an** şöyle bir zen**an** misli bulunmaz Züleyha-yı zaman... (Cahit Öztelli’den aktaran Alptekin, 1997:15).

Bu geleneğin günümüzdeki halk hikâyecileri tarafından da devam ettirildiğini görmekteyiz. İzmirli âşıklar tarafından anlatılan Hüseyin ile Senem hikâyesinde koyu yazılan yerler seciyi göstermektedir:

Tabiî ki halk ozanı olarak ben Nevruz Ali Çiçek burada bir hikâye dolduracağız. Diyoruz ki, ağaçlar **dalsız**; insan var **halsız**. Zevki töhmetsiz; yeri bellisiz. Anlatsam size, demeyin *niye*. Bu bir **hediye**, kendisi de **hikâye**. Gidip *gezmedik*, gözle de *görmedik*. Bizlerden önce yaşayan büyüklerimizin, üstatlarımızın bizlere anlatmasına göre... (Saçkesen, 2003:117).

Hikâyede dikkati çeken bir nokta da *size-niye, töhmetsiz-bellisiz, gezmedik-görmedik* kelimelerinde eklerle ses uyumunun sağlanmış olmasıdır. Bu örnek seci geleneğinin sürdürülmesi bakımından dikkat çekicidir.

Karagöz gölge oyununun muhavere bölümünde Karagöz'ün Hacivat'a nükteli söyleyiş biçimiyle karşılık vermesinde de secili ifadelere rastlamaktayız.

Hacivat :-Gel benim gönlümün **hasılı**!

Karagöz:(pencereden)-Gelemem burnumun **mayasılı**!

Hacivat :-Gel benim Serv-i **bülendim**!

Karagöz:-Gelemem sümüklü **efendim**!

Hacivat :-Gel benim gönlümün **eğlencesi**!

Karagöz:-Gelemem kokmuş çarşı **işkembesi**!

Hacivat :-Gel benim avare **gezenim**!

Karagöz:-Atlarsam beynini **ezerim**!

Hacivat :-Gel benim canımın **canı**!

Karagöz:-Hoş geldin sefa geldin fındık **sıçanı**!

Hacivat :-Merhaba lapa **tenceresi**!

Karagöz:-Hoş geldin hela **penceresi**! (internet: [http:// www. tiyatronline. com/ yazarlar/ 53/haber/201/alpay-ekler-karagoz-metinleri-ii](http://www.tiyatronline.com/yazarlar/53/haber/201/alpay-ekler-karagoz-metinleri-ii): 05.05.2014 tarihinde alınmıştır).

Karagöz muhaverelerindeki diyaloglarda sözün mutlaka yazınsal bir tartımla işlenmesi söz konusudur. Kimi kez giderek müziğe yaklaşan, hatta bazen başlı başına ezgiyle söylenen diyaloglar görülür.... Karşılıklı konuşmada giderek bir vezin oluşur ve *iç uyaklara* da dikkat edilerek bir nazım akıcılığı ortaya çıkar. Alpay Ekler tarafından değerlendirilen metinde iç uyaklar olarak adlandırılan kısımlar secili kelimelerdir

Bahsedilen sözlü edebiyat ürünlerimizdeki seci kullanımları sadece bu örneklerle sınırlı değildir. Alıntılanan örnekler secinin kullanım yelpazesini ve secinin kullanım alanının yazılı edebiyata ve özellikle estetik nesre ait olmadığını göstermektedir.

3.3.2.4.2. Yazılı edebiyat ürünlerinde secinin kullanımı

Türk edebiyatının bilinen ilk yazılı kaynakları olan Göktürk Yazıtları'nda secinin tarifine uygun kullanımlar vardır. “Törüsün **tuta** birmiş **itü birmiş**, tört bölük köp yağı **ermiş**, kopmış kop baz **kılmış**; Görür gözüm görmez teg bilir biligüm bilmez teg **boldı**.” (Defne, 1988: 117). Koyu yazılan yerler Türkçe kelimelerle yapılmış mutarraf secilere örnektir.

Anadolu sahasında 13. yy.ın ilk çeyreğinde yazılan ilk telif eser olan *Behçetü'l-Hadâyık* adlı eserin giriş kısmından alınan bölümde koyu renkle gösterilen kısımlarda seci kullanılmıştır.

Hamd ve senâ ol Tañrıya kim yaratdı gökleri, bezedi ayı günü **yılduzlarıla**, döşedi [yiri], bezedi dürlü halkı dün ü gün **rûzıla**. Arşı yaratdı, arşı aña **durak** degül; tahte's-serâ hem aña **ırak** degül. **Kadîmdür hadesân** aña irmez; **kâdirdür** ziyâdet ve **noksân** aña degmez. **Mekân** yaratdı, [mekânda **durmadı**]; **zamân** getürdi, zamân anı **görmedi**. Varıdı kâyim zât birle, kimse anı **var** kılmağı; on sekiz biñ âlemi yaratdı, kimseyi kendüzine **yâr** kılmağı. Zâtınuñ **nihâyeti** yok, sıfâtınuñ **gâyeti** [yok.] Mevcûddurur vâcibü'l-vücûd, ilkin **ibtidâ** yok; bâkîdurur dâyimü'l-vücûddur, soñına **intihâ** yok. Zâhir durur ammâ göze görünmez; bâtındurur ammâ gönülden gâyib olmaz. Hüve'l-evvelü ve'lâhirü ve'z-zâhirü ve'l-bâtınu ve hüve alâ külli şey'in alîmün (Koç, 2011).

Behçetü'l-Hadâyık'tan alınan bu parçada dikkati çeken bir özellik *durak* ve *ırak* kelimelerinde hem kök hem de yapım eklerinde (*dur+ak* / *ır+ak*) ses benzerliği olmasıdır. Alıntıda bir diğ er özellik, Sinân Paşa'nın Tazarru'-nâmesindeki gibi simetrik söyleyişlerin olmasıdır.

Zâtınuñ	nihâyeti	yok,
sıfâtınuñ	gâyeti	[yok.]

bâkîdurur	vâcibü'l-vücûd,	ilkin	ibtidâ yok;
Mevcûddurur	dâyimü'l-vücûddur,	soñına	intihâ yok.

Örnekleri Sinân Paşa'dan alınan şu örneği anımsatmaktadır:

İlâhî!	Senüñ	lutfuña	gâyet yok
İlâhî!	Senüñ	keremüñe	nihâyet yok.

Nehcü'l-Ferâdis'ten alınan aşağıdaki parçalarda da secili kullanımın örnekleri vardır:

“Haq te’âlaning fermânı andag turur. Eger kâfırlarnı qoysangız, Mekkeke **bargaylar** taqı öngin kâfırlarnı yığıp kelip sizlerke zahmat **bergeyler**, tedi.” (Tezcan, Zülfikâr 2004: 83)

Yazıya geçiriliş tarihi konusunda değişik görüşler olan Dede Korkut hikâyelerindeki seciler, hikâyedeki ahengin doğallığını bozmadan etkili anlatımın örneğini oluşturmaktadır. Akılda kalıcılığı da sağlayan seciler, çoğunlukla Recâizâde M. Ekrem’in sec-i mefruk dediği türdendir:

Birisi **solduran sopdur**, birisi **dolduran topdur**

.....Ünüm **anlan** begler, sözüm **dinlen** begler

.....Yiyelüm **içelüm**, hoş **geçelüm** (Defne, 1988: 118).

Önceki yüzyıllarda örnekleri az görülen Türkçe eserler, 15. yy.da artmıştır. Seci’nin Türk edebiyatında en güzel örnekleri Sinân Paşa’nın başta Tazarru’-nâme’si ile Ma’ârif-nâme ve Tezkiretü’l-Evliyâ adlı eserlerinde görülmektedir. Tezimizin konusu Tazarru’-nâme’deki söz simetrisi olduğu için seci ile ilgili örnekler burada verilip ayrı bir bölümde Tazarru’-nâme’deki seciler, çeşitleri ve özellikleri incelenecektir.

Tazarru’-nâme ve diğer iki eserinde, Sinân Paşa’nın simetrik cümlelerde oluşturduğu secilere rastlanır. Bu eserlerde secinin içinde bulunduğu cümle ve söz grupları çeşitli biçimlerde oluşturulmuştur. Secili cümlelerdeki kelimeler söz, ses ve anlam açısından son derece dengeli bir biçimde oluşturulmuştur.

Rahîm 'dür ki,	dü ‘âlem	rahmeti nesîminden	bir nefha ;
Kerîm 'dür ki,	iki cihân	keremi deñizinden	bir katre .

(Tulum, 2001:32).

Örneğinde olduğu gibi ki’li cümlelerin yüklemi olan *Rahîm-Kerîm*, kelimeleri ile ana cümlelerin yüklemeleri *nefha* ve *katre* kelimeleri secilidir. Cümledeki kelimeler ve söz grupları simetriktir ve cümlelerin söz dizimi tamamen simetriktir. Böylece cümlelerin öğelerini oluşturan sözcük ve söz grupları da aynı görevlerde kullanılmıştır. Ki’li cümleler

-dir bildirme ekiyle yüklem yapılmıştır. Aynı zamanda bu kelimelerin her ikisi ism-i fâil olduğundan mütevâzî secidir. Allah'ın esmâsından olan her iki isim, Allah'ın Cemâlî isimlerindendir ve yakın anlamları ifade eder. Asıl cümlemin yüklemine oluşturan her iki kelime de sıfat tamlaması ile oluşturulmuştur. Sıfatların her ikisi de belgisiz sıfattır. Her iki cümlemin söz dizimi: [yüklem + ki, özne + yer tamlayıcısı + yüklem] biçimindedir.

“‘Ukûl-i müfârîka -ki eltaf-ı **mahlûkât** ve ekmel-i **mevcûdâttur**- lutf u kemâli sıfatlarının ihsâsında mütehayyir ü bî-hûş;

nüfûs-ı nâtîka -ki vesâyit-i ‘âlem-i **ervâh** ve vesâyil-i me‘âlim-i **eşbâhtur**-‘izzet ü celâli kûyının finâsında vâlih ü medhûş.” (Tulum, 2001: 31)

‘Ukûl-i müfârîka

-ki eltaf-ı **mahlûkât**

ve ekmel-i **mavcûdâttur**-

lutf u kemâli sıfatlarının ihsâsında

mütehayyir u bî-**hûş**;

nüfûs-ı nâtîka

-ki vesâyit-ı ‘âlem-i **ervâh**

ve vesâyil-ı me‘âlim-i **eşbâhtur**-

‘izzet ü celâli kûyının finâsında

vâlih ü **medhûş**.

Bu cümledeki seciler diğer cümleden farklılıklar arz etmektedir. Çünkü bu cümlede hem aynı cümlede hem de diğer cümlede seci vardır. Koyu yazılan yerler aynı cümledeki secileri gösterir. Altı çizili yerler ise farklı cümlelerdeki kelimelerin birbirleriyle oluşturdukları seciyi göstermektedir.

Ma’ârif-nâme’den:

	O kadar	<i>tegâfûl</i>	etmeye ki	gabâvet	anlana
Ve	o kadar	<i>tehâlüm</i>	etmeye ki	rehâvet	anlana

(Tulum, 2013: 458)

Cümlesinde *tegâfûl-tehâlüm* sözcüklerinde ses benzerliği olmamasına rağmen sözcüklerin vezni aynıdır. Burada sec-i mütevâzî’n denilen seci çeşidi vardır. Mütevâzî’n seciyi

oluşturan fasılalar yardımcı fiille kurulmuştur ve kendilerinden önce “o kadar” kelimeleriyle oluşturulan edat grubunu almıştır. *Gabâvet* ve *rehâvet* kelimeleri mütevâzî secidir. Fıkrayı oluşturan kelimeler ve söz grupları simetriktr.

“Şu kişinin ki hâdîsi ‘**amâ ola**,
mümkün değildir ki o **hüdâ bula**” (Tulum, 2013: 642).
Fıkrasında arka arkaya gelen iki sözcükte seci yapılmıştır.

Tezkiretü’l-Evliyâ

“Ve birisi ol server-i **tâyibân** ve mu’azzam-ı ‘**âbidân**, mihr-i semâ-yı **ihsân** ve mâh-ı ‘âlem-i ‘**irfân**, nûr-ı hadaka-i **necât** ve nevr-i hadika-i **inâbet**...” (Naskali, 1987: 70)

Tâyibân-‘*âbidân*, *ihsân*-‘*irfân* kelimelerinden sec-i mütevâzî, *necât-inâbet* kelimelerinde sec-i mutarraf vardır.

“İlm-i zâhirde fazl u **kemâli** dervîşlikle **bulmuşdı**
Ve ol yüzden ‘izzet ü **iclâli** dervîşler eşiginden hasıl **kılmışdı**” (Naskali, 1987:149).
Koyu yazılan yerlerde mutarraf seci kullanılmıştır.

15. yy.dan sonra nesirde secili kullanım artmıştır. Hemen hemen her çeşit eserde bu kullanımları görmek mümkündür. Aşağıdaki bölümde secinin bulunduğu eserler türlere göre ayrılmıştır.

Türk edebiyatında *divan* ve *tezkire dibaceleri* secili üslubun kullanıldığı yerlerin başında gelmektedir. Şair ve yazarlar bu bölümde, şiir ve nesir hakkındaki düşüncelerini söylemenin yanında bir çeşit poetika denemesi de yapar. Aynı zamanda bu bölüm bu poetikanın örneklendiği yerdir. Aşağıda yüzyıllara göre bazı divanların dibâcelerindeki secili kısımlar gösterilmiştir. Dibâcelerin seçiminde secinin değişik özelliklerini yansıtan örnekler alınmıştır.

Divan dibâcelerinden örnekler

Bu hamd-i **mezkûr** ve senâ-yı **mastûrga** kim **köngül nâyîl** ve **til kâyîl** bolıp **köngülge ârâm** ve **tilge kâm** yitişmegey tâ risâlet **burcının** münîr **ahteri** ve nübüvvet **dürçining**

semîn **gevheri** ve *mâ yentakû ‘ani’l-hevâ* terânesining müşârün-**ileyhi** *in hüve illâ vahyun yuhâ* hizânesining mu’temedün ‘**aleyhi ene efsâh** sürûdının **müterennimi** ve *ene emlâh* vürûdının **mütekellimi** na’tining **tuhfesi** anga **vâsıta** ve vürûdının **hediyesi** anga **vesile** bolmagay (Üzgör, 1990: 56).

Ali Şir Nevâî’nin divanından alınan bu parçada arka arkaya yapılan secilerde dikkati çeken özelliklerden bir tanesi, Kur’an’dan iktibas edilen ayetlerin de birbiriyle secili olmasıdır. “*mâ yentakû ‘ani’l-hevâ / in hüve illâ vahyun yuhâ*” ayetlerinde mutarraf seci; “*ene efsâh, ene emlâh*” ayetlerinde mütevâzî seci kullanılmıştır. Dikkati çeken bir diğer özellik ise “ene **efsâh** sürûdının müterennimi ve ene **emlâh** vürûdının mütekellimi” fıkrasında görüldüğü üzere Türkçe isim tamlamasını oluşturan kelimelerin birbirleriyle murassa seci yapılarak kullanılmasıdır.

Necâtî divanı dibâcesinden

Zihî sâni’-i **sanâyi**’ ve muhteri’-i **bedâyi** ki zümre-i insânı eşref-i **mahlukât** ve kıdve-i a’yân-ı eltâf-ı **mevcûdât** idüp cevâhir-i zevâhir-i âyet-i *lakad halakna’l-insâne fî ahseni takvîm* birle **tekrîm** ü **ta’zîm** kıldı. Şöyle ki şâirân-ı bülend **âvâz** ve sâhirân-ı suhan-**perdâz** lâle-**hadler** ve serv-**kadler** vasfında hayrândürürler. **İnsâf** bu **eltâfa vassâf** olıbmek mahzâ **lâfdur** (Üzgör, 1990: 88).

Necâtî divanındaki bu secili kısım divan dibâcelerindeki secilerin daha işlenmiş ve sanatkârane yapıldığını örneklemektedir. Buraya alınan secili kelimelerde Türkçe kelime kullanılmamıştır. Bu kısımda dikkati çeken en önemli özellik ise tamlamayı oluşturan kelimelerin de secili kullanılmasıdır. “**cevâhir-i zevâhir-i âyet-i...**, **tekrîm** ü **ta’zîm**, **şâirân-ı bülend-âvâz** ve **sâhirân-ı suhan-perdâz**” söz gruplarında Farsça sıfat tamlamaları, atıf tamlaması ve Türkçe edat grubunu oluşturan son kelimeler dışındaki kelimeler de secili kullanılmıştır.

Zamân zamân sevdâ-yı şî’r sâ’ir ef’âlûme gâlib **düşüp** ve gürûh-ı Leylî-veşler Mecnûn gibi istimâ-i şî’r için başuma **üşüp** şâirliğüm mukarrer **oldı** ve âvâze-i nazmumla âlemler **doldı** ve şöhret-i tâm **buldı**. Bu hâle mukârin meşşâta-i **himmetüm revâ** görmedi ki muhaddere-i hüsn-i nazmum pîrâye-i maârifden **hâlî** minassa-i dehrde

cilve **kıla** ve sarrâf-ı isti'dâd-ı ulüvv-i **rif'atüm rızâ** vermedi ki rişte-i silk-i şi'rüm cevâhir-i ilmden **ârî** gerden-bend-i âlem **ola** (Üzgör, 1990: 276).

Fuzûlî divanından alınan bu bölümde işaretlenen kısımlarda Türkçe kelimelerle yapılan seciler dikkati çekmektedir. Seciler ya cümlelerin yüklemine ya da fiilimsi gruplarında görülmektedir.

Keçecizâde İzzet Molla divanı dibâcesinden

Le'âli-i Hokka-i cevheriyân-ı **beyân** ve derâri-i dükkân-ı dü-mısra'-ı **dehân** olan sunûf-ı cevâhir-**hurûf** mazrûb-ı a'dâd-ı mir'ât ü **ulûf** olarak, îsâr-ı şükr-i ni'am-ı **Yezdân** ve nisâr-ı ham dü kerem-i **Mennân** kılınmazsa keşîde-i silk-i efkâr-ı **Hassân** ve muntazam-kerde-i dest-i iktidâr-ı **Subhân** olsa ma'mûre-i **dünyâda** hazef-pâre-i vîrâne-i **husrân** ve mamûre-i '**ukbâda** har-mühre-i gerden-i **dûzâhiyân** olacağı piste-i kadr-i seb'a-i muallakadan **ıyân** ve edille-i semâ sümüvv-i beyyinât-ı kırâniyye ile müstagnî-i şevâhid ü **burhândur** (Üzgör, 1990: 502).

Keçecizâde İzzet Molla'dan alınan dibâcede uzun Farsça tamlamalarla yapılan secilerle bir paragraflık cümle kurulmuştur. Seci lafza ait bir sanat olarak anlamı desteklemeli ve anlamın önüne geçmemelidir. Yani manaya tabi olmalıdır (Orak, 2013: 150). Bu alıntıda *olmak* ve *kılmak* sözcükleri yüklem ve zarf görevlerinde kullanılarak fıkraları bir araya getirmiş ve bir paragraflık bir cümle kurulmuştur. Bu cümlede ekler ve *kılmak*, *olmak* kelimelerinden başka Türkçe unsur kullanılmamıştır.

Tezkire ön sözlerinden örnekler

Mecâlisü'n-Nefâyis ön sözünden

Hurde-**bînler** **hıdmetide** ve husrev-âyinler **hazretide** ma'rûz ol kim nazm-i kelâm rütbesi rif'atıga uşbu delîl besdür kim anıng mukâbeleside kim 'Arab fusahâsı belâgat **zîverleri** bile **nümâyişlik** ve fesâhat **gevherleri** bile **ârâyişlik** ve nazm ra'nâlarıga cilve **birürler** ve da'vî kûsı âvâzesin felekke **yitkürürler** irdi (Eraslan, 2001:3).

Ali Şir Nevâyî'nin tezkiresinin önsözünden alınan bölümde Türkçe kelime ile yapılan secide dikkati çeken özellik, *bir-* kelimesi kök hâlinde iken *yitkür-* kelimesi gövde hâlinde. Bu örnekte seci yapım eki ile sağlanmıştır.

Heşt-Behişt ön sözünden

Vasla-i **salavât** gül-i **zîbâ** gibi hûb-rû ve teslimât-ı **nâmiyât** sümbül-i **mutarrâ** gibi semen-bû ol server-i dü-**cihân** ve mefhar-ı ins ü **cân** üzerine olsun ki nübüvvet **gülistân**ına bülbül-i nagme-serâ ve risâlet **bûstân**ına serv-i cihân-ârâ olup **fazîlet** mülkinün sultân-ı taht-**nişîni** ve **fesâhat** iklîminün pâdişâh-ı celâlet **âyînidür**....her biri fazîlet meydânının çâpük-**süvârı** ve velâyet gülsitânının bülbül-i nagme-**güzârıdur** (Kut, 1978: 4).

Sehi Bey tezkiresinden alınan bölümde secinin içinde bulunduğu kelime ve söz grupları birbiriyle simetrik biçimde bir araya getirilmiştir. Ve bağlama edatının iki yanında bulunan Farsça tamlamalar kuruluş, kelime sayısı ve anlam bakımından da simetriktir. Bu simetriye secideki ses birlikleri dahil edilmiştir. Dikkati çeken başka nokta ise Türkçe isim tamlaması ile oluşturulan yerlerde tamlayan kelimelerin de secili kullanımıdır. “nübüvvet **gülistân**ına bülbül-i nagme-serâ ve risâlet **bûstân**ına serv-i cihân-ârâ olup” örneğinde nübüvvet gülistânına / risâlet bûstânına belirtisiz isim tamlamasındaki *nübüvvet / risâlet* sözcüklerinde de ses benzerliği vardır. “*fazîlet meydânının çâpük-süvârı* ve *velâyet gülsitânının bülbül-i nagme-güzârıdur*” örneğinde ise fazîlet meydânının / velâyet gülsitânının...” zincirleme isim tamlamasında tamlayan olarak kullanılan fazîlet ve velâyet sözcükleri secili kullanılmıştır. Bu kelimelerden sonra gelen meydân/gülsitân kelimeleri de secilidir. Bu kullanımlar, Türkçe isim tamlamaları ile kurulan secili yapılarda fasılaların kullanımının esnetildiğini göstermektedir.

Latîfî tezkiresi ön sözünden

Matla'-ı mevzûn-ı kelâm-ı **kadîm** ve mehâmid-i manzûme-i fesâhat-**nizâm** ve medâyihi mensûre-i belâgat-**intizâm** ol müfzi-i feyz ü **ilhâm** ve mülhim-i hayru'l-kelâma ki lisân-ı insâna elfâz-ı **rengîn** ile nutk-ı **fasih** ve 'ibârât-ı 'ibret-**karîn** ile beyân-ı **melîh** virüp letâyif-i esmâ-i **zât**ında ve ma'ârif-i kibriyâ-i **sıfât**ında nükte-gûy u rumûz-**âmûz**

ve sözlerin âbdâr u pür-**sûz** idüp tab’-ı letâfet-**meşhûn**ın **mevzûn** ve kelâm-ı manzûm-ı selâset-**nûmûn**ını reşk-i dürr-i **meknûn** kıldı (Canım, 2000: 73).

Meşâirü’ş-Şu’arâ önsözünden

Ve bülbül-i **zebân** lâne-i **dehândan** gülistân-ı **cihânda** mecmû’a-ı evrâk-ı gülde *kad verede fi’l verdi ennehu hulika min ‘araki resuli’llâh* nakş-ı nigârın görüp ol gül şarâbının neşve-i evânî-i **ma’ânî**siyle **‘arahnâk** ve nagme-i egânî-i **gavânî**siyle mest ü bî-**bâk** oldukça enâşîd-i **tekellümâtı** ol münzelün **‘aleyh** ve *mâ yentuku ‘anil-hevâ in huva illâ vahyun yûhâ* hazretinün medh-i cemâl-i **cemîli** olsa ve egârîd-i **terennümâtı** ol müşârün-**ileyh**-i ve *mâ ‘allemnâh’ş-şu’ra ve mâ yenbagî leh* sâhib-i fazîletinün na’t-ı **cezîli** olsa *ille’llezine âmenû ve ‘amilu’s-sâlihât* mûcibince kelimâtı beyne’ş-şu’arâ *muttasılun lâ-yenkâtı’* **müstesnâ** olur. ve anun gibi şî’r şâ’ir ‘inde şer’iş’-şâri **dünyâda** mûcib-i medh ü senâ ve **‘ukbâda** müstevcib-i behcet ü **senâ** olur (Kılıç, 2010: 111-112).

Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerden alınan yerlerde Farsça tamlamlarla kurulan seciler görülmektedir. Tezkirelerin sadece ön söz bölümlerinde değil, şairlerin hayatlarının verildiği bölümlerde de secili kullanımlara rastlanmaktadır.

Tezkire ön sözleri, tezkire yazarının nesirdeki ustalıklarını göstermek istemelerinden dolayı Arapça ve Farsça sözcük ve terkiplerle dolu, sanatkârâne bir üslup ile yazılmış bölümlerdir. Bu yüzden bu kısımda kullanılan kelimeler, söz grupları ve secilerin büyük çoğunluğu Arapça ve Farsça kelimelerle oluşturulmuştur.

Latîfî Tezkiresi mukaddemesinde secili 934 kelimedenden 622’si Arapça, 161’i Farsça, 128’i Türkçe kökenli iken; 8’i Farsça-Arapça, 7’si Arapça-Farsça, 6’sı Arapça-Türkçe ve 2’si de Farsça-Türkçe bileşik isimdir. Âşık Çelebi Tezkiresi mukaddemesinde secili 926 sözcük yer almaktadır. Bu sözcüklerden 532’si Arapça, 134’ü Türkçe, 248’i Farsça; 9’u Arapça-Farsça, 2’si Farsç-Arapça, 1’i Türkçe-Farsça bileşik sözcüktür (Kılıç, Yıldız 2004). Bu verilere göre Latîfî Tezkiresinde Arapça kelimelerin oranı % 67, Farsça kelimelerin oranı %17 ve Türkçe kelimelerin oranı ise %14’tür. Âşık Çelebi Tezkiresi’nde ise Arapça kelimeler % 57, Farsça kelimeler % 27, Türkçe kelimeler ise % 15 oranında kullanılmıştır.

Verilerden tezkirlerin giriş bölümünde Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan secilerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Tezkirelerin giriş bölümünün dışında şairlerin hayatının anlatıldığı yerlerde de secili kullanımlara rastlanmaktadır. Aşağıda Meşâirü’ş-Şu’arâ’nın mukaddimesinin dışındaki bölümlerde Türkçe ile yapılan secilerden örnekler verilmiştir:

“Bâdehu akribâsı sıhhatin ve mekânın **tuyarlar** bulup yine ser ü sâ mân şekline **koyarlar**.”

“Sultân Bâyezîd ile nat’-ı felekde şatranc-ı tâli’ **oynadılar**. Bir zemân ki tennûr-ı kârzârda **kaynadılar**.”

“Âhir çün yüki **yitdi** ve işi **bitdi**.”

“Lebi vü çeşmi hayâli ile rindler karma bâdâmî halvâyâ **düşmüşlerdi**. Öli halvâmız bunun halvâsından olsun diyü öli dirili halk dükkânına kırılmış gibi **üşmüşlerdi**.”

“Nâ-puhtelik idüp Paşanın dîk-i cûflân-ı lutfına bârid sözler ile soğuk su katup **sovudur**. Ol sâhib-i nazar bunun hâline iki göz ile bakmak isterken efsâne-i pür-füsûn ile hâb-ı gafletde **uyudur**.”

“Üç dört kerre at eyerlen didi **eyerlediler** ve seyis-hâne **semerlediler**.” (Kılıç, 2010: 488, 490, 626, 640, 772)

Alıntılanan örneklerde seciler cümlelerin yüklemelerinde kullanılmışlardır. Yüklemlerin hepsi de fiildir. Örneklerde dikkati çeken noktalardan birisi *tuy-/koy-*, *yit-/bit-*, *düş-/üş-* fiillerinin kökünde ses benzerliği varken, *uyu-/sovu-*, *eyer/semer* kelimelerinde hem kökte hem de yapım eklerinde ses benzerliğinin olmasıdır.

Şakâyık tercümelerinden örnekler

Şakâyık Tercümeleri de secili üslubun kullanıldığı eserler arasındadır. Mecdî Mehmed Efendi’nin Şakâyık tercümesinin sebep-i telif bölümünden alınan parçada koyu renkle belirlenen kısımlar secili olan yerleri göstermektedir:

Bu esnâda bazı bülbülân-ı sühân-serâyân gülzâr-ı ma’arif ile gülbin-i gülşen-i **dekâyık** ve nev-bâve-i bâkyûre-i hadâyık-ı **hakâyık** yanî **şakâyık** nam kitâb-ı müstetâbı mutâla’a idüp sâhât-ı bâ-hât-ı elfâz ü ma’ânisinde olan efnân-ı fûnûn-ı zâhire-i **letâfeti** ve ezhâr-ı zâhire-i bâhire-i **zarâfeti** temâşâ eyledüm. **Etbâk** u **evrâk**ınun her varak-ı rengîninde bûy-ı **ilhâm iştîmâm** idüp serv-i bustân-ı **belâgat** ve nahl-i gülîstân-ı

fesâhat olan devhâ-i satr-ı fesâhat **şatır**ınun her gûşesinde tâir-i **hâtırum** nişîmen-sâz **oldı**. Safir-i sâpâş u âferîn ile etrâf **toldı** (Mecdî Mehmed, 1299: 10).

Mecdî Mehmed Efendi'nin Şakâyık tercümesinde dikkati çeken nokta bu bölümdeki başlıkların da secili kullanılmasıdır. Bu bölümün başlığı şu şekildedir:

“esnâ-yı iştigâlümde şakâyık-nâm kitâb-ı berâ'at-nisâb enzâr-ı em'ânla **manzûrum** olup hüsn-i kabûlle **makbûlüm** olduğudur” (Mecdî Mehmed, 1299: 10). Kitabın diğer başlıklarında da secili kullanım görülmektedir:

“Türkî lisânla mütercem bazı kitâb-ı hümayûn-ı berâat-nümûndan benüm kitabumun **rûchânını** ve kemâl-i mertebede ulüvv-i **şânını** **isbât ü izhârdur**”

“Şakâyık-ı Nu'mâniye ile Hadâyıku's-Şakâyıkın münâsebetini **tebyîn ü ta'yindür**”

“Kitâb-ı merkûm-ı **mersûm** semt-i iltifâtla **mevsûm** olmak ricâsına cenâb-ı **saltanât** nisâbına terfî' olduğu beyândur” (Mecdî Mehmed, 1299: 12-14).

Secili kullanımlar, kişilerin biyografilerinin anlatıldığı yerlerde de devam etmektedir. Hakîm Kutbeddîn'in biyografisindeki seciler şu şekildedir:

Mülûk-ı 'Acemden bazısının vezîri idi. Mutavattın olduğu diyârda fetret peydâ olmagın terk-i diyâr idüp **bûm-ı Rûmun** kurûmundan **merhûm** Sultân Mehmed Hân Gâzî hazretlerinün hizmetlerine ittisâl eyledi. Pâdişâh-ı müşârü'n-ileyh kemâl mertebede **ikrâm** u **i'zâm** ve iclâl ü **ihtirâm** eyleyüp hal'-i 'âliye-i **gâliye** ve in'âmât-ı kesîre-i 'azîze bezl eyledükden gayrı **yevmiye** tarîkıyla beş yüz akça ve **mesâhire** tarîkıyla yigirmi bin akça tayîn eyledi. Pâdişâh-ı **mekremet-nişân** u **merhamet-ünvân**ın hümay-yı **himâyet** ve havme-i havze-i 'inâyetinde 'ayş-ı ergad ve tîb ü a'zab ile taayyuş eyledi. Reşahât-ı 'aynû'l-hayât-ı iltifâtla **şecere-i semere-i ayş-ı ma'âş**ı muhaddere ve müzennere olup tenessüm-i nesîm-i eltâf-ı pâdişâhî ile şukûfe-i âmâl ü emânisi şukûfete ve mîve-i makâsıdı **sîrâb** u **şâdâb** oldu (Mecdî Mehmed, 1299: 235).

Yukarıdaki secilerde klasik fasıla tanımına uymayan kullanımlar vardır. Seci fasıla sonlarında bulunan kelimelerin ses veya vezin bakımından ortaklığı ile elde edilir. Alıntılanan örnekte, fasılayı oluşturan tamlamaların kelimeleri arasında da seci yapıldığını

görüyoruz. “**bûm-ı Rûmun** kurûmundan merhûm” örneğinde Farsça isim tamlamasının tamlayan görevinde kullanıldığı Türkçe belirtili isim tamlaması, kendisinden sonraki tek kelime ile seci yapılmıştır. Belirtili isim tamlamasının tamlayanı olan *bûm-ı Rûmun* söz grubu da kendi içinde secilidir. Tamlanan görevindeki kurûm sözcüğü de bu tamlamadaki ikinci secili kelime olarak kullanılmıştır. Klasik belagat kitaplarındaki fasıla ve seci tarifinin dışında bir kullanım söz konusudur. “hazretlerinün hizmetlerine” kullanımında da tamlayan ve tamlanan arasındaki ses benzerlikleri görülmektedir. Farsça atıf tamlaması ile kurulan “**ikrâm u i’zâm** ve iclâl ü ihtirâm” yapısında da tamlamayı oluşturan kelimelerde ses benzerlikleri vardır.

Tarih kitaplarına örnek

Hoca Sadeddîn Efendi ’nin Tacü’t-Tevârih adlı kitabının mukaddimesinden

“Nevek-i kalem-i **sa’âdet** rakam-ı hamd-ı hamîd-i ekrem-i **zînet**de ol seyyid-i **sâdât** ve sened-i **sa’âdât** şefî’ü’l-‘**asât** fi’l’**arasât** hazretlerinün hulî neşr-i **sıfât** ve zîver-i ni’met ü **salavâtı** birle tezyînine sezâvârdur ki vücûd-ı pür-**cûd** dürr-i **simîn** ve vürûd-ı bâhirü’s-**su’ûd**ı rahmeten lilâlemîndür. Lûtf u **keremi amîm** ve ilm-i ta’zîm ü **tekrîmi** inneke le’alâ halkın **azîm**dür. **Şâh-ı esrâr-ı kadem mâh-ı envâr-ı hakem** çerâğ-ı âlem- efrûz-ı hândân-ı **nübüvvet** mihr-i âsumân-ı **fütüvvet**dür. Mânend-i kân-ı **millet** ma’ziret-hâh-ı ‘acize-i **ümmet** dîn-i penâh-ı âlî-**himmet** şehsüvâr-ı meydân-ı **hidâyet** şehir-i yâr-ı eyvân-ı **‘inâyet** (Hoca Sadeddîn, 1876: 6).

Tacü’t-Tevârih’in mukaddimesinin dışında da secili kullanılan yerleri göstermek için Ergene Köprüsü’nün yapılışını anlatan bölümdeki seciler şu şekildedir:

Hikâyet olunur ki Ergene Köprüsinün zemîni mukaddemen çengel-sitân olup ekser mevâzi’î **batak** ve ormanlığı harâmilere **durak** idi. Ol pîşede pinhân olan düzd-pîşeler hemîşe âyende vü **revende** rehğüzârına **devende** olup niçe bî-günâhı matrûh-ı varta-i tebâhî iderler idi. Hiç bir zamân olmaz idi ki ol cây-ı hatîr-i hüve’l-**nâk**de bir niçe biçâre helâk ve tîğ-i bî-dâd ile ceyb-i hayâtları **çâk** olmaya (Hoca Saadeddîn, 1876: 339).

Alınan bölümde dikkati çeken özellik, Türkçe kelimelerin secili kullanımlarında (bat+**ak**-dur+**ak**) kökte ses benzerliği olmaması kelimelerin gövde biçimlerinin secili olarak kullanılmasıdır.

Solakzâde Tarihinden secili kısımlar

Nihâyet bu ‘abd-ı **nâtüvân** takallüb-i ahvâl-i rûz-gâr ile zihnüm **perîşân** bulunmağla ihmâl olunup kalmış idi. Bir zât-ı melek-sıfât ki hâlâ ser-hâne-i hâssadur namı **Hasan** ve hulkı **hasen** her vechle **müstahsen** Hakkâ ki müdebbir-i umûr-ı **saltanat** ve hayr-hâh-ı dîn ü **devlet**dür. Ol kerîmü’ş-şânun ve ol mürebbî-i erbâb-ı ‘**irfân**un def’âatle mazhar-ı **ihsân**ları ve şeb u rûz senâ-**hân**ları olmuş idim (Solak-zâde, 1880: 2).

Metindeki *hasen*, *Hasan*, *müstahsen* kelimeleri ile yapılan secide iştikak ve cinas sanatı kullanılmıştır.

Takrizlerden örnek

Takrizler de secili üslubun kullanıldığı metinlerdir. Aşağıya Safâyî Tezkiresi’ne yazılmış takrizlerden bölümler alınmıştır. Takrizlerin metin kısımlarından başka başlıkları da secili olarak kaleme alınmıştır:

Fâzıl-ı **cihân** nihrîr-i **zamân** Şeyhü’l-islâm müftî’l-**enâm** Mirzâ Mustafâ Efendi hazretlerinin mahdûm-ı mükerrerleri olup hâlâ İstânbûl kazâsı pâyesî i’ibârıyla mu’teber ü mükerrer olan Sâlim Mehmed Efendi hazretlerinin tahrîr buyurdıkları takrîz-i dil-nişîndir.

Sâbıkân İzmir kâzîsi olan ‘allâme-i **zamân** Mirzâ-cân-ı **devrân** Mirzâ-zâde Neylî Ahmed Efendi hazretlerinin tahrîr eylediği takrîz-i latîfdir ki kalem-i **nûr** ile çehre-i **hûra** yazılmağa şâyândır

El-hak bu kitâb-ı bedâyi’-**zurûfun** sevâd-ı **hurûfu** bir bender-i lâhûr-pesend-i ma’ârifdir ki her târ-endâz-ı destgâh-ı **berâ’**anın nesîc-i minvâl-i **yerâ’**ası olan akmişe-i reng-â-rengden birer rengi havî nüh-bender belki kıt’a-i behîşt-i **ra’nâ** bir ravza-i gannâ-yı **ma’nâ**dır ki...(Çapan, 2005: 39,48,51).

Alıntılanan son bölümde dikkati çeken bir nokta, Farsça tamlamaların Türkçe isim tamlamasında tamlayan ve tamlanan görevinde kullanılmalarıdır. Tamlayan görevindeki kısım (kitâb-ı bedâyi'-**zurûf**) tamlanan görevindeki (sevâd-ı **hurûfu**) kısım ile secilenmiştir. Aynı kullanım “destgâh-ı **berâ**’anın nesîc-i minvâl-i **yerâ**’ası” fıkralarında da görülmektedir. Burada Farsça tamlamaların son kelimeleri ses benzerlikleri ile seci yapılmış ve bunlar Türkçe isim tamlaması ile bir araya getirilmiştir. Bu durumda Farsça tamlamalar klasik fasıla tanımına uygun olarak kullanılırken, Türkçe isim tamlaması bu tanıma uymamaktadır. Bu örnekte olduğu gibi, araştırmalarımız sırasında Türkçe isim tamlamalarının, belagat kitaplarındaki “fasılların sonundaki ses benzerliklerinin seci olması” tanımına uygun olmadıkları görülmektedir. Türkçe isim tamlamalarında, özellikle uzun tamlamalarda, secili kısmı oluşturan bölümlerde fasıla kavramının esnek bir biçimde kullanıldığını gösteren pek çok örnek vardır.

Mektuplardan örnekler

Klasik edebiyatımızda secinin kullanıldığı yerlerden biri de mektuplardır. Münşeât mecmualarında pek çok örnek ve türünün bulunduğu mektuplar, resmî ve hususî mektup başlıklarında toplanabilir²⁵. Hususî mektup çeşitlerinden bir tanesi de muhabbetnâmelerdir. Muhabbetnâmeler “Dostlar arasında sevgi, özlem ve kardeşlik duygularının dile getirilmesi ve hâl hatır sorma amacıyla yazılan mektuplardır. Bu tür mektuplar, mevki ve makama uygun hitap zorunluluğu bulunmayan yalnızca dostluğun getirdiği saygı ve sevginin uygun bir dille ortaya konulduğu, muhatapın hâl ve durumunun sorulduğu mektuplardır (Gültekin, 2007: 244). Aşağıda secileri gösterilen muhabbetnâme Lâmi’nin Münşeâtından alınmıştır.

Ba’zı Ahâliye Gönderilen Muhabbet-nâme Sûretidür.

El-ehu’l-e’azzi’l-**ekrem**, makbûlü’l-hasâyil, mahmûdü’ş-**şiyem** a’la’lâhu şe’nühû ve **sânühû** ‘ammâ **şânühû** sahayif-i da’vât-ı icâbet-**beyyinât** ki vasf-ı kemâl-i ihlâs-ı **pâki** vird-i melâ’ik-i **eflâk** ola ve şerâyif-i medehât-ı sâmi-**derecât** ki künh-i cemâl-i hüsn-i tâbnâki hâric-i hıttâ-i **idrâk** ve mücâviz-i ‘akl-ı **derrâk** ola... Hemân murâd-ı **küllî** ve ümmîd-i **cümelî** oldur ki, sa’âdet-i idrâk ve kurbet-i iksîr-rütbet ki ‘unvan-ı

²⁵ Bu konuda geniş bilgi için Bkz. Gültekin, H. (2007). *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük ve Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

merâsıd-ı **âmânî** ve tuğrâ-yı menâşîr-i makâsıd-ı **kâmrânî**dür. Fî akrebi'l-evkât 'alâ-ahseni'l-hâlât müyesser ola (Gültekin, 2007: 245).

Resmî mektupların başında ise padişah fermanları gelmektedir. Aşağıda Orhan Gazi'nin Süleyman Paşa'ya yazdığı fermanın secili olan kısımlar gösterilmektedir:

Misâl-i bî-**misâl** neffezehu'llâhu Meliku'l-**Muteâl** buyurdugu oldur ki çün **muhâfazat** u **mürâkabet-i hudûd-ı İslâm** ve **muvâzabet ü muzâheret-i mesâlih-i enâm** ve **ri'âyet-i hukûk-ı re'âyâ** ve **himâyet-i umûr-ı berâyâ** ki 'imâd-ı mülk-i **serverî** ve evtâd-ı salatanat u 'adâlet-**güsterî** onların du'âsıyla kâ'im ü müstahkem (Dağlar, 2007).

Fermandaki koyu olarak gösterilen kelimelerde vezin ve ses bakımından uyum olduğu için murassa seci vardır.

“Tanzimat'tan sonra secinin resmi yazışmalarda gereksiz kullanımını önlemek amacıyla Akif, Reşid, Rifat ve Fuad Paşaların Bab-ı Âli'de resmi bazı teşebbüsleri olduğu bilinmektedir. 1846 yılında Meclis-i Vâlâ'nın bir kararıyla resmi yazışmalarda seci kullanımının önüne geçilmeye çalışıldığı kaydedilmektedir” (Uzun, 2009). Bu dönem sanatçıları her ne kadar secili kullanımı eleştirmişlerse de seci kullanımına devam edilmiştir. Recaizâde Mahmut Ekrem, Tâlim-i Edebiyat'ta seci bölümünde Namık Kemal'den 6 örnek vermiştir (1299: 350-355). Tarsiyi açıklamak için verilen örnek şudur:

“**Beşerde dâim olan kemâldir; cemâl mütehavvil olur.**

Eserde kâmil olan me'âldir makâl müntakil olur” (Ahmed Reşid Rey, 1328: 123; Mehmed Rifat, 1309: 334; Mehmed Tâhir, 1314: 138).

Türk edebiyatında kültür yönü değiştikten sonra bile seci kullanılmaya devam etmiş, bu dönem sanatçılarının eserlerinde seciye rastlandığı gibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu da *Erenlerin Bağından* adlı eserinde secili bir nesir kullanmıştır (Ateş, 1964).

“Aziz dost! Bana sorma ki niçin uzletteyim. **Uzlet kuvvetlilere** vatan, zayıflara **gurbettir.**”, “Kalbin **korkusuzsa** ve düşmanların **azsa**”, “En güzel sözler sizin ağzınızdan **çıktı** ve en coşkun seller sizin bağrınızdan **aktı.**” (Karaosmanoğlu, 1970: 24, 26, 44)

Örneklerde görüldüğü üzere seci sadece belli bir dönemde kullanılmış ve unutulmuş bir sanat değildir. Değişik alanlarda günümüzde de seci kullanımı devam etmektedir. Secinin kullanıldığı alanlardan bir tanesi modern romandır. İhsan Oktay Anar'ın kitaplarında secili örneklere rastlamak mümkündür.

“Ulema, cühela ve ehli dubara ehli işret ve erbabı livata hikâyet ve beyan etmişlerdir ki...” (Anar, 2001: 13), örneğinde *ulema cühela*, Arapça kelimelerinde vezin ve ses birlikteliği olduğu için sec-i mütevâzî, *livata* kelimesi ile mutarraf seci oluşturmuştur.

Secinin kullanıldığı bir diğer alan ise reklam dilidir:

“Can dostun **öncüsü**, teknolojinin **sözcüsü**” (Sabah Gazetesi 19 Aralık 2007) (Çınar; Karahan, 2009: 913), örneğinde koyu yazılan yerlerde ses birliği vardır. Bu örnekte Türkçe kelimeler kök hâlinde ses birliği yokken, isimden isim yapım eki +cı ile ses birliği sağlanması dikkat çekicidir.

“Susuzluğunu hissettiğin **an** SÜTAŞ **ayran**”²⁶ örneğinde secili kelimelerde kök hâlindeyken ses birliği sağlanmıştır. Ayrıca secili kelimeler cinas sanatı oluşturmuştur.

Buraya kadar anlatılanlar, Türkçenin yapısında bulunan secili kullanımın ilk yazılı eserlerimizden daha önce sözlü edebiyatta var olduğunu ve günümüze kadar devam ettiğini göstermektedir. Yazılı edebiyat ürünlerinden alınan örneklerde, Arapça ve Farsça kelimelerle yapılan secilerin fazla olduğu görülmektedir. Türkçe kelimelerle yapılan seciler değişik biçimlerde oluşturulmuştur. Kök hâlindeki Türkçe kelimelerdeki ses benzerliklerinin yanında, eklerin de secili olarak kullanıldığı örnekler vardır. Ayrıca klasik belagat kitaplarındaki fasıla tanımının dışına çıkıldığı, fasılların son kelimesinin dışında da secili kullanımlara rastlanmaktadır. Secinin günümüzdeki örnekleri bize onun, olmuş bitmiş bir edebî sanat olmadığı, kendini koruyarak değişik alanlarda kullanıldığını göstermesi bakımından da önemlidir. Bize göre, dilin doğasında ve yapısında bulunan secili kullanımlar, Arap ve Fars edebiyatındaki örneklerinden etkilenerek, 15. yy.da estetik düzeyde edebî eserlerde kendini göstermeye başlamıştır. Tazarru'-nâme'de secilerin simetrik ve estetik bir biçimde kullanımı sonucunda şiirsel ifadeler ortaya çıkmış, ikili simetrik yapılarda kullanılan seciler sayesinde nesir cümleleri adeta şiir görünümünü

²⁶ Bu reklam 2014 yılında belli bir süre ulusal kanallarda yayımlanmıştır.

kazanmış, bazı kullanımlarda simetrisinin etkisiyle söz, ses ve anlam denklikleri nesir cümlelerinin şiir mısralarını aşan özelliklere sahip olmasını sağlamıştır.

Ayrıca belagat kitaplarındaki bilgi ve örnekler ile alıntılanan seci kullanımları arasında, kitapların bahsetmedikleri pek çok özellikle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki Türkçe yapım ekleriyle secideki ses uyumunun sağlanmasıdır. Yapım ekleriyle ses birliklerinin oluşturulması farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Hem kelime kökünde hem de yapım ekiyle aynı sesin karşılanması, kelimelerin bir tanesinin kökünde olan sesin yapım ekleriyle karşılanması, kelime kökünde herhangi bir ses uyumu yokken yapım ekleriyle ses uyumunun oluşturulması biçiminde üç farklı şekilde ses uyumu sağlanmıştır.

Bunun yanında hem sözlü hem de yazılı edebiyat ürünlerinde seci bulunan örneklerde kelime sayısı, kelimelerin aldıkları ekler, hece sayılarının aynı, eşit ve denk olduğu gözlenmiştir. Fasılalarda seciden önceki kısımların bu şekilde kurulması söz simetrisiyle birlikte ses simetrisini de beraberinde getirmiştir. Simetri tanımında olduğu gibi, iki denk parçaya bölünmüş biçim secilerle tamamlanmıştır. Seci, böylece simetrik yapıyı tamamlayan, bütünleyen bir işlev kazanmıştır.

Belagat kitaplarında verilen bilgi ve örnekler ile Türk edebiyatında kullanılan secilerin farklı olmaları, secilerle sağlanan ses uyumunun Türkçe eklerle karşılanması, Türk edebiyatına özgü seci kullanımları olabileceği düşüncesini doğurmaktadır.

3.3.3. Tazarru'-nâme'de seci kullanımı

3.3.3.1. Seci yapıları

Tazarru'-nâme'de söz simetrisini oluşturan en önemli etken secilerin belli bir düzen içerisinde kullanılmasıdır. Bu düzeni oluşturan, secilerin içinde bulunduğu söz yapılarıdır. Eserde seciler ikili simetrik yapılarda görülür. Tazarru'-nâme'de secinin oluşturulduğu bu simetrik yapılar dört farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki birbirine koşut olan iki cümlelerin seciler ile bir araya getirilmesidir. Çoğunlukla bu cümlelerde başta ve sonda iki ayrı fasıla bulunur. Cümleler anlam ve söz dizimi bakımından da simetriktir:

“Bir **sultân**dur ki cemî'-i ‘âlem saltanatına sultân-ı **kâyim**

bir **Sübhân**'dur ki, her mevcûd tesbîhine kavî vü **dâyim**” (Tulum, 2001: 31).

Sultân-sübhân kelimeleri ile *kâyim-dâyim* kelimeleri arasında vezin birliği olduğu için mütevâzî seci bulunmaktadır. Tazaru'nâme'de kurulan bu cümlelerde kelimeler sadece simetriği olduğu cümle ile secilidir. Fıkra da ilk cümledeki *sultân* ve *kâyim* kelimeleri, ikinci cümledeki *sübhân* ve *dâyim* kelimeleri ile secilendirilmiştir. Cümle biçiminde olan ve kendinden sonraki cümle ile secili kullanılan bu tür yapılar **Y-1** olarak adlandırıldı.

3.3.3.1.1. Y-1 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri

Fıkraların basit, sıralı ve birleşik cümlelerden oluştuğu bu yapı, birbirinden çok az farkla değişik biçimlerde kullanılmıştır. Bu kullanımları, fasılaların cümlede bulunduğu yer belirler. Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan yapı olmuştur. 4471 yapının 3076'sı Y-1 ile oluşturulmuştur.

Y-1'in değişik kullanımları şu şekildedir:

“**Mütekebbir**'dür; n'ola, **yaraşur**;

Mütecebbir'dür; ne var, **yakışur**” (Tulum, 2001: 33), fıkrasında başta ve sonda fasılalar kullanılmıştır. Fıkra, sıralı cümleler ile oluşturulmuştur. Birinci cümlelerin yüklemi isim, son cümlelerin yüklemi fiildir.

“Bir **Hâkim**'dür ki kazâsı **mahkemesinde** ‘akl-ı kül kâtib ü **emîn**;

bir **Hâfız**'dur ki hıfzı **hızânesinde** bir nokta kitâb-ı **mübîn**” (Tulum, 2001: 32), fıkrasında ki'li cümlelerin ve temel cümlelerin yüklemine dışında ortadaki bölümde de fasıla vardır. Bu örnekte ortadaki fasılalar Türkçe isim tamlamaları ile oluşturulmuştur.

“Şol dem ki *rahmetün* nesîmi ire, hâk üsti gülzâr-ı **pâk** olur

şol vakit ki *satvetün* sarsarı ese, gülzâr içi tîre **hâk** olur” (Tulum, 2001: 129).

Sıralı cümle ile oluşturulan fıkra da sadece cümlelerin yüklemine oluşturan *hâk* ve *pâk* kelimeleri secilidir. Fıkra da ayrıca belagat kitaplarındaki secinin fasıla sonlarındaki ses benzerliği olması kuralına eğik yazılan *rahmetün-satvetün* kelimeleri uymamıştır. Türkçe isim tamlamasının tamlayanlarını oluşturan yerde ses uyumu vardır.

“İlâhî! *Celâlün* sıfatı bî-**niyâzlık**.

İlâhî! *Cemâlûñ âyatı kâr-sâzlık*” (Tulum, 2001: 130). Basit cümle ile kurulan fasılaların sonundaki ses benzerliklerinin dışında bu örnekte tamlamayı oluşturan celâl ve cemâl sözcükleri de secili kullanılmıştır.

Tazarru’-nâme’de basit cümlelerle kurulan Y-1 yapılarının bazılarında devrik kullanımlar görülmektedir:

“**Hamîd**'dür her **dilde**;

Şehîd'dür her **göñülde**.

Câmi‘ durur **âhirette**;

Hâzır durur her **vakitte**.

Mugnî durur, her ganî *andan*;

Celîl'dür, celâli *zâtından*” (Tulum, 2001: 33).

Örneğinde ilk iki fıkra da yüklem olan Allah’ın isimleri (esma), öncelenerek devrik cümle kurulmuş ve esma fıkralarda secili kullanılmıştır. Bu fıkralarda diğer kelimeler de mutarraf secidir. Son fıkra da ise esma yine öncelenerek devrik bir cümle kurulmuş fakat esmayı oluşturan kelimeler secili değildir. *Andan* ve *zâtından* kelimelerinde ise sadece yardımcı ünsüz ve -dan ayrılma durum eki ses birliğini sağlamıştır.

Tazarru’-nâme’de Y-1 yapısı, secilerin diğer söz sanatları ile birlikte kullanıldığı, son derece simetrik ve ahenkli yapılardır. Bu yapılarda söz sanatları ve secilerle birlikte, söz gruplarının ve kelimelerin aldığı ekler, kelimelerin tekrarı ahengi oluşturmuş ve secili kelimedeki ahenkle birlikte simetrinin oluşturduğu ritim cümlelerdeki sesin estetik bir biçimde kullanılmasını sağlamıştır.

1) Her *âşıkun* **mahbûbı** sensin; her *tâlibün* **matlûbı** sensin

2) Her *sâcidün* **mescûdı** sensin; her *âbidün* **ma'bûdı** sensin.

3) Her *kâsıdun* **maksûdı** sensin; her *hâmidün* **mahmûdı** sensin.

4) Her *zâkirün* **mezkûrı** sensin; her *şâkirün* **meşkûrı** sensin (Tulum, 2001: 153).

Alıntılanan fıkralarda seciler iştikak sanatı ile kullanılmıştır. İlk cümlelerin dışındaki yedi cümlede secili kelime kendinden önceki kelimenin mef’ûl vezninde çekimlenmesiyle oluşturulmuştur. Secili kelimelerin aynı vezinde olması, aynı söz grubunun içinde yer alması (Her + ism-i fâil kelime + ism-i mef’ûl kelime + yüklem) ve birbirini takip eden

cümlelerde kullanılması, tamlayan görevindeki sözcüklerin (*kâsıd/tâlib/şâkir...*) Arapça ism-i fâil ile bir araya getirilmesi cümlelerin ahengini etkileyip cümlelerin ritmik bir biçimde söylenmesini sağlamıştır. Bu ritme, kullanılan cümlelerin hepsinin dokuz heceli olması da katkıda bulunmuştur. Ayrıca tekrar ve isticak sanatından kaynaklanan ses benzerlikleri, aliterasyonlu kullanımın fıkralar boyunca sürdürülmesini sağlamıştır. Böylece ses, ahenk ve ritimle birlikte nesir cümleleri şiirsel bir yapıya bürünmüştür.

3.3.3.1.2. Y-2 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri

Tazarru'-nâme'deki secili kısımların bulunduğu ikinci yapı ise simetrik iki cümledeki fasılaların hem aynı cümlede hem de simetriği olan cümle ile seci oluşturmasıdır. 4471 yapının 262'si bu şekilde oluşturulmuştur. Fasılaların hem içinde bulundukları cümlede hem de diğer cümledeki fasılalarla secili olması seciyi oluşturan sesin fıkra boyunca sürdürülmesini sağlamıştır. Y-2 yapısının bir diğer özelliği ise –çoğunlukla- isticak, cinas ve tekrar sanatları ile birlikte kullanılmasıdır.

“Hem **Vedûd**'dur ve hem **mevdûd**;
hem **Şâhid**'dür ve hem **meşhûd**” (Tulum, 2001: 33).

Vedûd sözcüğü yatay düzlemde *mevdûd*, dikey düzlemde *şâhid* ve *meşhûd* kelimeleri ile secilidir. Mevdûd ve meşhûd kelimeleri ile sec-i mütevâzî, şâhid kelimesi ile sec-i mutarrafa oluşturmuştur. Bu kullanımda aynı cümledeki secili kelimelerde isticak sanatı yapılmıştır. Hem aynı cümlede hem de simetriği olan cümledeki kelimelerle secili olan yapılar, tezimizde **Y-2** olarak adlandırıldı.

Atâ ittûñ, **belâ**ya döndürme;
safâ virdüñ, **cefâ**ya döndürme (Tulum, 2001: 140).

Örneğinde Y-2 yapısındaki seciler cinas sanatı ile kullanılmıştır. Bu kullanımda her kelime diğer üç kelime ile secilidir. Safâ kelimesi cefâ ile cinas sanatını oluşturmuştur. Secilerin bu şekilde sanatlı kullanılması secilerdeki sesin fıkra boyunca kullanılmasını desteklemiş ve ahenk ve ritmin sürekliliğini sağlamıştır.

Y-2'nin değişik kullanım özellikleri şu şekildedir:

Y-2'yi oluşturan cümlelerden herhangi birinde tek fasıla kullanılabilir. Fasılayı oluşturan secili kelime diğer cümledeki fasılalarla secili olarak kullanılır.

“her lahza dillerini derdûñ-ile **safâ**da kıl,

ve dâyimâ zâtlarını **fenâ**dan soñra **bekâ**da kıl” (Tulum, 2001: 224).

örneğinde *safâ* kelimesi *fenâ* ve *bekâ* kelimesi ile secili kullanılmıştır. Bu tür kullanımlarda fıkrayı oluşturan birinci cümle kendinden sonraki cümle ile secili kullanıldığı için Y-1 yapısı biçiminde görünmektedir. Bu örnekte olduğu gibi Tazarru'-nâme'de Y-2 yapısında olduğu hâlde, cümlelerin herhangi birinin Y-1 yapısında olan, yani kendi içinde secili kelime olmayıp simetriği olan cümle ile secili olan kullanımlara da rastlanmaktadır. Bu kullanımlar, 262 yapıdan 27 tanedir.

Eserde kullanılan Y-1 ve Y-2 yapıları birbirinin simetriği iki cümleden meydana gelmiştir. Bu yapılarda fasılalar, fasılaların bulunduğu kelimeler ve söz grupları aynıdır. Secili olmayan yerlerde de kullanılan kelime, tamlama ve söz grupları birbirinin aynısıdır. Bu yapılarda simetrik kullanımlar sadece kelime ve söz gruplarında görülmemekte, hece ve seslere kadar uzanmaktadır

3.3.3.1.3. Y-3 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri

Tazarru'-nâme'de secili kelimelerin bulunduğu diğer yapı ise bağlama edatları ve zarf-fiiller ile birbiri ardıncı gelen secilerin oluşturduğu cümlelerdir. Bu tür cümleler genellikle tek yükleme bağlanırlar. Eserin en uzun cümlelerine sahip olan bu yapılardır. Çünkü zarf-fiiller ve özellikle “ve” bağlama edatı ile anlatılmak istenen dilediğince uzatılabilir. Tazarru'-nâmede bu yapıyla oluşturulmuş **iki** sayfalık cümle görülmektedir²⁷. Eserde 4471 yapının 145'ini bu yapılar oluşturmaktadır. Kullanılan bu yapılar, **Y-3** olarak adlandırıldı. Y-3 yapıları tek yüklem dışı iki yükleme bağlandığında, yüklem içinde bulunduğu cümleler Y-1 ve Y-2 yapılarıyla kurulmuştur.

İlâhî! Sen ol Kâdir-i **kadîm** ve Sâni'-i **hakîm'sin** ki ezel-i âzâlde celâbîb-i estâr-ı **sıfât** ve hucûb-i ehadiyyet-i **zât-ile** mestûr olmuş bir kenz-i mahfî iken diledüñ ki hazîne-i in'âm ü sehâ **açılıp** ve ebr-i îcâd ü rahmet **saçılıp** hurşîd-i çarh-ı lem-**yezel** maşrık-ı **ezelden tâlî'** ve feyz-i envâr-ı kîdem 'arsa-i **ebedde lâmi'**, eşi' 'a-i levâmî'-i **zât** derîçe-i

²⁷ Bkz. Tazarru'-nâme 286-288.

sarây-ı **vücûddan** ve şa‘şa‘a-i ‘ukûs-ı işrâkât-ı **sıfât** sath-ı derya-yı **cûddan** ‘adem iklîminüñ içinde münbasıt u **lâyih** ve yoklık âyinesinüñ yüzinde celî vü **vâzih** ola (Tulum, 2001: 43)

14 fasıla zarf-fiillerle ve bağlama edatlarıyla *olmak* eylemine bağlanmıştır. Alıntılanan yerde dikkati çeken nokta ve bağlama edatının her iki yanındaki fasılalarda secili kelimenin içinde bulunduğu söz gruplarının simetrik olarak kullanılmasıdır. “Kâdir-i **kadîm** ve Sâni‘-i **hakîm’sin**” fasılasında sec-i mütevâzî kullanılmıştır. Farsça sıfat tamlaması (terkib-i tavsifi) biçiminde kurulmuş söz grubunun tamlayanlarının her ikisi Arapça ism-i fâildir. “hazîne-i in‘âm ü sehâ **açılup** ve ebr-i îcâd ü rahmet **saçılup**” Türkçe *aç-*, *saç-* fiilleriyle sec-i mutarrafin kullanıldığı fıkarda, bağlama edatının her iki yanındaki fasılalarda Farsça isim tamlamasında atıf tamlaması tamlayan görevindedir. Bu durum fasıladaki söz simetrisinin yanında ses simetrisini de oluşturmaktadır. Türkçe kelimelerin yapısı da aynıdır. *Aç-* ve *saç-* fiilleri yapım eki aldığı için yapı bakımından türemiştir. “adem iklîminüñ içinde münbasıt u **lâyih** ve yoklık âyinesinüñ yüzinde celî vü **vâzih** ola” yüklemeleri Y-1 yapısı biçiminde kurulmuştur. Yüklemelerde fasılların aynı söz gruplarıyla oluşturulmaları simetriyi de ortaya çıkarmıştır. “adem iklîminüñ içinde / yoklık âyinesinüñ yüzinde; celî vü **vâzih** / münbasıt u **lâyih**” isim tamlamaları ve atıf tamlamaları benzer biçimde kullanılmıştır.

Ol ol İdrîs'tür ki, niçe yıllar ‘âlem-i zâhirde bedeni yiyüp içüp, yörüyüp gezüp, halka ta‘lîm-i **dîn** ve irşâd-ı **yakîn** iderken ‘âlem-i bâtında rûhı beden **libâsını** *giderüp* ve ten **pelâsını** *çıkarup* ervâh-ı mele’-i **a’lâ** ve zümre-i melâyike-i ‘**ulâ** ile beyt-i **ma‘mûrda** **ma‘mûr** ve dâr-ı **sürûrda** **mesrûr** olup, bir niçe müddet **zâhirde** yirde **bâtında** gökte; sûrette **zemînde** ma’nîde **âsümânda** olup âhır ki üç yüz seksen dört yaşına **irdi** ve dünyâdan temâm **usandı** (Tulum, 2001: 237).

Y-3 yapısının iki ayrı yüklemle cümle oluşturduğu bu örnekte ise yüklemlerdeki sadece kip eki ortaktır. Koşut veya simetrik söyleyiş özelliği görülmemektedir. Bu örnekte olduğu gibi Y-3 yapısında, 145 cümleden 25 tanesi iki yüklem almıştır.

Y-3 yapısı uzun cümleler hâlinde oluşturulduğu için içerisinde birden fazla ikili yapı barındırmaktadır. Bu yüzden 145 cümle 1214 ikili yapı içermektedir. En çok ikili yapı 22.

dipnotta gösterilen 2 sayfalık Y-3 yapısında görülmektedir. Bu kullanımda ikili yapı sayısı 186'dır.

3.3.3.1.4. Y-4 yapısının kurulum ve kullanım özellikleri

Tazarru'-nâme'de secilerin bulunduğu diğer yapı ise bir yükleme bağlanmayan seslenme gruplarıdır. Eserde bu yapılar birbiri ardınca sıralanarak duygusal yoğunluğun en üst noktaya çıkması sağlanmıştır. Bu yapı Allah'a yalvarmak, ona seslenmek, tazarru ve niyazda bulunmak için kullanılmıştır. Tezimizde bu yapılar **Y-4** olarak gösterildi.

“İlâhî! î nümâyende-i tarîk-ı **tahkîk**,
v'î küşâyende-i der-i **tevfîk**!
Î bahşende-i dîde-i **bînâ**,
v'î ber-güşende-i günbed-i **mînâ**!” (Tulum, 2001: 67).

Î bî-dilleri bâ-**dil** iden;
î müdbirleri **mukbil** iden!
Î bî-zübânlara **zübân** viren;
î kara topraga cân u **revân** viren!
Î gözsüzleri **bînâ** iden;
î dilsüzleri **gûyâ** iden!
Î bir katre nutfeye dest ü **pâ** viren;
î her dest ü pâya biñ 'atâ viren!
Î fakîrlere **ni'met** viren,
v'î dervîşlere **himmet** viren! (Tulum, 2001: 114).

Y-4 ile oluşturulan her iki örnekte de ses, söz bakımından bir simetri vardır. İlk örnekte fıkralar Farsça isim tamlaması ile kurulmuştur. Tamlamanın tamlananları Farsça **etken-sıfat-fiil** kelimelerle oluşturulmuştur. İkinci örnekte ise fasılalar, seslenme edatından sonra sıfat tamlaması veya adlaşmış sıfat ile secili kelimedden sonra sıfat-fiille kurulmuştur. Bu kuruluş söz simetrisini oluşturmanın yanında fasılalardaki ses uyumunu da ortaya çıkarmaktadır.

Y-4 yapısının değişik kullanımları:

Y-4 yapısının bir çeşidi de seslenme grubu olmadan anlatılan kişinin özelliklerini veren ve yükleme bir araya gelmeyen söz gruplarıdır. Bu söz gruplarının kullanımları Tazarru'-nâme'nin peygamberlerin ve din ulularının hayatlarının anlatıldığı [ikinci] bölümde görülür. Bu yapı ile kurulmuş fasılalar bir yükleme bağlanmadan dua cümlesi ile bitirilir. Daha sonra övülen peygamberin hayatı anlatılmaya başlanır. Y-4 yapısının ilk örneğinde görülen duygusal yoğunluk burada görülmemektedir. Bu durum, dua ve niyaz formundaki seslenmelerin yerine anlatılan kişinin özelliklerinin verilmesinden kaynaklanır. 4471 yapının 936'sı Y-4 biçimindedir.

iki misbâh-ı mişkât-ı **sünnet** ve iki çırâğ-ı hânedânı **ümmet**;
 iki şem'-i eyvân-ı **safâ** ve iki kevkeb-i nûr-ı **Mustafâ**;
 iki ma'den-i cevâhir-i kelimât-ı **Nebevî** ve iki menba'-ı zülâl-i ma'ârif-i **Mustafevî**;
 iki câmi'-i ehâdis-i **Ahmedî**, ve iki mecma'-ı sünen-i **Muhammedî**;
 iki rûkn-i **dîn** ve iki 'imâd-ı **müslimîn**;
 iki dürr-i bahr-ı '**izzet** ve iki necm-i semâ-yı **devlet**; (Tulum, 2001: 284).

Bu yapılarda da ve bağlama edatının her iki yanındaki fasılaların aynı söz grupları ile bir araya getirilmesi ve fasıla sonundaki kelimenin secili olarak kullanımı simetriyi sağlamıştır. Buna göre ve bağlama edatının her iki yanında kalan fasılalar aynı söz gruplarıyla oluşturmanın yanında, söz gruplarında bulunan kelimelerin sayısı da eşit olmaktadır. Kelime ve söz gruplarının aldıkları ekler de eşittir. Kelimelerin hece sayısı çoğunlukla eşit veya bir hece fazladır.

Eserdeki, Y-1 ve Y-2 yapısının kuruluş yönünden farkı yoktur. Bu yapılardaki fark secili kısımların aynı cümlede olup olmadığı ile ilgilidir. Y-1 ve Y-2 bir arada düşünülürse Tazarru'-nâme'deki simetrik yapıların en büyük kısmını % 75'lik bir oranla birbirinin simetriği olan ikiz cümleler biçimindeki yapılar oluşturacaktır. Y-3 ve Y-4'teki ikili yapılar sözcük gurubu biçimindedir. Y-3'teki 145 uzun cümlede bulunan **1214** yapı ile 936 yapının bulunduğu Y-4'teki yapıların hepsi kuruluşu açısından ikili simetrik bir biçimde oluşturulmuştur. Diğer yapılarla birlikte Tazarru'-nâme'de toplam 5488 ikili yapı kullanılmıştır. Bunlar bir araya geldiklerinde eserin baştan sona simetrik bir biçimde oluşturulduğu ortaya çıkar. Simetriyi bozan bölüm ise 52 yapı kadardır. Bunların büyük bir kısmı Tazarru'-nâme'nin ikinci bölümünde kişilerin anlatıldığı yerlerin sonundaki dua cümleleridir. Bu kısımlar da SO (Simetrik Olmayan) olarak gösterildi. **Eserde simetrik**

yapıların oranı % 99’dur. Buna göre Tazarru’-nâme baştan sona ikili simetrik biçimde oluşturulan bu yapılarla yazılmıştır. Bu yönüyle Tazarru’-nâme Türk edebiyatında başka hiçbir eserde görülmeyecek söz mimarisinin *söz ve ses denkliliğinin* en önemli örneğidir. Tazarru’-nâme’de ikili yapıların kendi içlerinde de simetrik özellikleri olduğu görülmektedir. Bunlar, *Söz Simetrisini Sağlayan Ölçütler* başlığı altında değerlendirilmiş ve eserin tamamında geçen 14 ayrı simetri ölçütünün bulunduğu tespit edilmiştir²⁸.

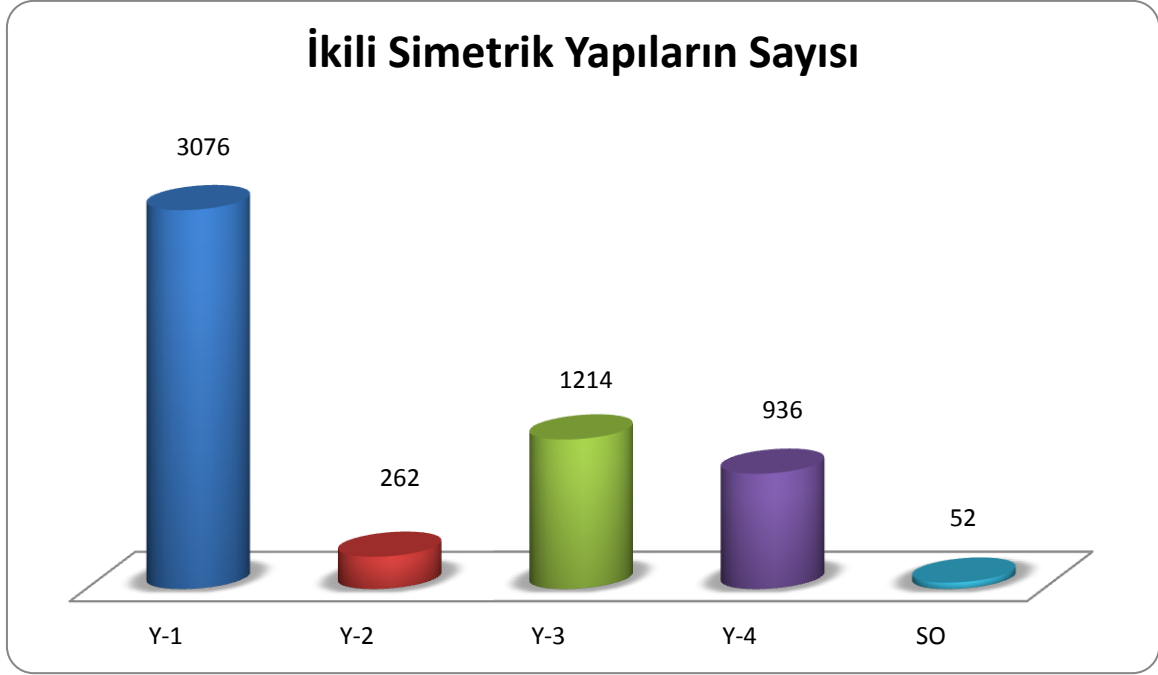
3.3.3.1.5. Tazarru’-nâme’de Kullanılan İkili Simetrik Yapılar

Eserde Y-1 ve Y-2 yapıları cümle biçiminde kullanılmalarından dolayı bu cümleler ikili simetrik yapı olarak ele alındı. Y-4 yapısı ise bir yükleme bağlanmayan dolayısıyla cümle oluşturmayan sözcük gruplarından meydana geldiği için bunların sayısı da birbirleriyle ele alındı. Fakat Y-3 yapısı uzun cümlelerden meydana geldiği için cümle sayısı 145 olmasına rağmen, bu cümlelerde toplam **1214** ikili simetrik yapı kullanılmıştır. Buna göre Tazarru’-nâme’deki ikili simetrik yapıların sayısı ve dağılımı tablo ve grafik hâlinde şu şekildedir.

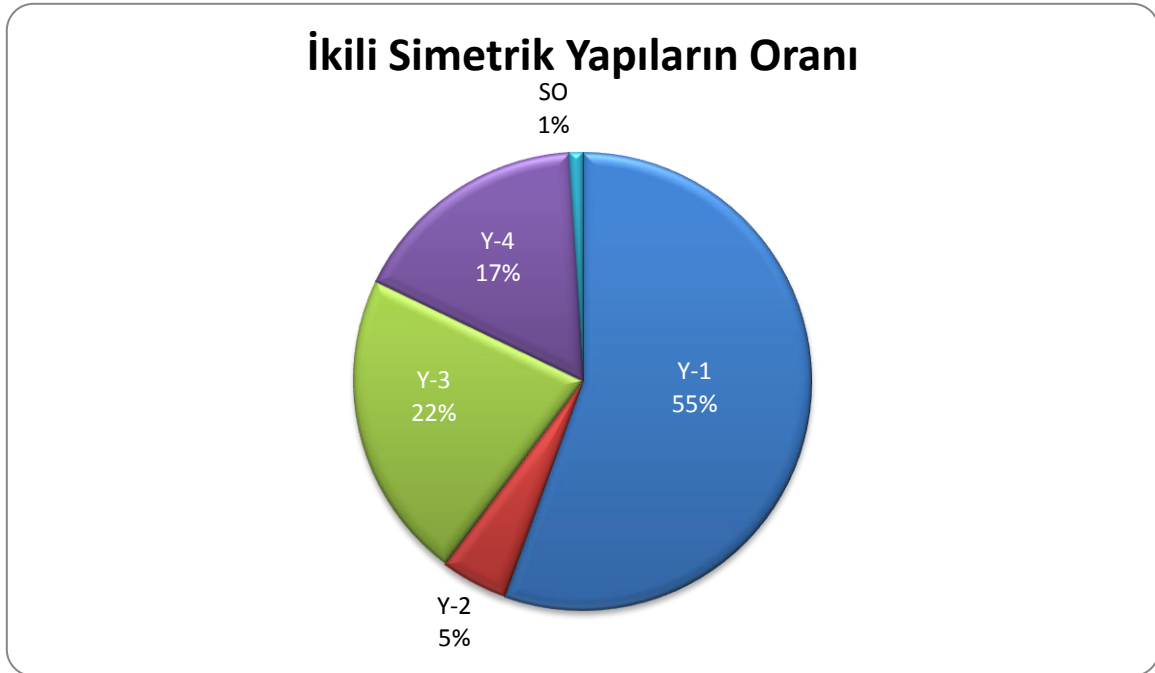
Çizelge 3.2. Tazarru’-nâme’de kullanılan ikili simetrik yapıların sayısı

Y-1	Y-2	Y-3	Y-4	SO
3076	262	1214	936	52
Toplam:		5488		

²⁸ Bkz. s. 56.

Şekil 3.1. Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapıların sayıları

Şekil 3.2. Tazarru'-nâme'de kullanılan ikili simetrik yapıların oranları

3.3.3.2. Secilerin seci yapılarındaki görünümü

3.3.3.2.1. Secilerin Y-1 yapısında kullanımı

Tazarru'-nâme'deki seciler, yukarıda belirtildiği üzere belli bir düzen içinde kullanılmıştır. Eserde seci kullanımları simetrik yapıyı oluşturan ve destekleyen ve sürdüren bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Seciler, Tazarru'-nâme'de simetrik yapıyı oluşturur, Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarının içinde yer alarak bu yapıları destekler ve simetrik yapıları sonlandırır. Secilerin simetrik yapıyı sonlandırması büyük bir çoğunluğu oluşturan yapıların yüklemelerinin secili olmasından veya secinin bulunduğu söz grubunun son kelimesi olmasından kaynaklanmaktadır.

“Her **sûret** seni göstermeg-içün bir **bahâne**,
ve her **mir'âtta** senden bir **nişâne**,” Y-1 (Tulum, 2001: 43).

Y-1 yapısında cümlelerin başındaki seciler simetrik yapının kuruluşunu ve ses yapısının oluşumunu, sondaki seciler ise aynı yapının bitimini ve daha önce oluşturulan ses yapısının sonlandırılmasını sağlamıştır. Bu yapıların oluşumunda secilerin bulunduğu söz gruplarının da simetrik ve aynı kelimelerden oluşması adeta yapıyı birbirine perçinleyip ayrılmaz bir bütün hâline getirmiştir. Alıntılanan örnekte cümlelerin başındaki kısımlar “her sûret/ her mir'ât” ve sondaki “bir bahâne/ bir nişâne” fasılaları mutarraf seci ile aynı söz grubunun -her ikisi de sıfat tamlaması biçiminde kurulmuş- içinde yer almaları, sıfat tamlamasındaki belgisiz sıfatları oluşturan *her/bir* kelimelerinin izdüşümü oldukları cümlede tekrarlı kullanımları, söz ve anlam simetrisini de beraberinde getirmiştir. *Her* ve *bir* kelimelerindeki “r” sesinin *suret* ve *mirat* kelimelerinde olması, bunun yanında secilerdeki ses uyumu, “bahâne/ nişâne” fasılalarındaki (*ân, âne, ne, en*) seslerinin, sen zamiri ile uyumu, söz simetrisinin ses simetrisi ile desteklenmesini sağlamıştır.

“**Kâlde** kalanı **kâlden** geçür;
hâl isteyen **hâlden** geçür” Y-1 (Tulum, 2001: 76).

Örneğinde *kâl* ve *hâl* kelimeleri sec'-i mütevâzî olarak kullanılmıştır. Vezinleri ortak olan secili kelimeler ile cümleye başlanması ve cümlelerin yine secili kelimelerle bitirilmesi, bu örnekte de fıkranın secilerle simetrik bir hâlde oluşturulmasını ve sonlandırılmasını sağlamıştır. Aynı kelimenin tekrarı ile izdüşümü olduğu cümlede yapılan seciler bir önceki örnekte olduğu gibi sadece söz simetrisini değil ses ve anlam simetrisini de meydana

getirmiştir. Yüklemin şiirdeki redife benzer bir şekilde kullanılması *kâl* ve *hâl* sözcüklerinin tekrarı, ilk cümledeki *kâl* kelimesinden sonra aynı seslerle başlayan kal-fiilinin kullanılması, sıfat-fiil ekinin sonraki cümlede aynı sıradaki kelimeye getirilmesi, secili kelimelerin aynı ekleri alması ses simetrisini en üst düzeye çıkarmış ve adeta nesir cümlesini iki mısralık beyit hâline getirmiştir, diyebiliriz.

“Her **mahfilde** ki bir **cem**‘ var, *sûhte*-i ‘**ışku**ñdur;
ve her **mecliste** ki bir **şem**‘ var, *efrûhte*-i **şevku**ñdur” Y-1 (Tulum, 2001: 45), örneğinde başta mütevâzin seci, ortada mütevâzî seci ve sonda mutarrafi seci kullanılmıştır. Y-1 yapısıyla kurulan cümlede fasılaların ve yapının simetrik olması aynı söz grupları ile oluşturulmasına bağlıdır. Bunun yanında söz gruplarının, kelimelerin ilk cümlede hangi sırada ise ikinci cümlede de aynı sırada yer alması da bu simetriyi desteklemiştir. Fasılaları oluşturan kelimeler ve söz gruplarının sayısı da aynıdır. Her iki cümlede de ilk ve ikinci fasılalar Türkçe sıfat tamlaması, üçüncü fasılalar ise Farsça isim tamlaması biçimindedir. Söz grubundaki son kelimeler secili olarak kullanılmıştır. Cümlelerde bulunan kelime sayıları da eşittir. 8’er kelimedenden oluşan cümlelerde ikinci cümlede bir hece fazla bulunmaktadır. Bu da *suhte* kelimesine karşılık gelen *efrûhte* kelimesinin bir hece fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Fıkıradaki kelimelerin ekli ve eksiz kullanımları da birbirine denktir. *mahfil-meclis* / *ışk-şevk* kelimeleri aynı ekleri almış diğer kelimelerse eksiz kullanılmıştır. Bize göre tüm bu simetrik kullanımlarda secili kullanımlar yapının ses, söz ve anlam simetrisini oluşturan en önemli unsurdur. Diğer örneklerde olduğu gibi burada da fasılaların aynı söz grubuyla secili kullanımları ses, söz ve anlamın fıkıra boyunca yayılmasına yardım etmiş, eşit veya yakın sayıdaki, kelime, hece kullanımlarıyla cümleler nesir cümlesi olmaktan çıkarıp vezinli şiir mısralarına benzetmiştir. İlk cümledeki denkliklerin aynısının ikinci cümlede yer alması musarra şiire benzer kullanımları ortaya çıkarmış, eserin tamamının bu şekilde yazılması bazen şiiri aşan kullanımları da beraberinde getirmiştir.

Fıkıradaki kullanılan secilerin çıkarılması, bozulması veya yerlerine ses uyumu bulunmayan kelimelerin getirilmesi, fıkıradaki söz uyumunu bozmaktadır. Söz uyumunun bozulması ile ses denklikleri de ortadan kalkmaktadır. Bu yüzden seci simetrik yapının oluşmasında hayati bir önem taşır.

3.3.3.2.2. Secilerin Y-2 yapısında kullanımı

Y-2 yapısının Y-1'den tek farkı secili kelimelerin hem aynı cümlede hem de simetriği olan cümlelerde kullanılmasıdır.

İlâhî! Benden ‘**ibâdet** gerekse, senden ‘**inâyet** gerek;

Kuldan **tâ‘at** gerekse, Hak'tan **hidâyet** gerek Y-2 (Tulum, 2001: 102).

Y-2 yapısıyla oluşturulan kısımlarda seciler, yardımcı cümlede ve temel cümlede sonunda kullanılmışlardır. İlk cümledeki *ibâdet* kelimesi aynı cümledeki *inâyet* ve diğer cümledeki *Tâ‘at* ve *hidâyet* kelimeleri ile secili kullanılmıştır. Secinin dışında fasılalarda vezin birliğinin bulunması, yardımcı cümlede temel cümle ile secili olması ve aynı biçimin simetriği olan cümlede de devam etmesi, cümleler arasındaki fasılalar dışında, cümle içindeki fasılların da birbirleriyle secili olması ahengin yapı boyunca sürdürülmesini sağlamıştır.

Bu yapıda secinin dışında, ahengi destekleyen ve sesin yapının sonuna kadar devam etmesini sağlayan pek çok simetrik öge de kullanılmıştır. Birinci cümlede kuruluşu, kelimelere getirilen ekler, aynı kelimelerin tekrar sanatı biçiminde kullanılması, birinci cümledeki kelime sayısının ve söz diziminin ikinci cümleye aynen yansıtılması. Bu ahengi ve ses tonunun sürdürülmesini sağlayan öğelerin bir kısmıdır. Birinci cümlede kullanılan *ben* ve *sen* kelimelerinin -den ayrılma durum ekiyle kullanılması ve ekteki sesin kelime kökünde olması aliterasyonu başlatmış, aynı zamanda yardımcı cümleyi oluşturan *gerek* yüklemine koşul bileşik cümleyi oluşturan -se eki getirilmesi ve aynı cümle yapısının ikinci cümlede hiç değiştirilmeden kullanılması, bu aliterasyonu fıkranın sonuna kadar götürmüştür. Bunlara secili kelimelerdeki ahenk de eklendiğinde fıkranın ses yoğunluğu üst seviyeye çıkmaktadır. Birinci cümledeki ses kullanımlarının ikinci cümlede devam ettirilmesi bu sesin karşılıklı kullanılmasını sağlamış, bu da cümleyi okuyan kişiye aliterasyonlu bir şiir okuma izlenimi vermektedir. İlk cümledeki *ben* yerine *kul*, *sen* yerine *Hak* kelimelerinin getirilmesi, ikinci cümlede birinci cümleyi anlam bakımından açıklamasını da sağlamaktadır. Böylece söz, ses ve anlam simetrisi bu fıkrada iç içe kullanılmıştır. Simetriyi ve ahengi sağlayan bir diğer özellik -eserde bu tür kullanımlara sıklıkla rastlanmaktadır.- simetriyi veya ahengi ifade eden kelimelerin yerlerinin de aynı olmasıdır. Secili veya ek alan bir kelime ilk cümlede neredeyse ikinci cümlede de aynı yerde bulunmaktadır. Bu kullanıma diğer örneklerde aynı söz gruplarının aynı yerlerde

kullanımı da eklenebilir. Bu da cümlelerin yapılarının aynı olmasının yanında cümle öğelerinin de simetrik olmasını sağlamaktadır. Her iki cümlelerin öğeleri ve öge dizilişi zarf tümleci + yer tamlayıcısı + özne + yüklem biçimindedir. Hatta yardımcı cümle kendi içinde öğeleri bakımından değerlendirilirse her ikisinin öğelerinin yer tamlayıcısı + özne + yüklem olduğu görülür. Bütün bunlar secili kelimelerin bulunduğu fasılaların ve fasılaların bulunduğu söz gruplarının karşılıklı olarak son derece uyum içerisinde bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur.

Ayrıca fasılları oluşturan kelimeler arasındaki uyumluluğun bu derece güzel olması onların sanki vezinli kullanılmış intibasını uyandırmaktadır:

Benden	‘ibâdet	gerekse,	senden	‘inâyet	gerek;
- -	- - -	. - .	- -	. - -	. -
Kuldan	tâ‘at	gerekse,	Hak'tan	hidâyet	gerek
- -	- -	. - .	- -	. - -	. -

(Tulum, 2001: 102).

Birinci cümle bir fazla hece içermektedir. Altı çizili ve koyu yazılan açık hecenin dışında cümlelerdeki hecelerin söyleniş biçimi tamamen aynıdır. Tazarru’-nâme’de fıkraların hece sayılarındaki denklik Y-1 yapısında da görülmektedir:

Cân leşkerinüñ serveri-y-idi,

ve rûh ‘askerinüñ mihteri-y-idi. Y-1 (Tulum, 2001: 272) Y-1 yapısında kurulan fıkrada *idi* ek-fiiliyle birlikte 4 kelime vardır kelimelerin hece sayıları, kurdukları söz grupları ve aldıkları ekler aynıdır. Fasılaların hece sayıları 10’dur. Hecelerin açıklık ve kapalılık olarak gösteriminde kelimeler esas alınmıştır. Hece sayılarının bitiminden kelimeler ayrılmıştır:

Cân	leşkerinüñ	serveri-y-idi
-	- . . -	-
rûh	‘askerinüñ	mihteri-y-idi

şeklindedir. Fasılalardaki her hecenin izdüşümü olduğu fasıladaki hece ile denk olduğu görülmektedir.

Tazarru’-nâme’nin söz düzeni son derece sağlamdır. Bunda fasılaların ve fasılaların bulunduğu yapıların ikili simetrik bir tarzda kullanımı önemli bir rol oynar. Bu söz düzeni

örneklerde ifade edilen sebeplerden dolayı ses düzenini de ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden bazı araştırmacılar Tazarru'-nâme'deki bazı parçaların aruz kalıplarına uyduğunu söylemişlerdir²⁹. Bizce bu tür kullanımlar eserdeki simetrinin aruz tefilelerine denk gelmesinden ibarettir. Tazarru'-nâme'de vezne benzer kullanımların fasılalardaki kelimelerin sayısı, kelimelerdeki hece sayısı, hecelerin açıklığı kapalılığı, kelimelerin tekrarı ve onlara getirilen eklerle ilgili olduğunu düşünüyoruz. Bu fasılların eserde kullanılan yapılarda simetrik bir biçimde bir araya getirilmeleri vezne benzer kullanımları ortaya çıkarmıştır. Yoksa Tazarru'-nâme'de biraz düzenleme yapılırsa ikili simetrik yapıların pek çoğu aruz kalıplarına veya en azından tefilelere uygun bir biçime getirilebilir. Örneğin son örnek şu biçimde kullanılabilir:

Cân leşke	rinüñ serve	ri-y-idi
- - .	. - - .	. - -
rûh 'aske	rinüñ mihte	ri-y-idi.
- - .	. - - .	. - -

Koyu yazılan yerler kapalı okunursa fıkranın hezec bahrinin mefûlü mefâilü fe'ûlün veznine uygun olduğu görülür.

Tazarru'-nâme'de Y-1 ve Y-2 yapısında kullanılan seciler ile Y-3 ve Y-4 yapısında kullanılan secilerin ayrıldığı noktalar vardır. Y-1 ve Y-2 yapıları; bir yükleme bağlandıkları ve her kelimenin, söz grubunun veya ekin, büyük bir çoğunlukla simetriği olan cümlede karşılığı olduğu için hem ses hem söz hem de anlam bakımından diğer iki yapıdan daha simetriktir. Yapının bu şekilde kuruluşu, nesir cümlesinin izdüşümü olan cümleyle birlikte onu şiir mısrasına benzetmektedir. Hatta ikili kullanımlar, divan edebiyatındaki beyitleri hatırlatmakta, beyit tarzındaki ikili kullanım neticesinde bazen *şiiri aşan denklıklar* ahengi en üst seviyeye getirebilmektedir. Bu simetrik kullanımda seciler sanki kafiye görevini üstlenmiş görünmektedir. Yalnız -şiirde musarra beyitlerin dışında- sonda olan kafiye bu tür kullanımlarda başta ortada ve sonda olmak üzere nesir cümlesinin bazen her bölümünde bulunmaktadır. Araştırmalarımıza göre bu iki yapının eserin % 75'lik bölümünü oluşturması Tazarru'-nâme'nin söz kuruluşu ve ahenginin sağlamlığını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

²⁹ Bkz. İsen, M. (2004). Türk Dünyası Edebiyat Tarihi. Ankara: AKM Yayınları, 219.; Banarlı, N. S. (1983). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 46,178-179.

Verilen örneklerden, Tazarru'-nâme'deki Y-1 ve Y-2 yapılarında söz dizimi, cümle öğeleri, cümle yapısı, söz grupları, kelimelerin aldığı ekler, kelimelerin söz gruplarındaki yerleri, kelimelerin sayısı, kelimelerin hece sayısı, aliterasyon, söz sanatları, kelimelerin her iki cümlede aynı yerde olması, kelimelerin kökeni, yapısı gibi sadece bu örneklerde 14 ayrı simetrik ölçütün kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu simetrik ölçütlerin oluşturucusu, taşıyıcısı ve estetik biçimde kullanımını sağlayan secilerin bulunduğu fasılalar ve fasılaların oluşturduğu fıkralardır

3.3.3.2.3. Secilerin Y-3 yapısında kullanımı

Y-3 ve Y-4 yapılarındaki secili kelimelerin kullanımlarında simetri Y-1 ve Y-2 yapıları kadar yoğun ve çeşitli değildir. Özellikle Y-3 yapısında arka arkaya gelen seciler yükleme bağlanır. Bu da seciyi oluşturan kelimelerin gruplar hâlinde kullanıldıktan sonra bir yükleme sonlanmasını sağlar:

Kimdür ki rûzigâruñ revâcını bî-**kesâd** ve salâhını bî-**fesâd**; ve su'ûdını bî-**hübût** ve vüsûlini bî-**kunût**, ve evcini bî-hâzîz-i **nâzil** ve şehdini bî-semm-i **kâtîl**, ve sulhını bî-ceng ü **cidâl** ve devletini bî-tagayyür-i **zevâl**; ve **tulû'**ını bî-**üfûl** ve **nüzûlini** bî-**kufûl**; ... ve şerbetini bî-**zehir** ve lutfını bî-**kahır**, ve **'izzetini** bî-**mezellet** ve **devletini** bî-**zillet**, ve telâkını bî-**firâk** ve mahabbetini bî-**nifâk** görmüş ola? Y-3 (Tulum, 2001: 120).

Bu yapıda fasılalar ve bağlama edatı ile bir araya gelmiş ve cümlelerin yüklemine kadar, cümleye secili kelimeler ile ahenk verilmiştir. Örneğe dikkat edildiğinde Y-3 yapısı bir şeyler anlatılırken kullanılmıştır. Alıntı Tazarru'-nâme'nin ikinci bölümündeki peygamberlerin hayat hikâyelerinin anlatıldığı yerden yapılmıştır. Bu yapı Y-1 ve Y-2 yapılarının dua üslubu formundaki tazarru, niyaz, afv dileme biçimindeki kullanımlarından uzaktır. Tazarru'-nâme'de genellikle bir şeylerin anlatıldığı, bilgi verildiği yerlerde Y-3 yapısı kullanılmıştır. Bir şeyler anlatmaya bağlı olan yerlerde simetrik söyleyişler azalmış, ikili simetrik cümleler yerine, Y-3 yapısında görülen bağlama edatlarının veya noktalama işaretlerinden virgül (,) veya noktalı virgülün (;), her iki yanındaki ikili simetrik söyleyişler kullanılmıştır. Alıntıda ve bağlama edatının her iki yanında bulunan fasılalar aynı şekillerde oluşturulmuştur. Ve bağlama edatının sağında ve solunda kalan kısımlar iyelik+ zamir n'si+belirtme durum eki alan kelime+bî+secili kelime biçiminde kurulmuştur.

“telâkını bî-**fîrâk** ve mahabbetini bî-**nifâk**” fıkrasında fîrâk ve nifâk sözcükleri sec’-i mütevâzî biçiminde kurulmuştur. “**izzetini** bî-**mezellet** ve **devletini** bî-**zillet**” fasılasında ise izzet ve devlet kelimeleri de secili kullanılmıştır.

3.3.3.2.4. Secilerin Y-4 yapısında kullanımı

Y-4 yapısı herhangi bir yükleme bağlanmadığı için seciyi oluşturan kısımlar bulundukları söz grubunun son kelimesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar seslenmelerde ve verilen kişinin özelliklerini anlatmada kullanılmıştır. Eserde Y-4 yapısı Farsça ve Türkçe isim ve sıfat tamlamalarıyla kurulmuştur. Bu tamlamalar da simetrik biçimde oluşturulmuştur. Seciyi oluşturan iki fasıla arka arkaya getirilerek yapı tamamlanır. Yapılar genellikle herhangi bir noktalama işareti, bağlama edatı veya zarf-fiil olmadan kullanılır. Çok az kısmında iki fasıla ve bağlama edatı ile bir araya getirilmiştir. Fasılların oluşturduğu söz grupları simetrik ve örneklerde görüldüğü üzere metin içerisinde en az on fasıla birbirini takip eder biçimde kullanılmıştır. İdris peygamberin özelliklerinin anlatıldığı bölümden örnek:

sâlik-i mi‘râc-ı **sa‘âdet**,
 mukîm-i semâ-yı **siyâdet**;
 râsim-i şerâyi‘-i **dîniyye**,
 mu‘allim-i ‘ulûm-ı **yakîniyye**;
 vâzı‘-ı kavâ‘id-i hey’et ü **nücûm**,
 râmiz-i esrâr-ı garâyib-i ‘**ulûm**;
 mahrem-i esrâr-ı **Rabbânî** ,
 matla‘-ı envâr-ı **Sübhânî**;
 mu‘tekif-i beyt-i **ma‘mûr**,
 ve mücâvir-i harem-i **sürûr**;
 mazhar-ı hikem ü ma‘den-i **tedrîs**,

Hazret-i nebiyyu'llâh **İdrîs** (Tulum, 2001: 236).

Bu yapılarda kullanılan seciler yapı içindeki söz grubunun son kelimesidir. Secili kelimelerin bulunduğu söz grubunu oluşturan tamlamaların çeşitleri, kelime sayısı, kelimelerin heceleri ve söz grubunda geçen kelimelerin tekillik ve çoğulluğu da ayrı ayrı simetriyi oluşturan ölçütler olarak karşımıza çıkar. Bütün bu simetrik oluşumlar seci ile

bağlanır. Böylece iki fasılanın sonundaki seciler, simetrik biçimleri, bir araya getirip ses bakımından sonlandırır.

“*mahrem-i esrâr-ı Rabbânî* ,

matla ‘-ı *envâr-ı Sübhânî*,” Farsça isim tamlaması biçiminde oluşturulan ve sec-i mutarraf kullanılan fasılalardaki kelimelerin hepsi Arapçadır. Koyu yazılan kelimelerin dışındaki kelimelerin vezinleri aynıdır. Kelimelerin vezinlerinin aynı olması hece sayılarını da aynı yapmaktadır. Bu da Y-1 ve Y-2 yapılarında bahsedilen ve bir çeşit vezin izlenimini uyandıran ses denkliklerini ortaya çıkarmaktadır. Buna göre her iki fasıladaki kelimelerin hece sayısı 9’dur. Hecelerin açıklık ve kapalılık yönünden durumu şu şekildedir:

- - . / - - . / - - -

- - . / - - . / - - -

Görüldüğü üzere fasılalardaki hecelerin açıklık ve kapalılığı da simetriktir. Fasılalardaki ilk iki bölümün heceleri, mef’ûlü tefilesine denk gelmektedir.

Anlam bakımından ise fasılalar tezat oluşturacak biçimde bir araya gelmiştir. Birinci kısımda İdris peygamber, Allah’ın sırlarını saklayan, koruyan kişi olarak anlatılırken, ikinci kısımda ilahi ışıklarına kaynaklık eden bir kişi olarak anlatılmıştır. Bu yüzden *mahrem-matla*, *esrâr-envâr* sözcükleri anlam bakımından tezat oluşturacak biçimde bir araya getirilmiştir. Bu örnekte görüldüğü gibi Tazarru’-nâme’de bu çeşit denklikler secilerle bir araya getirilerek, fıkralar ses, söz, anlam simetrisi ile sonlandırılırlar. Türkçe tamlama ile kurulan örnek ise şu biçimdedir:

“dîn göğünüñ **mâhı**,

şer‘ iklîminüñ **şâhı**;

rûh ‘âleminüñ **nûrı**,

göñül bahârınıñ **nevri**;

şerî‘at bâğınıñ **bâğubânı**,

ve hakîkat şehrinüñ **pâsubânı**;

cân isteyenüñ **cânı**,

cân milkinüñ **hânı**,” (Tulum, 2001: 290)

Örnek, eserde Ebu Vefâ'nın anlatıldığı bölümden alınmıştır. Sec-i mutarraf ile oluşturulan fasılalar Türkçe isim tamlamalarından oluşmaktadır. Tamlanan kelimelerin secili kullanıldığı yapıda dikkati çeken özellik ise söz sanatlarının aynı olmasıdır. dîn göğünü **mâhı**, / şer' ikliminin **şâhı**; rûh 'âleminün **nûrı**, / gönül bahârının **nevri**; şerî'at bâğının **bâğubânı** / ve hakikat şehrinün **pâsubânı**; fıkralarında Ebu Vefâ nitelendirilirken Ebu Vefâ açık istiare ile sırasıyla ay, padişah, ışık, bahçıvan ve bekçiye benzetilmiştir. Ayrıca zincirleme tamlamanın ilk kısımlarındaki belirtisiz isim tamlamaları da bir örnek dışında teşbih-i belîğ ile oluşturulmuştur. Din göğ, şeriat iklim, gönül bahara, şeriat bağa hakikat şehre benzetilmiştir. Bu durum eserdeki simetrinin tamlamaların bölümlemelerine kadar uzandığı göstermektedir. Tamlamaların bölümlerindeki bu simetrik kullanımlar Tazarru'nâme'deki simetrinin derecesini ve sağlamlığını göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir.

Buraya kadar anlatılanlar toparlanacak olursa, Tazarru'-nâme'deki pek çok denk, simetrik kullanımın, yukarıdaki yapılar vasıtasıyla oluşturulduğu görülmektedir. Bu yapılarda yapının en önemli ögesi seci'dir. İster Y-1 ve Y-2 kullanımlarında olduğu gibi hem cümlelerin başında ve sonunda -bazı kez ortasında- kullanılsın, isterse Y-3 ve Y-4 yapılarında olduğu gibi bağlama edatlarının veya zarf-fiillerin iki yanında kullanılsın, seci bu yapıları ayakta tutan en önemli unsurdur. Seci Tazarru'-nâme'deki bu dört yapıda simetriyi oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda simetrinin sürdürülebilmesine de yardımcı olur. Bu simetrinin sürdürülmesinde en önemli etken ise eserdeki secinin büyük bölümünün cümlede, - Y-1 ve Y-2 yapılarında - yüklem olarak kullanılmasıdır. Bu kullanımlar en az 14 denklik ölçütü aracılığıyla cümleleri son derece kuvvetli bir biçimde ses, söz ve anlam bakımından birbirine bağlamıştır. Uzun cümlelerle oluşturulan Y-3 yapısı ile yüklemi olmayan Y-4 yapısı ise seslenilen veya nitelikleri övülen kişilerin anlatımında kullanılmıştır. Burada kısa yapılar, seci ile bir araya getirilerek anlatılan kişilerin övgüsü yapılmış veya herhangi bir olay anlatılmıştır. Fasılalar, hem oluşturulduğu söz grubunda bulunması, hem de bu söz grubunun sonunda ses denkliklerini meydana getirmesi bakımından yapı için hayati önem taşır. Secili kelimenin veya secinin kaldırılması durumunda bu tür yapıların yok olduğu veya simetrinin ortadan kalktığı gözlenmektedir. Bütün bunlar toplandığında seci, içinde bulunduğu söz grubunun ses, söz ve anlam simetrisini, diğer söz grubuna taşıyan en önemli unsurdur. Tazarru'-nâme'de seciler sadece ses benzerliği oluşturmakla kalmamış buraya kadar göstermeye çalıştığımız

simetrik unsurların bir araya gelip kullanıldığı yapıların estetik bir şekilde kullanılmasını da sağlamıştır.

Simetrinin tanımlarından bir tanesi güzellikle ilgili idi. Buna göre simetri tam uyumla nitelendirilen güzellik, dengeli uyumdan kaynaklanan şekillerin güzelliği anlamına gelmektedir. Buraya kadar anlatılmaya çalışılan simetri kavramı, aynı zamanda estetikle iç içedir. Antik çağdan itibaren sanat eserlerinde hoşâ giden ve beğenilenin orantı ve simetri yoluyla oluşturulması, sanat eserinin güzel olmasını doğurmuştur. İster doğâ yapıtları olsun isterse sanat yapıtları olsun onları güzel kılan ilke içerikleri değil, formlarıdır. Bu formların birbirinin yansıması olacak iki yarıma ayrılmış biçimi simetriyi meydana getirmektedir. Onda üyelerin bölünmesi, denge, tekrar...gibi düzen elemanları birleşir. “Simetri doğanın temel yasasıdır. Simetrinin hoşâ gitmesi, simetrik biçimlerin güzel olarak değerlendirilmesi, bütün bunların insan türünde kökleşmesinin nedenidir (O. Sterzinger, akt: Tunalı 2012: 216). Bu çalışmada Tazarru’-nâme’yi değerli kılan özelliklerden bir tanesinin estetik anlamda ifadesini bulan simetri olduğu iddia edilmektedir. Bu yüzden simetrinin incelendiği ve ölçütlerinin konulduğu yerlerin, aynı zamanda eserin estetik ve anlam bakımından değerini ortaya koyan çabalar olduğu düşünülmektedir.

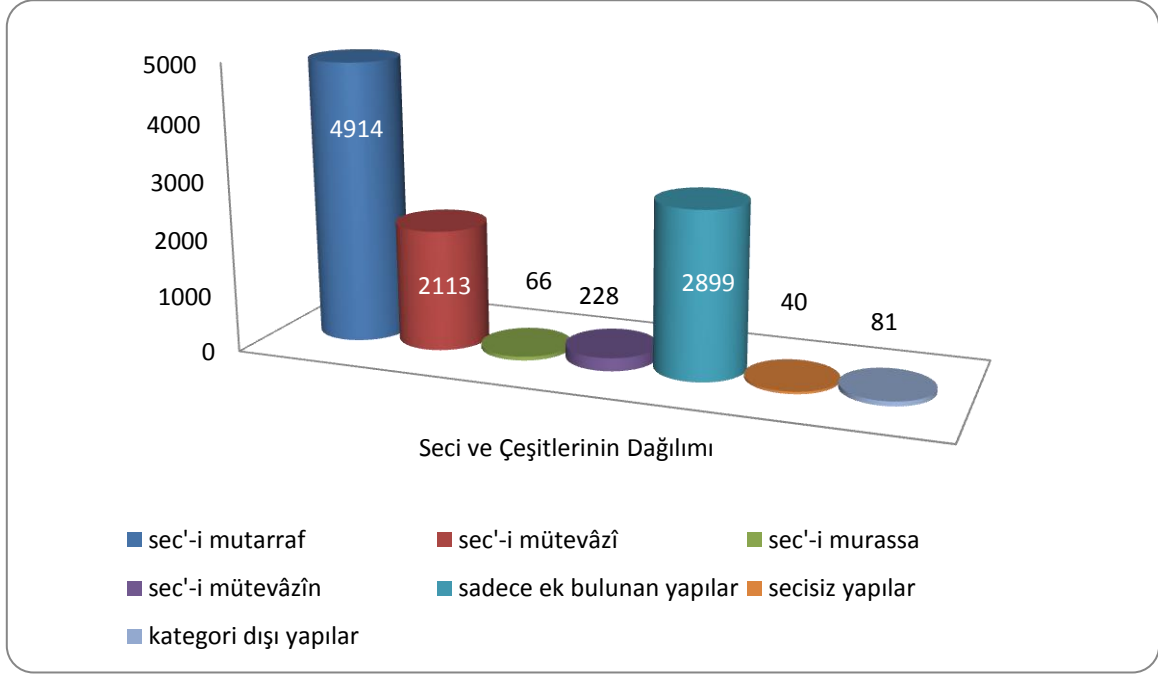
3.3.3.3. Tazarru’-nâme’de kullanılan seci ve çeşitleri

Tazarru’-nâme’de kullanılan seciler, *Seci Çeşitleri* bölümünde verilen bilgilere göre incelenmiş ve çeşitleri hakkında şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tazarru’-nâme’de seci daha önce sayısı ve oranları verilen ikili simetrik yapılarda kullanılmıştır. **10 220** fasılada bulunmaktadır. Bunlardan **4914** mutarraf seci, **2113** mütevâzî seci, 66 fasılada murassa seci olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca eserde, 228 mütevâzin seci bulunmaktadır. Tazarru’-nâme’de klasik fasıla tabirine uymayan **2899** kullanım vardır. Bu kullanımlarda kelime kökünde ses benzerliği yoktur. Ses benzerlikleri çoğunlukla aynı Türkçe çekim ekleriyle sağlanmıştır. Az sayıda kullanımda ise farklı çekim ekleri ses birliğini sağlamıştır. Tazarru’-nâme’de secisiz 121 kullanım vardır. Bunlardan 81 tanesi fasıla oluşturmayan kategori dışı yapılardır. Kalan 40 yapıda ise ses benzerliği yoktur. 40 fasılanın 33 tanesinde aynı kelimeler tekrar edilmiştir.

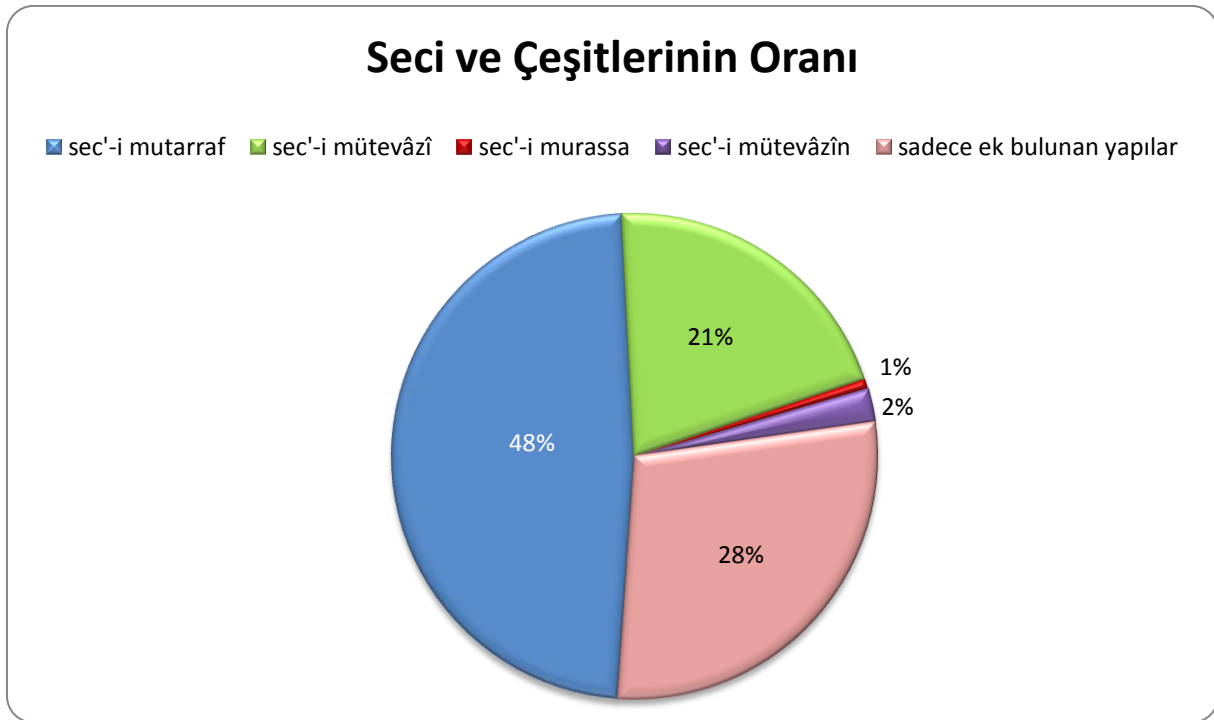
Çizelge 3.3. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci ve çeşitleri

MUTARRAF	MÜTEVÂZÎ	MURASSA	MÜTEVÂZİN	SADECE EKLİ	SECİSİZ KULLAN.	KATEGORİ DIŞI YAPI.
4914	2113	66	228	2899	40	81
Toplam:				10 220		

Şekil 3.3. Tazarru'-nâme'de kullanılan seci ve çeşitlerinin sayıları

Tazarru'-nâme'de fasılların büyük çoğunluğu ikili fasıla biçiminde kullanılmıştır. Çok az da olsa üçlü ve dördü fasıla mevcuttur. 10 220 fasılanın 73'ü üçlü, 5 tanesi ise dört fasılanın secili kullanılması ile oluşturulmuştur.

Eserdeki secilerin oranları şu biçimdedir:

Şekil 3.4. Tazarru’-nâme’de kullanılan seci çeşitlerinin oranı

Eserde en çok mutarraf seci kullanılmıştır. Hemen hemen diğer secilerin toplamı kadar olan mutarraf secinin çok kullanılmasında Türkçe ve Farsça kelimelerde vezin olmayışı etkili olmuştur. Arapça kelimelerde vezin uygunluğu olmayan kullanımları da bu sayıya eklenince mutarraf secinin fazla kullanılmasının nedeni açıklanmış olur. Grafikte dikkati çeken nokta kelime kökünde ses benzerliği olmayan fakat sadece Türkçe çekim eki kullanılan yapıların diğer seci çeşitlerinden fazla kullanılmasıdır. Klasik fasıla tanımına uymayan bu kullanımların seci olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği ilgili bölümde tartışılacaktır.

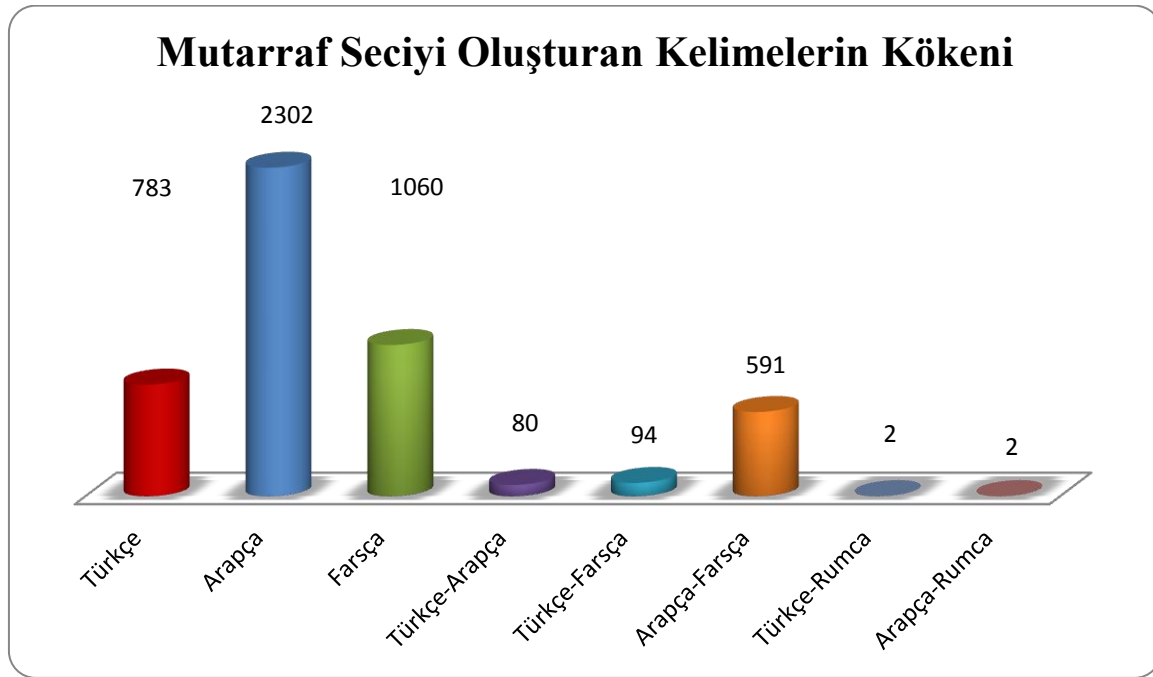
3.3.3.3.1. Mutarraf seci (sec’-i mutarraf) kurulum ve kullanım özellikleri

Tazarru’-nâme’de 10 220 fasılanın 4914’ünde % 48’lik bir oranla mutarraf seci kullanılmıştır. Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secide kelimelere getirilen ekler, kökte ses benzerliği olmayıp sadece eklerle oluşturulan ses benzerliklerinin seci olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği hakkında bize bilgi verebilir. Bu yüzden mutarraf secinin kullanımı ve mutarraf seci ile kurulan fasılalardaki ekler bu değerlendirmenin sağlıklı yapılabilmesi açısından önemlidir. Bu nedenle mutarraf seciyi oluşturan kelimeler, kökenleri, ek alıp almadığı, getirilen eklerin çeşitleri yönüyle

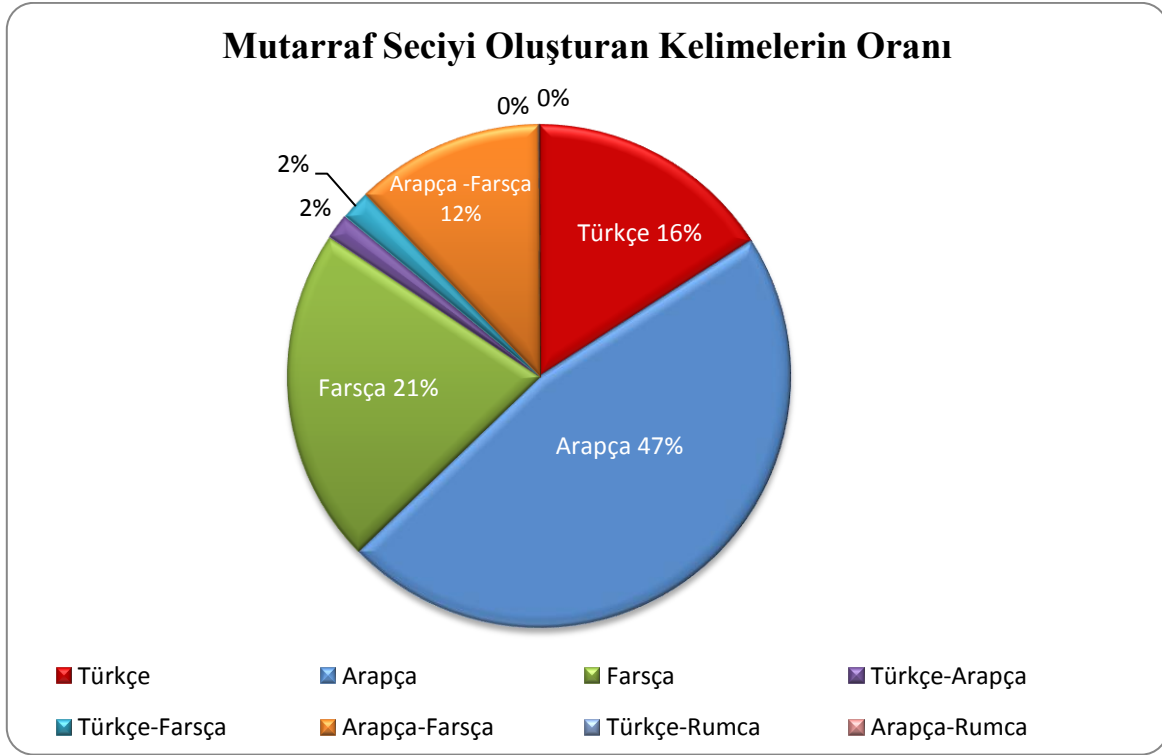
incelendi. Mutarraf secileri oluşturan kelimelerin kökenlerine baktığımızda bunların 783 fasılada Türkçe kelime ile, 1060 fasılada Farsça kelime ile 2302 fasılada ise Arapça kelimeler ile, 80 fasılada Türkçe-Arapça, 94 fasılada Türkçe-Farsça, 591 fasılada Arapça-Farsça, 2 fasılada Arapça-Rumca ve yine 2 fasılada Türkçe-Rumca kelime ile seci yapıldığı görülür. Buna göre mutarraf seciyi oluşturan fasılların kelime kökenlerine göre dağılımı şöyledir:

Çizelge 3.4. Mutarraf seciyi oluşturan kelimelerin kökeni

Türkçe	Farsça	Arapça	Türkçe-Arapça	Türkçe-Farsça	Arapça-Farsça	Türkçe-Rumca	Arapça-Rumca
783	1060	2302	80	94	591	2	2
TOPLAM:							4914

Şekil 3.5. Mutarraf seciyi oluşturan kelimelerin kökenleri

Şekil 3.6. Mutarraf seciyi oluşturan kelimelerin kökenlerinin oranları

Tazzarru'nâme'de aynı dile bağlı kelimeler ile yapılan seciler % 84'lük bir oran tutmaktadır. Geriye kalan bölümün, %16'luk kısmını farklı dillerin birbirleriyle yaptıkları seciler oluşturmaktadır. Bu da eserde fasılalarda seci yapılırken aynı dilden gelen kelimelerin kullanıldığını göstermektedir. Bu kullanım fasıla sonlarındaki kelimelerde % 84'lük bir oranla kelime kökenlerinin simetrisini göstermesi bakımından da ayrıca önemlidir. Eserde fasılalar kelime ve söz gruplarından oluştukları için bu oran söz gruplarındaki kelimelerin simetrik olarak kullanımları hakkında bir fikir verebilir. Bu oranı destekleyen bir kullanım ise “tek kelimelerin simetrik” kullanımları ile ilgilidir. Bu kelimelerde aynı kökenden gelen kelimelerin kullanım oranı % 89'dur³⁰.

Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secinin kullanım ve kurulum özellikleri

Tazarru'-nâme'de Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf seci incelenirken, secili kısımların oluşum biçimleri de ele alındı. Böylece eklerin seci oluşturup oluşturmadığı hakkında bilgiye sahip olmak hedeflendi. Aşağıda mutarraf seci bulunan fasılaların oluşum biçimi

³⁰ Bkz. Kelime türlerine göre söz simetrisi, s.254-255.

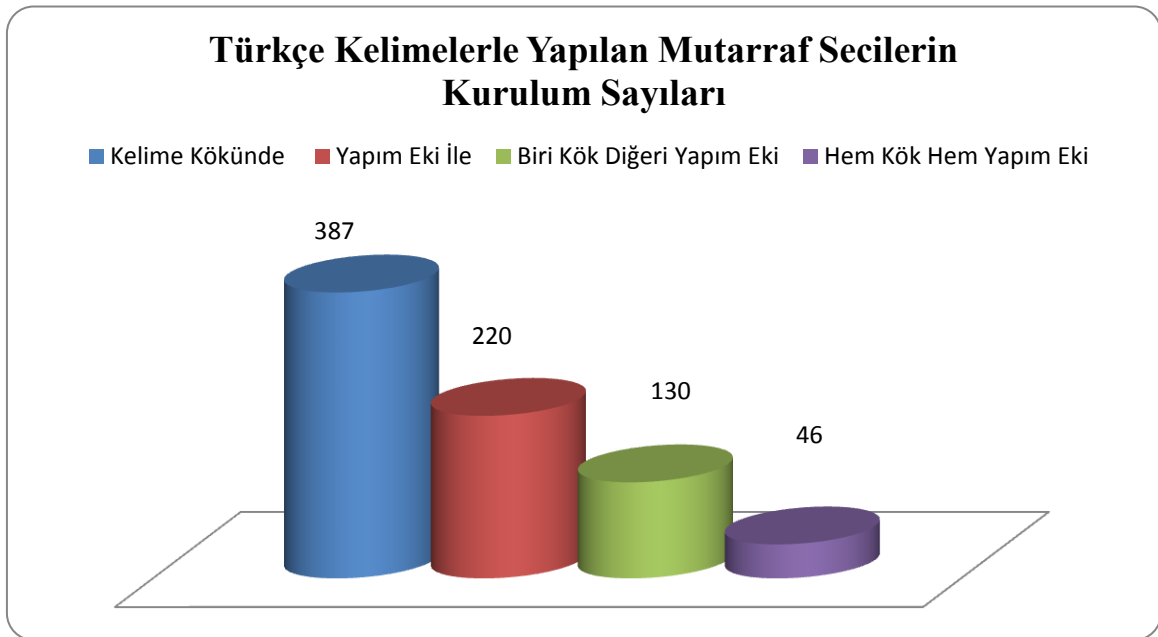
seciyi oluşturan kelimelerin kökenlerine göre incelenip daha sonra, bunların tümü ele alınarak bir hükme varılacaktır.

Eserde 783 Türkçe kelimedenden oluşan mutarraf secilerin, 433'ünde kökte ses birliği vardır. Geri kalan fasılaların 212 tanesinde seciler yapım ekleriyle oluşturulmuştur. Yani kökte ses benzerliği olmayan kelimeler aynı yapım eklerini alarak secilenmişlerdir. 110 fasılda ise kök hâlindeki kelimenin, yapım eki alan kelime ile secilendiği görüldü. Bu kullanımlarda bir fasılda kelimenin kökündeki ses benzerliği diğerinde yapım eki ile karşılanmıştır. 28 fasılda ise hem kökte hem de yapım ekinde ses birliği mevcuttur.

Çizelge 3.5. Türkçe kelimelerle oluşturulan mutarraf secinin kurulum biçimi

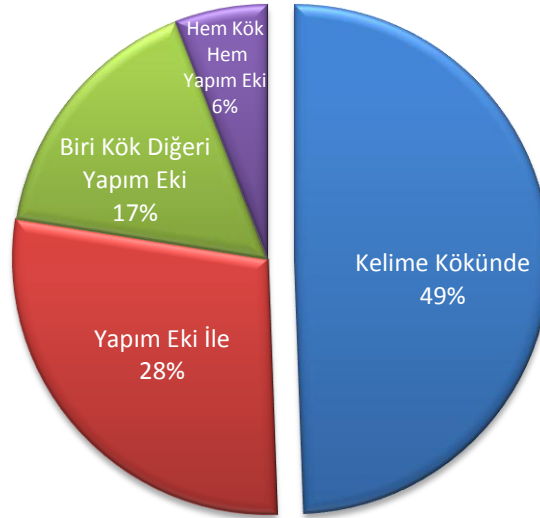
Kökte Ses Birliği Olan Seciler	Yapım Eki ile Oluşturulan Seciler	Biri Kök Hâlinde Diğer Yapım Eki	Hem Kökte Hem de Yapım Ekiyle	
387	220	130	46	
			Toplam:	783

Tazarru'-nâme'de Türkçe kelimelerle yapılan secilerin kurulum sayısı ve oranı aşağıdaki biçimdedir:

Şekil 3.7. Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secilerin kurulum sayıları

Türkçe Kelimelerle Yapılan Mutarraf Secilerin Kurulum Oranları

Şekil 3.8. Türkçe kelimelerle yapılan mutarraf secilerin kurulum oranları

Fasılalarda bulunan her iki kelimenin de Türkçe olduğu fıkralardaki seci kullanımları şöyledir:

Kelime kökünde bulunan seciler

Türkçe kelimelerde kökte ses birliği olan fasılaların kullanımlarında, secili kelimelerin kendisinden sonra ek aldığı, kelime aldığı veya eksiz kullanıldığı görülmektedir:

-Secili kelimedden sonra ek bulunan kullanımlar:

“Ganî'dür ki hîç fakır **gör-mez**;

Kâmil'dür ki aña noksân eli **ir-mez**” (Tulum, 2001: 32), fıkrasında, görmez ve irmez fasılaları geniş zamanın olumsuzu ile çekimlenmiştir. Secili kelimeler kendisinden sonra olumsuzluk çekim ekini almıştır.

-Secili kelimedden sonra ek veya kelime bulunmayan kullanımlar:

“Cebbâr'dur ki, kimsenenün aña cebri **yok**;

Kahhâr durur ki, kahrında lutfi **çok**” (Tulum, 2001: 33). *Yok, çok* kelimeleri kendisinden sonra ek veya kelime almamıştır.

-Secili kelimedden sonra kelime bulunan kullanımlar:

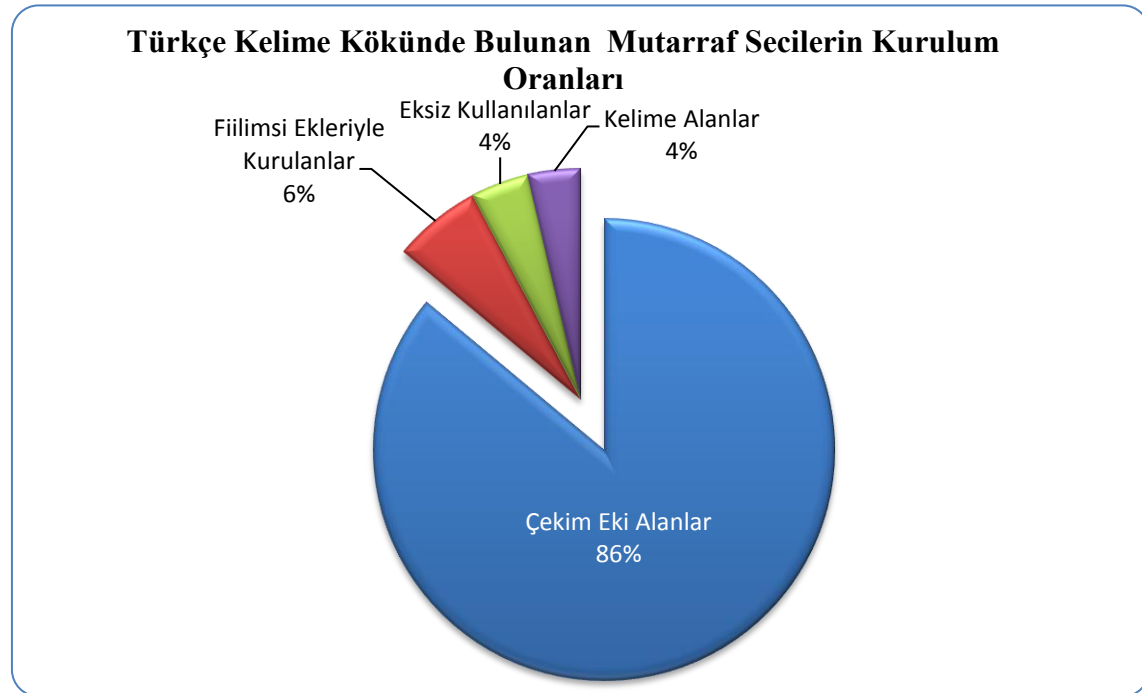
“İlâhî! Bî-kesem, senden gayrı **kimsem** yok.

İlâhî! Fakîrem, saña yarar **nesnem** yok” (Tulum, 2001: 226), fıkrasında *kimsem* ve *nesnem* kelimelerinden sonra *yok* kelimesi kullanılmıştır. Bu kullanım şiirde bulunan kelime hâlindeki redifleri hatırlatmaktadır.

Türkçe kelimelerde 387 fasıladan, 333’ü çekim eki almıştır. 16’sında kendinden sonra ek veya kelime yoktur. 14 fasıla kendinden sonra redif benzeri bir kelime almış, 24 fasılda ise secili kelimedden sonra fiilimsi ekleri kullanılmıştır. Bu kullanımların oranları aşağıdaki tablo ve grafikte gösterilmiştir.

Çizelge 3.6. Türkçe kelime kökünde bulunan mutarrafların kurulum ve kullanım sayıları

Çekim Eki Alanlar	Kelime Alanlar	Eksiz Kullanılanlar	Fiilimsi Alanlar
333	14	16	24
			Toplam
			387

Şekil 3.9. Türkçe kelime kökünde bulunan mutarrafların kurulum oranları

Tabloda Türkçe kelimelerde kelime kökünde secili kelimelere çekim eki eklendiği ve bu oranın % 86 olduğu görülmektedir. Bunun yanında değişen oranlarda, secili kelimelerden sonra kelime bulunan, fiilimsi eki alan ve hiçbir ek veya kelime almayan kullanımlar da görülmektedir.

Yapım eki ile oluşturulan seciler

Türkçe secili kelimelerden 220 tanesinde kökte ses birliği yoktur. Fasılalarda seciyi sağlayan, köke getirilen aynı yapım ekleridir:

“Niçe halîfelerüñ ‘imâme-i devletleri vardı kim bir gün ser-nügûn olup boyunların anuñ-ile bağ **-la**-dı-lar,
ve niçe pâdişâhların kemer-i ‘izzetleri vardı kim nâ-gâh esîr eyleyüp billerine zencîr ey-**le**-di-ler” (Tulum, 2001: 121), fıkrasında *bağladılar* ve *eylediler* fasılaların her ikisinde de kök hâlinde iken ses birliği bulunmamaktadır. İki fasıla da isimden fiil yapım eki +le ile gövde hâline getirildikten sonra ses birliği sağlanmıştır. Bu yüzden bu tür kullanımlarda ses birliğini Türkçe yapım eki sağlamıştır. Başka bir örnek:

“Î göz-**süz**-ler-i bînâ iden;
î dil-**süz**-ler-i gûyâ iden!” (Tulum, 2001: 114) Y-4 yapısı ile bir araya getirilen fasılalarda *göz* ve *dil* sözcükleri Türkçe olumsuz ek yapan +sız’ı alarak secilenmiştir.

Biri kökte bulunan diğeri yapım eki alarak oluşturulan seciler

Tazarru’-nâme’de muttaraf seciyi oluşturan 130 fasılada fıkrayı oluşturan fasılaların bir kelimesinin kök hâlinde diğeri ise yapım eki alarak ses birliğini oluşturduğu görülmektedir:

“Yoldaş^ıdur âdem oğlanını **azıdan**;
işidür kişiye dürlü iş **iden**” (Tulum, 2001: 175), fıkrasında *yoldaş* sözcüğü isimden isim yapan +daş ekini alarak kök hâlindeki iş sözcüğü ile sec’-i mutarraff oluşturmıştır. Fıkırada

fiilimsi eki alan son kelimelerde *it-* fiili az köküne getirilen *+t* çatı eki ile ses birliği oluşturmuştur.

Hem kökte bulunan hem yapım eki olarak oluşturulan seciler

Eserde Türkçe kelimelerde 46 fasılada ise hem kökte hem de yapım ekiyle ses birliği sağlanmıştır:

‘İşktur gönül gözin **aç-tur-an**;

‘İşktur ma‘rifet çiçeklerin **saç-tur-an**. (Tulum, 2001: 209) fasıllarında *aç-* ve *saç-* fiil köklerine *+dur* çatı ekinin getirilmesiyle kökte olan ses birliğine ek olarak aynı yapım ekiyle de kelimeler secilendirilmiştir.

Araştırmalarımız sırasında belagat kitapları, sözlükler ve edebiyat tarihlerinde seci ile ilgili verilen bilgilerin kalıplaşmış ve donuk bilgiler olduğu gözlemlendi. Belagat kitaplarında verilen örneklerde özellikle Türkçe kelimelerle yapılan secilerin çok az olduğu görülmektedir. Bunun yanında sadece eklerle bir araya getirilen fasılların seci olup olmadığı konusunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Estetik nesrin en önemli eseri olan Tazarru’-nâme’deki secili kullanımların, seci hakkındaki eksik bilgilerin tamamlanması konusunda yardımcı olacağını düşünmekteyiz. Bu yüzden tablo ve grafiklerde verilen bilgiler, bu eksikliklerin giderilmesi açısından önemlidir.

Türkçe kelimelerle yapılan secinin kelime kökünde ses birliği olan kısmı % 49 oranındadır. Geriye kalan kısımlarda ise yapım ekinin çeşitli kullanımları gösterilmiştir. Yapım ekinin kullanımlarını topladığımızda % 51 eder ki bu oran kelime kökündeki seci oranını geçmektedir. Gerçi % 6’lık bölüm hem kelime köküyle hem de yapım ekleriyle yapılan seciyi gösterir. Bu kullanımda yapım ekinin seci oluşturduğunu varsaydığımızda yapım eki ile kurulan secilerin büyük çoğunluğu oluşturduğunu söyleyebiliriz. Türkçede yapım ekleri isim soylu kelimeler ve fiillerin kök veya gövdelerine gelerek onlardan yeni kelimeler türetmektedir. Ekin bu işlevi de yapım eklerinin seci oluşturduğu görüşünü desteklemektedir. Eklerin seci olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğinin tartışılacağı bölümde yapım eklerinin, çekim eklerinden ayrı olarak ele alınması gerektiğini düşünüyoruz.

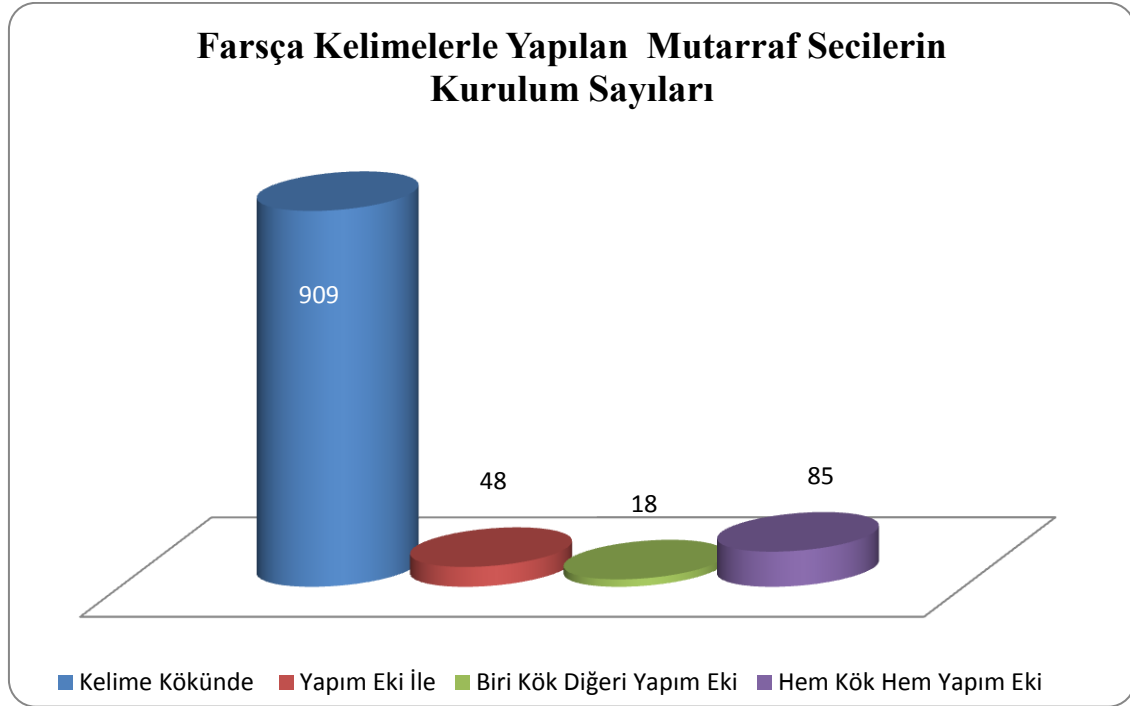
Bu verilere Türkçe-Farsça ve Türkçe-Arapça kelimelerle kurulu fasılalarda kullanılan Türkçe yapım eklerini de ekleyebiliriz. Bu fasılalarda toplam 176 kelime secilidir. Bunların 144'ü kelime kökündeki ses birliğinden sonra Türkçe çekim eki almış, 20'sinde biri kelime köküyle diğeri yapım eki almış kelimeyle oluşturulan, 6'sında ise hem kök hem de yapım ekinde seci vardır. Bunlara ayrıca Farça yapım ekleri ile kurulan seciler eklendiğinde yapım eklerinin seci oluşturabileceği görüşü kuvvet kazanmaktadır. Bu veriler yapım eklerinin secili kullanılabileceği görüşünü desteklemektedir.

Farsça kelimelerle yapılan mutarrafların kullanım ve kurulum özellikleri

Mutarrafların % 21'lik bölümünü oluşturan Farsça kelimeler Tazarru'-nâme'de 1060 fasılda kullanılmıştır. Bunlardan 909 fasılda kelime kökünde seci yapılmıştır. Bu tür kullanımlarda kendisinden sonra ek almayan fasıllar, Türkçe çekim eki alan, ya da secili kelimedenden sonra bir kelime alan fasıllar kullanılmıştır. 18 fasılda ise hem kelime kökünde hem de Farsça yapım eki ile secilenmiş kelimeler vardır. 48 fasılda ise kelime kökünde ses benzerliği olmayan fasıllara getirilen Farsça yapım ekleri ile yapılan seciler görülmektedir. 85 fasılda hem kelime kökünde hem de yapım ekleriyle ses birliği olan kelimelerde seci yapılmıştır. Bu kullanımda 39 fasıladaki yapım eki, Türkçe isimden isim yapan +lık ekidir. Farsça fasılların sayılarının dağılımı ve oranı aşağıdaki gibidir:

Çizelge 3.7. Farsça kelimelerle yapılan mutarrafların kurulum biçimleri

Kelime	Yapım Eki ile	Biri Kök Diğeri Yapım Eki	Hem Kökte Hem Yapım Eki
909	48	18	85
Toplam:			1060

Şekil 3.10. Farsça kelimelerle yapılan mutarrafların kurulum sayıları

Tazarru’-nâme’de Farsça kelimelerle yapılan mutarrafların kullanım özellikleri ve örnekleri şu şekildedir:

Kelime kökünde bulunan seciler

Farsça kelimelerle yapılan mutarrafların en büyük bölümünü 909 fasıla ile kelime kökündeki ses birlikleri oluşturmaktadır. Kelime kökünde kullanılan ses birliklerinden sonra çekim eki alan 339 fasıla bulunmaktadır. 148 fasıla kendisinden sonra herhangi bir ek veya kelime almamıştır. 422 fasılda ise secili kelimelerden sonra başka bir kelime kullanılmıştır. Eserde Farsça kelimelerdeki kelime kökünde seciler şu şekilde kullanılmıştır:

-Secili kelimedenden sonra çekim eki bulunan kullanımlar:

Göñül göginüñ **mâhı**-y-idi,

ve dil ikliminüñ **şâhı**-y-idi (Tulum, 2001: 272) Y-1 yapısı ile oluşturulan fıkrada mâh ve şâh kelimeleri kendilerinden sonra iyelik eki ve ek fiilin geçmiş zamanını alarak yüklem olmuşlardır.

-Secili kelimededen sonra kelime bulunan kullanımlar:

‘Âşık dü kevünden bî-**niyâz** olur;

‘âşık cihân içinde ser-**firâz** olur. (Tulum, 2001: 188) Farsça mutarraf seciyi oluşturan kelimeler olur yardımcı fiil ile yüklem görevinde kullanılmış. Fasıla birleşik fiille kurulduğu için, Türkçe yardımcı fiil redif gibi kullanılmıştır.

-Secili kelimededen sonra ek veya kelime bulunmayan kullanımlar:

Her âteş fûrkatûn âteşi katında **serd**;

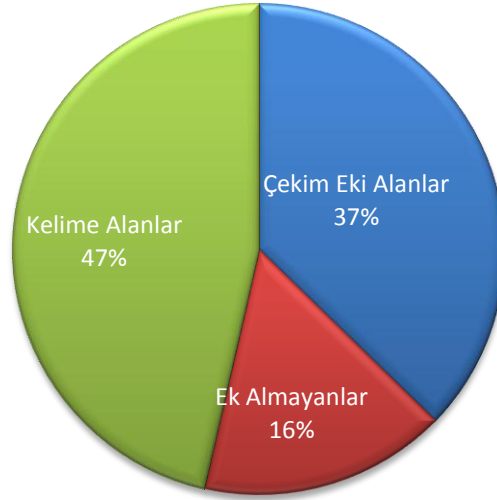
her ni‘met ki lutfuñ bile olmaya, **derd**. (Tulum, 2001: 138) Farsça secili kelimeler yine yüklem görevinde kullanılmış fakat ek almamıştır.

Kelime kökünde bulunan mutarraf secilerin kurulum sayıları ve oranları tablo ve grafik biçiminde şöyledir:

Çizelge 3.8. Farsça kelime kökünde bulunan mutarraf secilerin kurulum biçimleri

Kelime Kökünde Bulunan Mutarraf Secilerin Kurulum Biçimleri		
Çekim Eki Alanlar	Ek Almayanlar	Kelime Alanlar
339	148	422
	Toplam:	909

Farsça Kelime Kökünde Bulunan Mutarrafların Kurulum Oranları

Şekil 3.11. Farsça kelime kökünde bulunan mutarrafların oranları

Sadece kelime kökünde bulunan Farsça fasılalarda, başka bir kelime ile kullanılan fasılaların oranı % 47’dir. Bunu % 37’lik oranla secili kelimelerden sonra gelen Türkçe çekim ekleri izler. Kelime sonunda sadece ses benzerliği bulunan fasılalar ise %16’lık bir bölümü oluşturur.

Yapım eki ile oluşturulan seciler

Tazarru’-nâme’de Farsça kelimelerle kurulan 48 mutarraflar secide kökte ses birliği yokken ses birliği aynı yapım eki alan kelimeler tarafından sağlanmıştır.

“Anuñ âh-ı derd-**nâki** cigerler yakar;

bunuñ nâle-i sûz-**nâki** göklere çıkar” (Tulum, 2001: 200), fasılalarda *derd* ve *sûz* kelimeleri -nâk yapım ekini alarak secilenmiştir. Kelimelerin kökünde ses birliği bulunmamaktadır.

Biri kökte bulunan diğeri yapım eki alarak oluşturulan seciler

18 fasılada ses birliği, bir fasılada kök hâlindeki kelimede bulunan seslerin diğeri fasılada yapım ekiyle karşılanmasıyla oluşmuştur.

“‘Işk bir gevher-i tâbi-**nâk**-tür ki anuñ kânı "Kâna'llâhu ve lem yekün me‘ahû şey";
‘ışk bir çeşmesâr-ı **pâk**-tür ki anuñ menba‘ı "Ve mine'l-mâ‘i külle şey’in Hayy”” (Tulum, 2001: 199), fıkrasında birinci fasıladaki –nâk eki Farsça isimden isim yapan ve +lı, +li, anlamını veren yapım ekidir. Diğer fasıla ek almamıştır.

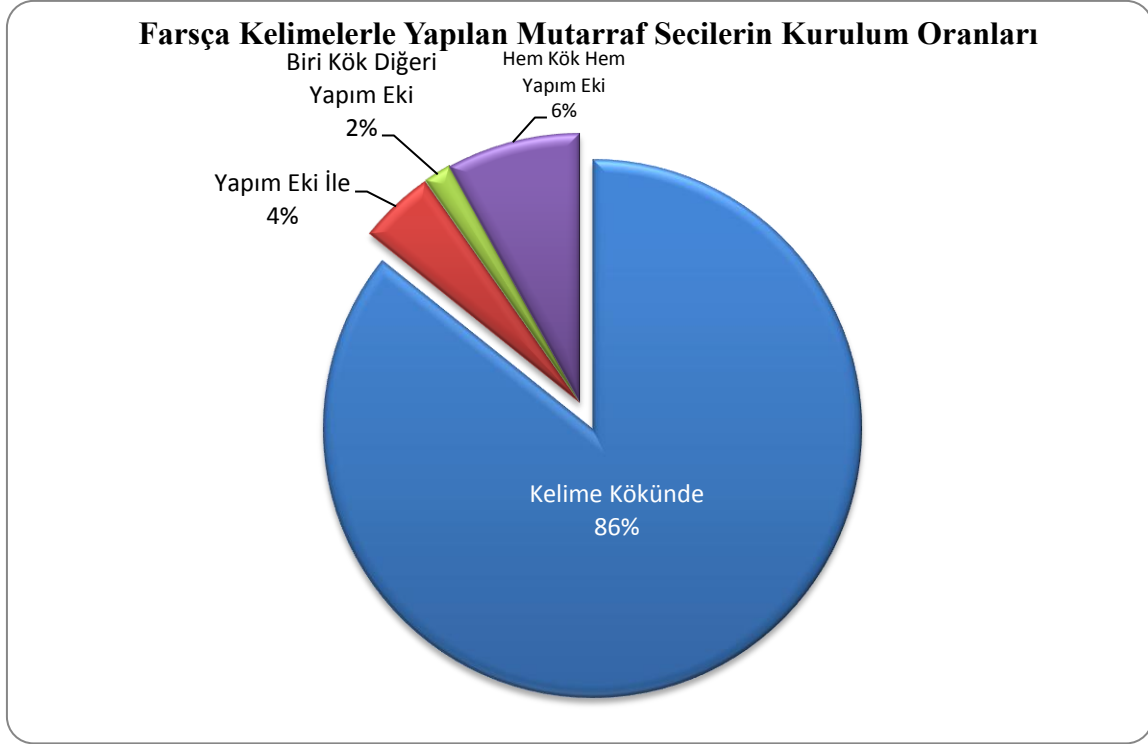
Hem kökte bulunan hem yapım eki alarak oluşturulan seciler

Bu tür kullanımlarda Farsça fasılların her ikisinde hem kökte hem de Farsça yapım ekinde ses birlikleri mevcuttur.

“Sen ‘ukûl memleketinde şâh-iken bu **kâr-gâh**-ta ne gulgule-i melek var-idi ne velevele-i felek,
ve sen ervâh ‘âleminde sultân-iken bu **bâri-gâh**-ta ne zezeme-i simâk var-idi, ne demdeme-i semek” (Tulum, 2001: 252), Y-2 yapısıyla oluşturulmuş bu fıkrada kârgâh ve bârgâh fasılları Türkçe sıfat tamlaması ile kurulmuştur. Fasılalarda *âr* sesleri seciyi oluşturmaktadır. Aynı zamanda secili kelimelere getirilen -*gâh* eki Farsça yer adı türeten isimden isim yapım ekidir. Bu ekle de ses birliği sağlanmıştır. Aşağıdaki örnekte ses birliği olan Farsça kelimelerde Türkçe yapım ekinin kullanılması gösterilmiştir:

“Nâhîd bezmüñ-içün meclis-i rûhâniyânda mutriblere **mîr-lik** ider;
‘Utârîd hükmüñ-içün dîvân-ı kazâda oturmuş, kâtib-i **sir-lik** ider” (Tulum, 2001: 253), fıkrasında sondaki fasılada kökte ses birliği bulunan Farsça kelimede, Türkçe yapım ekiyle de ses birliği sağlanmıştır.

Farsça kelimelerle kurulan mutarraf secinin oranı grafik hâlinde şöyledir:

Şekil 3.12. Farsça kelimelerdeki mutarraf secilerin oranları

Farsça kelimelerde kelime kökünde bulunan secilerde, % 86'lık oran dikkati çekmektedir. % 14'lük oran ise yapım eki alan kısmı oluşturur. Grafikte dikkati çeken nokta Farsça kelimelerde kelime kökündeki mutarraf seci oranının Türkçe kelimelere göre oldukça fazla olmasıdır. Türkçe kelimelerde bu oran % 48'di.

Arapça kelimelerle yapılan mutarraf secinin kullanım ve kurulum özellikleri

Arapça kelimelerle oluşturulan mutarraf seci 2302 fasıla ile eserde % 47'lik oranla en büyük paya sahiptir. Bu fasılalardan 1016 tanesi secili kelimedenden sonra çekim eki almıştır. Bu çekim eklerinin dağılımı ise dillere göre şöyledir: 863 fasılada Türkçe çekim ekleri, 120 fasılada Arapça kelimeler çokluk çekimleri ile³¹, 33 fasılada ise Farsça çekim ekleri kullanılmıştır. Farsça çekim ekleri çokluk bildiren eklerdir. 229 fasılada ise yapım eki kullanılmıştır. Bunlardan 24 fasılada Türkçe yapım eki kullanılmıştır. Geri kalanı ise Arapça kelimelerin sıfat yapan çekimleridir. 1057 fasılada ise herhangi bir ek kullanılmamıştır. Bu fasılların oluşumu ise şu şekildedir. 593 fasılada kelimeler

³¹ Arapça, Türkçe ve Farsça gibi eklemeli bir dil olmadığı için, Türkçe ve Farsçadaki ekler Arapçada vezinlerle çekimlenir. Diğer dillerde çekim eki ve yapım ekinin bahsedildiği yerlerde Arapça kelimelerin vezinle çekimlendiği örnekler kastedilmektedir.

kendilerinden sonra herhangi bir ek veya kelime almamıştır. 464 tanesinde ise secili kelimelerden sonra başka kelimeler bulunmaktadır.

Arapça kelimelerle kurulan mutarraflar seciler çekim eki alan, yapım eki alan ve secili kelimeden sonra ek veya kelime kullanılmayan örnekleri aşağıdaki gibidir:

“Bizüm **maksûd-umuz** zevki olana aındurmadur,
ve bizim **murâd-umuz** irâdet ehlini kındurmadur” (Tulum, 2001: 213), fıkrasında maksûd ve murâd Arapça kelimeleri Türkçe isim tamlaması ile fasıla oluşturmuştur. Fasıladaki mutarraflar seciden sonra tamlamanın iyelik eki kullanılmıştır.

“zikir **melâl+süz ola**;
teveccüh **ihtilâl+süz ola**,” (Tulum, 2001: 114), Y-1 yapısı ile oluşturulan fasılalarda ses birliği hem kelime kökü ile hem de Türkçe olumsuzluk eki +süz ile sağlanmıştır. Fasılada ayrıca kendinden sonra kelime kullanılmıştır.

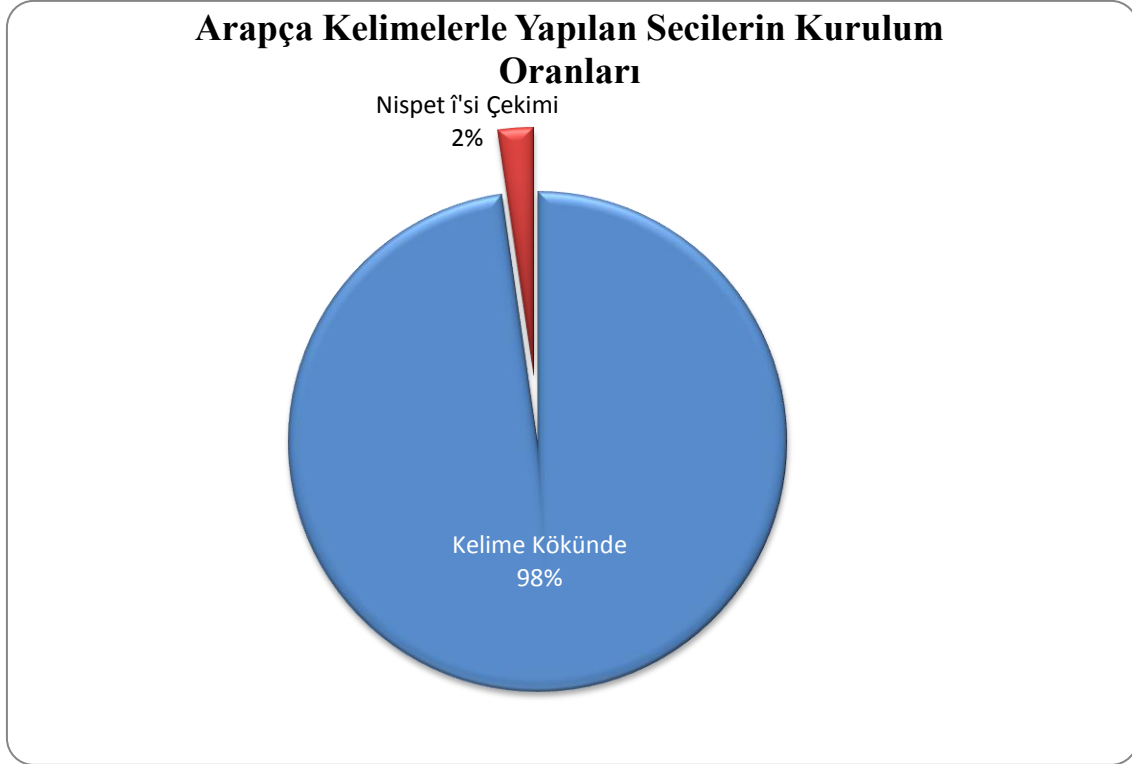
““Âşık gönli bir şehir olur, içi pür-**letâyif**;
belki bir ka‘be olur, ‘âlem anı **tâyif**” (Tulum, 2001: 215), fıkrasında Arapça kelimeler eksiz kullanılmış, kendilerinden sonra başka bir kelime kullanılmamıştır.

Arapça fasılalardaki mutarraflar secinin kullanım ve kurulum özellikleri tablo hâlinde şu şekildedir:

Çizelge 3.9. Arapça kelimelerle yapılan secilerin kullanım ve kurulum özellikleri

Arapça Kelimelerle Yapılan Secinin Kullanım ve Kurulum Özellikleri						
Çekim Eki Alan Fasılalar			Yapım Eki Alan Fasılalar		Ek Almayan Fasılalar	
Türkçe	Arapça Çekimler	Farsça	Arapça Çekimler	Türkçe	Kelime Gelen	Yalın Kullanılan
863	120	33	205	24	464	593
1016			229		1057	
					Toplam:	2302

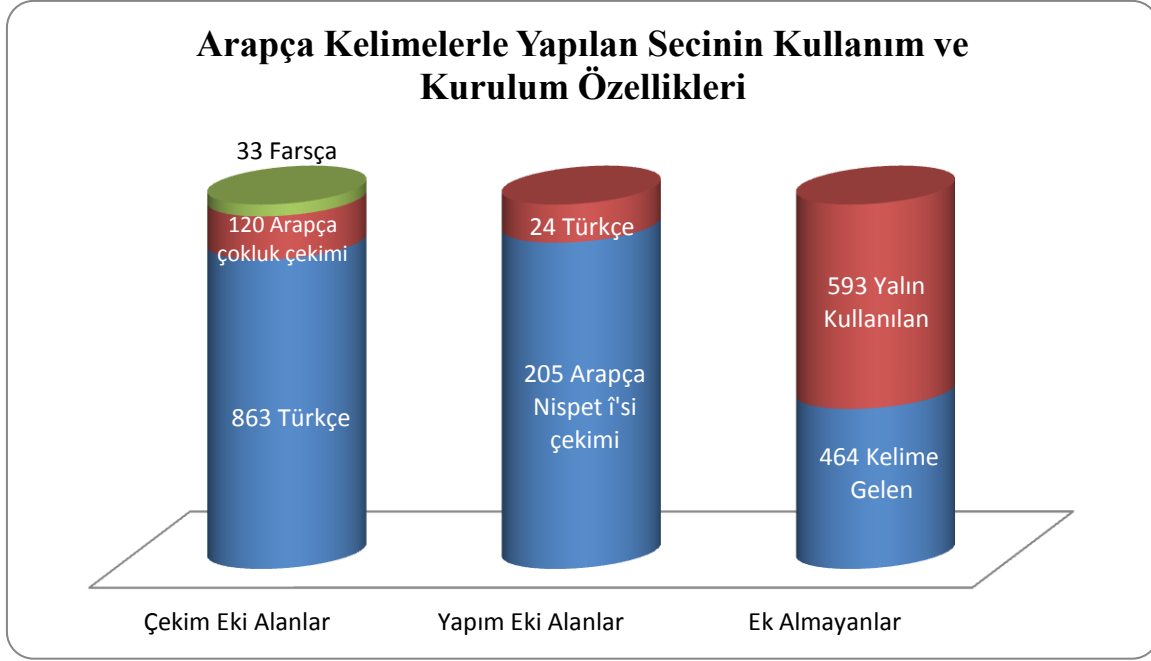
Arapça kelimelerde mutarraflar secinin oluşumunda yapım eklerine benzeyen çekimlerin çok büyük bir rol oynamadığı görülüyor. Kökte secili olan kelime sayısı çekim eki ve ek almayanlarla birlikte 2073’tür. Dağılım aşağıdaki gibidir

Şekil 3.13. Arapça kelimelerle yapılan secilerin kurulum oranları

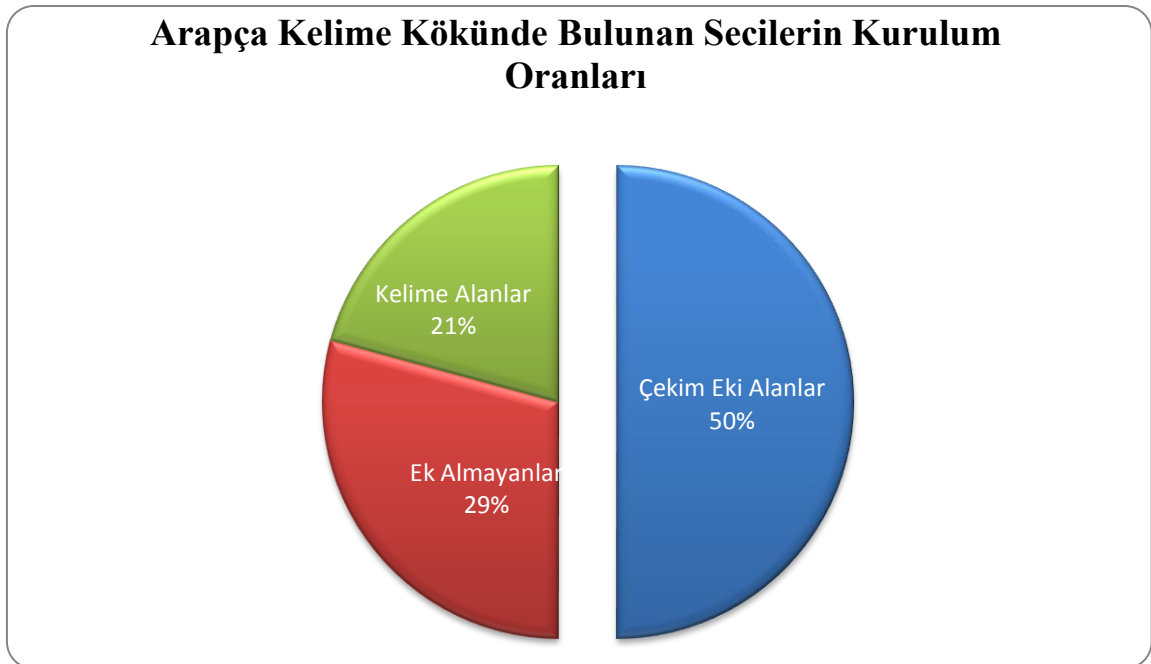
Kelime kökünde yapılan seciler, kendilerinden sonra herhangi bir ek veya kelime almayan fasılalar veya çekim eki alan fasılalar ile oluşturulmuştur. Arapça muttaraf secinin bulunduğu fasılalarda çekim ekleri çeşitlenmiştir. Türkçe ve Farsça çekim eklerinden ve Arapça çokluk çekiminden, Türkçe çekim eklerinin çeşitlendiği görülmektedir. Arapça çokluk çekimi ve Farsça çekim eki çokluk ekleridir. Türkçe çekim ekleri olarak iyelik eki, hâl ekleri, bildirme eki ve ekeylem kullanılmıştır.

Arapça ile oluşturulan muttaraf secinin kullanım ve kurulum sayıları grafik hâlinde aşağıdaki gibidir:

Şekil 3.14. Arapça kelimelerle yapılan secinin kullanım ve kurulum özellikleri

Arapça kelimelerle yapılan secilerde kelime kökündeki ses birliği % 98 oranla diğer dillerden fazladır. Yapım eki alan fasılalar % 2’lik oranı oluşturur. Ekli kullanımlarda en büyük oranı ise Türkçe çekim eklerinin aldığı görülür. Aşağıda kelime kökünde bulunan secilerin kurulum oranları yer almaktadır:

Şekil 3.15. Arapça kelime kökünde bulunan secilerin kurulum oranları

Arapça-Farsça kelimelerle kurulan mutarraf secinin kurulum özellikleri

Mutarraf seci ile ilgili bir diğer nokta da Arapça-Farsça kelimelerle kurulan fasılalardaki kullanım ve özelliklerdir. 592 fasılda, fasılalardan bir tanesi Arapça diğeri Farsça kelimelerle seci oluşturulmuştur. Bu secili kelimelerin 199'unda kelimelerden sonra ek kullanılmıştır. Bu eklerin 156'sı Türkçe çekim eki geri kalanı Farsça yapım ve çekim eklerinden oluşmaktadır. 129 fasılda kelime kendisinden sonra ek veya kelime almamıştır. 264 fasılda ise secili kelimedden sonra başka bir kelime kullanılmıştır.

Mutarraf seci ile ilgili bilgileri değerlendirecek olursak, Tazarru'-nâme'de muttaraf seci % 16 ile Türkçe, % 21 ile Farsça, % 47'lik oranla ise Arapça kelimelerde kullanılmıştır. Bu oranlarda muttaraf secinin en fazla kullanımı kelime kökünde görülmektedir. Kelime kökündeki ses birliği Türkçe kelimelerde % 49 oranla diğer iki dilden daha azdır. Bu durum Türkçe kelimelerle kurulan fasılalarda yapım eklerinin daha fazla kullanılması ile ilgilidir. Türkçe kelimeler, % 51'lik oranla yapım ekleri ile kurulmuş fasılalardan oluşmaktadır. Bu durum araştırmamızı eklerle kurulan fasılaların, özellikle yapım eklerinin secili olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi konusunda yönlendirdi. Farsça kelimelerde % 86 ve Arapça kelimelerde % 98'lik oranla kelime kökünde kullanılan seciler vardır. Kelime kökünde kullanılan seciler de kendi içinde herhangi bir ek veya kelime alıp almaması, çekim eki alması veya kelime alması yönünden değerlendirildi. Bu değerlendirmeyi yapmamızdaki amaç seci ile ilgili belagat kitapları veya daha sonra yazılan edebiyat terimleri kitaplarındaki “seciden sonra redif benzeri ek veya kelime kullanılması” görüşünün tutarlı olup olmadığını ortaya koymaktı. İsmail Ankaravî'nin (1284: 186) mütevâzin seciyi anlatırken yaptığı tanım konumuzu aydınlatması bakımından önemlidir. Ona göre mensur eserde seci şiirde kafiye gibi olduğundan, mütevâzin seciyi oluşturan kısımlar şiirde kullanılsaydı kafiye oluşturamaz³². Bu açıklamaya uygun olarak seciyi nesirdeki kafiye olarak kabul edenler (Ahmed Cevdet Paşa, 1299: 175; Saraç, 2000: 225; Çöğenli vd. : 156; Tâhirü'l-Mevlevî, 1973: 131-132; Diriöz, 1980: 255) revî harfinden sonra gelen ek veya kelimeleri redif olarak gösterip nesirde tekrar edilen bu bölümlerin seci oluşturmadığını ileri sürerler. Buna göre “seci kelimenin kökündeki asli harflerdir, ekler seciyi oluşturmazlar” (Yıldız, 2004). Bu bilgilerden hareketle

³² ...bu nev' kelâm seci'den hâricdür. Zîrâ kelâm-ı mensûrda sec', nazmda kâfiye hükmindedür ve bu kısım eğer kelâm-ı mevzûnda vâki' oldıysa kâfiye dimezler. Pes bu sec'iden hâric olur.

Tazarru'nâme'deki secili kısımlar oluşumlarına göre de incelendi. Secili kelimeler, çekim ekli kullanılması, ek alması veya secili kelimedenden sonra başka bir kelime alması yönüyle ele alındı. Buna göre kelime kökünde secili kelimedenden sonra çekim ekinin kullanımı, Türkçe kelimelerde % 86, Farsça kelimelerde % 37, Arapça kelimelerde % 50 oranındadır. Secili kelimedenden sonra başka bir kelime kullanımı Türkçe kelimelerde % 4, Farsça kelimelerde % 47, Arapça kelimelerde % 21 oranındadır. Eksiz kullanılan veya kendinden sonra kelime kullanılmayanlar Türkçe % 4, Farsça % 16, Arapça % 29 oranındadır. Bu oranlamalara göre fasılalarda redif benzeri ek veya kelime kullanımı ikisi birden düşünüldüğünde Türkçe kelimelerde % 90, Farsça kelimelerde % 84, Arapça kelimelerde ise % 71 oranındadır. Bu oranların dışında kalanlar ise herhangi bir ek veya kelime almayan fasılalardır. Verilere göre ses birliği bulunan kelimedenden sonra herhangi bir ek veya kelime almayan fasılalar, diğerlerine göre daha az oranda kullanılsa da, bunlarla da seci yapıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarda kelimenin sonundaki seslerde birlik bulunur. Bu ses uyumundan sonra herhangi bir ek veya kelime yoktur.

Tazarru'-nâme'de kelime kökündeki mutarraf secinin dışında, yapım eki alan mutarraf seciler de değerlendirildi. Buna göre: Türkçe % 51, Farsça % 12 oranında yapım eki almıştır. Arapça fasılalar sıfat yapan nispet î'si çekimi ile % 2 oranındadır. Türkçe kelimelerde kelime kökünde yapılan seciden daha fazla, yapım eki ile oluşturulan secilerin bulunması, Türkçe kelimelere odaklanmamızı sağladı. Bu yüzden özellikle Türkçe yapım eki alan kelimeleri eklerin seci olup olmaması konusunda değerlendirirken, yapım ekinin kullanım özelliğinden dolayı ayrı bir biçimde ele alınması gerektiği sonucuna varıldı. Ayrıca eserde 10 220 fasıladan 2889'unda kelimelerin kökünde herhangi bir ses birliği bulunmamaktadır. Ses birlikleri fasıladaki kelimelere getirilen Türkçe çekim ekleri ile sağlanmıştır. Bu eklerin Tazarru'-nâme'de kullanılan mutarraf seci dışındaki diğer seci çeşitlerinden fazla olması ve % 28'lik oranda bulunması Türkçe eklerin seci olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusunda çalışmamızı yönlendirdi. Bu kullanımlar “seci kelimenin kökündeki aslî harflerdeki ses uyumudur, ekler seciyi oluşturmaz” görüşüne uymamaktadır. Özellikle Türkçe kelimelerde ekli kullanımların ses uyumunu sağlaması, Türk edebiyatına özgü seci kullanımlarının olabileceğini fikrini doğurmaktadır.

Türkçe eklerin seci oluşturması ile ilgili veriler, Fasılalarda Türkçe Eklerin Kullanımı Üzerine³³ başlığı altında değerlendirilip bir karara varılacaktır.

3.3.3.3.2. Mütevâzî seci (sec-i mütevâzî) ve kullanım özellikleri

Mütevâzî seci hem ses birliği hem de vezin birliği ile oluşturulan secilerdir. Vezin birliği olduğu için bu tür seciler sadece Arapça kelimelerde görölmektedir. Tazzaru'nâme'de 2113 fasılada, % 21 oranında mütevâzî seci kullanılmıştır. Mütevâzî secinin kullanım özellikleri aşağıdaki gibidir:

- Mütevâzî seciler kendilerinden sonra çekim eki almışlardır:

“İlm-i **kadîmi** küllîye vü cüz'îye muhît;

lutf-ı '**amîmi** mürekkebe vü basîte basît” (Tulum, 2001: 32), Y-2 yapısındaki fıkrada baştaki fasılları oluşturan *kadîm*, '*amîm* kelimeleri 3. tekil iyelik ekini alarak kullanılmışlardır. Eserde seciden sonra Türkçe çekim eki alan fasıla sayısı 694'tür. Çok az olmakla birlikte Farsça çekim eki ve Arapça çokluk çekimiyle kurulan fasıllar da vardır. Bunların sayısı 47'dir.

- Mütevâzî secilerde kelime kökündeki ses birliğinden sonra, başka kelime kullanılmıştır. Bu kullanımların büyük çoğunluğu Türkçe birleşik fiillerle oluşturulan söz grubundaki Türkçe yardımcı fiillerdir

“İlâhî! Bizi erbâb-ı kulûb-ile **enîs** it.

İlâhî! Bizi göñül erlerîle **celîs** it” (Tulum, 2001: 174), fasıllardaki kelimeler *etmek* yardımcı fiili ile kullanılmıştır. Bu tür kullanımların sayısı 643'tür.

- Kelime kökündeki seciler hiçbir ek veya başka kelime almadan kullanılmıştır:

“Metîn'dür, metni **muhkem**;

Hakîm'dür, hükmi **mübrem**” (Tulum, 2001: 33), fıkrasında mütevâzî seci oluşturan fasıllar cümleinin sonunda yüklem olarak kullanılmıştır. Secili kelimeler ek ve kendilerinden sonra başka bir kelime almadan kullanılmıştır. Bu tür kullanımların sayısı 682'dir.

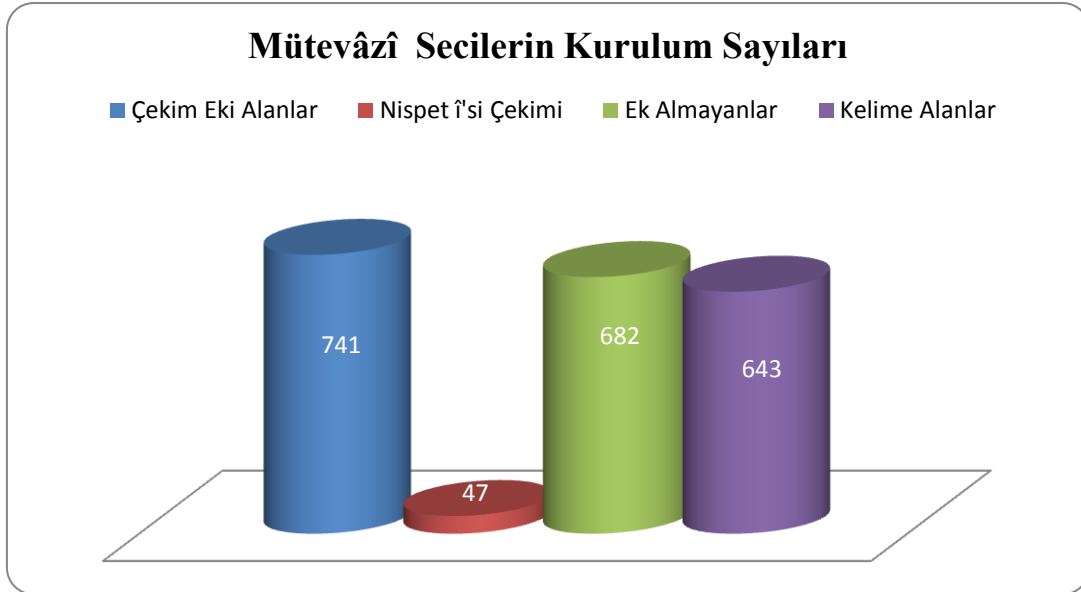
³³ Bkz. s.136.

Tazarru'-nâme'de mütevâzî secide 47 fasılada nispet î'si çekimi görülmektedir. Sec-i mütevâzî'nin kurulum özelliklerinin sayısı ve oranı aşağıdaki gibidir:

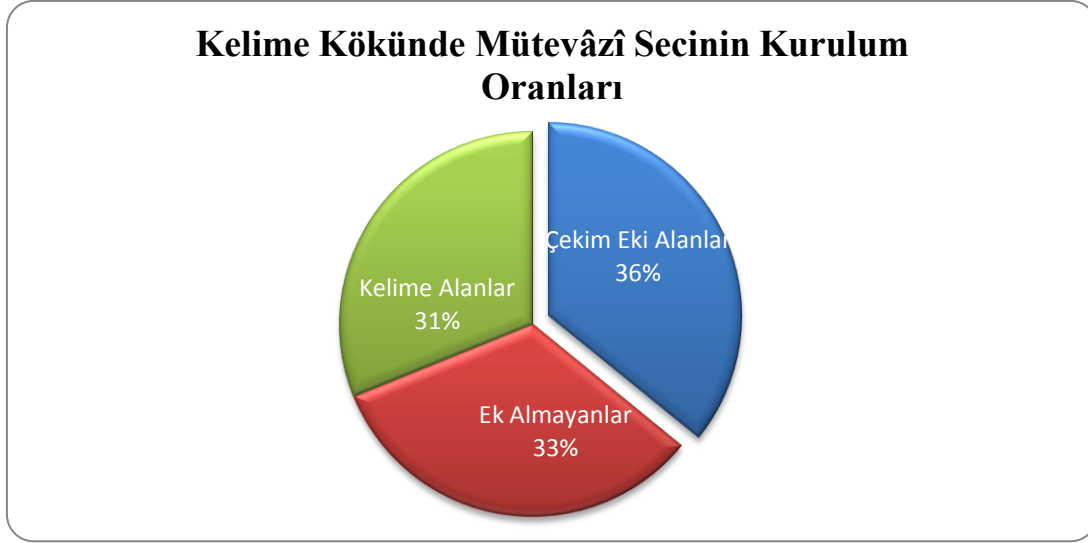
Çizelge 3.10. Mütevâzî secinin kullanım ve kurulum sayıları

Mütevâzî Secinin Kullanım ve Kurulum Sayısı			
Çekim Eki Alanlar	Nispet î'si çekimi	Ek Almayanlar	Kelime Alanlar
741	47	682	643
			Toplam
			2113

Mütevâzî secilerde yapım ekli kullanımlar çok azdır. Mutarraf secide, Arapça kelimelerle oluşturulan bölümlerde de yapım eki kullanım oranının % 2 olması Arapça kelimelerde yapım ekinin karşılığı olan nispet î'si çekimiyle yapılan ses benzerliklerinin az olduğunu göstermektedir. Geriye kalan fasılalarda kelime kökünde ses birliği bulunmaktadır.

Şekil 3.16. Tazarru'-nâme'de kullanılan mütevâzî seci

Şekil 3.17. Kelime kökünde bulunan mütevâzî secinin oranı

Mütevâzî secide kökte ses birliği olan kelimelerde en yüksek oranı çekim eki ile kurulan fasılalar oluşturmalarına rağmen diğer şekillerle arasındaki fark yüksek değildir.

3.3.3.3.3. Murassa secinin kurulum ve kullanım özellikleri

Araştırmalarımız neticesinde Tazzaru'nâme'nin simetrik yapısı ile murassa secinin karıştırıldığı tespit edildi. Murassa seci, fıkralardaki kelimelerin hepsinin veya bir kısmının hem ses hem de vezin bakımından ortak olması demektir. Belagat kitaplarında murassa seci yerine *tarsi* veya *mümâsele* kelimeleri de kullanılmıştır. Kitapların pek çoğunda murassa seci oluşturulabilmesi için fıkralardaki kelimelerin sayısının ne kadar olması gerektiği verilmiştir. Kelime sayısı verilmeyen kısımlarda ise örneklerden yola çıkılarak kelime sayısı belirlenebilir. İncelemelerimiz sonucunda bir fıkranın murassa seci kabul edilebilmesi için kelime sayısı verilmeyen örnekler ile diğer belagat kitaplarında kelime sayısı verilen tanımlar arasında herhangi bir farklılığın olmadığı görüldü. Murassa secide vezin şartı arandığı için ve vezin Arapça kelimelerde olduğu için, fasılalar Arapça kelimelerden oluşmalıdır. Hatîb el-Kazvinî (tarihsiz: 158), murassa seciyi mümâsele olarak adlandırmış. “Fıkrayı oluşturan bir fasıladaki kelimelerin tamamı veya çoğu vezinde diğer fasıladaki karşılığının benzeri olursa...” açıklamasından sonra Saffât suresi 117-118. ayetlerini örnek vermiştir. Buna göre: *Ve âteynâ humel kitâbel mustebîn(mustebîne).* / *Ve*

hedeynâ humes sırâtal mustekîm(mustekîme)³⁴. Ahmed Hamdi (2013: 331) Kazvîni'nin tanımını geliştirerek: “Birbiriyle secilenmiş iki fıkranın (fasılanın) ya bütün ya da çoğu kelimelerinin vezin, harf sayısı ve harf-i revide birbirine uygun olmasıdır.” tanımı yapar. Ve şu örneği verir:

Zübdetü 'l-emâsil v'el-akrân ve umdetü 'l-ekâbir ve'l-a'yân
Ârif-i rumûz-ı deâyık vâkıf-ı künûz-ı hakâyık

Örnek incelendiğinde en az üç kelimenin birbirleriyle ses ve vezin uyumu içinde olduğu görülür. Murassa secinin açıklandığı sayı verilmeyen diğer belagat kitaplarında (Ahmed Cevdet Paşa, 1299: 176; Mehmet Rifat, 1309: 327; Aytekin, 2006: 216; Tekdemir, 2012: 70; Aydoğan, 2007: 454) verilen örneklerde de en az üç Arapça kelime kullanılmıştır. Murassa seciyi tarif eden belagat kitaplarının bir kısmında (Köprülü, 1330: 307; Ahmed Reşîd Rey, 1328: 123; Mehmed Celâl, 1312: 140; Süleyman Fehmi, 1328: 356; Recâizâde Mahmud Ekrem 1299: 355) “en az iki veya ikiden ziyâde” ibareleri görülür. Bunlardan Menemenli-zâde Tahir'in (1314 : 134) tarifi şu şekildedir: “Bir cümle veya mısra'nın evâhirinde bulunan kelimâtın ikiden ziyâdesi diğer cümle veya mısrada mukâbilleri bulunan kelimelerle mevzûn ve mukaffâ olmaktır ki...” Bu açıklamalara göre murassa secinin olabilmesi için bir fasıladaki üç Arapça kelimenin, diğer fasıladaki kelimelerle sayı, vezin ve ses bakımından denk olması gerekir. Köprülü'nün (1330: 307) murassa seciyi açıklarken Tazarrû'-nâme'den verdiği örnek açıklamamızı destekler niteliktedir:

“Sen ol mevcûdsun ki gül-i ruhsârı **ekmâm-ı erhâmda takdîrûnle** peydâ ellersin !

Sen ol mübdisin ki ruhsâr-ı gülü **erhâm-ı ekmâmda tedbîrinle** hüveydâ eylersin. (Sinân Paşa)”

Yalnız Tazarrû'-nâme'de söz simetrisini sağlayan en önemli unsur olan ikili simetrik yapıların kullanımı yüzünden, murassa seci ile simetrik yapı arasında karışıklık oluşmaktadır. Eserde ikili simetrik yapılarla oluşturulmuş fıkralar, murassa seci ile karıştırılabilir.

Neylerem	ol sırrı ki	esrârı yok
Neylerem	ol rûhı ki	envârı yok

(Tulum, 2001: 107)

³⁴ hem kendilerine o belli kitabı (tevrâtı) verdik ve kendilerini doğru yola çıkardık. Saffat 117-118.

Örneğinde simetrik olan Y-1 yapısında *esrâr* ve *envâr* sözcüklerinde ses ve vezin uygunluğu olduğu için mütevâzî seci vardır. Ancak simetriden kaynaklanan fıkra yapısı diğer kelimelerde ses ve vezin uygunluğu olmamasına rağmen murassa seci imajını uyandırmaktadır. Bu kullanımlar belagat kitaplarındaki tarsiyi hatırlatmaktadır. “Tarsi aynı cümle yapısına sahip iki ifadede geçen kelimelerin tamamının veya bir kısmının yapı (vezin) ve ses benzerliği bakımından birbirine uygun düşürmeye denir. Paralelizme (koşutluk) benzer, ondan farkı paralelizimde kelimeler arasında ahenk aranmaz tarsi de ise aranır” (Coşkun 2007: 239).

Sabr	urulup	biñ pâre	olmuş
fikr	kovulup	âvâre	olmuş.

(Tulum, 2001: 132)

Bu örnekte kelimeler arasında ses benzerliği olmasına rağmen vezin yönünden ortaklık bulunmamaktadır. Ama cümleleri oluşturan ibareler ve fasılalardaki kelimeler tamamıyla simetrik. Cümlenin başındaki sabr ve fikr kelimelerinde vezin ortaklığı olmayıp ses ortaklığı olduğu için mutarraf seci vardır. *Urulup* ve *kovulup* zarf-fiillerinde kökte ses benzerliği görülmeyp eklerde ses uyumu vardır. *Pâre* ve *âvâre* sözcüğü Farsça olduğu için mutarraf seciye örnektir. Bu örnekleri artırmak mümkündür. Belagat kitaplarındaki murassa seci ile ilgili açıklamalardan ve örneklerden çıkardığımız sonuca göre Tazarru’-nâme’de geçen ikili simetrik yapılarda üç Arapça sözcüğün vezin, kelime ve ses denkliği olmadığı durumları murassa seci olarak ifade etmedik. Murassa seciye benzeyen bu denklikler, Tazarru’-nâme’nin simetrik yapısından kaynaklanmaktadır. Buna göre Tazarru’-nâme’de 66 murassa seci kullanılmıştır.

Murassa secide dikkati çeken bir nokta da belagat kitaplarında seciyi tarif ederken söylenen fasıla sonu tanımına uyulmamasıdır. Yani murassa secide Arapça kelimeler, söz grubu içinde yer alsalar bile bunlar da seci olarak değerlendirilmiştir.

“*Hakkâniyyet nâm-ı celiline* müsta’id olan savlet ü ricatinde tevfik-i rabbânî ... *nefsâniyyet kâm-ı rezîline* müstenid olan hıffet ü şiddetinde kahr-ı âsumânî karînin olur (Abdülhak Hamid)” (Recâizâde Mahmud Ekrem, 1299: 360) Türkçe tamlama ile oluşturulan fasılalardaki her kelime diğeriyle secilenmiştir. Böylece tamlama içindeki kelimeler de seci oluşturmuştur.

Tamlama içindeki kelimelerin seci oluşturmaya Tazarru’-nâme’den şu örnek verilebilir:

ser-i ‘ârifân-ı dekâyik-i rümûz-ı ülûhiyyet,
ve server-i kâşifân-ı hakâyik-ı esrâr-ı Rübûbiyyet (Tulum, 2001: 274) Farsça tamlama ile kurulan murassa secide koyu yazılan kelimeler, tamlama içinde seci oluşturmuştur.

3.3.3.3.4. Mütevâzin secinin (sec’-i mütevâzin) kurulum ve kullanım özellikleri

Arapça kelimelerde ses birliği olmayıp sadece vezin birliği ile yapılan secilerdir. Tazarru’-nâme’de 228 fasıla ile % 2’lik bölümü oluşturur. Mütevâzin secide 126 fasıla Türkçe çekim ekleri ile oluşturulmuştur. Çekim ekli kullanımların çoğunluğu Allah’ın isimleri ve sıfatlarını bildiren kelimelerdir.

“**Mukaddim’dür** öñ geçeni;

Mu’ahhirdür soñ kalanı” (Tulum, 2001: 34), fasıllarındaki kelimelerde sadece vezin birliği vardır.

70 fasılada secili kelimelerden sonra başka bir kelime kullanılmıştır:

“Hezâr hezâr **tâlib** var ki... ve hezâr hezâr ‘**âşık** var ki...” (Tulum, 2001: 96), fıkrasında secili fasılalardan sonra kelime vardır.

32 fasıla ise kendinden sonra herhangi bir ek veya kelime almamıştır. Sec-i mütevâzinin kullanım ve kurulum sayısı ve oranı aşağıdaki gibidir:

Çizelge 3.11. Mütevâzin secinin kullanım ve kurulum sayıları

Mütevâzin Secinin Kullanım ve Kurulum Sayısı		
Çekim Eki Alanlar	Kelime Alanlar	Ek Almayanlar
126	70	32
		Toplam: 228

Şekil 3.18. Mütevâzin secinin kurulum oranları

Mütevâzin secide, diğer seci çeşitlerinde görüldüğü gibi grafikte yüzdeleri verilen oranlarda fasılaların çekim eki alan, ek almayan ve kelime alan kullanımları mevcuttur.

3.3.3.4. Fasılalarda Türkçe Eklerin Kullanımı Üzerine

Belagat kitaplarında, Türkçe kelimelerle yapılan secide revî harfinden sonra özellikle çekim eki alan kelimeler örnek verilmiştir. Bu kullanımlar Arapça ve Farsça secili kelimelerden sonra redifî hatırlatan ek veya kelime olan fasılalarla uyum içindedir. Bununla birlikte belagat kitaplarında kelime kökünde ses benzerliği olmadan sadece eklerdeki ses benzerliğinin seci sayılıp sayılmadığı ile ilgili bir örneğe rastlanmamaktadır. Tazarru'-nâme'de klasik fasıla tanımına uygun olmayan % 28'lik bir oran ile kelime kökünde ses uyumu olmayıp ses uyumunun çekim ekleri ile sağlandığı 2889 fasıla bulunmaktadır. Ayrıca, Tazarru'-nâme'de “Seci ve Çeşitleri” bölümünde örnekleri verilen yapım ekleri ile sağlanan ses uyumları da vardır. Bu uyumların seci olarak değerlendirilip değerlendirilmeyeceği bu bölümde tartışılacaktır.

Bazı belagatçiler seciyi nesirdeki kafiye olarak görürler (Ahmed Cevdet Paşa, 1299: 175; Köprülü, 1330: 332; Saraç, 2000: 225; Çöğenli vd., tarihsiz: 156; Olgun, 1994: 131-132; Diriöz, 1980: 255). Bunlar, revî harfinden sonra gelen ek veya kelimeleri redif olarak kabul

edip nesirde tekrar edilen bu bölümlerin seci oluşturmadağını ileri sürerler. Onlara göre seci kelimenin kökündeki asli harflerle oluşturulur, ekler seciyi oluşturmazlar. Belagat kitaplarında Türkçe kelimelerle yapılan örnekler de bu açıklamayı destekleyecek biçimde verilmiştir. Ahmed Cevdet Paşa'nın (1299: 175) Kısâs-ı Enbiyâ'dan aldığı "Gürûh-ı müşrikîn bir hamlede ehl-i İslâm'ı bitürmek üzere Medîne-i münevvere üzerine **yüridi**, halkı hav u dehşet **büridi**" fıkrasındaki yüridi ve büridi kelimelerindeki seciden sonra -di kip eki kullanılmıştır. Fuat Köprülü'nün (1330: 332) Fuzulî'nin Şikâyet-nâme'sinden aldığı "Her âyîne mülk-i melekûtdan münfek **olmaz**, ve hasâ'is-i mülkden behremend olmayan serâ'ir-i melekûta dest-res **bulmaz**." örnekte Türkçe kelimelerde, -maz ekinden önce seci kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de bunu örneklendirecek kullanımlar şu şekildedir:

"Dü kevünden geçmeyince seni **göremez**; iki cihânı salmayınca saña **iremez**." (Tulum, 2001: 72). "diledüñ ki hazîne-i in'âm ü sehâ **açılıp** ve ebr-i îcâd ü rahmet **saçılıp**" (Tulum, 2001: 43). "inince kaç kerre **döner**, ve kankı yüzi üzerine yire **iner**; ol yirde kurur **gider** mi,veyâ bir hayvân anı **yudar** mı;" (Tulum: 2001: 47). Bütün bu örneklerde sec-i mutarraf olan kelimelerin revî harflerinden sonra ek kullanılmıştır.

Belagat kitaplarında seci olarak kabul etmediği; ama seci kullanılarak yazılan eserlerde rastladığımız kelime kökünde ses benzerliği olmayıp eklerle bu benzerliğin sağlandığı örnekler de vardır. Tazarru'-nâme'den alınan son örneği takip eden cümle şu şekildedir: "ol hayvân anda mı **gel**-se gerek, ve yâhud ol aña mı **var**-sa gerek;" (Tulum, 2001: 47). Gel- ve var- fiillerinin kökünde ses benzerliği olmadığından -se ekiyle ses benzerliğinin sağlanmış olduğu görülüyor. Burada ilginç olan nokta metnin akışı içerisinde kendinden önceki cümlelerin yüklemelerinin secili kullanılırken, bu örnekte ses birliğinin sadece eklerle sağlanmasıdır. "Böyle diyü günüm **geç**-ti; uş uş diyü 'ömür **git**-ti." (Tulum, 2001: 108). Bu kullanımda da fiil köklerinde ses benzerliği bulunmamaktadır.

Tazarru'-nâme'den alınan şu örnekte ise kökte ses benzerliği olmayan kelimelerin aynı yapım eklerini alarak ses birliği sağladığı görülmektedir: **Î gözsüzleri** bînâ iden / **î dilsüzleri** gûyâ iden (Tulum, 2001: 114) örneğinde *göz* ve *dil* kelimelerinde ses birliği yokken, +sız isimden isim yapım eki alarak ses benzerliği oluşturulmuştur. Tazarru'-nâme'de bu tür örneklere sıklıkla rastlanmaktadır. Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de bu tür kullanımlara rastlandığı için eklerin ses benzerliği oluşturacak biçimde kullanılması, Paşa'nın üslup özelliği olduğunu düşündürmektedir.

3.3.3.4.1..Yapım eklerinin fasılalarda kullanım ve kurulum özellikleri

Seci ve çeşitlerinin incelendiği bölümde eklerin kullanımı ile ilgili ayrıntılı bilgi verildiğinden burada örnekler üzerinden eklerin secili sayılıp sayılmaması gerektiği tartışılacaktır. Eklerin fasılalarda kullanımı ile ilgili karar verirken yapım eki ve çekim ekinin ayrı ayrı ele alınması gerektiğini düşünüyoruz³⁵. Bunda her iki ekin dildeki işlevinin farklı olması yanında, Tazarru'-nâme'deki kullanım ve kurulum çeşitlikleri de etken olmuştur. Eserde en çok kullanılan Türkçe yapım ekleri Mutarrafi seci bölümündedir. Tazarru'-nâme'de 783 Türkçe kelimede mutarrafi seci kullanılmıştır. Bunların 376'sı kelime kökünde ses birliği olmayan, ses uyumlarının sadece yapım ekleri ile sağlandığı fasıllar oluşturmaktadır. % 51'lik bir orana karşılık gelen bu fasıllar, belagat kitaplarında örneği olmayan kullanımlardır. Bu kullanımlar, sadece Türkçe kelimelerle kurulan fasılalarda değil, Arapça ve Farsça kelimelerle kurulan fasılalarda da görülmektedir. Yapım eki alan Türkçe kelimelerin konumuzu aydınlatması bakımından ayırt edici özelliği fazla olduğundan, bu bölümde bu örneklere ağırlık verildi. Yeri geldiğinde diğer dillerden de örnekler alıntılandı. Ayrıca ekli kullanımların Sinân Paşa'nın üslup özelliği olduğunu vurgulamak amacıyla, diğer iki eserinden de örneklere yer verildi.

Tazarru'-nâme'de, fasılalardaki yapım ekleri değişik özelliklerle kullanılmıştır. Eserde fasılalardaki ses benzerliği yapım ekleriyle şu şekillerde sağlanmıştır:

Kökte ses benzerliği olmayan kelimelere yapım eki getirilmesiyle

Bu kullanımlarda fasılayı oluşturan kelimelerin kökünde herhangi bir ses birliği söz konusu değildir. Ses uyumunu sağlayan fasıllara getirilen yapım ekleridir:

“ilmüñde **ko** + **n+ul** + **mıştur** ki: "ve ya'lemu mâ fî'l-berri ve'l-bahr";

kitâbuñda **yaz** + **ı** + **l** + **mıştur** ki: "ve mâ teskutu min varakatin illâ ya'lemuhâ ve lâ habbetin fî zulümâtî'l-arzı ve lâ ratbin ve lâ yâbisin illâ fî kitâbin mübîn".” (Tulum, 2001: 47) fasıllarında koyu yazılan yerlerde ses benzerliği kelime kökünde değildir. *Konulmuştur* kelimesi kökü olan *ko-* ile *yazılmıştur* kelimesinin kökü olan *yaz-* arasında ses benzerliği olmamasına rağmen yapım eki almış kısımlarla gövde hâline getirilen *konul-* ve *yazıl-* kelimelerinde ses birliği sağlanmıştır.

³⁵ Bkz. Türkçe kelimelerle yapılan mutarrafi secinin kullanım ve kurulum özellikleri, s.113-119.

“şeyh diyene ir +**iş+ici**,
 döst diyene yit +**iş+ici**;
 bilmeyene bil +**dür+ici**,
 görmeyene gör +**dür+ici**;
 tatmayanı toy +**dur+ıcı**,

içmeyen kan +**dur+ıcı**,” (Tulum, 2001: 291) Tazarru’-nâme’nin Arz-ı Tazarru’ u Niyâz bölümünden alınan fasılları oluşturan kelimelerin kökü fiildir. Fiilerin kökünde herhangi bir ses uyumu yokken ses birliği bu köklere getirilen yapım ekleri sayesinde sağlanmıştır. Birinci fıkrada *ir-*, *yit-* köküne önce +*iş* fiilden fiil yapım eki daha sonra +*ıcı* fiilden isim yapım eki getirilmiş, diğer iki fıkraya fiil köklerine önce +*dur* ettirgenlik çatı eki daha sonra +*ıcı* fiilden isim yapım eki getirilmiştir.

Sinân Paşa’nın diğer iki Türkçe eserinden alıntılanan örneklerde de kök hâlinde iken ses birliği olmayan kelimeler, yapım ekleri ile aynı sesleri almışlardır:

“Var zâhid ol, dünyadan nazarı **gid+er**

Kâni ol, gönülden ihtiyacı **çık+ar**” (Naskali, 1987:52), Tezkiretü’l-Evliyâ’dan alıntılanan örnekte *git-/çık-* fiillerine getirilen +*ar* fiilden fiil yapım eki ile ses birliği sağlanmıştır.

“Peygamberün ilminden gayet kemâle ir+**iş-ür**

Şöyle ki anun âsâsında tamam tasarruf mertebesine yit+**iş-ür**” (Naskali, 1987: 150), örneğinde fiiller +*iş* işteşlik ekini alarak ses birliğini sağlamıştır.

Ma’ârif-nâme’den alınan örnekte de aynı kullanım mevcuttur:

“Onun çaresi budur ki nefes-i esefle tedârik **kıl+ın-a**

Ki cenûp şemâle dönüp o sehâp **para+lan-a**” (Tulum, 2013: 308), koyu yazılan yerlerde farklı yapım ekleri aynı sesleri karşılaştırmıştır. *Kıl-* fiiline fiil yapım eki +*ın*, *para* ismine ise fiilden isim yapım eki +*lan* getirilerek ses birliği oluşturulmuştur.

- Bu kullanımın başka bir çeşidi de farklı yapım eklerinin aynı seslere karşılık gelmeleridir:

“Îlâhî! ‘Işk câmin **tol + u** sun.

İlâhî! Gurûr şarâbın **su + lu** sun.” (Tulum, 2001: 155) tol- fiiline getirilen fiilden isim yapım eki +u ile *su* isim köküne getirilen sıfat yapım eki +lu kullanılarak birinci fasılada kelimenin kökünde ve yapım ekinde bulunan aynı ses karşılanmıştır.

“bir ehadüñ zehresi yok ki, aña bir çevgân **il + dür- e**; bir kimsenenüñ tâkatı yok ki, anı bir lahza **tur + gur + a**.” (Tulum, 2001: 69) fıkralarında *il-* ve *tur-* fasılları sırasıyla + dür ve + gur fiilden fiil yapım eki ve almıştır. Ekler farklı olmasına rağmen “ur” sesleriyle ses uyumu sağlanmıştır. Sapma olarak adlandırılan bu kullanımlar, yazarın yapım eklerini kullanmak konusundaki niyetini göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü metinde ses birliği sağlamak için farklı yapım ekleri de olsa aynı sesi karşılamak için fasılalarda denk getirilmiştir. Bu da yazarın yapım eklerini ses birliği sağlamak için gösterdiği çabayı ifade eder. Buraya kadar olan örneklerde ses uyumlarının yapım ekleriyle sağlanmaları, bu kullanımların kelimenin kökünde bulunan ses birliklerine yaklaştırmıştır.

Bu çabayı gösteren ilginç örneklerden bir tanesi eklerde bulunan sesin diğer kelimedeki herhangi bir sesle uyum içinde kullanılmasıdır:

“Habîr'dür her gizlû sırrı;

Hasîb'dür her hayr **ü** şerri” (Tulum, 2001: 33), örneğinde Farsça atıf vavı +lü yapım ekindeki son ses ile birlikte kullanılmış.

“Pes kendü kalur **yaluñuz**, bir karañulıkta belür**süz**” (Tulum, 2001: 125), fıkrasında *yalunuz* kelimesinin son hecesindeki -uz sesi, +suz eki ile karşılanmıştır.

Bu kullanımlar sadece Türkçe ekler ile sınırlı değildir. Farsça yapım ekleri ile de kelime kökünde ses uyumu olmayan fasılalarda ses birliği sağlanmıştır:

“yoklık sarâyınuñ nigh-bân-ları, ve ‘adem şehrinüñ pâs-u-bân-ları” (Tulum, 2001: 287), fıkrasında Farsça kelimelerde köklerde herhangi bir ses uyumu söz konusu değildir. -bân +cı, +ci yapım ekine karşılık gelen Farsça yapım ekidir. Ses birliği bu ek ile sağlanmıştır.

Bu örnekler bir arada değerlendirildiğinde yapım ekleri, kelime kökündeki ses birlikleri gibi kullanılmıştır. Sinân Paşa’nın diğer eserlerinde de bu örneklerin görülmesi, yapım

eklerine seci işlevi yüklendiğini kanıtlar. Bu yüzden Sinân Paşa kelime kökündeki seci gibi yapım ekleriyle de ses birliği sağlamıştır. Eserlerinin hepsinde bu tür örneklerle rastlanması ise onun üslup özelliğini göstermektedir.

Biri kök hâlinde diğeri yapım eki alan kelime ile

Bu kullanımlarda bir fasılada bulunan kelimenin kökündeki ses, diğer fasılada yapım eki ile karşılanmıştır. Fasılalardan birisi kök hâlinde diğeri türemiş kelime biçimindedir.

“Hilâfette bir dirlik dirildi ki, kılca bahâne **bul** - unmadı,
ve ‘adılda bir tarîka sülûk itti ki, istikâmetten zerrece ır + **ıl** -madı” (Tulum, 2001: 269),
fıkrasında *bul-* fiili kök hâlinde iken ır- fiiline +ıl çatı eki getirilerek ses uyumu sağlanmıştır.

“Î niçe mesâlik-i melekûta sâlik olan dîvâne-veş gönülleri ki kuyûd-ı selâsil-i temennâ-yı visâlûñ-ile **bağ+la+n-mış-lar-dur**;

Î niçe envâr-ı lâhûtî tâlib olan pervâne-sıfat cânlar ki şu‘le-i iştiyâk-ı şem‘-i cemâlûñ-ile **yan+mış-lar-dur!**” (Tulum, 2001: 225). Y-1 yapısı ile kurulan fıkrada koyu yazılan fasılalar cümlelerin yüklemeleridir. Kelimelerde kök hâlinde iken ses uyumu yoktur. Birinci fasılanın köküne önce fiilden isim yapım eki +la, daha sonra fiilden fiil yapım eki +n eklenerek +lan eki getirilmiştir. Bu ek, ikinci fasılada kök hâlinde bulunan *yan-* fiilinin son sesi ile uyumludur. Ses uyumunu birinci fasılaya getiren yapım eki sağlamıştır.

Bu kullanıma Farsça eklerden örnek:

“Sehâyib-i dürer-**bâr** katarât-ı emtârı safahât-ı aktâr üzerine leyl ü nehâr yagdurduğı senûñ takdîrûñ-ile,

ve gavvâs-ı ebr-i **bahâr** ‘ukûd-ı mürvârîd-ı âb-dârı ka‘r-ı bihâr-ı zehhârdan getürüp bâzâr-ı çemen-i gülzâra ‘arz ittüğü senûñ tedbîrûñ-ile.” (Tulum, 2001: 45) Y-2 yapısı ile kurulan uzun fıkrada, fıkranın başındaki fasılaların birincisi yağdıran döken anlamında Farsça -bâr yapım ekini almıştır. İkinci fasıla eksiz kullanılmıştır. 2. cümledeki *âb* kelimesindeki -dâr sıfat yapım eki, ilk cümledeki *aktâr* kelimesi ile kullanılmıştır.

Sinân Paşa’nın Ma’ârif-nâme adlı eserinden bu tür kullanımlara örnekler şu şekildedir:

“Çün garazları kesildi, kendiler dahı kes+**il**-ir-ler

Halk nazarında kesilmeğe bir bahane **bul-ur-lar**” (Tulum, 2013: 296), örneğinde *bul-* fiilinin kökündeki ses, kes- fiiline getirilen +ıl edilgenlik eki ile sağlanmıştır.

“Sadakayı abes bir ışığa gitti **san-ır**

amma onu bilmez ki ona âhirette hemîn ol bul+**un-ur**” (Tulum, 2013: 244), örneğinde ise *san-* fiilinin kökündeki ses +ın edilgenlik eki ile sağlanmıştır.

Secili kelimelere getirilen yapım ekleri ile

Tazarru’-nâme’de yapım eklerinin bir kısmı secili kelimelere getirilmiştir. Böylece kök hâlinde iken ses uyumu bulunan fasılalarda yapım ekleri ile ses uyumu desteklenmiştir.

“İşktur iki cihânı **sal+dur-an**;

‘ışktur Hak yolına **yil+dür-en**” (Tulum, 2001: 211), secili kelimelere +dur ettirgen eki getirilmiş.

“Bir ehadûñ zehresi yok kim, anda bir harf **art +ur-a**

ve bir kimsenûñ kudreti yok ki andan bir nokta **git +er-e.**” (Tulum, 2001: 69) fasılalarında art- ve git- fiillerine fiilden fiil yapım eki + ar getirilmiş. Hem kökteki seslerle hem de yapım ekleriyle ses uyumu sağlanmıştır.

“bu bâr-**gâh-ta**, bu kâr-**gâh-ta**” (Tulum, 2001: 252) fasılalarda -gâh Farsça yapım ekinen önceki kelimelerde seci vardır.

Sinân Paşa’nın diğer eserlerinden bu kullanıma şu örnekler verilebilir:

“Mümkün ile vâcip ne kadar **bil+in-ir**

Birkaç üslûb u itibârât ile hükm **ol+un-ur,**” (Tulum, 2013: 140)

“O illeti bulur, bu da malûle **çegz+in-ir**

Bu malûlü görüp illeti **sez+in-ir**” (Tulum, 2013: 138), örneklerinde *çegiz, sez/ bil, ol-* fiillerine +ın fiilden fiil yapım eki getirilerek kelime köklerindeki ses yapım ekleriyle tekrarlanmıştır.

Yapım eklerinin bu tür kullanımları, sözlü edebiyat ürünlerinden son dönem yazılı edebiyat ürünlerine kadar olan yelpazede de görülmektedir. Secinin tarihi gelişimi anlatılırken, sözlü edebiyat ürünlerinden alıntılanan “Tava **delik**, tas delik; bu da geldi **üstelik**” deyimindeki *del+ik/üste+lik* kelimelerinde kök hâlinde ses birliği bulunmazken yapım ekleriyle ses uyumu sağlanmıştır. Ali Şir Nevâyî’nin tezkire ön sözünden alınan “nazm ra’nâlarığa cilve birürler, ve dâ’vî kûsî âvâzesin felekke yitürürler irdi.” örneğinde *bir* kelimesi kök hâlinde iken *yit+kür* kelimesi yapım eki olarak r sesini karşılamıştır. Son dönem reklam dilinde kullanılan “Can dostun öncüsü, teknolojinin sözcüsü” örneğinde ise *ön* ve *söz* kelimelerinde kök hâlinde ses uyumu olmadığı, +cı yapım eki ile ses uyumu sağlanmıştır.

Bütün bu örneklerden, yapım eklerinin üç farklı biçimde fasılalarda ses uyumunu sağladığı görülmektedir. Özellikle Türkçe yapım eklerinin Türkçe kelimelerde % 51’lik kullanım oranı olduğu düşünüldüğünde yapım eklerine seci işlevi yüklenmiş olduğu ortaya çıkar. Eserde, Türkçe yapım eklerinin yanında Farsça yapım eklerine de aynı işlevin yüklendiği tespit edilmiştir. Sinân Paşa’nın diğer eserlerinde de yapım eklerinin aynı işlevlerde kullanılması, bunların Sinân Paşa’nın ses uyumu sağlamak için kullandığı bir üslup özelliği olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türk edebiyatında sözlü edebiyattan yazılı edebiyata ve günümüzde çeşitli alanlardaki uygulamalarda, yapım eklerinin ses uyumu sağlamak için kullanıldığı pek çok örnek vardır. Bütün bunlara yapım eklerinin ulandıkları kelimeleri gövde hâline getirip onların tür, anlam ve şekil özelliklerini değiştirip onlardan yeni kelimeler türetmeleri eklendiğinde, yapım eklerinin Tazarru’-nâme’de seci yapmak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu yüzden secilerin belirlenmesi için yapım eki alan gövdeler tezimizde seci olarak değerlendirilmiştir.

3.3.3.4.2. Çekim Eklerinin fasılalarda kullanım ve kurulum özellikleri

Çekim eklerinin kullanım özellikleri

Yapım eklerinde olduğu gibi Tazarru’-nâme’de çekim ekleri, pek çok yerde ses uyumunu sağlamak için kullanılmıştır. Çekim ekleri ile oluşturulan ses uyumları, Fasıla ve Fıkra Kavramları³⁶ bölümünde verilen fasıla çeşitlerindeki gibi oluşturulmuştur. Tazarru’-nâme’de 2899 fasılda kelime kökünde ses uyumu yokken, sadece Türkçe çekim ekleri ile

³⁶ Bkz: s.59.

ses uyumu sağlanmıştır. Bu oran mutarraf seciden sonraki en yüksek değerdir. Mutarraf seci Tazarru'-nâme'de % 48 oranında kullanılırken sadece çekim eki alan fasılalar % 28 oranındadır. Secili kullanılan tüm fasılalar içindeki oranı göz önüne alındığında bu fasılaların değerlendirilmesi gerekmektedir. Buna göre bu bölümde çekim eklerinin fasılalarda kullanım özellikleri ve kökte ses benzerliği olmayıp sadece çekim eki alan yerlerin seci olup olmadığı tartışılacaktır.

Tazarru'-nâme'de çekim ekleri Y-1, Y-2, Y-3 yapılarında fasılayı oluşturan yerlerde kullanılmıştır. Bu kullanımlarda dikkati çeken nokta secili olan fasılalar ile çekim ekiyle oluşturulan fasılaların iç içe kullanılmasıdır. Bazı yerlerde ise fasılayı oluşturan söz gruplarında seci yoktur. Bunun yerine çekim ekleri ses uyumunu sağlamıştır.

“Çün tevhîd *bünyâd-ı-n-ı* sen *ur-du-ñ*, harâb itme;

ve çün îmân *bâğ-ı-n-ı* sen *dik-tü-ñ*, bî-âb itme” Y-1 (Tulum, 2001: 113), fıkrasında koyu yazılan yerlerde mutarraf seci vardır. Bu fasılanın dışında kökte ses benzerliği olan başka bir fasıla kullanılmamıştır. Fakat fıkrada Tazarru'-nâme'deki fasılaların oluşum biçimlerinin incelendiği bölümdeki örneklere benzeyen yerlerde ses birliğinin çekim ekleri ile sağlandığı yerler vardır. “tevhîd bünyâd-ı-n-ı / îmân bâğ-ı-n-ı” belirtisiz isim tamlaması biçiminde oluşturulan söz gruplarının tamlananlarında kökte seci yoktur. Ancak ses uyumunu her iki fasılaya getirilen iyelik eki, zamir n'si ve belirtme durum eki sağlamaktadır. Aynı şekilde sıralı cümlelerle oluşturulan fıkrada birinci sıralı cümlenin yüklemelerini oluşturan kelimelerin (*urdun- diktün*), kökünde ses uyumu yokken, fiile gelen zaman ve kişi ekleri ses uyumunu sağlamaktadır: “sen ur-du-n / sen dik-tü-n”

“Îlâhî! Hacâlet **gerdi** *yüz-üm tut-tı*.

Îlâhî! Hasretüñ **derdi** *bil-üm bük-ti*.” (Tulum, 2001: 112) aynı yerden alınan fıkrada ise baştaki fasılalar secili kullanılmış tek kelime ile oluşturulmuş diğer fasılalar isme ve fiile getirilen çekim ekleriyle kullanılmıştır. Cümlenin yüklemi de secili değildir. Burada da ses birliğini isim köklerine getirilen teklik 1. kişi iyelik eki ile fiile getirilen bilinen geçmiş zaman kip eki sağlamıştır.

“Ev issi evini pâk *bulmayıcak yıkmaz*, **arıdur**;

harem *sâhibi* haremine tavar *giricek bozmaz*, **korudur**.” (Tulum, 2001: 176) Fıkrasında koyu yazılan yüklemelerde yapım eki getirilerek oluşturulan mutarraf seci vardır. Bunun

dışında fıkra da fasılaya karşılık gelen simetrik söz grupları olmasına rağmen bunların kökünde ses uyumu bulunmamaktadır. Birinci fasıla belirtisiz isim tamlaması (ev issi/harem sâhibi), ikinci fasıla fiilimsi grubu (pâk bulmayıcak/tavar giricek) ve yüklem in önündeki üçüncü fasıla ise tek kelimeden oluşmuştur. Bunlara ulanan ekler aynıdır. Ses uyumu bu eklerle sağlanmıştır. Y-1 yapısında kullanılan aşağıdaki örnekte ise fasılların secili olduğu görülmektedir:

“Ma‘ sûmlaruñ ‘**ismetin** ögersin, ‘**Âsım** sensin;
muksitleruñ **kismetin** ögersin, **Kâsım** sensin.” (Tulum, 2001: 155) fıkralarında fasıllı yerler mütevâzî seci ile oluşturulmuştur. Bu örnekte fasılayı oluşturan yerlerde ses benzerliği kök ile sağlanmışken, yukarıdaki örneklerde fasılayı oluşturan köklerde ses benzerlikleri bulunmamaktadır. Son örnek ile diğer örnekler arasındaki tek fark diğer örneklerde ses uyumunun çekim ekleri ile oluşturulmasıdır.

1 2 3

“Işk bir *genc-dür* ki niçe *cân-lar* anuñ *uc-ı-n-dan* **harâb** olmuştur;
‘ışk bir *şarâb-dur* ki ança *ciger-ler* anuñ *derd-i-n-den* **kebâb** olmuştur.” Y-2 (Tulum, 2001: 197) Y-2 yapısıyla oluşturulan fıkra da cümlelerin yüklem inin dışında secili kelime yoktur. Simetrik bir biçimde oluşturulan fasıllardaki söz grupları aynıdır ve her üç fasıla da aynı çekim eklerini almıştır. Ki’li cümledeki sıfat tamlaması, -dur bildirme eki, sıfat tamlaması ile oluşturulan ikinci fasıla -lar çoğul eki, belirtili isim tamlaması biçiminde oluşturulan üçüncü tamlama ise iyelik ve ayrılma durum eklerini almışlardır. Fıkranın bu simetrik yapısını aynı söz gruplarının aynı kelimeleri alması da desteklemektedir. Bu simetrik yapı içerisinde ses birlikleri aynı çekim ekleri ile sağlanmıştır.

Aşağıdaki örnekte fasıllardaki Arapça ve Türkçe kelimelerde ses uyumu çekim ekleri ile sağlanmıştır:

“Bir Kuddûs'**tür** ki zümre-i ervâh-ı mukaddese sürâdekât-ı kuds**inden** bir kadem geç**emez**;
bir ‘Azîz'**dür** ki hezârân cân-ı ‘azîzân serâ-perde-i ‘izzet**inden** bir zerre keşf id**emez**.” (Tulum, 2001: 32) örneğinde ki’li temel cümle ve yardımcı cümle nin yüklem leri simetriği olan cümledeki kelimelerle aynı eki almışlardır. Ortada bulunan kuds ve izzet Arapça kelimeler de aynı eki almışlardır. Yüklem in dışındaki bölümlerde aynı eki alan kelimeler, Arapça kökenlidir. Alıntılanan fıkra da dikkati çeken bir özellik fasıllarda hiçbir seci bulunmamasıdır.

Tazarru'-nâme'de sadece fıkraların kendi içlerinde çekim ekli kullanımları söz konusu değildir. Secili kullanılan fıkralar ile ekli kullanılan fıkralar metnin akışında iç içe verilmiştir. Bu durum art arda gelen secili fasılalardaki ses denkliklerinin ve ses akışının ekli fasılalarla sürdürüldüğünü göstermektedir.

Hemîn biri buña **meyl** itti ve bu milke **göñül** virdi; lezzâtına **aldandı** ve gurûrına **tayandı**; atasınuñ diyârın *unut*-tı ve kavm ü kabîle içinden *çık*-tı; ‘akıl nasîhat itti, **eslemedi**; ve fikir söyledükçe **diñlemedi**. Anlar dahı, begleri *oğl*-ı-y-idi, *n'eyle-sün*-ler ve *şah-zâdeler-i-y*-idi, n'ice *it-sün*-ler; çâr ü nâ-çâr bunuñ yanınca *yil*-di-ler, ve diledüğine *uy*-dı-lar; gâh gâh ba‘zı fesâdın **men**‘ ittiler, ellerinden geldükçe **def**‘ ittiler. (Tulum, 2001: 124-125).

Örneğinde eğik yazılan yerlerde kelimenin kökünde ses benzerliği yokken koyu yazılan yerlerde ses benzerliği vardır. Bir olayın anlatıldığı aynı söz kalıpları ve söz dizimiyle oluşturulan cümlelerde kökteki ses benzerliği olan kelimelerle ekteki ses benzerliği olan kelimeler iç içe kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'nin ikili simetrik yapısı göz önüne alındığında pek çok söz grubunun bu yapı içinde simetrik kullanıldıkları görülmektedir. Bu kullanımda, fasılaları oluşturan söz gruplarının aldıkları ekler kökte ses birliği bulunmadığı zamanlarda ses uyumunu sağlamaktadır. Bu sayede eserin simetrik yapısı ile ekli kelimelerin bir arada kullanılması bu kelimelerdeki eklerin secili kullanıma yaklaştırıldığını göstermektedir. Seci ile sağlanan ses uyumunu, eserde çekim ekleri yüklenmiştir.

Metnin akışı içinde bir arada kullanılan secili fasılalar ile çekim eki olarak kullanılan fasılaların aynı fıkrada bir araya getirilmesi, ekler hakkında değerlendirme yapmak için önemlidir:

“**Rahîm**’dür ki, dü ‘âlem *rahmet-i nesîm-i-n-den* bir **nefha**;

Kerîm’dür ki, iki cihân *kerem-i deñiz-i-n-den* bir **katre**” (Tulum, 2001: 32), fıkrasında yardımcı cümlelerin ve temel cümlelerin yüklemeleri secili kullanılmış, ortada eğik olarak gösterilmiş kelimelerde ek benzerliği vardır. Bütün bu örnekler, bize göre, simetrik olarak kullanılan bu yapılarıdaki eklerin ses bakımından aynı olmasına gayret gösterildiğini ifade etmektedir. Bu çabayı somutlayan ilginç bir örnek de aşağıdaki fıkralardır:

“**Kâbız** durur **bastında gurûr** id-en-i;

Bâsıt durur **kabzında şükr** eyle-y-en-i” Devrik cümle yapısı ile oluşturulmuş fıkrada birbirinin izdüşümü olan kelimeler simerik biçimde kullanılmıştır. Burada ilginç olan durum, diğer fıkralarda secili yüklem yerinde olan kelimelerin Türkçe ekle çekimlenmesi ve ses birliğinin bu eklerle sağlanmaya çalışılmasıdır. Bu fıkranın alındığı yerdeki diğer fıkralarda da devrik yapı gözlenmektedir fakat bunlar secili olarak oluşturulmuştur:

Settâr'dur kullarınun **günâhını**;

Mücîb'dür mazlûmlarun **âhını**.

Kâzî durur yalvaranun **hâcetini**;

Semî'dür her fakîrûn **münâcâtını**.

Kâfî'dür her **mühimmi**;

Dâfî'dür her **mülîmî**.

Kâbız durur bastında gurûr ideni;

Bâsıt durur kabzında şükr eyleyenî.

Müzill'dür **müte‘azzizîni**;

Mu‘izz'dür **mütezellilîni**.

Latîf durur ki, lutfi **bî-‘ad**;

Mün‘im durur ki, ni‘meti **bî-had**. (Tulum, 2001: 33)

Fiilimsi grubuyla oluşturulan ve çekim ekleri alan fıkra, kelime kökünde seci bulunan fıkralarla iç içe kullanılmıştır.

“**Şekûr**'dur şekûr olan kul-lar-ı-n-a;

Ra’ûf'tur, rahmet ider mücrim-ler-i-n-e.” örneğinde ise aynı devrik yapı devam ettirilmektedir. Fasilalardaki çekim ekleri çokluk eki, iyelik eki ve yönelme durum ekidir. Bu örnekte de devrik yapının kullanılması ve yüklem yerinde ekli sözcüğün olması çekim eklerinin secili kullanıma yaklaştığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eklerin ses birliğini sağlamak için kullanıldıklarını gösteren bir kullanım ölçütü de eklerdeki sesin, kelimenin kök dışındaki herhangi bir yerinde bulunmasıdır. Sapma olarak adlandırılabilir bu tür kullanımlar, eklerin kelimenin herhangi bir yerindeki ses ile bir arada kullanılması çabasının ortaya çıkarır. Çekim eklerinin sıklıkla kullanıldığı eserde bu tür örnekler bu eklerin fasilalarda ses birliği sağladığını gösterir. Bu tür kullanımlarda ekteki benzerlik kelimelerin kök, gövde veya bu bölümlerinin dışındaki yerlerde olabilir: “lutf u kemâli sıfatlarının ihsâs-ı-n-da / izzet ü celâli kûynun finâ-s-ı-n-da” fasilalarındaki

ihsâs kelimesi ile *finâ* kelimelerinin kökte ortak sesleri yoktur. *Finâ* kelimesine getirilen iyelik ve ayrılma durum ekleri *s* ve *y* yardımcı ünsüzleri ile bağlanmıştır. *s* yardımcı ünsüzü sanki kelimenin kökünde gibi *ihsâs* kelimesinin kökü ile ses benzerliği oluşturmuştur.

Sıralanan örnekler ve Tazarru'-nâme'deki diğer örnekler gözden geçirildiğinde, ekli kullanımların bazen secili kelimelerle birlikte kullanıldığı bazen ise simetrik yapılarda sadece eklerin ses benzerliği sağladığı görülmektedir. İçinde bulundukları simetrik yapıdaki denklikler göz önüne alındığında, eserde çekim eklerinin ses uyumlarını sağlamak için kullanımı, sanatçının çabasını göstermesi bakımından önemlidir.

Eklerin seci kullanımına yaklaştırıldığı izlenimini veren örnekler Sinân Paşa'nın diğer iki mensur eserinde de bulunmaktadır. Ma'arifnâme'den alınan fıkralar Sinân Paşa'nın ekleri seci fonksiyonunda kullanımı ile ilgili olarak bize fikir verecek niteliktedir: “Her millet kendi yol**unca** buna yel**erler** ve her tâife dinli dîn**ince** çalış**ırlar**.” (Tulum, 2013: 122). Fıkralarındaki *yol-unca*, *dîn-ince*; *çalış-ır-lar*, *yel-er-ler* kelimelerinde her iki fasıladaki kelimelerde ses benzerlikleri aynı eklerle oluşturulmuştur. “Tâatin ulu-**luğ-u** ve kiçi-**liğ-i** Allâh katın-**da** ma'lûm olur ve günâhın **kebîre-liğ-i** ve **sagîre-liğ-i** o dergâh-**ta** bilinir” “Taş ile ur-**ur-sun** git-**mez**, ağaç ile döğ-**er-sin** kaç-**maz**.” (Tulum, 2013: 338, 502). Koyu gösterilen yerlerde *kebîre* ve *sagîre* kelimelerinin dışında, fasılalardaki ses benzerlikleri sadece eklerle yapılmıştır. *Kebîre* ve *sagîre* kelimelerinde kökün yanında ekte de ses benzerliği vardır.

Tezkiretül Evliyâ'da da bu ses benzerliklerinin secili kullanıma yaklaşan örnekleri bulunmaktadır. “Şâyed ol mertebede ki Bâyezîd um-**ar-dı** gönl-**i-n-i** sâfî bul-**a-maz-dı** ola ve şâyed ol kadar kim kendü iste-**r-di** âyine-**s-i-n-i** mücellâ gör-**e-mez-di** ola.” (Naskali, 1987: 117) fıkralarında da simetrik olarak dizilen yerlerde kök asli harflerdeki ses benzerliğiyle yapılan secili kelime yoktur. İlk cümlede bulunan fasılalardaki ekli kullanımların aynısının, simetriği olan cümlede de bulunması ses birliklerinin çekim ekleri ile yapıldığını göstermektedir. Aşağıdaki örnekte ise aynı bölümden alınan fıkralarda secili örneklerle birlikte ekli örneğin kullanılması sanatçının eklerin ses özelliklerine seci fonksiyonu yüklediğini gösterir. Sinân Paşa'nın Tazarru'-nâme'de kullandığı bu özelliğin diğer eserlerinde de bulunması ek kullanımlarının yaygınlığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu durum eklerin bir üslup özelliği olarak değerlendirilebileceğini gösterir.

Meger fark eyleyüp nefsinı fedâ **kıla**, mevtle hayâtı kendüye berâber **bile**, ol ‘ameli de bir ‘ibâdet bilüp ana ‘**azîmet** ide ve ol sabrı da bir sevâb fıkı idüp ol hayra **niyyet** ide. Nite kim gâzîler gazâlarında eyle kılurlar, gaza sevâbını kasd eyleyüp tehlikelere girürler...lîkin çün bu ‘amelde i’lâ kelimâti’llâh vardur işlerler, her ne kadar ki bu yolda ihtiyât ola ol garz içün kabûl eylerler. (Naskali, 1987: 141-142).

Örneğinde secili kelimelerin hepsi yüklem olarak kullanılmıştır. Son iki yüklemın kelime kökünde ses benzerliğı olmamasına rağmen eklerle bu ses benzerlik sağlanmıştır. *Kıl-*, *gir-* eylemlerine getirilen kip ve kişî çekim ekleri *iş* ve *ey* isim köklerine getirilen +le yapım eki geri kalan ekler ise kip ve kişî ekidir. Bu eklerin anlatımın akışı içinde secili fıkralarla bir arada aynı şeyi ifade etmek için kullanılması, bize göre, secideki ses uyumunun eklerle sağlandığını göstermektedir.

Sözlü edebiyat ürünlerinde de çekim ekleriyle ses uyumunun sağlandığı örnekler görölmektedir. Alıntılanan yerde dikkati çeken nokta secili kullanılan kelimeler ile, çekim eklerindeki ses uyumunun olduğı kelimelerin metin içinde birarada verilmiş olmasıdır:

Tabiî ki halk ozanı olarak ben Nevruz Ali Çiçek burada bir hikâye dolduracağız. Diyoruz ki, ağaçlar **dalsız**; insan var **halsız**. Zevki töhmetsiz; yeri bellisiz. Anlatsam size, demeyin *niye*. Bu bir **hediye**, kendisi de **hikâye**. Gidip *gezmedik*, gözle de *görmedik*. Bizlerden önce yaşayan büyüklerimizin, üstatlarımızın bizlere anlatmasına göre... (Saçkesen, 2003:117).

Alıntıda *size/niye* kelimelerinin kökte ses benzerliğı olmadığı görölmektedir. Bu kelimelerde ses birliğini her iki kelimeye ulanan -e yönelme durum eki sağlamıştır.

Tazarru’-nâme’nin dışında tezkire ön sözlerinde de sadece ekli kelimelerle kurulan ve seci izlenimi uyandıran bölümler vardır. Bu kullanımları seci kabul eden araştırmacılar, Sehi, Latifî ve Aşık Çelebi ön sözlerindeki üslup özelliklerini incelerken bu konuya dikkat çekmişlerdir³⁷. Makalede ek kullanımı ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

³⁷ Daha geniş bilgi için bkz. Kılıç, F., Yıldız, A. (2004) Sehî, Latifî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. YY Tezkirelerinde Bazı Üslup Özellikleri. *V. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı Bildirileri II*, 1821-1853.

Arap belagatını örnek alarak Türkçenin belagat kurallarını ortaya koymaya çalışan belagatçılarımız, Türkçenin eklerine karşılık gelen Arapça bab/vezinlerle türetilmiş kelimelerdeki ses uyumunu seci kabul etmelerine rağmen Türkçe eklerle seci yapılamayacağını ileri sürmüşlerdir. İncelenen metinlerde kelime kökleri itibariyle ses benzerliği göstermeyen ancak aldığı Türkçe eklerle son ses uyumuna sahip olan kelimeler sayıca çok fazla olmasa da mevcuttur. Bu da bize eski nâsirlerimizin çok sık kullandıkları bir metot olmasa bile Türkçe eklerle de **seci yaptıklarını** göstermektedir.

İncelenen Eserler	İncelenen Fıkra Sayısı	Secinin Kelime Kökünde Bulunduğu	Secinin Ekte Bulunduğu Fasıla
Sehî Tezkiresi	94	82	12
Latîfî Tezkiresi	446	397	49
Âşık Çelebi Tezkiresi	431	388	43
Toplam	971	867	104
%		% 89,28	% 10,72

(Kılıç, Yıldız 2004)

Sinân Paşa'nın diğer iki mensur eserinde de örneklerine rastlanan ekli kullanımları seciye yaklaştırma özelliği Tazarru'nâme'nin simetrik yapısı göz önüne alındığında belirginlik kazanır. Eklerin ses birliği sağlamak için kullanılması, sadece Sinân Paşa'ya özgü değildir. Bu özelliğin Türk edebiyatında az da olsa kullanım alanı olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında mensur eserlerde bu kullanımın bulunması ve Filiz Kılıç ve Ayşe Yıldız tarafından yapılan araştırmayla eklerin seci olarak kabul edilmesi bize, Tazarru'-nâme'deki çekim eklerinin kullanımlarının değerlendirilmesi gerektiği konusunda bir fikir verdi. Yapım eklerinin işlevi çekim eklerinden farklı olduğu için yapım eklerinin seci oluşturduğu kabul edilmişti. Simetrik kullanımlarla Türk nesir edebiyatının söz mimarisini en güzel şekilde yansıtan Tazarru'-nâme'de çekim eklerinin % 28'lik bir oranla kullanılması, bu oranın mutarraf seci dışındaki seci çeşitlerinden fazla olması, simetrik fasılaların yapılarda aynı yerlerde, aynı eklerle bir araya getirilmesi yazarının secide kullandığı ses uyumlarını eklerle sağladığı izlenimi vermektedir. Bu kullanımın Sinân Paşa'nın diğer iki mensur eserinde de bulunması eklerin bir üslup özelliği olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Ekli kullanımların Tazarru'-nâme'deki kadar çok olmasa da Türk edebiyatında mensur eserlerde bulunması çekim eklerinin, secinin sağladığı ses uyumları yerine kullanıldığını göstermektedir. Sinân Paşa'nın ikili simetrik yapılarla kurduğu cümle üslubu içerisinde değerlendirildiğinde, Tazarru'-nâme'de çekim eklerine seci işlevi yüklendiğini söyleyebiliriz.

Çekim eklerinin kurulum özellikleri

Tazarru'-nâme'de 10 220 fasıladan 2899'unda kelime kökünde ses birliği olmazken çekim ekleri ile ses birliği kullanılmıştır. Eserde, simetrik yapılar içerisinde çekim eklerine ses uyumunu sağlama görevi yüklenmiştir. 1748 fasılada çekim ekleri Arapça, Farsça ve Türkçe isim köklerine gelmiş, 852 fasılada fiil köklerine gelmiştir. Fiillere gelen çekim eklerinden 277 tanesi fiilimsi ekleridir. 22 fasılada ise fasılalardan bir tanesi isim, diğeri fiildir.

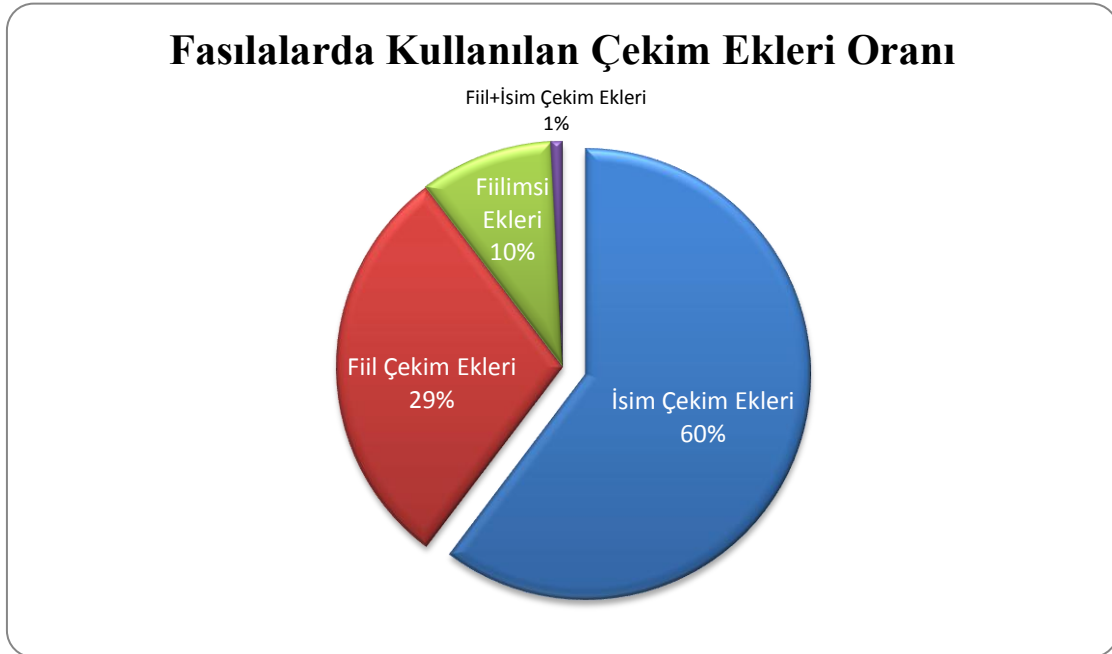
1748 fasılada bulunan isim çekim eklerinden 811'i Arapça kelimelere, 102'si Farsça kelimelere, 2 Türkçe kelimelere, 394'ü biri Arapça diğeri Farsça kelimelere, 315'i biri Türkçe diğeri Arapça kelimelere, 124'ü Türkçe-Farsça kelimelere ulanmıştır. Tazarru'-nâme'de çekim eklerinin kurulum özellikleri aşağıdaki tablo ve grafikte gösterildiği gibidir:

Çizelge 3.12. Fasılalarda kullanılan çekim ekleri ve çeşitleri

Fasılalarda Kullanılan Çekim Ekleri Çeşitleri			
İsim Çekim Ekleri	Fiil Çekim Ekleri		Fiil +İsim Çekim Ekleri
	Fiil Çekim Ekleri	Fiilimsi Ekleri	
1748	852	277	22
Toplam:			2899

Şekil 3.19. Fasılalarda kullanılan çekim eklerinin çeşitleri

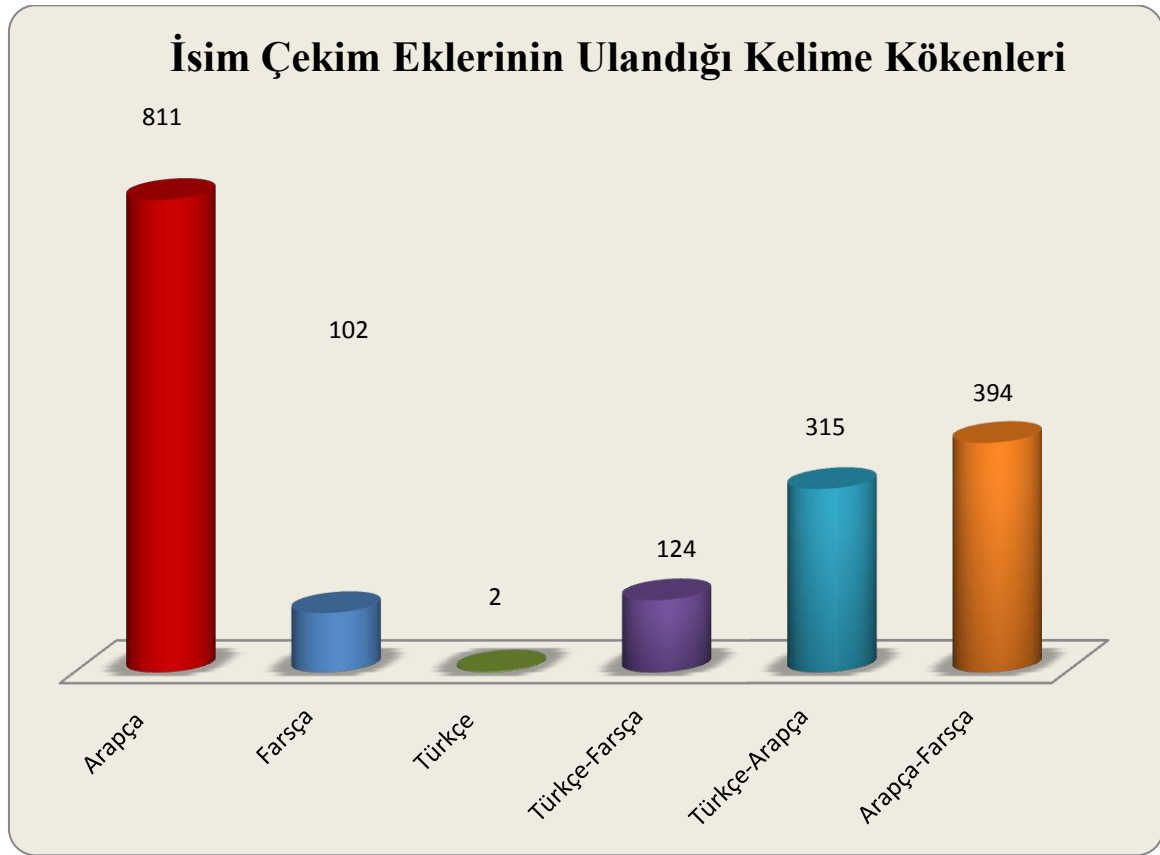
Şekil 3.20. Fasılalarda kullanılan çekim ekleri oranı

Fasılalarda çekim eklerinin büyük bir oranının isim köklerine gelen çekim ekleri olduğu görülür. Bunda fiilimsi eklerinin dışında fiillere gelen eklerin onları yüklem yapan kip ve kişi ekleri ile ilgili olduğunu düşünüyoruz. Tazarru'-nâme'de kullanılan cümle ile oluşan

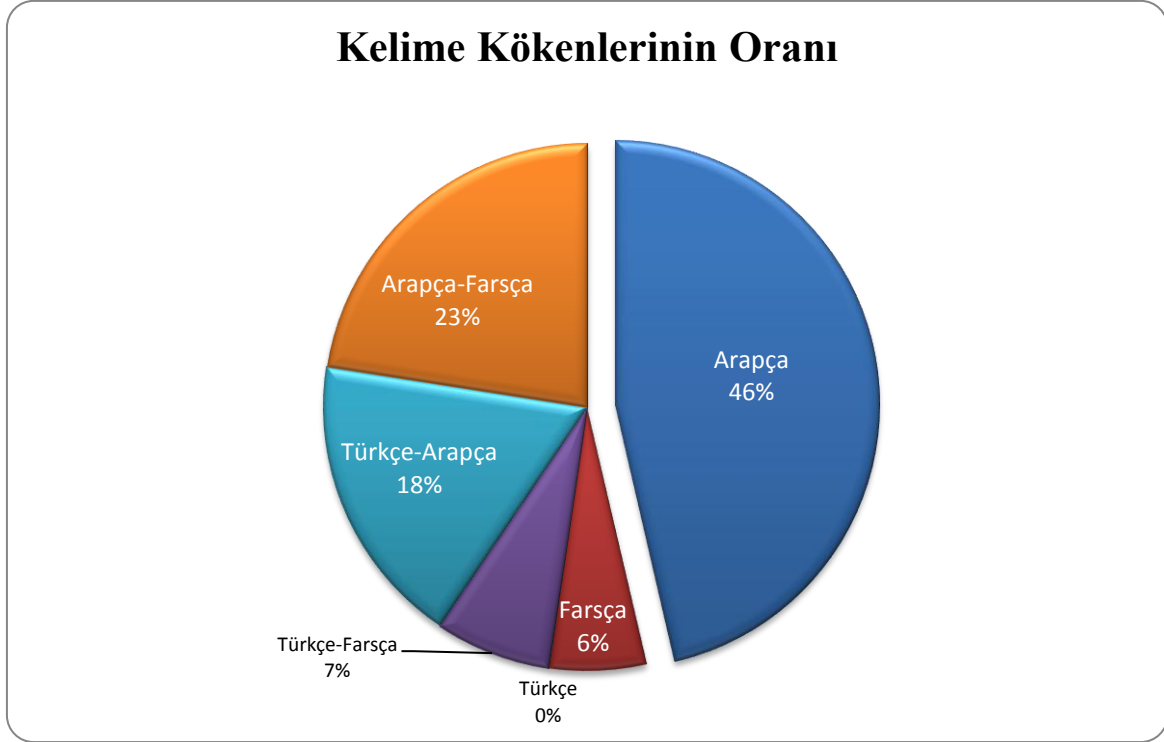
yapılarda, yüklemelerde kullanılan sadece çekim eki ile sağlanan ses benzerlikleri diğer kelime ve söz gruplarına göre daha az kullanılmıştır.

Çizelge 3.13. İsim çekim eklerinin getirildiği kelime kökenleri sayısı

İsim Çekim Eklerinin Ulandığı Kelime Kökenleri					
Arapça	Farsça	Türkçe	Türkçe-Arapça	Türkçe-Farsça	Farsça-Arapça
811	102	2	315	124	394
Toplam					1748

Şekil 3.21. İsim çekim eklerinin ulandıkları kelime kökenlerinin dağılımı

Şekil 3.22. İsim çekim eklerinin getirildiği kelime kökenlerinin oranları

İsim çekim ekleri % 46’lık bir oranla Arapça kelimelere eklenmiştir. Fasılalarda iki dile getirilen çekim eklerinin toplamı ise % 48’dir. Grafikte ilginç olan nokta sadece iki fasılda Türkçe kelimelerin ikisine birden çekim eki gelmesidir. Sadece çekim eki alan Türkçe kelimeler fasılalarda diğer dillerle birlikte kullanılmıştır.

3.3.3.5. Tamlamalarda seci kullanımı

Tazarru’-nâme’de belagat kitaplarındaki fasıla tanımının dışındaki yerlerde de ses uyumlarına rastlanmaktadır. Özellikle tamlamalarda son kelimenin dışında kalan tamlayanların da secili olduğu görülmektedir. Eserde ikiden fazla kelimedenden oluşan Türkçe ve Farsça tamlamalarda son kelimenin dışındaki kelimelerde de ses uyumu vardır. Tamlamayı oluşturan kelimelerdeki seciler bazı tamlamalarda son derece simetrik bir biçimde kullanılmıştır.

“Sevâkıb-ı **nücûm** ve kevâkıb-i **rücûm** ki” (Tulum, 2001: 31) Farsça sıfat tamlaması ile kurulmuş fasılalardaki *nücûm* ve *rücûm* kelimeleri sec-i mütevâzî oluşturmuştur. Fakat tamlayanlardaki *sevâkıb* ve *kevâkıb* Arapça sözcüklerinde ses benzerlikleri vardır ve aynı

vezinde kullanılmıştır. Bu kullanım sec-i mütevâzîyi hatırlatmaktadır. “**kâyînâta server** ve **mevcûdâta mihter**-lik külâhı başlarında konmuştur” (Tulum, 2001: 31), bu fıkrada *server* ve *mihter* kelimeleri +lik ekini alıp hem kökte hem ekteki ses benzerliğini oluşturarak secili kullanılmışlardır. Secili kullanılan kelimeler aynı zamanda *külâh-ı tamlananına* bağlanarak Türkçe belirtisiz isim tamlamasını oluşturmuştur. Fıkra da *server* ve *mihter* tamlayanları sec-i mutarraı oluşturmuştur. Bu kullanım klasik fasıla tanımının dışındadır. Çünkü fasıla tanımına göre seci, cümle sonlarında veya bağlama edatlarıyla bağlanan kelimelerin son harfinde veya söz gruplarının son kelimesinde olması gerekmektedir. Buna göre söz grubunu oluşturan kelimelerden son kelimenin ses benzerliği seci olarak kabul edilmelidir. Tanıma göre tamlamalarda tamlayanların değil tamlananların seci oluşturması beklenir. Tazarru’-nâme’de gerek Türkçe gerek Farsça isim ve sıfat tamlamalarında sıklıkla tamlayanların da secili kullanıldığı görülmektedir.

1

2

3

“Kulûb-ı ‘âşıkân sübühât-ı celâlûñ-ile münevver;
enfâs-ı müştâkân nefehât-ı visâlûñ-ile mu‘attar” (Tulum, 2001: 45). Örneğinde simetrik kurulan fıkralardaki koyu yazılan yerler secili kullanılmıştır. Farsça isim tamlamaları ile oluşturulan ikinci secili söz grubunda dikkati çeken nokta ikinci kelimelerde de (*tamlananlar*) seci bulunmasıdır. sübühât-ı celâlûñ/ nefehât-ı visâlûñ tamlamalarında *sübühât* ve *nefehât* kelimeleri secilidir. “Î güşâyende-i ebvâb-ı rahmet, / î nümâyende-i esbâb-ı ma‘rifet!” (Tulum, 2001: 45). Farsça etken-sıfat-fiil ile oluşturulan bu tamlamada tüm kelimeler simetriği olan kelimelerle secili kullanılmıştır. Bu örneklerde, gerek Türkçe gerek Farsça tamlamalarda tamlamayı oluşturan kelimelerden son kelimedenden başka diğerlerinde de seci kullanıldığı görülmektedir.

3.3.3.5.1. Türkçe tamlamaların kullanımı

Tazarru’-nâme’de yukarıda anlatıldığı gibi Türkçe söz gruplarında klasik fasıla tanımından ayrı olarak fasıladaki son kelimelerin dışında da secili kelimelere rastlanmaktadır. Türkçe isim tamlamalarında tamlamayı oluşturan kelime sayısına bağlı olarak değişik kullanım biçimleri görülmektedir. Tamlamayı oluşturan kelimelerde simetrik kullanım biçimleri diğer kelimelerin secili kullanımı ile ilgilidir. Tazarru’-nâme’de Türkçe tamlamalarda seciler şu şekillerde kullanılmıştır:

Klasik fasıla tanımına uygun olanlar

Bu kullanımlarda sadece isim tamlamasının tamlananı secilidir.

“...gam **şehristânına** bıraktuñ,.../... tabî’at **zindânına** salduñ...” (Tulum, 2001: 176) Türkçe belirtisiz isim tamlaması ile kurulmuş fasılalarda tamlananlar secilidir. Birinci fasıladaki Farsça yer adı yapan *sitân* eki, ikinci fasılda Arapça kelimenin köküyle ses uyumunu sağlamıştır.

“İlâhî! Bizüm **mücâlesetümüzi** ihvân-ı dîn ile it.

İlâhî! Bizüm **musâhebetümüzi** ashâb-ı yakîn ile it. (Tulum, 2001: 174) fıkrasında sec-i mütevâzîyi oluşturan fasıla isim tamlamasının tamlananındadır. Bu iki örnek klasik fasıla tanımına uygun olarak oluşturulmuştur.

Tamlayanı secili olan isim tamlamaları

Ses birliği olan kelimeler tamlayanda bulunur. Bu tür kullanımlarda klasik fasıla tanımının esnetildiği ve aşıldığı görülmektedir.

“...âlemde henüz **mahabbet** binâsı vurulmadın ve **meveddet** kâ’idesi döşenmedin...” (Tulum, 2001: 235) Y-3 yapısı ile belirtisiz isim tamlaması biçiminde oluşturulan fasılarda **mahabbet** / **meveddet** kelimeleri sec-i mütevâzî oluşturmuştur. Fasılalarda sadece tamlayan secilidir.

“**cemâlûñ** tecellîsi cezb iderse, **celâlûñ** satveti kahr ider.” (Tulum, 2001: 99) belirtili isim tamlamasının tamlayanı sec-i mütevâzî oluşturmuştur.

Tamlayanı ve tamlananı secili olanlar

Tamlamayı oluşturan unsurların her ikisinin birden secili kullanılmasıdır. Secilerin kullanım özellikleri, tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısına göre değişmektedir.

“Kâzî durur **yalvaranuñ hâcetini**;

Semî“dür her **fakîrûn münâcâtını**.” (Tulum, 2001: 33) fıkrasında tamlayan ve tamlanan sec-i mutarraf oluşturmuştur. Tamlamaların secili olarak bu şekilde oluşturulmaları söz simetrisinin yanında ses simetrisini de açığa çıkarmış ve bu simetriyi desteklemiştir.

“Her ‘**izzetûn zilleti** olur,

ve her **devletûn mezelleti** olur.” (Tulum, 2001: 181) Y-2 yapısıyla kurulmuş fıkrada tamlamaları oluşturan unsurların ikisi birden secilidir. Bu kullanım bize tek fasıla ile kurulmuş tamlamaların kendi içinde secili olarak kullanılabileceğini göstermektedir. “izzet-ün zillet-i” / “devlet-ün mezellet-i” tamlamalarında aynı zamanda *izzet* kelimesi tamlananı olan *zillet* kelimesi ile ve *devlet* kelimesi tamlananı olan *mezellet* kelimesi ile secilendirilmiştir. Tazarru’-nâme’de bulunan Y-2 yapısının özelliği secilerin hem kendi içlerinde hem de simetriği bulunan cümlede kullanılmasıydı. Ayrıca eserde Y-2 yapısında oluşturulmasa da kendi içinde ses uyumu olan tamlamaların olduğu görülmektedir. Bu kullanımlar sadece Türkçe tamlamalara da özgü değildir. Sayıları az olmakla beraber Farsça tamlamalarda da bu tür kullanımlara rastlanmaktadır.

- Tamlamayı oluşturan öğelerin her ikisinin de secili kullanıldığı örneklerde öğe sayısı arttıkça farklı kullanımlar ortaya çıkmaktadır. Tamlamayı oluşturan tüm kelimelerin secili kullanımlarının yanında, kelimelerden bazılarının secili olduğu görülebilir. Ayrıca tamlamalarda seci kullanımının değişik bir özelliği secinin simetriği olduğu cümlede değil de aynı cümledeki kelimelerle yapılmasıdır.

“**safâ gülüstânının** gülleri,

vefâ bustânının bülbülleri;

hakikat bahrının sebbâhları,

tarikat berrinûn seyyâhları;” (Tulum, 2001: 287), Y-3 yapısından alınan örnekte Türkçe zincirleme tamlamada kullanılan kelimelerin hepsi secilidir.

Aynı bölümden alınan aşağıdaki örneklerde ise ortadaki kelimeler secisiz kullanılmıştır. Fasilalarda tamlamayı oluşturan secili ve secisiz kullanılan kelimelerin diğer fasılada aynı sırada olması bir çeşit simetreyi oluşturmuştur.

“**melekût** iklîminûn **sâyirleri**

ceberût hevâsınûn **tâyirleri**;

kudret milkinûn **müsâfirleri**,

‘**izzet** harîminûn **mücâvirleri**;

melekler cavkıñun **enîsleri**,

felekler tahtının **celisleri**;

dil menşurının **münşîleri**

göñül kitâbının **muhaşşîleri**” (Tulum, 2001: 286-287), örneklerinde Türkçe isim tamlaması ile kurulan fasılda ortadaki kelimeler secisiz kullanılmışlardır.

“**cân sâkalarının** hâdîleri

ve **ten nâkalarının** hâdîleri;” (Tulum, 2001: 287), fıkrasında fasılların son kelimesi aynen tekrar edilmiş diğer kelimeleri secili kullanılmıştır. İlk kelimeler sec-i mutarraf, ikinci kelimeler sec-i mütevâzî biçimindedir.

“‘ilim **gevherinün** ma‘deni,

vahiy **cevherinün** mahzeni;” (Tulum, 2001: 234), fıkrasında fasılayı oluşturan isim tamlamasının ilk kelimeleri secisiz, diğer kelimeler ise mütevâzî seci ile kullanılmıştır.

Türkçe söz grupları Farsça ve Arapça söz gruplarından daha esnek bir biçimde Tazarru’-nâme’de kullanılmıştır. Tazarru’-nâme’de Türkçe tamlamalar diğer dillerle yapılan söz gruplarını, cümlelerin yüklemine veya diğer gruplarına bağlamak görevinde oldukları için, çoğu zaman klasik fasıla teriminin dışında kullanılmışlardır. Bu da söz gruplarının son kelimelerinin ses benzerliği içinde olması kuralını esnetmiştir, diyebiliriz. “Hôn-sâlâr-ı meşîyyetün sofa-i bisât-ı **hâmûn** ve sahn-ı basît-ı rub‘-ı **meskûn** üzerine” (Tulum, 2001: 51) fıkrasında *hâmun* ve *meskûn* kelimeleri kendilerinden önceki söz gruplarıyla birlikte Farsça tamlama oluşturmuş ve kendilerinden sonraki *üzerine* sözcüğü ile Türkçe isim tamlaması meydana getirmiştir. Türkçe tamlamalarda asıl unsur sonda yardımcı unsur başta olduğu için Farsça tamlama Türkçe isim tamlamasının yardımcı unsuru olarak kullanılmıştır. Bu örnekte görüldüğü gibi temel unsurun Türkçe yapı olduğu uzun ve iç içe söz gruplarıyla kullanıldığı tamlamalarda, Türkçe tamlamalar klasik fasıla yapısına uymamaktadır. Bu tür kullanımlarda genellikle Türkçe tamlamalar içindeki, Farsça tamlamalar fasıla oluşturmaktadır:

“cemî‘-i mükevvenât-ı sâbika vü lâhika-**nuñ** ve cümle-i mevcûdât-ı müte‘âkibe vü mütelâhike-**nüñ** sevâd-ı ‘ademden beyâz-ı vücûda gelecek sûret-i hâlini ve keyfiyyet-i ahvâl-in-i” (Tulum, 2001: 43) iç içe tamlamalarla oluşturulmuş uzun söz grubunda işaretlenen ekler söz grubunun Türkçe isim tamlaması olduğunu göstermektedir. “Ve” bağlama edatlarıyla oluşturulan bağlama grupları bu isim tamlaması içinde yer almaktadır. “cemî‘-i mükevvenât-ı sâbika vü *lâhika-nuñ* ve cümle-i mevcûdât-ı

müte‘âkibe vü *mütelâhike-nüñ*” fıkrasında bağlama grubunun sağında ve solunda yer alan *lâhika- mütelâhike* Arapça kelimeleri sec-i mutarrafi oluşturmuştur. Bu örnekte fasılaların kendilerinden önceki kelime ile atıf vavı alarak atıf tamlamasının içinde kullanıldıkları görülmektedir. Yani Farsça tamlamanın tamlananı atıf tamlamasıyla kurulmuştur. Atıf tamlamasını oluşturan - “*sâbıka vü lâhika- müte‘âkibe vü mütelâhike*”- kelimeleri, vezinleri aynı olduğu sec-i mütevâzî oluşturmuşlardır. Bu fasılalar Farsça tamlamalara göre kurulmuştur. Aynı şekilde “sevâd-ı ‘ademden beyâz-ı vücûda gelecek sûret-i hâlini ve keyfiyyet-i ahvâlini” tamlamasındaki “sûret-i **hâl** ve keyfiyyet-i **ahvâl**” Farsça isim tamlaması biçiminde oluşturulan fıkralar seciyi oluşturmuşlardır. Bu yüzden çoğunlukla uzun Türkçe yapı ile oluşturulan tamlamalarda daha başka söz grupları varsa seciler bu söz grupları ile oluşturulmuştur.

“İlâhî! Şol *cemâlûñe* müştâk olan **gönülleri** ve şol *visâlûñe* müte‘attış olan **dilleri**” (Tulum, 2001: 131) örneğinde *gönüller* ve *diller* fasılları, “olan” sıfat-fiili ile sıfat tamlaması kurmuştur. Bu grupta olan sıfat-fiilinin öncesindeki tüm kelimeler de sıfat tamlamasına dahildir. Fıkradaki sıfat tamlamasının tamlayan bölümünde olan *visâl* ve *cemâl* kelimeleri de secili kullanılmıştır. Burada dikkati çeken nokta *visâl* ve *cemâl* kelimelerinin *şol* işaret sıfatını alarak sıfat tamlaması kurmasıdır. Bu tür örnekler Tazarru’-nâme’de sıklıkla kullanıldığı için buradan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Türkçe yapılarla oluşturulan uzun söz gruplarının kuruluşu içinde daha başka söz grupları varsa fasılalar bu söz grupları ile yapılmıştır. Bu yüzden Türkçe yapılarla kurulan söz gruplarında fasıla tanımının esnek bir biçimde kullanıldığını görüyoruz.

3.3.3.5.2. Farsça tamlamaların kullanımı

Tazarru’-nâme’de fasıla oluşturan Farsça tamlamaların bazıları klasik fasılaya uygun bir biçimde kullanılmıştır. Bazı Farsça tamlamalarda ise Türkçe tamlamalarda olduğu gibi fasılları oluşturan son kelimenin dışında diğer kelimelerde de ses uyumu olduğu görülmektedir. Tamlayan ve tamlananın her ikisinin secili kullanıldığı Farsça söz gruplarında tamlamalardaki kelime sayısına bağlı olarak değişik kullanımlar bulunmaktadır. İki kelimedenden oluşan tamlamada her iki kelimedede seci olduğu gibi; üç, dört ve beş kelimedenden oluşan tamlamada kelimelerin hepsinin secili olduğu örnekler de vardır. Bu tamlamalarda kelimeler bazen aynı tamlamada bazen de simetriği olduğu tamlamadaki kelime ile secilenmiştir. Diğer tamlama ile secilenen kelimelerin sırası çoğunlukla aynıdır.

Örneğin ilk tamlamada üçüncü kelime diğer tamlamadaki üçüncü kelime ile secilenmiştir. Bunun yanında ikiden fazla kelimedenden oluşan Farsça tamlamada değişik kullanımlara da rastlanmaktadır. Farsça tamlamadaki seciler Tazarru'-nâme'de şu şekilde kullanılmıştır:

Klasik fasıla tanımına uygun kullanımlar

Bu kullanımlarda Farsça tamlamalardaki kelime sayısı ne kadar çoğalırsa çoğalsın son kelimenin secili olduğu görülür.

- Farsça isim tamlamaları ile kurulanlar şu şekildedir:

pistân-ı **en'âmdan** - dâye-i **gamâmdan**

cery-i 'âdet-i **Hak** ve kânûn-ı nizâm-ı **halk**

erbâb-ı kumâr-hâne-i 'âlem-i **tecrîd** ve halka-i pâk-bâzân-ı bisât-ı **tefrîd**

kuyûd-ı selâsil-i temennâ-yı **visâlûñ** / şu'le-i iştiyâk-ı şem'-i **cemâlûñ** (Tulum, 2001: 43, 157, 205, 225)

- Farsça sıfat tamlamaları ile kurulanlar:

'İlm-i **kadîmi** - lutf-ı **'amîmi**

hayât-bahş u dil-**âbâd**/ dîde-küşâ vü safâ-**dâd**

rûh-bahş u cân-**fezâ** -safâ-dâd ü dil-**güşâ**

'âşık-ı piyâde-rev ü güşâde-**rûy** ve muhibb-i pâ-bürehne vü âsüfte-**mûy**; (Tulum, 2001: 206, 218, 235)

- Atıf tamlaması biçiminde kurulanlar: Atıf tamlamalarının klasik fasıla tanımına uygun kullanımı tamlamayı oluşturan ikinci kelimenin diğer atıf tamlamasının ikinci kelimesi ile ses benzerliği içinde kullanılmasıdır. “zîb ü **zînetten** ve hüsn ü **behcetten**” örneğinde *zînet* ve *behcet* kelimelerinde olduğu gibi. Tazarru'-nâme'de atıf tamlamalarının farklı şekillerde secilendirildiğini görmekteyiz.

Klasik fasıla tanımına uymayan kullanımlar

Ses benzerlikleri sadece fasılların son kelimesinde bulunmaz. Farsça tamlamadaki kelime sayısına göre en az bir kelime diğer kelimelerle ses uyumu içinde -secili- kullanılmıştır.

1. **takdîr-i sübhânî** ve **tedbîr-i rahmânî** sebebiyle

2. pes, yed-i **kudret-i kâhire** ve yemîn-i **hikmet-i bâhire**
3. **Terennüm-i bülbülân-ı bustân - tebessüm-i gülünân-ı gülüstân**
4. **bende-i dergâh-ı kudret-i ‘acîbüñdür - şu‘le-i envâr-ı hikmet-i garîbüñdür.**
5. ‘**ibâdât-ı ‘âbidân-ı sükkân-ı ‘arazîn** ve **salevât-ı mu‘tekifân-ı rûy-ı zemîn** için
6. Sevâd-ı sürme-i dîde-i **âhüvân-ı sahrâ** ve beyâz-ı gevher-i *dendân-ı mâhiyân-ı deryâ* (Tulum, 2001: 43, 45, 46, 243, 47)

1. örnekte tamlayanlar sec-i mütevâzî oluşturacak biçimde secilenmiştir. 2. örnekte üç kelimelik fıkraların son iki kelimesi secili kullanılmış. 3. örnekte fıkraları oluşturan tüm kelimeler secilenmiştir. 4. örnekte ise dört kelime ile oluşturulan fıkradaki baştan ikinci kelimelerin dışındaki kelimeler birbirleriyle secilenmiştir. 5. örnekte ise sondan ikinci kelimeler secisiz kullanılmış fakat sükkân sözcüğü bulunduğu tamlamada diğer kelimelerle secili kullanılabilir. Son örnekte de tamlamayı oluşturan baştaki sözcükler secisiz kullanılmış. Son iki kelime ile seci oluşturulmuştur. Ayrıca ikinci tamlamada *dendân* kelimesi simetriği olan dîde kelimesi ile seci oluşturmamasına rağmen içinde bulunduğu tamlamanın son iki kelimesi ile aynı sesleri paylaşmaktadır.

“**A‘dâd-ı emdâd-ı rahmetüñ / tabakât-ı âsümân ü zemîn**” (Tulum, 2001: 50), örneğinde ise tamlamalardaki kelimeler simetriği olan tamlama yerine kendi içlerinde ses birliğine sahiptir. Birinci tamlamada Farsça kuruluşa göre isim tamlamasındaki son iki kelime, ikinci tamlamada ise ilk iki kelime kendi içlerinde secili kullanılmıştır. Klasik fasıla tanımının dışındaki bu örnekler, tamladaki kelimelerin kendi içlerinde de secili kullanılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

- Tazarru’-nâme’de atıf tamlamalarında da iki kelimenin birden secilendirildiği örnekler vardır. Bu örneklerde değişik kullanımlara rastlanmaktadır:

- tamlamayı oluşturan kelimelerin kendi içinde secilendirilmesi: “**sâbıka vü lâhika - müte‘âkıbe vü mütelâhika**” (Tulum, 2001: 43) tamlamalarında olduğu gibi aynı tamlamadaki kelimeler, birbirleriyle secilenmiştir. Örnekteki Arapça kelimelerin vezinleri aynı olduğu için mütevâzî seci kullanılmıştır.

- tamlamayı oluşturan her iki kelimenin diğer tamlamadaki kelimeler ile secilendirilmesi: **zâhir ü sâfî; - vâfir ü vâfî.** (Tulum, 2001: 46) fasılalarında birinci kelimeler (zâhir-vâfir)

ile ikinci kelimeler (sâfi-vâfi) vezinli oldukları için birbirleriyle mütevâzî seci oluşturmuştur. Bu kullanıma başka bir örnek: **rahmet** ü *cemâlûñ*- **safvet** ü *celâlûñ*.

“**nâkilân**-ı ehâdîs ü **ahbâr**-ı **Nebevî** / **râviyân**-ı sünen ü **âsâr**-ı **Mustafevî**,” (Tulum, 2001: 285) fasılalarında ise atıf tamlamasının birinci bölümündeki kısımlar Farsça tamlamalardan oluşmuştur. Birinci kısımda Farsça tamlama kurulumuna göre sadece ikinci kelimeler secili iken fasıla sonundaki kelimeler secisizdir. İkinci kısımda ise Farsça tamlamadaki her iki kelime secili kullanılmıştır.

Verilen örnekler değerlendirilecek olursa, Tazarru’-nâme’de Farsça tamlamalarda son kelimenin dışında diğer kelime/lerde de ses birliği bulunduğu görülmektedir. Tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısına bağlı olarak son kelimenin dışında diğerlerinde görülen secili kullanım, çoğunlukla kelime sayısı ile doğru orantılıdır. Örnek olarak dört kelimelik bir tamlama ile oluşturulan fasılalarda kelimelerin hepsi secili kullanılmıştır. Bu kullanımlar genellikle birinci tamlamadaki kelimelerin, simetriği olduğu tamlamadaki kelimeler ile secili kullanımı şeklindedir. Secilendirilen kelimelerin sırası da aynıdır. Yani ilk tamlamadaki birinci kelime, diğer tamlamadaki birinci kelime ile ve devamında diğer kelimeler tamlamadaki sırasıyla secili kullanılmıştır. Secinin bu şekilde kullanımı tamlamaları, sadece son kelimedeki seci ile oluşturulan fasılalardan daha simetrik bir hâle getirmiştir. Tamlamadaki ses simetrisi bu sayede bir düzen içerisinde en üst seviyeye çıkarılmış olmaktadır. Birinci tamlamadaki ilk kelime ile ikinci tamlamadaki ilk kelime ve onu takip eden kelimelerin ses birliği içinde bir arada olması, eserde kelimelerin yanında sesin de son derece düzen içerisinde istiflendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Tazarru’-nâme’de tamlamalardaki kelimeler bazen kendi içlerinde secilendirilir. Bu kullanımlar yukarıda bahsedilen kullanım özelliği kadar yaygın değildir.

Buraya kadar seci ile ilgili anlatılanlar değerlendirildiğinde, Tazarru’-nâme’de secilerin belirli bir düzen içerisinde verildiği görülür. Bu düzeni oluşturan eserde tespit edilen Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarında, secilerin sistemli olarak kullanılmasıdır. Y-1 ve Y-2 cümle biçiminde kurulduğu için, seciler diğer yapılara göre bu yapılarda farklı kullanılmıştır. Bu yapılarıdaki secileri barındıran fasılalar çoğunlukla cümlelerin başında ve sonunda, bazen ortasında bulunur. Yukarıda örnekleri ile anlatıldığı üzere bu tür kullanımlarda seci yapıyı başlatan sürdüren ve sonlandıran bir işleve sahiptir. Secilerle birlikte 14 denklik ölçütü bu yapılarıdaki söz, ses, ahenk ve anlamın son derece uyumlu bir biçimde ikiz cümlelerde

kullanılmasını sağlamıştır. Eserin tamamının bu yapılarla oluşturulduğu göz önüne alındığında, Tazarru'-nâme'deki söz, ses, ahenk ve anlam denkliklerinin sadece eserin bir bölümünde kullanılmadığı ortaya çıkar. Simetrinin güzel ile olan ilişkisi düşünüldüğünde eserin tamamındaki simetrik kullanımların, nesir cümlelerini estetik biçime dönüştürdüğü söylenebilir. Böylelikle, söz, ses, ritim ve ahenk bütünlüğü içinde kurulan yapılar, şiiri aşan bazı özelliklerle, okuyanın beğenisine hitap etmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan bir özet olarak şunları söyleyebiliriz: İncelemelerimiz sonucunda belagat kitaplarında fasıla, seci ve çeşitleri hakkında verilen bilgi ve örneklerin Tazarru'-nâme'deki kullanımları karşılayamadığını tespit edildi. Belagat kitaplarında verilen örnekler ve bilgiler kalıplaşmış ve donuk bilgiler olduklarından edebî eserin dinamik yapısındaki kullanımların hepsini karşılayamamaktadır. Türk estetik nesrinin ilk örneği sayılan Tazarru'-nâme'de farklı kullanımların olması edebiyat eserinin dinamik yapısının yanında Sinân Paşa'nın üslubuyla da doğru orantılıdır. Ele alınan örnekler ister eklerin kullanılması olsun isterse tamlamadaki fasıla kavramı olsun, isterse tamlamadaki diğer kelimelerin de ses birliği içinde kullanılması olsun Sinân Paşa'nın kendine özgü üslup özelliğini yansıtmaktadır. Bu özellikler, eserin sadece birkaç yerinde değil, eserin tamamında görülmesinin yanında, Sinân Paşa'nın diğer iki Türkçe eserinde de kullanılır. Bu da bu kullanımların Sinân Paşa'nın üslup özelliği olduğunu kanıtlar.

Sinân Paşa'nın kullandığı yapılar da onun üslup özelliğini ortaya koymaktadır. İster cümle biçiminde isterse söz grubu biçimindeki simetrik yapıların seci ile bir araya getirilmesi Paşa'nın üslup özelliğidir. Sinân Paşa secili fasılları, simetrik yapılarda en az 14 ayrı simetri ölçütüyle öylesine başarılı bir biçimde kullanmıştır ki buraya kadar incelenen ve belagat kitaplarındaki kuralları aşan nitelikler ortaya çıkmaktadır. Onun bu üslup özelliği ikiz yapılardaki nesir cümlelerinin estetik bir biçimde kullanılmasını sağlamıştır.

Tazarru'-nâme'deki secinin en önemli özelliği ise, eklerin secili kullanılıp kullanılmadığı sorusuna verdiği cevaptır. Eserde yapım ekleri ve çekim ekleri bu yönleriyle incelenmiş, yapım ekleri ile çekim eklerinin seci oluşturmaları konusunda ayrı değerlendirilmesi gerektiği görüşüne varılmıştır. Yapım eklerinin ses uyumu sağlaması konusunda üç farklı kullanım olduğu tespit edilmiştir. Bunlar; kelime kökünde ses birliği olan kullanımların aynı yapım eklerini alması, kökte ses birliği olmayan kelimelerin yalnızca yapım ekleriyle ses uyumunun oluşturulması, bir kelimenin kökündeki sesin, diğer kelimedeki yapım

ekleriyle karşılanması. Bu tür kullanımlar Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de rastlanmaktadır. Ayrıca sözlü edebiyat ürünlerinden günümüze kadar secili kullanılan yazılı edebiyat ürünlerinde de bu tür kullanımlara rastlanmıştır. Yapım ekinin yeni kelime türetmesi göz önüne alındığında yapım eklerinin Tazarru'-nâme'de secili kullandığını söyleyebiliriz.

Çekim ekleri de eserde ses uyumunu sağlamak amacıyla kullanılmıştır. 10 220 fasıladan 2899'unda kelime kökünde ses birliği olmayan, ses uyumunun sadece çekim ekleri ile sağlandığı fasıla tespit edilmiştir. % 28'lik orana sahip çekim ekleri, mutarraif secinin dışında, diğer seci çeşitlerinden daha fazla kullanıma sahiptir. İkili yapılarda çekim eklerinin secinin sağladığı ses uyumlarına benzer ses uyumları sağlaması çekim eklerinin seci olup olmadığı hakkında karar verilmesi gerektiği düşüncesini doğurdu. Metnin akışı içinde secili yapılarla bir arada bulunması, secinin sağladığı ses uyumlarını sağlaması, mutarraif seciden sonra en sık kullanılan yapı olması, Sinân Paşa'nın diğer iki eserinde bu tür kullanımlara rastlanması ve Türk edebiyatının sözlü dönemlerinden itibaren bu tür kullanımların olması nedeniyle, eserde çekim eklerine seci işlevi yüklendiğini söyleyebiliriz.

Tazarru'-nâme'de secilerin kullanım özelliklerinden bir tanesi de cümle öğelerine denk gelen yerlerin büyük çoğunluğunun aynı zamanda fasılaları oluşturmuş olmasıdır. Secili kullanılan yerler, eserde cümlelerin herhangi bir öğesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun eserin genel üslup özelliklerinden olup olmadığını anlamak için eser söz dizimi, cümle öğeleri, cümle yapısı... açısından incelenmiştir.

3.3.4. Söz dizimi ve cümle simetrisi

3.3.4.1. Cümle öğeleri ve cümle kuruluşu simetrisi³⁸

3.3.4.1.1. Cümle öğeleri simetrisi

Tazarru'-nâme'de ikiz cümleler biçiminde kullanılan Y-1 ve Y-2 yapılarında söz dizimi oldukça kuvvetli olup simetri ölçütleri bölümünde bahsedilen 14 simetrik unsurun

³⁸ Söz diziminin cümle ile ilgili bölümü Günay Karaağaç tarafından, Cümle, Cümle Öğeleri, Cümle Türleri, Yapılarına Göre Cümleler, Yükleminin Türüne Göre Cümleler, Yükleminin Yerine Göre Cümleler şeklinde tasnif edilmiştir. Çalışmada bu tasnif doğrultusunda inceleme yapıldı.

taşıyıcılığı bu cümleler ile sağlanmıştır. Cümlelerde cümle öğelerinin sayısı, öğelerin dizilimi, içinde bulundukları söz grupları vb. simetrik bir biçimde ortaya konmuştur. Bu durum diğer simetrik unsurların ortaya çıkmasını da sağlamıştır. Öge sayıları eşit olan cümlelerin çoğunlukla kelimeleri ve kelime sayısı, heceleri birbirine eşittir. Bunlara kelimelerin bulundukları söz grupları da eklenebilir. Yukarıda saydığımız aynı ögenin simetriği olduğu cümlede aynı yerde kullanımı da eklendiğinde eserin söz diziminin son derece dengeli olduğu ortaya çıkar.

Tazarru'-nâme'de 3076 Y-1 yapısında ve 262 Y-2 yapısında olmak üzere toplam **3338** simetrik cümle kullanılmıştır. Bu cümleleri oluşturan en önemli unsur, secilerin cümle içindeki kullanım biçimleridir. Buna göre Y-1 yapısında seciler sadece simetriği olduğu cümlede kullanılmıştır. Y-2 yapısında ise seciler hem simetriği olduğu cümlede hem de aynı cümlede diğer bir kelimeyle kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de simetrik kullanımlar eserin belli bir bölümü için değil, eserin tamamında geçerlidir. Bu yüzden eserdeki simetrik cümle kullanımının dışında sadece 8 cümle vardır. Bu 8 cümle ikiz cümle biçiminde oluşmayan fakat secili kullanılan cümlelerdir. Bunlar, seci kısmında fasıla sayısı açısından ele alınmış; fakat söz dizimi ve cümle ögesi simetrisinde bu cümleler araştırmaya dahil edilmemiştir. Tazarru'-nâme'deki cümlelerin öğeleri ve öge dağılımı, öğelerin dizilişi, cümlelerin tamamına yakınında simetrik biçimde oluşturulmuştur. Eserdeki 3338 cümle, öğeleri bakımından incelenmiş; cümleler, öge sayıları ve çeşitleri bakımından sınıflandırılmıştır. Buna göre eserde tam öge simetrisi, bir öge fazla kullanımı, öge sayısı aynı farklı öge kullanımları ve hem öge sayısı fazla hem farklı öge kullanımları olan cümleler tespit edilmiştir. Tazarru'-nâme'de öğelerin simetrik kullanımının 4 farklı şekilde olduğu belirlenmiştir. Eserdeki cümlelerde öğelerin kullanım özellikleri şöyledir:

Öge bakımından simetrik cümleler

Bu cümlelerde ögeler ve öge sayıları aynıdır. İlk cümledeki öge dizilişi ikinci cümlede aynen tekrarlanır. Bu tür cümlelerde ilk cümledeki bir öge ikinci cümlede aynı öge çeşidiyle aynı yerde kullanılmıştır.

Sen ol Evvel'sin ki saña ibtidâ yok,

ö. y. y.t ö. y.

Sen ol Âhir'sin ki saña intihâ yok. Y-1 (Tulum, 2001: 36).

ö. y. y.t ö. y.

örneğinde ki'li bileşik cümle ile kurulan Y-1 yapısının öğelerinin sayısı, öge dizilişi, yardımcı cümledeki öğelerin sayısı ve dizilişi, aynıdır. Cümlelerin her ikisi de yok yüklemiyle kurulu isim cümlesidir.

Bekâ isteyen cândan vücûd âfetlerini sen def' it;

y.t b. nesne ö. y.

dirlik uman gönülden varlık hicâbını sen ref' it Y-1 (Tulum, 2001:76).

Basit cümle biçiminde oluşturulan cümlelerdeki tüm öğeler simetrik olarak dizilmiştir. Örnekte dikkati çeken nokta ise ilk cümlede söz grubu biçiminde bulunan öğelerin ikinci cümlede de aynı söz grubu içerisinde yer almasıdır. Cümlelerin yer tamlayıcısı, nesnesi ve yüklemeleri aynı söz gruplarıyla kullanılmıştır. Yer tamlayıcısı sıfat tamlaması, nesne belirtisiz isim tamlaması, yüklem birleşik fiil biçimindedir. Aynı söz gruplarında kullanılan öğelerin kelime sayısı da eşittir. Örnek olarak yer tamlayıcısı üçer kelimeden oluşmuştur. Burada dikkati çeken başka bir nokta ise, söz grupları kendi içinde daha küçük parçalara ayrıldığında simetrinin bozulmamasıdır. Cümlede yer tamlayıcısının söz grubu, *can* ve *gönül* kelimelerine -an sıfat-fiil eki getirilen fiillerin sıfat tamlaması oluşturmasıyla kurulmuştur. Sıfat-fiil ekini alan fiiller fiilimsi grubundan oluşmuş, fiilimsi grubunda fiilden önce isim soylu kelimeler kullanılmıştır.

Nite ki ol put-hâne olmuş zâhir ka'besini habîbüññ sûreti 'alemiyle pâk ü mutahher ittüñ,

z.t belirtili nesne zarf tümleci y.

gine bu mülevves olmuş gönül ka'besini anuñ bätını kuvveti-y-ile tâhir ü münevver eyle.

(Tulum, 2001: 176)

Cümlelerinde nesne, zarf tümleci ve yüklem söz grubu biçimindedir. Belirtili nesne sıfat-fiil eki alarak sıfat tamlaması biçiminde kurulmuştur:

ol put-hâne ol-**mış** zâhir ka'besini

sıfat + isim : sıfat tamlaması

bu mülevves ol-**mış** gönül ka'besini

Sıfat tamlamasında tamlananların her ikisi de belirtisiz isim tamlaması biçiminde kurulmuştur:

zâhir ka‘be-s-i-n-i

isim + isim : belirtisiz isim tamlaması

göñül ka‘be-s-i-n-i

Sıfat unsurları ise *ol-* yardımcı eylemiyle kullanılan isimlerden oluşmuşlardır. İsimler başlarına *ol/bu* işaret sıfatlarını almışlardır.

ol put-hâne ol-**mış**

sıfat + isim + fiil

bu mülevves ol-**mış**

Cümlede zarf tümleçleri ise zincirleme isim tamlamasına ile edatı getirilerek yapılmıştır.

habîb-ü-nüñ sûret-i ‘alem-i-y-**le**

isim + isim + isim

a-nuñ bâtın-ı kuvvet-i-y-**ile**

zamir + isim + isim

Yüklemler *et-* ve *eyle-* yardımcı fiillerine getirilen isimlerden oluşmuştur. İsimlerin her ikisi de Farsça atıf tamlaması biçimindedir.

pâk ü mutahher ittüñ

Farsça tamlama yardımcı fiil

tâhir ü münevver eyle.

‘arsa-i zemîn mâlikân-ı mecâzî ve mîrâs-hârân-ı ‘âriyetîden ‘ârî ola;

ö.

y.t

y.

ekâlîm-i ‘arazîn mülûk-i kâm-gâr ve salâtîn-i cihân-dârlardan hâlî kala; Y-2

(Tulum, 2001: 116)

Y-2 yapısıyla özne + yer tamlayıcısı + yüklem biçiminde kurulan cümlelerde dikkati çeken nokta cümle öğelerinin oldukları yerler aynı zamanda fasılaları oluşturmuştur. Secilerin cümle öğelerine denk gelmesi söz dizimi yanında ahenkteki denkliği de ifade etmektedir. Kelime, söz grupları, bunların aldıkları eklerin simetrik olmasının yanında secilerle birlikte cümlelerde ses bakımından da bir denklik meydana getirilmiştir. Diğer örneklerde olduğu gibi burada da cümle öğelerini oluşturan söz grupları simetriktir. Özneler Farsça isim tamlaması, yer tamlayıcıları Farsça sıfat tamlamalarından oluşmuşlardır. Farsça sıfat tamlamaları ikişer tamlamadan meydana gelmiş, her ikisi de *ve* bağlama edatı ile bağlanmıştır.

Tazarru'-nâme'de kullanılan cümlelerin büyük çoğunluğu tam öge simetrisine sahiptir. 3338 cümleden 2497'sinde tam öge simetrisi vardır. Buna göre ögeleri ve ögelerin sayılarının aynı olduğu cümlelerin oranı % 75'tir. Bunun yanında az sayıda olmak üzere bir ögesi fazla olan cümleler, öge sayısı aynı olmakla değişik ögelerin kullanıldığı cümleler de bulunmaktadır.

Öge sayısı aynı, farklı öge kullanılan cümleler

Tazarru'-nâme'de bazı cümlelerde ögelerin sayısı aynıdır, fakat bir öge farklı kullanılmıştır. Eserdeki bu tür örnekler, Türkçedeki fiillerin kullanımlarıyla ilgilidir. “Kitabı okudum.” cümlesinde okuma fiili bir nesne ile ilgilidir. Bir nesnenin üzerinden fiil tamamlanır. Ama aynı cümlemin yüklemine bakmak fiili ile kurduğumuzda “Kitabı baktım.” demeyiz. Bakma fiilini kullandığımızda varlık -e/-a yönelme durum ekini alır. Bu yüzden cümle “Kitaba baktım.” biçiminde olmalıdır. Bu durum Türkçedeki fiillerin geçişli, geçişsiz olmasıyla ilgilidir. Aynı cümleyi görmek fiili ile kullandığımız zaman cümleyi “Kitabı gördüm.” biçiminde yazmamız gereklidir. Tarihi metinlerde fiillerin bu kullanımının değişmesiyle ilgili örnekler vardır. Süheyl ü Nevbahâr (XIV. yy.)’da bugün “ata binmek” biçiminde kullandığımız biçimin “atı binmek” şeklinde geçtiğini görüyoruz:

Ki şardan yana koptu gavga katı

Belinleyü durdu vü bindi atı (Kurnaz, 2011: 64)

Erzurumlu Darir’in Yüz Hadis Tercümesi (XIV. yy.)’nde de bu kullanımla ilgili şu örnek vardır:

“Ol gün ki **beni** urdun, yalıncağ idim, arkam, karnım açuğudu.” (Kurnaz, 2011: 63) 16. yy. şairi Hayâlî Bey divanında bununla ilgili şu örnek geçmektedir:

Acır **beni** bulunmadı illâ ki Bîsütûn

Ferhad mâtemine giyer dahi karayı (Kurnaz, 2011: 65)

Leyla Karahan, bazı kelimelerin zaman içinde yeni anlamlar kazandığı, bu durumun da, onların geçişli/geçişsiz veya belirtme/yönelme durumlarında farklılaşma meydana getirdiği görüşündedir. Mesela vurmak fiili “elini veya elinin tuttuğu şeyi hızla yere indirmek” anlamında -a eki alırken, “yaralamak, öldürmek” anlamında -i eki almaktadır (Karahan’dan aktaran Kurnaz, 2011: 64). Tazarru'-nâme'deki öge sayısının eşit fakat ögelerin farklı

olduğu örneklerin bir kısmı fiillerin geçişli, geçişsiz ve yönelme durum ekleriyle kullanılmasıyla ilgilidir.

‘Akl-ı dūr-bîn ufk-ı zirve-i kemâlini göremez;

ö. n. y.

vehm-i tîz-per dâmen-i sūrâdık-ı celâline iremez. (Tulum, 2001: 31)

ö. y.t y.

Öge sayısı eşit olan *görmek* eylemi, bir şeyi görmek biçiminde kullanıldığı için kendinden önce gelen kelime -i durum ekini almıştır. *İrmek* fiili ise bir şeye, bir yere irmek, varmak olarak kullanıldığı için kendinden önceki kelime -e yönelme durum ekini almıştır. Böylece kelimeler nesne ve yer tamlayıcısı görevlerinde kullanılmışlardır. Cümlelerin yüklemelerini kendi arasında değiştirdiğimiz zaman kullanım tam tersi biçimde olacaktır:

‘Akl-ı dūr-bîn ufk-ı zirve-i kemâline iremez;

ö. y.t y.

vehm-i tîz-per dâmen-i sūrâdık-ı celâlini göremez.

ö. n. y.

Bu yüzden Tazurru’nâme’deki öge sayısı eşit cümlelerin farklı ögeler biçiminde cümlede yer almaları, Türkçe fiillerin bu kullanım özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tür kullanımlarda öge sayısı, ögelerin bulunduğu söz grupları, bazı örneklerde kelime ve hece sayılarının eşit, yakın ve benzer olması dolayısıyla, farklı ögeler eserdeki söz simetrisini bozmamaktadır.

‘Akıl virdüñ, vehim vesvâsına mağlûb itme;

ö. y. y.t y.

‘ışk virdüñ, senden gayrıyı mahbûb itme. (Tulum, 2001: 140)

ö. y. b. nesne y.

Örneğinde cümlelerin kurulumu ve dizilişi tamamen simetriktir. Sıralı cümle biçiminde kurulan cümlelerde birinci cümlede ilk cümlesi ile ikinci cümlede ilk cümlesinde vir- fiili yüklem ve kendinden önceki kelimeler özne olarak kullanılmıştır. Her iki cümlede ikinci yüklem *itmek* kelimesiyle kurulmuş, bileşik yapı fiildir. Ortada kalan kısımlar öge olarak farklıdır.

Eserde fiillerin geçişli/geçişsiz olma özelliğinden dolayı farklı öge kullanımının dışında fiillerin bu özelliğine bağlı olmayan kullanımlar da görülmektedir:

Çü evvel ‘azâb ittüñ, âhir ‘azâb itme;
z.t y. z.t y.

çü dünyâda setr ittüñ, âhirette ‘ikâb itme. (Tulum, 2001: 140)
y.t y. y.t y.

örneğinde birinci cümlede zarf tümleçlerine karşılık ikinci cümlede yer tamlayıcıları kullanılmıştır.

Bizüm maksûdumuz zevki olana añdurmadur.
ö. y.t y.

bizim murâdumuz irâdet ehlini kındurmadur. (Tulum, 2001: 213)
ö. b. nesne y.

3338 cümleden 409’u bu şekilde kullanılmıştır. Öğeleri farklı öge sayısı aynı olan cümleler % 12’lik bölümü oluşturur.

Bir öge fazla kullanılan cümleler

Simetrik yapıyı oluşturan cümlelerin herhangi birinde, bir fazla ögenin bulunduğu cümlelerdir. Bu tür cümlelerde öge sayısı bir cümlede fazla olmasına rağmen geriye kalan ögeler aynıdır.

Îlâhî! Her ne kadar ceħd idüp zâhirüm ma‘mûr idersem, bâtınım vîrân;
z.t ö. y.

zâhirde her ne kadar saña kul-isem, içümde hevâ sultân. (Tulum, 2001: 112)

z.t y.t ö. y.

örneğinde yer tamlayıcısı (*içümde*) olan kelimenin dışında ögeler, ögelerin sayısı ve dizilişi aynıdır.

Îlâhî! Ben kuluña hâs kullaruñdan bir himmete meded it.

y.t y.t y.t y.

İlâhî! Bu za‘îf-i dil-hasteye keremünden ‘inâyet it. (Tulum, 2001: 175)
 y.t y.t y.

Örneğinde birinci cümledeki üçüncü yer tamlayıcısı fazladır.

Ev issi evini pâk bulmayıcak yıkmaz, arıdur;
 ö. b.n z.t y. y.

harem sâhibi haremine tavar giricek bozmaz, korudur. (Tulum, 2001: 176)
 ö. z.t y. y.

örneğinde ise nesne fazla kullanılmıştır. Bu örnekte dikkati çeken nokta bir öge fazla olmasına rağmen cümledeki kelime sayısının aynı olmasıdır. Bu da ikinci cümledeki zarf tümlecinin söz grubu hâlinde üç kelimedenden oluşmasından kaynaklanmaktadır.

3338 cümleden 275’inde bir öge fazlalığı vardır. % 8 orana karşılık gelen bu cümlelerde de ögeler simetrik kullanılmıştır.

Hem öge sayısı fazla hem de farklı öge kullanılan cümleler

Bu tür cümlelerin sayısı diğerlerine göre daha azdır. Öge sayısının hem farklı hem de fazla olması diğerlerine göre simetriyi azaltmıştır:

‘İşk bir berk-ı sâ‘ıkadâra beñzer ki nereye uğrarsa yakar;
 ö. y.t y. z.t y.

‘İşk bir pâdişâh-ı kakhârdur ki uğraduğı memleketi yıkar. (Tulum, 2001: 233)
 ö. y. b. nesne y.

Alıntıda yardımcı cümleleri oluşturan yer tamlayıcısı ile ikinci cümlelerin yüklemi secili kullanılmıştır. Birinci cümlelerin yüklemi fiildir ve cümlede bir fazla öge olarak yer tamlayıcısı kullanılmıştır. Yer tamlayıcısı ile ikinci cümlelerin yüklemi aynı söz grubuyla oluşmalarına rağmen birinci cümlelerin yüklemi (*benzer*) fiildir ve tam öge simetrisini bozmaktadır. İkinci cümlelerin yüklemi ise isimdir. Birinci ve ikinci temel cümlelerde Türkçe yüklem secili kullanılmış ve bir çeşit simetri oluştururken kendilerinden önceki söz grupları farklı öge olarak kullanılmıştır. Ayrıca zarf tümleci olarak kullanılan kısım fiil, nesne olarak kullanılan kısım sözcük türü olarak isimdir. Bütün bunlar yukarıdaki cümlelerde görülen simetrik özellikleri ortadan kaldırmasa da cümlelerin onlar kadar simetrik olmadığı görülmektedir. Bunda da yardımcı cümlelerin yapılarının farklı olması en önemli etkidir. I. yardımcı cümle koşul birleşik, ikinci temel cümle ise basit yapıdadır.

Az sayıda kullanılan bu cümlelerde cümlenin bir bölümü simetriye uyarken diğer bölümü simetriyi bozmaktadır:

1	2
<u>göñüller mi‘mârisin</u>, y. b. nesne ö. y. <u>ihitiyârum saña virdüm</u>, ö. y.t y. b. nesne ö. y.	<u>yıkık göñlümi sen yap</u>; y. b. nesne ö. y. <u>hevâ kapusın sen yap</u>. (Tulum, 2001: 292)

örneğinde sıralı cümlelerde ikinci cümlelerin söz dizimi ve cümle öğeleri tam simetri içinde iken, ilk kısımlarda simetri görülmemektedir. Birinci cümlenin ilk sıralı cümlesi tamlama hâlinde yüklem görevinde kullanılmasına karşılık, ikinci cümlenin ilk cümlesinde özne, yer tamlayıcısı ve yüklemden oluşan üç öge kullanılmıştır.

Sünnet diyü tutaram,	kuru sünnet ü ‘âdet;
z.t y. n. <u>‘ibâdet diyü işlerem</u>, z.t y. z.t ö. y.	<u>hemîn adı ‘ibâdet</u>. (Tulum, 2001: 108)

örneğinde ise cümlelerin yüklemlerine kadar olan kısım simetrik olmasına rağmen, diğer kısımlar bu simetriyi bozmuştur. Yüklemden sonra birinci cümlede tek öge bulunurken ikinci cümlede üç öge kullanılmıştır.

Diğer cümlelere oranla bu cümleler daha az kullanılmıştır. Eserde 157 cümlede görülen bu çeşit öge kullanımı % 5’lik bir oranı oluşturur.

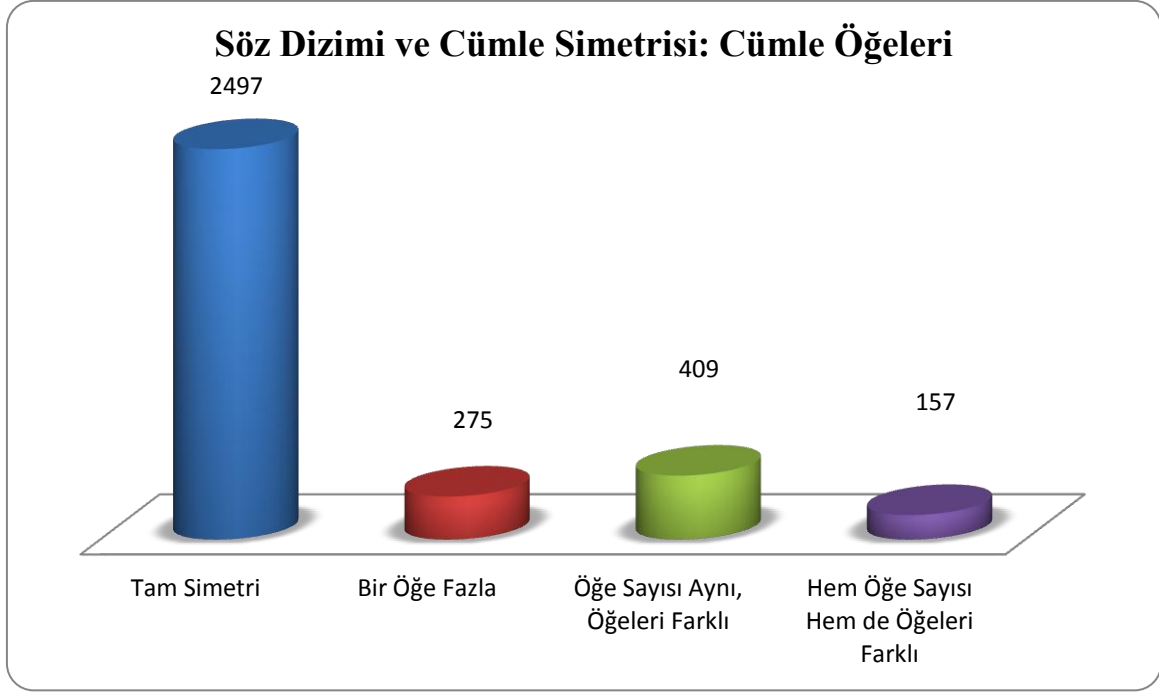
Tazarru’-nâme’de 3338 simetrik cümle kullanılmıştır. Bu cümlelerden öge kullanımlarına göre, tam simetri olanların sayısı 2497’dir. Öğeleri aynı fakat sadece bir öge fazla kullanılan cümleler 275, öge sayıları aynı fakat farklı öge kullanılan cümleler, 409 tanedir. Hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümleler ise 157 tanedir. Buna göre öğeleri, öğelerinin dizilişi, öğelerinin sayısı tam simetri olan cümlelerin oranı % 75’tir. Sadece bir öge fazla kullanılan cümlelerin oranı, % 8 öge sayısı eşit fakat farklı olanların oranı % 12, hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümlelerin oranı ise % 5’tir. Bu oranlar, Tazarru’-nâme’nin söz diziminin son derece simetrik ve sağlam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Eserde öge dağılımının tam simetrik olmadığı cümlelerde de simetrik kullanımlar ortadan kalkmamaktadır. Bu hem tam simetrik cümlelerin büyük

çoğunluğu oluşturmalarına hem de diğer cümlelerdeki farklılıkların simetriyi etkileyecek derecede önemli olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir öge fazla olan cümlelerde cümle öğelerinin hepsinin çeşidi ve dağılımı aynı sadece cümlede bir kelime fazladır. Öge sayısı aynı fakat farklı öge kullanımı olan cümlelerde ise fiillerin geçişli ve geçişsiz kullanımı etkili olmuştur. Bu tür cümleler de simetriyi bozmamaktadır. Cümlelerde simetriyi bozan kısım hem öge sayısı hem de öğeleri farklı kullanılanlardır. Bunların da oranı % 5'tir. Böylece cümle ögesi bakımından simetrik kullanımlarda % 95'lik oran söz konusudur.

Bugünkü bilgilerimize göre, Tazarru'-nâme edebiyatımızda başka hiçbir eserde görülmeyen söz simetrisinin en önemli kitabıdır. Edebiyat tarihlerinde ve konu ile ilgili diğer kitaplarda estetik ve ahenkli nesrin ilk ve en önemli örneği olarak gösterilen eserin, söz simetrisini sağlayan Sinân Paşa'nın sağlam cümle yapısıdır. Bu yapı Paşa'nın sanatçı kimliği ile bir araya gelince Türk edebiyatının şaheserini ortaya çıkarmıştır. Sinân Paşa'nın cümleleri o kadar ölçülüdür ki, eserde sadece benzer, denk veya simetrik cümleler bir araya getirilmemiş, aynı zamanda cümlelerin ahengi de son derece sağlam kurulmuştur. Bu, cümle yapısı ile birlikte Sinân Paşa'nın secileri kullanma ustalığına bağlıdır. Sinân Paşa'da birbirinin simetriği olan iki cümle adeta birbirine perçinlenmiş bir biçimde bir araya getirilmiştir. Bu cümleler arasında ses, söz ve anlam bakımından denklik bulunmaktadır. Bu denkliği sağlayan unsur, secilerin kullanıldığı fasılaların aynı zamanda cümle ögesi olarak kullanılmasıdır. Tazarru'-nâme'de cümle öğelerinin bulunduğu yerlerde seci kullanılmış, böylece secinin ses etkisiyle, simetrik cümlelerde ahenk de en üst seviyeye çıkarılmıştır. Tazarru'-nâme'de cümle simetrisi ile ilgili tablo ve grafikler şöyledir

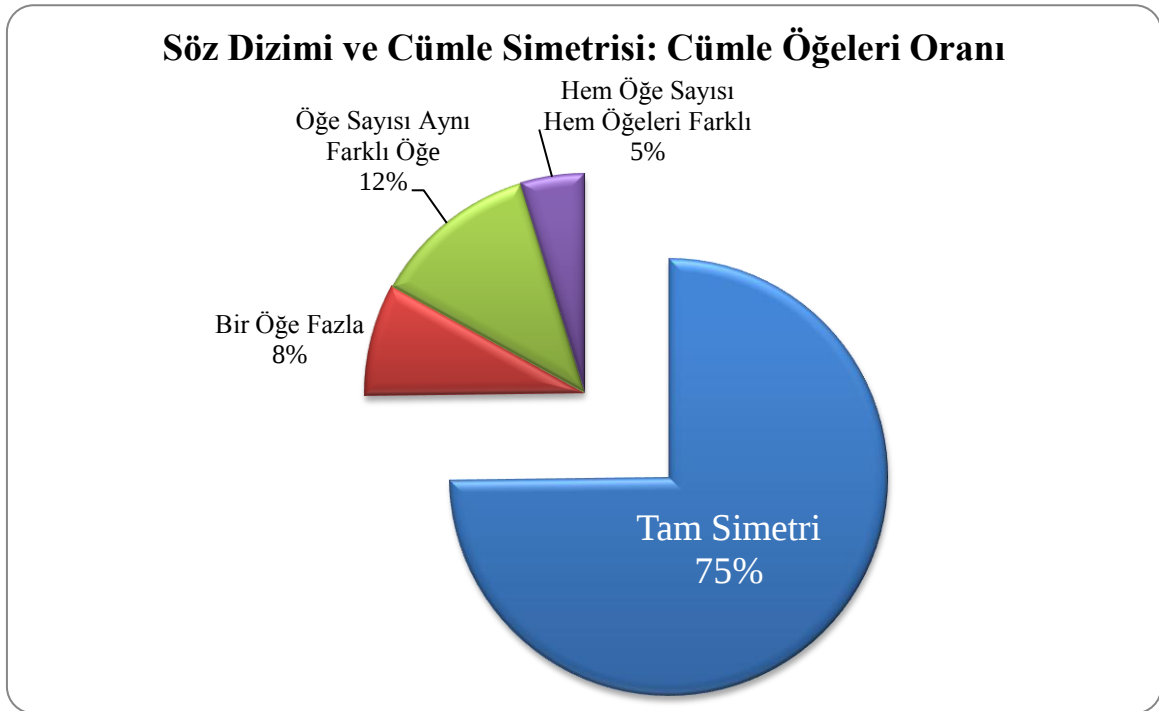
Çizelge 3.14. Simetrik olarak kullanılan cümle öğelerinin çeşitleri ve sayıları

Söz Dizimi ve Cümle Simetrisi: Cümle Öğeleri				
Tam Simetri	Öge Sayısı Aynı Öğeleri Farklı	Bir Öge Fazla	Hem Öge Sayısı Hem de Öğeleri	
2497	409	275	157	3338
% 75	% 12	% 8	% 5	% 100

Şekil 3.23. Simetrik kullanılan cümle öğelerinin çeşitlerinin dağılımı

Cümle öğelerinin oranları şu şekildedir:

Şekil 3.25. Cümle öğeleri simetrisinin oranları

Tazarru'-nâme'de aynı öğeye sahip cümlelerin birbiri ardınca kullanıldığı bölümler de vardır. Bu kullanımlarda simetrik öğelere sahip olan cümleler metnin akışı içinde bir araya getirilir. Aynı söz dizimine sahip cümlelerin ortalama 14 simetri ölçütü ile arka arkaya getirilmesi eserdeki cümleleri şiire yaklaştırma bir yana, eserdeki bu bölümlerin şiiri aşmasını sağlamıştır. İkili cümlelerdeki simetrik ölçütler, ikili yapılarıdaki simetriyi ortaya koyan kullanımlardır. Tazarru'-nâme'de aynı söz dizimine sahip cümlelerin birbiri ardınca kullanılması bu simetriyi dikey düzleme taşımış ve simetriyi metnin akıcılığı içinde genelleştirmiştir.

3.3.4.1.2. Cümle Kuruluşu Simetrisi

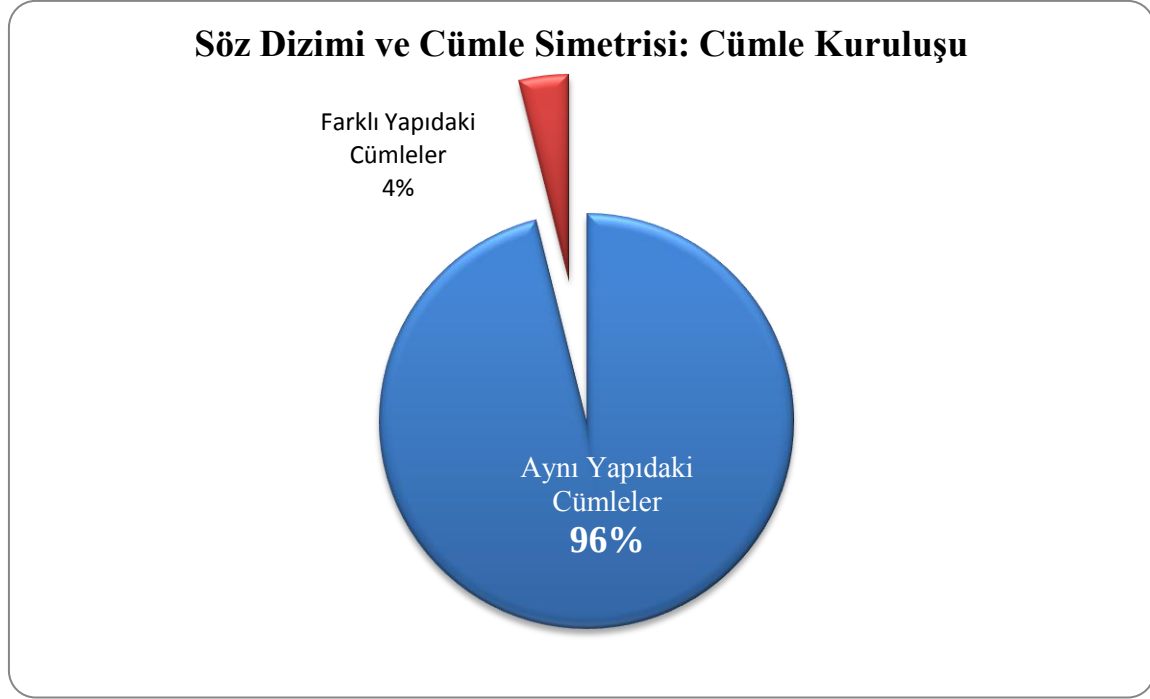
Yapılarına göre cümleler

Tazarru'-nâme'de cümle öğeleri simetrisi olduğu gibi, cümle yapıları da simetrik bir biçimde kurulmuştur. Cümlelerin yapılarıyla birlikte, cümlelerin devrik veya kurallı olması, isim veya fiil cümleleri olmaları da simetriklerdir. Eserde cümleler yapılarına göre incelendiğinde cümlelerin tamamına yakınının aynı yapıda kullanıldığı görülecektir. 3338 cümlelerin, 130'unda ikili cümlelerin yapısı birbirinden farklıdır. Geriye kalan **3208** ikili cümlede aynı yapıdaki cümleler birbirleriyle kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de yapıları aynı olan cümlelerin oranı **% 96**'dır.

3208 cümlelerin yapılarına göre dağılımı şu şekildedir: 2026'sı basit yapıli cümle, 559'u ki'li bileşik cümle, 433'ü sıralı cümle, 126'sı şartli birleşik cümle, 56'sı sıralı bağıli cümle, 8 tanesi iç içe birleşik cümledir. Bunların tablo ve grafik biçiminde gösterimi:

Çizelge 3.15. Yapılarına göre simetrik kullanılan cümleler

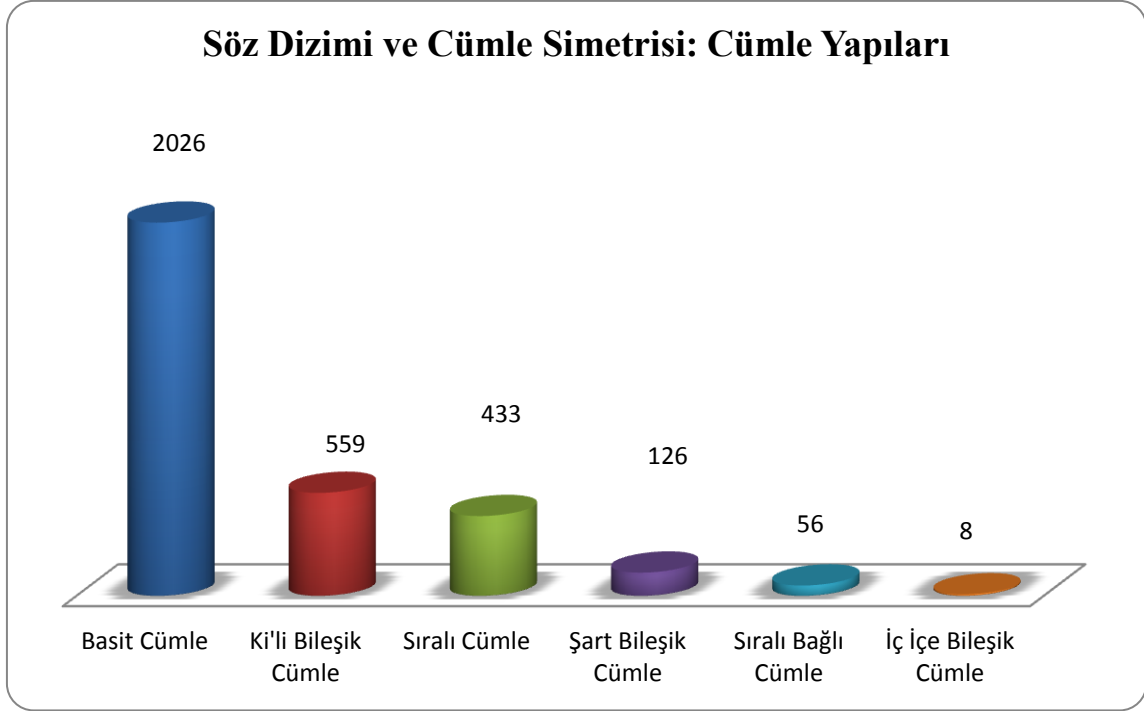
Söz Dizimi ve Cümle Simetrisi: Cümle Kuruluşu		
Aynı Yapıdaki Cümleler	Farklı Yapıdaki Cümleler	
3208	130	3338
% 96	% 4	% 100

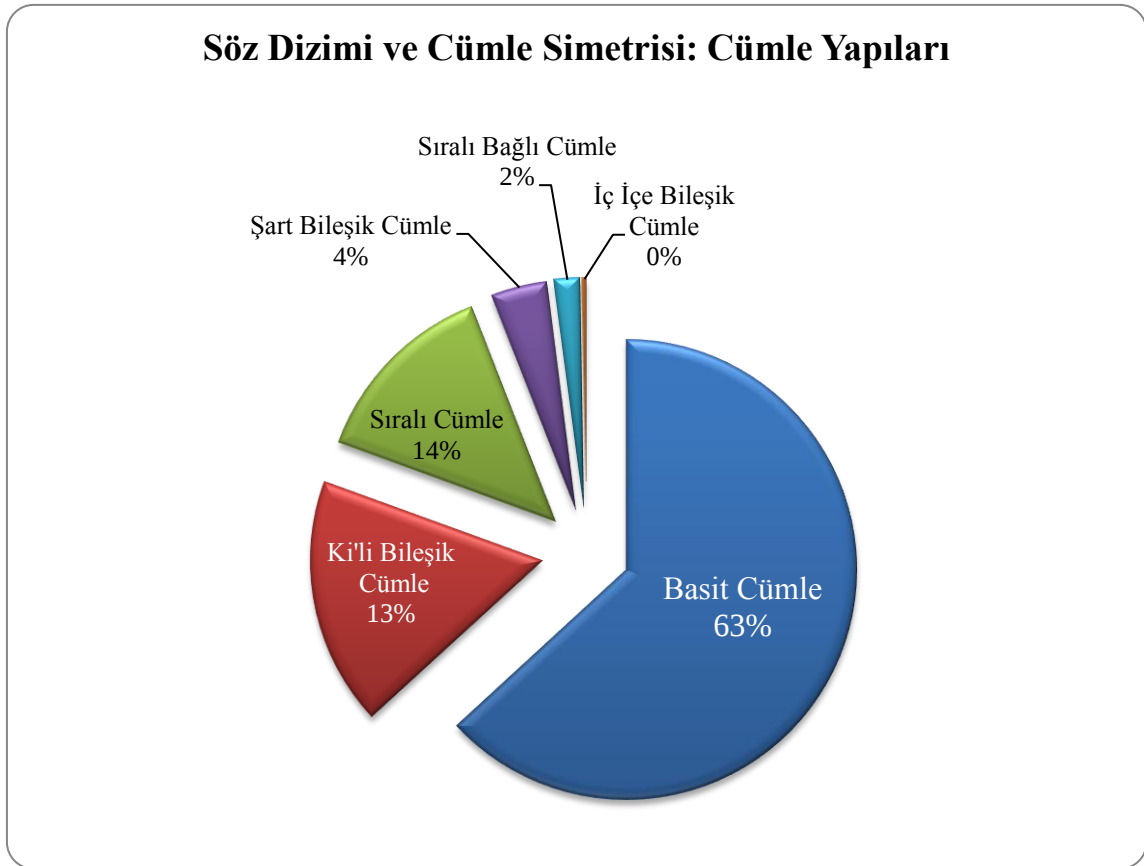
Şekil 3.26. Simetrik olarak kullanılan cümlelerin yapılarına göre oranları

Çizelge 3.16. Aynı yapıdaki cümlelerin çeşitleri sayı ve yüzdeleri

Söz Dizimi ve Cümle Simetrisi: Cümle Yapıları						
Basit Cümle	Ki'li Birleşik C.	Sıralı C.	Şartlı Birleşik C.	Sıralı C.	Bağlı C.	İç İçe Birleşik C.
2026	559	433	126	56	8	3208
% 73	% 13	% 10	% 3	% 1	0	%100

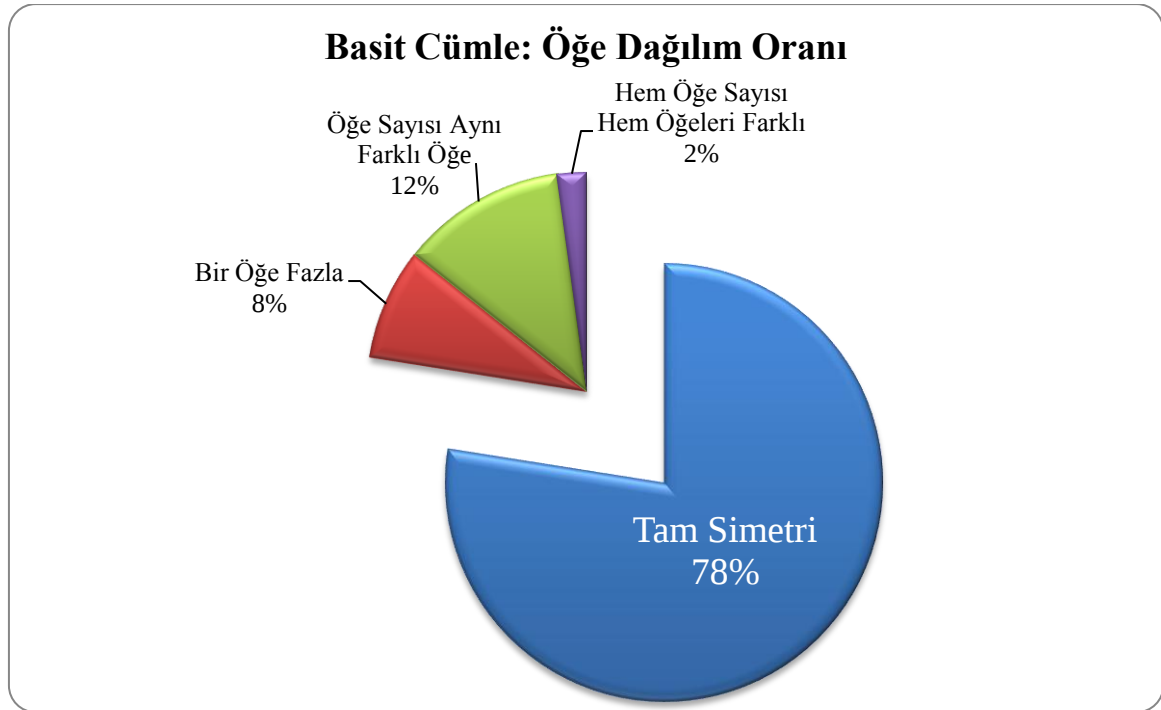
Şekil 3.26. Simetrik olarak kullanılan aynı yapıdaki cümlelerin sayıları

Şekil 3.27. Aynı yapıdaki simetrik cümlelerin oranları

Basit cümle kurulum ve kullanım özellikleri

Tazarru'-nâme'de ikili simetrik cümle yapılarında en büyük oranı basit cümle oluşturmaktadır. Basit cümle, tek yükleme bağlanan içinde başka yargı ve yüklem olmayardımcı cümledir (Günay 2011: 237). Eserde **2026** basit yapı cümlelerin 1570'inde cümle öğeleri bakımından tam simetri bulunmaktadır. Cümlelerin 166'sında bir öge fazla, 248'inde öge sayısı aynı fakat farklı öğeler kullanılmış, 42'sinde ise hem öge sayısı hem de öğeler farklıdır. Basit cümlede cümle öğeleri bakımından tam uygunluğun görüldüğü yapılar % 78'lik bir orana sahiptir. Cümle öğelerinde tam simetrinin dışındaki kullanımlarda simetri ortadan kalkmamaktadır. Bu yüzden basit yapı cümlelerde diğer cümle öğeleri simetrisi ile bu oran daha da artacaktır.

Şekil 3.28. Basit cümle öge dağılımı simetrisi

Basit Yapılı Devrik Cümlelerin Kullanım Biçimleri

Basit yapı 2026 cümlelerin 1800'ü kurallı cümle 226'sı ise devriktir. Metinde sadece bir yapının dışında, kurallı cümleler ve devrik cümleler kendi aralarında kullanılmıştır.

226 cümleden 160'ı metinde yüklem öncelenmesi biçiminde kullanılmıştır. Öncelenen yüklemeler de metin içerisinde arka arkaya getirilerek söz simetrisinin en güzel örneklerinden biri verilmiştir. Simetrik yapı cümlelerin anlamı pekiştirecek biçimde kullanılması, devrik yapının nesir cümlesini şiire yaklaştırması ile birlikte, bu tür cümlelerin arka arkaya metinde yer alması akış simetrisini hatırlatmaktadır. Bu simetrisinin özellikle belli öğeleri vurgulayacak biçimde kullanılması anlamı bu öğeler üzerinde yoğunlaştırmaktadır. Simetrik cümlelerin öncelenmeler ile birlikte kullanılması diğer anlatım türlerine göre sözün etkileyiciliğini artırmak açısından daha kapsamlıdır. Şiirde bu amaçlarla simetrik ve koşut yapılar içinde söylenmiş pek çok yetkin örneği Fuzulî'nin ve Ahmed Paşa'nın kasidelerinde görülebilir. Herhangi bir olaya, duruma, olguya, işleve, kişiye, nesneye kavrama belirleyici bir nitelik katmak bunlarda var olan bir özelliğe dikkati çekmek ya da önemsenen herhangi bir şeye gönderme yapmak amacıyla pek çok mesnevinin beyitleri arasında da öncelenmelere rastlamak mümkündür (Dilçin 2010: 232). Şiirde estetik bir nitelik olarak karşılaşılan bu özelliğin Tazarru'-nâme'de bulunması metnin şiirsel özelliklerinden bir tanesidir. Alıntıda yüklem olarak kullanılan kelimelerin bir bölümü Allah'ın isimlerinin (Esmâü'l-Hüsna) öncelenmesi biçimindedir. Bu öncelenmeler basit yapı isim cümleleri ile kullanılmıştır. Yüklemin isim olması, -dır ekinin (eski biçimi -durur) kullanılması da ayrıca önemlidir. Bu ekle kurulan cümleler geniş zaman bildirir. Geçmişten geleceğe pek geniş bir zaman diliminde sürekli yapılan ve tekrarlanan olay ve durumların anlatılmasında kullanılır. Alıntıda, Allah'ın isimlerinin öncelenmesi bu isimlerdeki niteliklerin vurgulandığını göstermektedir.

1. Mübdî durur dünyâda;
2. Mu'îd durur 'ukbâda.
3. Mümît durur ebdânı;
4. Muhyî durur gine ânı.
5. Bâdî durur halkı;
6. Kâsım durur rızkı.
7. Mukaddim'dür öñ geçeni;
8. Mu'ahhirdür soñ kalanı.
9. Velî'dür evliyâsına;
10. Vekîl'dür asfiyâsına (Tulum, 2001: 32-33). İlk ve son iki cümlede öğeler yüklem+yer tamlayıcısı, diğerlerinde yüklem + belirtili nesne biçiminde olan cümlelerin öge sayıları ve kelime sayıları eşittir. Sadece 4 numaralı cümlede *gine* kelimesi bir fazla öge (zarf tümlecisi)

oluşturmuştur. Örnek olarak alınan 10 cümlenin 8'inin hece sayıları eşittir. Öge fazlası olan 4 numaralı cümlenin hece sayısı izdüşümü olduğu cümleden bir fazladır.

Tazarru'-nâme'de yüklem öncelemesi biçiminde kullanılan bir diğer örnek “*kanı*” soru zarfı ile kullanılmış 50 cümle oluşturmaktadır. Bu cümlelerin hepsinde öncelenen *kanı* kelimesi yüklem, geri kalan kelime ve söz grupları özne biçiminde kullanılmıştır:

1. **Kanı** ol devlet ü istizhârları;
2. **kanı** ol müknet ü iktidârları?
3. **Kanı** ol âyîn-i şâhâneleri;
4. **kanı** ol erkân-ı pâdişâhâneleri?
5. **Kanı** ol sarây-ı sürûrları;
6. **kanı** ol meclis-i hubûrları?
7. **Kanı** ol nusret ü fütûhları;
8. **kanı** ol gabûk ü sabûhları?
9. **Kanı** ol kevkebe vü celâlleri;

10. **kanı** ol übbehet ü cemâlleri? (Tulum, 2001: 117). Alıntılanan örnekte dikkati çeken nokta özne biçimindeki ögenin ol işaret sıfatı ile sıfat tamlaması oluşturmastır. Sıfat tamlamasındaki isim unsurları da ikili cümlelerde aynı kullanılmıştır. Burada sıfat tamlamasının isim unsuru Farsça atıf tamlaması ile oluşan 6 cümle bulunmaktadır. Metinde ise sıfat tamlaması ile kurulan özneler 50 cümleden 24'ünü oluşturmaktadır. Geriye kalan örneklerde ise Farsça isim ve sıfat tamlaması ile Türkçe isim tamlaması özne görevinde kullanılmışlardır. Yani özne olan kısımlar aynı söz gruplarından meydana gelmiştir. Yüklemlerin soru zarfı biçiminde öncelenerek kullanılması sorunun anlamını kuvvetlendirmiş bu anlama aynı yapıdaki cümlelerin, aynı cümle öğelerinin alt alta gelmesi destek vermiştir. “*Kanı ol*” yapısının tekrar sanatı biçiminde kullanılması ve öznelerin secili olması cümlelerdeki ahenkle anlamın kaynaşmasını sağlamıştır. Konuşma dilinde kullanım sıklığı oldukça yüksek olan hani zarfı, genellikle geçmişe gönderme yapılarak, geçmişte yaşanmış bilinen bir olayı, durumu ya da geçmişte verilmiş bir sözü anımsatacak biçimde öncelenerek kullanılmıştır (Dilçin 2010: 244). Verilen örnekte de geçmişte yaşayan güçlü medeniyetlerin gücü çağrıştıran özellikleri verilerek bunların artık olmadığı dile getirilmiştir. Tazarru'-nâme'de dua, niyaz, yakarma, istiğfar biçiminde görülen cümlelerin yanında bu örnekte olduğu gibi bir şeyler anlatan, bilgi veren bölümler de bulunmaktadır. Bu şekildeki anlatımlar didaktik yönüyle kuru bilgi biçiminde değil, yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı estetik bir biçimde verilmiştir.

Devrik cümle olarak kullanılan basit cümlelerde yüklem önelemesinin en güzel örneklerinden biri de *aşk* kelimesinin yüklem olarak kullanıldığı cümlelerdir. 72 cümlede öncelenen *aşk* kelimesi 6 cümlede *ışk iledür*, geri kalanında ise *ışktur...* biçiminde kullanılmıştır. Yüklem ve özne olarak isim cümlesi biçiminde kullanılan yapılara bildirme eki ulanarak *aşk* kelimesinin özellikleri verilmiştir. Yüklemin *ışktur* olduğu 66 cümlede öznelerin hepsi sıfat-fiil eki -an/ -en ile oluşturulmuştur. Anlam bakımından tanım yapılan cümlelerde aşkın çeşitli özellikleri aktarılmaktadır. Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi kelimelerin, eklerin, öğelerin, öğeleri oluşturan söz gruplarının simetrik olması diğer simetri ölçütlerini de ortaya çıkarmıştır. Söz grubu biçimindeki öznelerin son kelimeleri fiilimsi eki almıştır. Fiilimsi ekiyle kullanılan kelimeler şiirdeki redif gibi kullanılmış, bu ekten önceki kelimelerde seci vardır:

1. '**İşktur** müjeleri tîr eyleyen;
2. '**İşktur** iki gönli bir eyleyen.
3. '**İşktur** mahbûblara ân viren;
4. '**İşktur** mürde gönle cân viren.
5. '**İşktur** gözleri sâkî iden;
6. '**İşktur** güzelliği bâkî iden.
7. '**İşktur** cemâllere zînet viren;
8. '**İşktur** güzellere 'izzet viren.
9. '**İşktur** hüsn eline kadr viren;
10. '**İşktur** dil gülşenine nevr viren.
11. '**İşktur** dili âbâd iden;
12. '**İşktur** derûnı şâd iden. (Tulum, 2001: 208)

Devrik basit cümleler yüklemlerinin türüne göre değerlendirildiğinde, 226 devrik basit cümlelerin 42 tanesi fiil cümlesi, 5'i biri fiil biri isim cümlesi, geri kalan 179'u ise isim cümlesi olarak kullanılmıştır. Devrik olarak kullanılan basit fiil cümlelerinin 5'i dışında cümleler birbirleriyle kullanılmıştır. Tazarru'-nâmede kullanılan devrik fiil cümleleri isim cümleleri kadar simetrik değildir. Bu cümlelerde de isim cümlelerinde olduğu gibi metnin akışı içinde simetrik cümlelerin art arda kullanılmasıyla ilgili bir örnek vardır:

Gâh öldürürler derisi-y-içün,

ve **gâh** tutarlar bâl ü peri-y-içün.

Gâh depelerler şahmı-y-içün;

gâh boğazlarlar lahmı-y-içün.

Gâh başın keserler ağzındağı dişi-y-içün,

gâh karnın yararlar içindegi taşı-y-içün.

Gâh sayd iderler bir hüneri-y-içün,

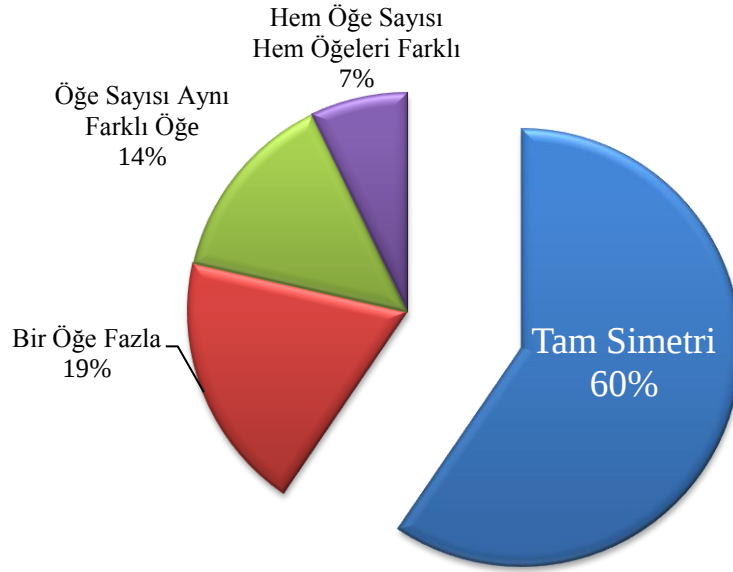
gâh habs iderler hüsn ü zîveri-y-içün. (Tulum, 2001: 131) “*gâh +fiil +...içün*” biçiminde kurulan cümlelerde *gâh* ve *içün* kelimeleri tekrar edilmesi ses simetrisini ortaya çıkarmıştır. Buna fiillere getirilen çatı ekleri (+*ar/+dur*), isimden fiil yapım eki+la, geniş zaman eki -*ar/-er* ve üçüncü çoğul kişi eki -*ler* getirildiğinde tekrarlanan seslerin çeşitlendiği ve yoğunlaştığı görülür. Bunlara içün kelimelerinden önceki seciler de eklenince aynı veya benzer sesler (*aliterasyon*) metnin akışı boyunca sürdürülmüş olur.

Bu örneğin dışında birbiri ardınca kullanılan devrik fiil cümleleri bulunmamaktadır. Devrik fiil cümlelerinde simetrik kullanımların isim cümlelerine göre daha az olduğunu kanıtlayan bir başka unsur ise tam simetrik öğelerin fiil cümlelerinde daha az olmasıdır. 42 fiil cümlesinde 24 tam simetrik öge kullanımı varken geri kalan 18 cümlede tam simetri bulunmamaktadır. Bu oran isim cümlelerinde 6 cümlede tam simetri yokken geri kalan 173 cümlede tam simetri kullanılmıştır. Ayrıca isim cümlelerinde bir öge fazla ve öge sayısı aynı fakat değişik öğeler kullanılmıştır. Simetriyi bozan hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümleler isim cümlelerinde görülmemektedir.

Devrik basit cümlelerin kullanım ve kurulum özellikleriyle ilgili sayı, oran; tablo ve grafik aşağıda gösterilmiştir.

Devrik fiil cümlelerin öge dağılımı şu şekildedir:

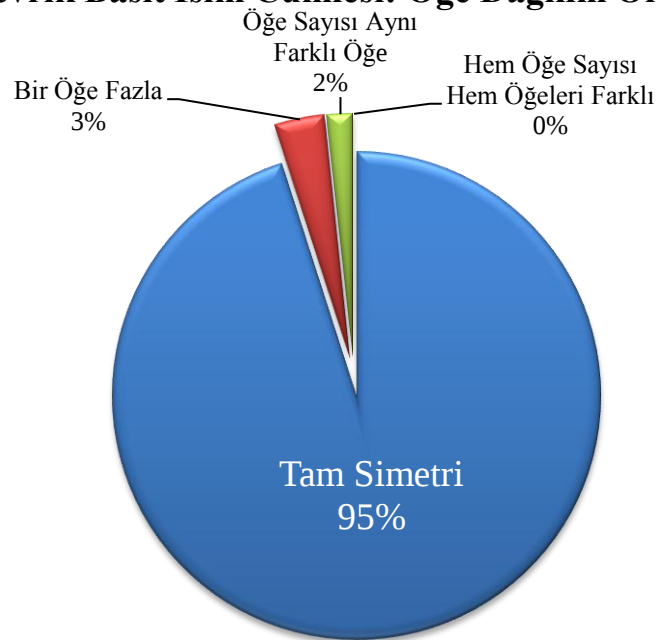
Devrik Basit Fiil Cümlesi: Öge Dağılım Oranı

Şekil 3.29. Basit yapılı devrik fiil cümlelerin öge simetrisi oranları

Devrik isim cümlelerinin öge sayısı dağılımı şu şekildedir:

Devrik Basit İsim Cümlesi: Öge Dağılım Oranı

Şekil 3.30. Basit yapılı devrik isim cümlelerinin öge simetrisi oranları

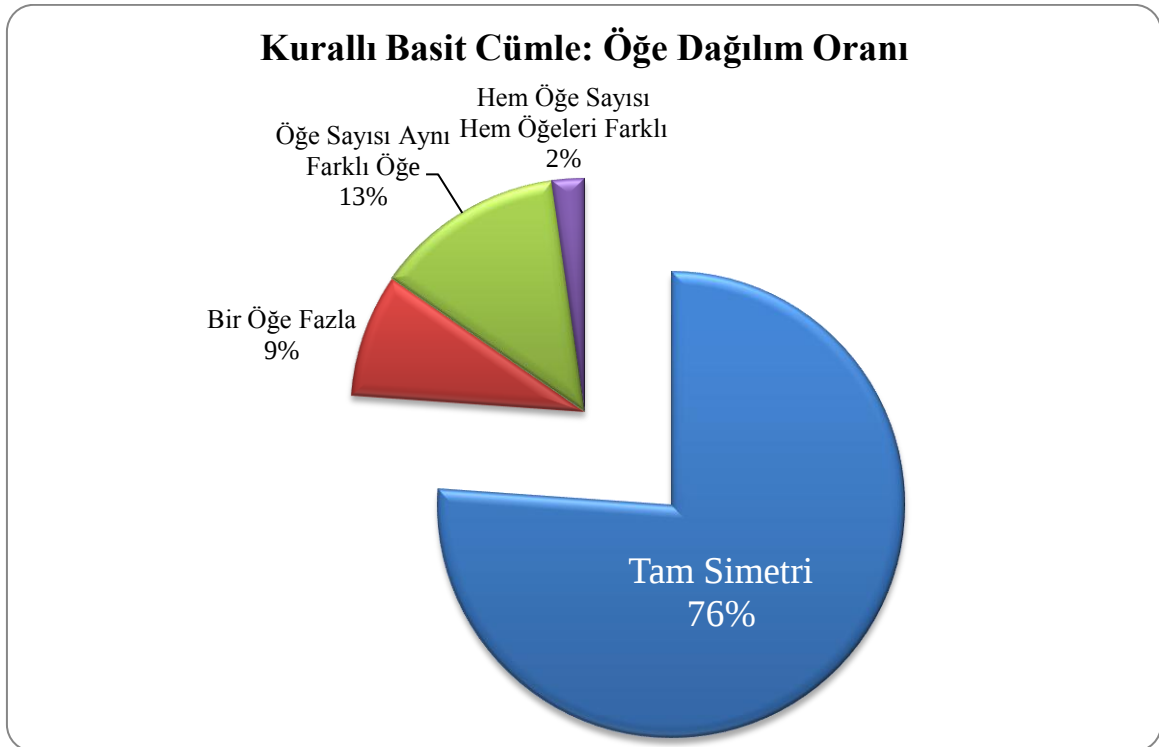
Öge sayıları, dizilimi ve dağılımı açısından devrik isim cümleleri, fiil cümlelerinden daha simetrik olarak kurulmuştur.

Basit yapıli kurallı cümlelerin kullanım biçimleri

Eserde 2026 basit yapıli cümleliin 1800'ü kurallı cümle biçimindedir. Kurallı cümlelerde ögelerin dizilişleri ve sayıları da simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Kurallı basit cümlelerin 1370'inde cümle ögeleri tam simetrik biçimde kurulmuştur. 154 cümlede ögeleri aynı olmakla birlikte sadece bir öge fazla, 237 cümlede öge sayıları aynı farklı ögeleri, 39'unda ise hem öge sayısı hem ögeleri farklı kullanılmıştır. Kurallı basit cümlelerin öge sayısı ve dağılımı şu şekildedir:

Çizelge 3.17. Kurallı basit cümle öge simetrisi

Kurallı Basit Cümle Öge Dağılımı				
Tam Simetri	Bir Öge Fazla	Öge Sa. Aynı Farklı Öge Kullanımı	Hem Ögeleri, Hem Öge Sayısı Farklı	
1370	154	237	39	1800
% 76	% 9	% 13	% 2	% 100

Şekil 3.31. Basit yapıli kurallı cümlelerin öge simetrisi

Tazarru'-nâme'de basit cümlelerden 1800'ü kurallı cümledir. Kurallı basit cümlelerin 576 tanesi isim cümlesi, 1204'u fiil, 20 tanesi ise biri fiil diğeri isim cümlesi biçimindedir. 20 cümle dışında isim cümleleri ile fiil cümleleri birbirleriyle kullanılmıştır.

Kurallı basit fiil cümlelerin kullanım biçimleri

1204 fiil cümlesinin 840'ında tam öge simetrisi var. 133'ünde tüm ögeler aynı olmakla beraber bir öge fazlalığı, 197'sinde öge sayısı aynı olmakla farklı öge kullanımı, 34'ünde ise hem öge sayısı hem de öge farklılığı vardır. Tam simetriyi oluşturan cümle ögelerinin fiil cümlelerinde kullanım oranı % 70'tir.

Tazarru'-nâme'nin diğer bölümlerinde görülen metnin akışı içindeki söz dizimi simetrisi kurallı fiil cümlelerinde de görülmektedir. Diğer örneklerde olduğu gibi burada da ögelerin sayısı, çeşidi ve dizilişi aynıdır:

- 1 'İşkuñda **giryân** gözleri sinüñ-ile pür-**nûr** kıl;
- 2 derdüñle **vîrân** dilleri vasluñ-ile **ma'mûr** kıl.
- 3 Bu hayrette kalmış **âvâreleri** erbâb-ı kulûb-ile **irşâd** it,
- 4 ve bu dermânde kalmış bî-**çâreleri** hâs kullaruñ-ile **imdâd** it.
- 5 Zulmette kalmış **dillerini** anlaruñ şevkiyle **tâbende** it,
- 6 ve mürde olmuş **göñülleri** nefesleriyle **zinde** it (Tulum, 2001: 83).

cümlelerinin öge dizilişi Belirtili nesne+zarf tümleci+ yüklem biçimindedir. Yüklemlerin hepsi isim+yardımcı fiil biçiminde kurulmuş birleşik fiildir. Belirtili nesnelerin hepsi de sıfat tamlaması biçimindedir. 1. ve 2. cümlelerin dışında sıfat tamlamaları sıfat-fiil eki alan kelimelerle oluşturulmuştur. Zarf tümleçleri ise kelime ve söz gruplarına *ile* edatı getirilerek yapılmıştır. Değişik hece uzunluklarında bulunan bu bölümde dikkati çeken nokta secilerin başta ve sonda kullanımıdır. Seciler belirtili nesneler ile fiillerde kullanılmıştır.

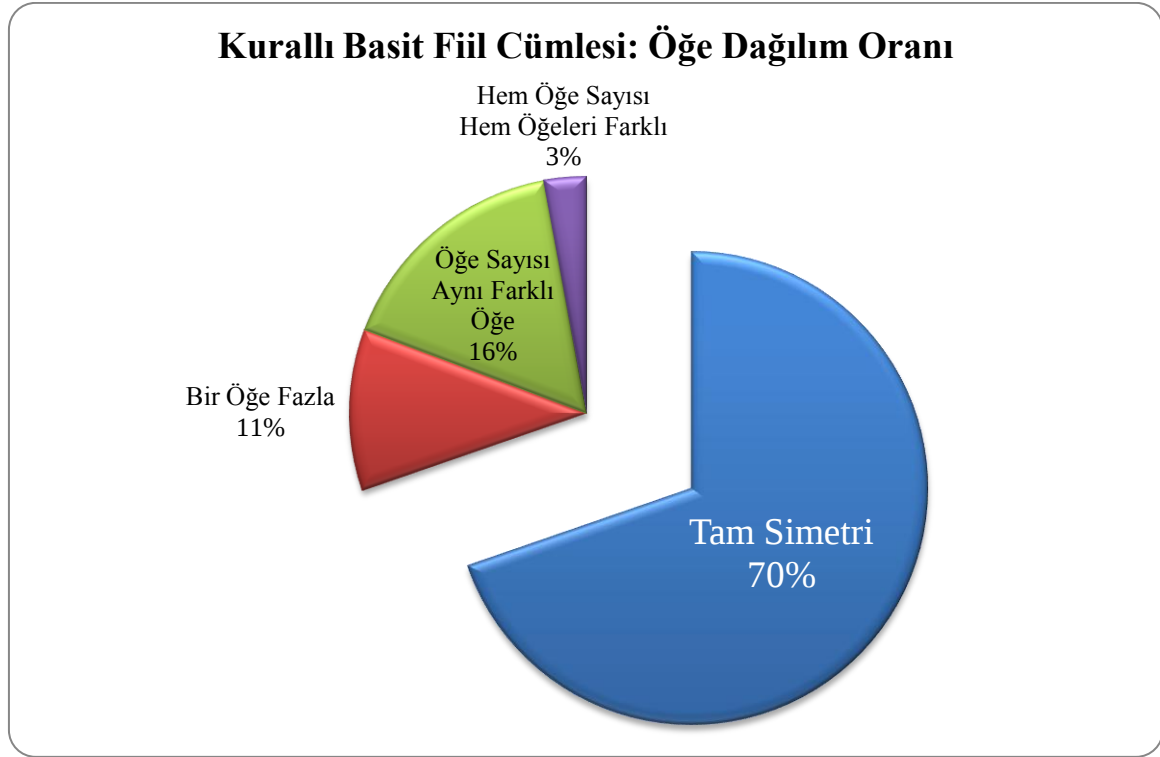
- 1 ten mücâhedede ola,
- 2 cân müşâhedede ola;
- 3 namâz gaybetsüz ola,
- 4 rûze gıybetsüz ola;
- 5 şükûr rızâdan gele;

- 6 rızâ safâdan gele;
 7 teslîm incinmeksüz ola;
 8 ve sabır gücenmeksüz ola;
 9 fakirlik devlet biline,
 10 ve yoklık ni‘met biline.
 11 elem lezzet gele,
 12 ve gam râhat gele;
 13 *humûl-ı kûşe-i halvet şâhlık biline*
 14 *ve inkıtâ‘-ı ihtilât-ı halk pâdişâhlık biline;*
 15 zevk açlıktan buluna
 16 ve safâ yalıncaklıkta buluna;
 17 ‘izzet hôrlıkta buluna,
 18 ve huzûr nâ-huzûrlıkta buluna;
 19 i‘tikâd şübhetsüz;
 20 ittisâl katî‘atsüz ola;
 21 zikir melâlsüz ola;
 22 teveccüh ihtilâlsüz ola; (Tulum, 2001: 112-113)

üç öğeden oluşan alıntıda başta özneler sonda ise yüklem yer almıştır. Ortadaki öğeler ise nesne, zarf tümleci ve yer tamlayıcısı olarak değişmektedir. 13. ve 14. cümlelerin dışındaki tüm cümlelerde öğeler üç kelimeden oluşmaktadır. Bu cümleler, diğerleriyle oluşturulan ahengin monotonluğunu kırmak için aynı yapıdaki cümlelerin arasına konmuş gibidir. Diğer cümlelerde söz grubu olmamasına rağmen bu cümlelerde Farsça tamlama kullanılması, cümlelerin alıntılanan bölümün ortasında kullanılması bu görüşümüzü desteklemektedir. Yüklemelerin hepsi de istek kipinin 3. tekil şahsıyla çekimlenmiştir.

Çizelge 3.18. Kurallı basit fiil cümlelerinin öge simetrisi

Kurallı Basit Fiil Cümlelerinin Öge Dağılımı				
Tam Simetri	Bir Öge Fazla	Öge Sayıları Aynı Farklı Öge	Hem Öğeler, Hem Öge Sayısı Farklı	
840	133	197	34	1204
% 70	% 11	% 16	% 3	% 100

Şekil 3.32. Kurallı basit fiil cümleleri öge simetrisi oranı

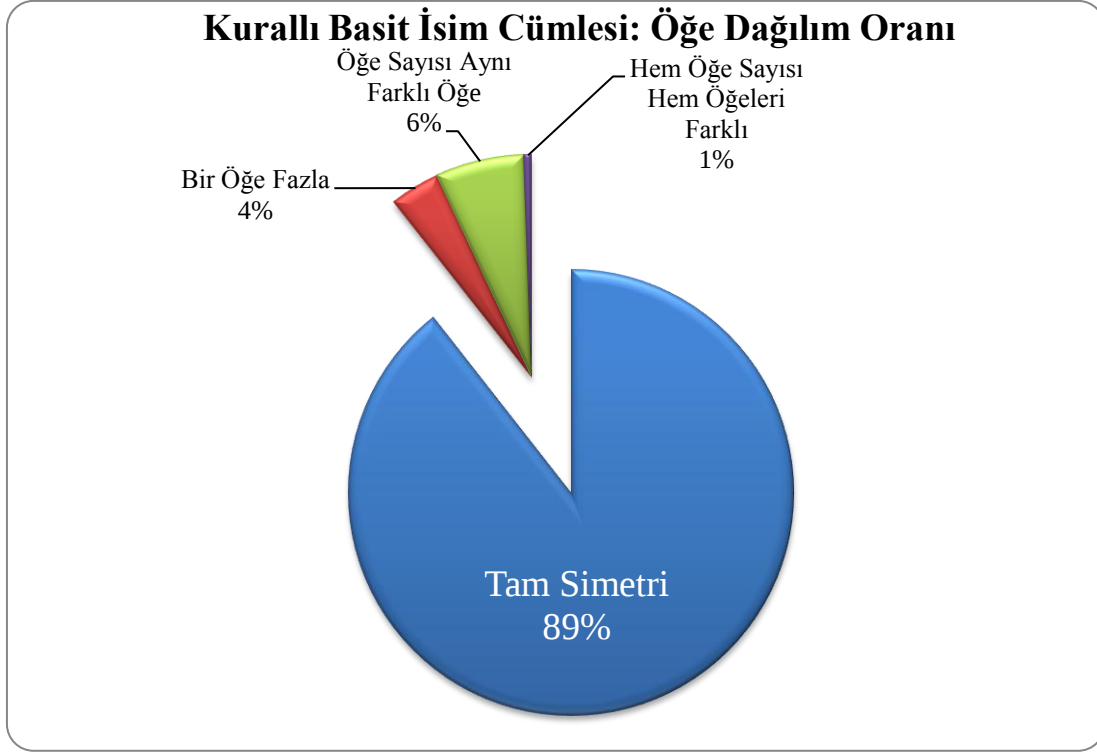
Kurallı fiil cümlelerinde grafiği verilen diğer cümlelerde olduğu gibi tam öge simetrisi en büyük kısmı oluşturmuştur.

Kurallı basit isim cümlelerin kullanım biçimleri

Tazarru'-nâme'de 576 isim cümlesi basit yapıli cümlelerde kurallı olarak kullanılmıştır. Bunlardan 515'inde tam öge simetrisi vardır. 21'inde bir öge fazla, 37'sinde ögeler farklı fakat öge sayısı aynı, 3 tanesinde ise hem öge sayısı hem de ögeleri farklı cümle kullanılmıştır. Bu değerlerin grafik biçiminde gösterimi şu şekildedir:

Çizelge 3.19. Kurallı basit isim cümleleri öge simetrisi

Kurallı Basit İsim Cümlelerin Öge Dağılımı				
Tam Simetri	Bir Öge Fazla	Öge Sayılar Aynı Farklı Öge	Hem Ögeleri, Hem Öge Sayısı Farklı	
515	21	37	3	576
% 89	% 4	% 6	% 1	% 100

Şekil 3.33. Kurallı basit isim cümlesi öge simetrisi

Grafikteki verilere bakılarak ve tam simetrinin bulunduğu cümle oranları dikkate alınarak kurallı isim cümlelerinin, kurallı fiil cümlelerine göre daha simetrik olduğunu söyleyebiliriz. Fiil cümlelerinde cümle ögelerinde % 70’lik tam simetri varken, bu oran isim cümlelerinde % 89’dur.

- 1 *Kulûb-ı ‘âşıkân sübühât-ı celâlûñ-ile münevver;*
 - 2 *enfâs-ı müştâkân nefehât-ı visâlûñ-ile mu‘attar.*
 - 3 *Ervâh-ı ‘ârifîn zülâl-i cemâlûñe ‘atşân;*
 - 4 *esrâr-ı vâlihîn cemâl-i kemâlûñde hayrân.*
 - 5 *Dil-i siddîkân tecelliyât-ı ‘izzet ü celâlûñden bî-hûş;*
 - 6 *cân-ı mukarrebân satavât-ı ‘azamet ü kemâlûñden medhûş.*
 - 7 *Fûtûh-ı mülûk-i cihâniyân bende-i dergâhuñ olmağ-ile;*
 - 8 *âsâyîş-i cân-ı ‘âlemiyân hâk-i bârigâhuñ olmağ-ile.*
 - 9 *Terennüm-i bülbülân-ı bustân menâbir-i eşcârda senâ-yı kudretûñ içün;*
 - 10 *tebessüm-i gülünân-ı gülüstân fasl-ı bahârda ta‘accüb-i hikmetûñ-içün.*
- (Tulum, 2001: 44)

Alıntılanan örnekte metnin akışındaki simetrik kullanımlar önceki örneklerden farklıdır. Bu farklılık alıntılanan kısımdaki öğelerin pek çoğunun Farsça tamlama biçiminde olmasıdır. Önceki örneklerde simetrik öğeler değişik söz gurubu veya kelime ile oluşturulmuştu. Örnekte ilk altı cümlede yüklemelerin dışındaki öğeler Farsça tamlama ile kurulmuştur. Bunlardan 4 cümlede öğeler iki kelimelik tamlama oluşturmuş, 5. ve 6. cümlede ise yer tamlayıcıları 3 kelimelik Farsça tamlama ile kurulmuştur. Farsça tamlamanın kuruluş biçimi de her iki cümlede tamlayanı atıf tamlaması ile oluşturulmuştur.

Geri kalan 4 cümlede tüm öğeler Farsça isim tamlaması ile kurulmuştur. 28 ögenin 6'sı tek kelime 22'si ise Farsça tamlama biçiminde oluşturulmuştur. Bu örnekte, Farsça tamlamaların kullanım oranı % 87'dir. Ayrıca tek kelimelik öğelerin ve tamlama biçimindekilerin karşılıklı kullanılması da ayrı bir simetridir.

Alıntılanan bölümde dikkati çeken diğer bir nokta ise öğelerin bulunduğu yerlerin hepsi aynı zamanda fasılaları oluşturmaktadır. Secili kelimelerin bulunduğu yerler cümlelerin öğeleri olmasının yanında, bazı yerlerde de tamlamadaki tüm kelimeler secili kullanılmıştır. 1. ve 2. cümlede zarf tümleci olarak kullanılan *sübühât-ı celâlûn*-ile / *nefehât-ı visâlü*n-ile tamlamayı oluşturan kelimeler diğer cümledeki tamlamayla mutarraf seci oluşturmuştur. 3, 4, 5, 6. cümlelerde yer tamlayıcısı görevinde kullanılan tamlama biçimindeki öğelerin tüm kelimeleri secili kullanılmıştır. 9. ve 10. cümlelerde *Terennüm-i bülbülân-ı bustân/tebessüm-i gülünân-ı gülüstân* öznelerinin tüm kelimeleri secili kullanılmıştır. *Terennüm-tebessüm* kelimeleri mütevâzi seci, *gülünân-bülbülân* ve *bustân, gülüstân* mutarraf seci olarak kullanılmıştır.

Metindeki bir başka örnek, tamlamaların Türkçe olduğu cümlelerden oluşmaktadır:

- 1 İlâhî! Her kişinin bir tûrı var.
- 2 İlâhî! Her derûnuñ bir nûrı var.
- 3 Her gözün bir tecellîsi var,
- 4 ve her dilün bir tesellîsi var.
- 5 Her basîretün bir 'ibreti var,
- 6 ve her gönülün bir gayreti var.
- 7 Her serün bir sevdâsı var,

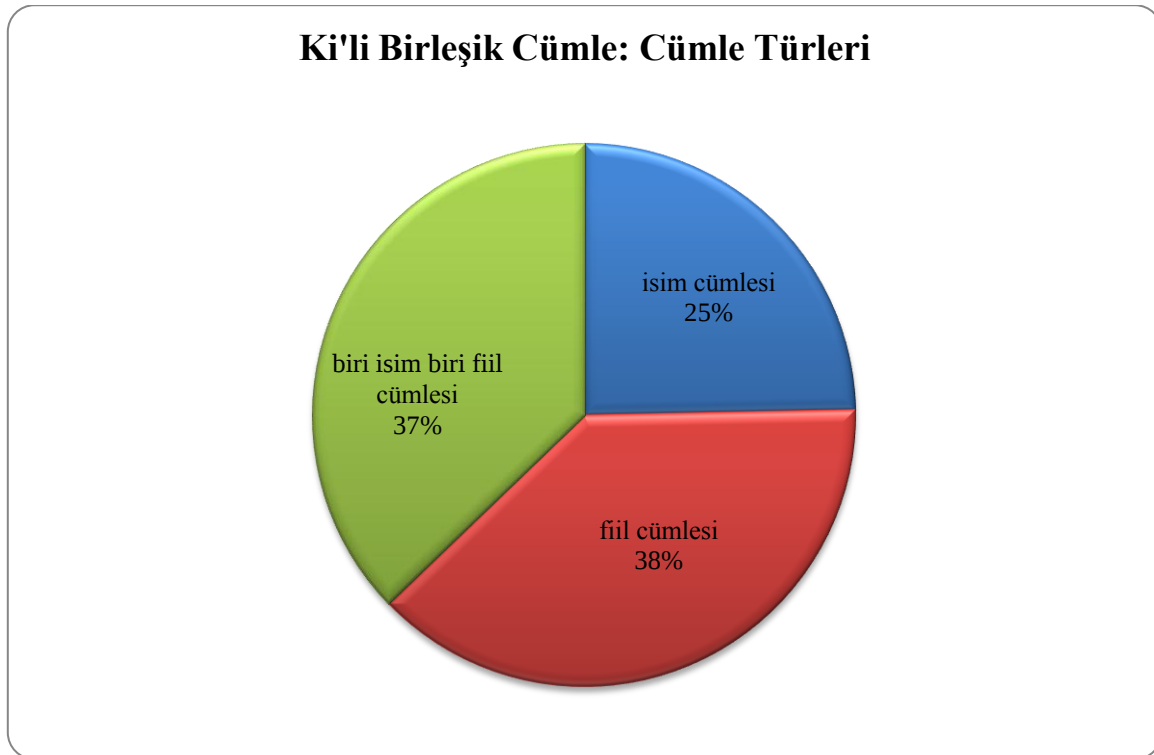
8 ve her sırıuñ bir süveydâsı var. (Tulum, 2001: 153)

Özne ve yüklemden oluşan cümlelerde *var* yüklemine dışındaki öznelerin hepsi Türkçe belirtili isim tamlaması ile oluşmuştur. Belirtili isim tamlamalarının tamlayan ve tamlananları sıfat almıştır. Tamlayan ve tamlananların aldıkları sıfatlar da aynıdır. Tamlayanlar “*her*”, tamlananlar ise “*bir*” belgisiz sıfatını almıştır. Özneyi oluşturan söz grubunun yapısı *her* + isim (tamlayan) + *bir* + isim (tamlaman) biçimindedir. Yüklemde önceki kelimeler fasıla oluşturdukları için birbirleriyle secili kullanılmıştır. Bu seci kullanımı bazen isim tamlamasının yapısında da görülmektedir. 7. ve 8. cümlelerde isim tamlamasının tamlayanlarını oluşturan *ser* ve *sır* kelimeleri mutarraf seci olarak kullanılmıştır. *Her* ve *bir* kelimelerinin tamlayan ve tamlananın başında tekrar edilmesi, *var* yüklemine “*r*” sesinin bu iki kelime de bulunması, isim tamlaması biçimindeki söz grubunun özne olarak kullanılması, tamlayan ve iyelik eklerinin sekiz cümle boyunca art arda gelmesi, özne olarak kullanılan söz gruplarının son kelimelerinin secili kullanımı, özellikle 5. cümleden itibaren tamlayan kelimedeki seslerin tamlananda tekrar edilmesi (*ser* kelimesinin tamlananı *sevdâ* kelimesi *se* sesleri ve iyelik eki ile kullanılan *sı* sesi gibi; **basiretün ibreti / gönlün gayreti**), cümlelerdeki ritmi oluşturmıştır. Secili kullanımlar ritmin ahenkle bir araya getirilmesini sağlamıştır. Daha önceki bölümlerde söylendiği gibi bu tür kullanımlar ahenkli, aliterasyonlu bir şiir izlenimi vermektedir. Özellikle metnin akışı içinde söz simetrisi olan cümlelerin art arda kullanılması bu sesin cümle yapıları dışında okunan bölüm boyunca kullanılmasını sağlamaktadır. Böylece nesir cümlelerindeki ahenk metnin akışı içinde varlığını sürdürmektedir. Bu bölüm bittikten sonra eserdeki ahenk, ahengi sağlayan başka unsurlarla devam ettirilmektedir. Buradan Tazarru’-nâme’deki ahengin eser boyunca değişen oranlarda sürdüğünü söyleyebiliriz.

Ki’li birleşik cümle kullanım biçimleri

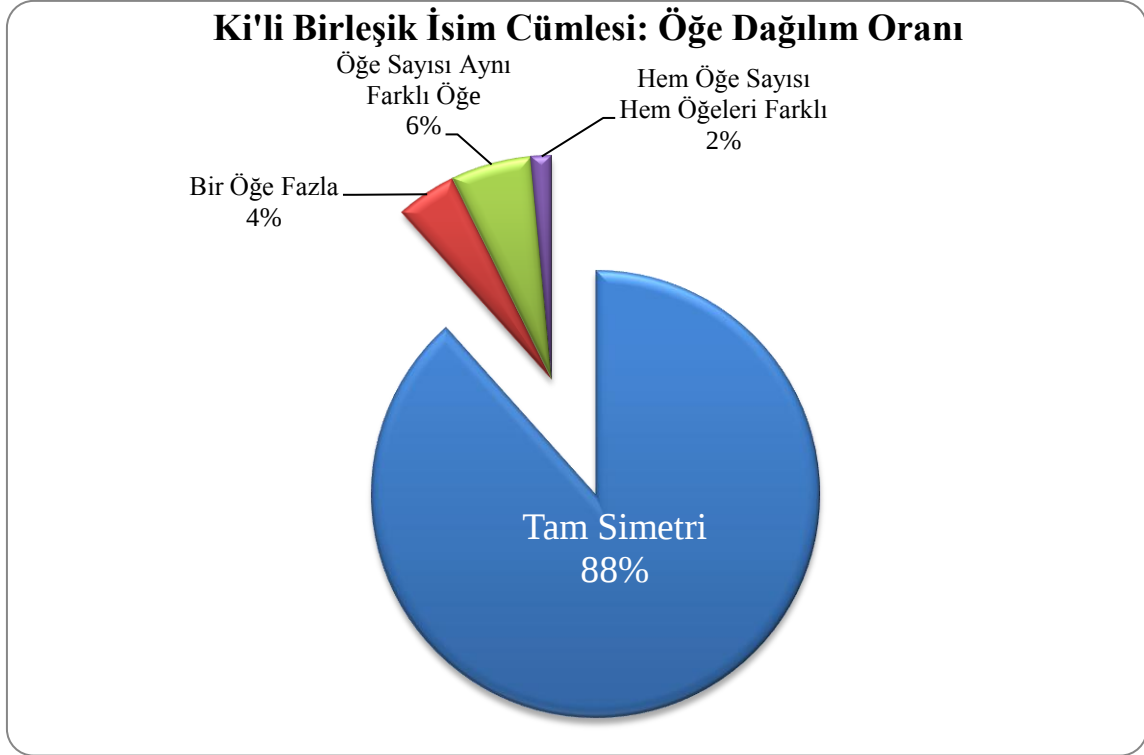
Ki’li birleşik cümle, Türkçenin söz dizimi yapısına ters olarak, yardımcı cümlelerin ana cümleden sonra geldiği bir cümle türüdür (Karaağaç 2011: 239). Tazarru’-nâme’de birleşik cümlelerden 559’u ki’li birleşik cümle biçiminde kullanılmıştır. Bunların 138’i isim cümlesi, 213’ü fiil cümlesi, 208’i ise hem isim hem fiil cümlesi olarak kullanılmıştır. Kurallı ve devrik basit cümlelerde isim ve fiil cümleleri birkaç istisnai durumun dışında hep birbirleriyle kullanılıyordu. Yani ikili cümleler birinci cümle isim ise, isim; fiil ise fiil biçimindeydi. Ki’li birleşik cümlelerde bu durumun değiştiği görülmektedir. 559 ki’li birleşik cümleden biri isim biri fiil olarak kullanılan 208 cümle %37’lik bir bölümü

oluşturmaktadır. Bunda ki'den sonraki temel cümleyi oluşturan yüklemelerin büyük bir kısmının isim olarak kullanılması rol oynamaktadır. Metnin akışı içindeki denklikleri sağlayan kısımlardan bir tanesi de temel cümlelerin isim cümlesi olarak kullanılmasıdır. Bunun yanında hem temel hem yardımcı cümlelerin isim olduğu cümleler ele alındığında bu denkliklerin sayısı çoğalacaktır. Aşağıdaki grafikte görüldüğü üzere isim cümlesi, fiil cümlesi ve her iki cümleyi barındıran cümlelerin yüzdeleri birbirlerine yakındır.

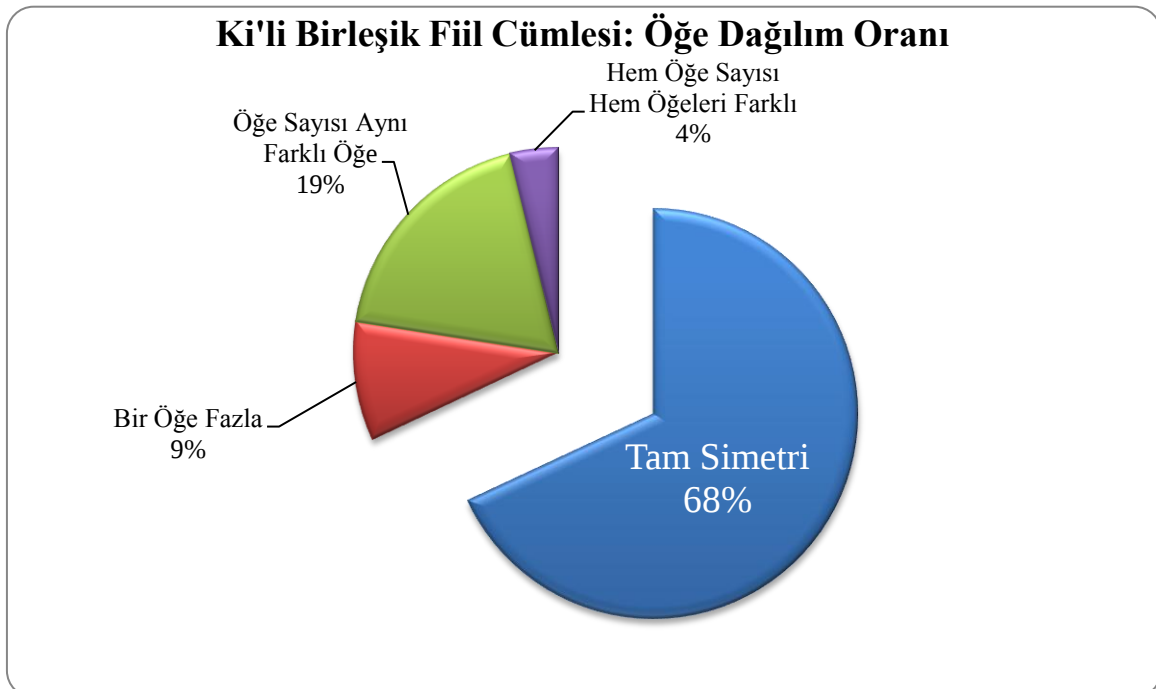
Şekil 3.34. Tazarru'-nâme'de kullanılan ki'li birleşik cümle türleri

Tazarru'-nâme'de 559 ki'li cümlelerin 138'i isim cümlesi oluşturmaktadır. İsim cümlelerinin 122'sinde tam öge simetrisi vardır. Geriye kalanın 6'sında bir öge fazla, 8'inde öge sayıları eşit farklı ögeler, 2'sinde ise hem öge sayısı hem de ögeler farklıdır. Buna göre tam öge simetrisi % 88'lik bir oranı karşılar.

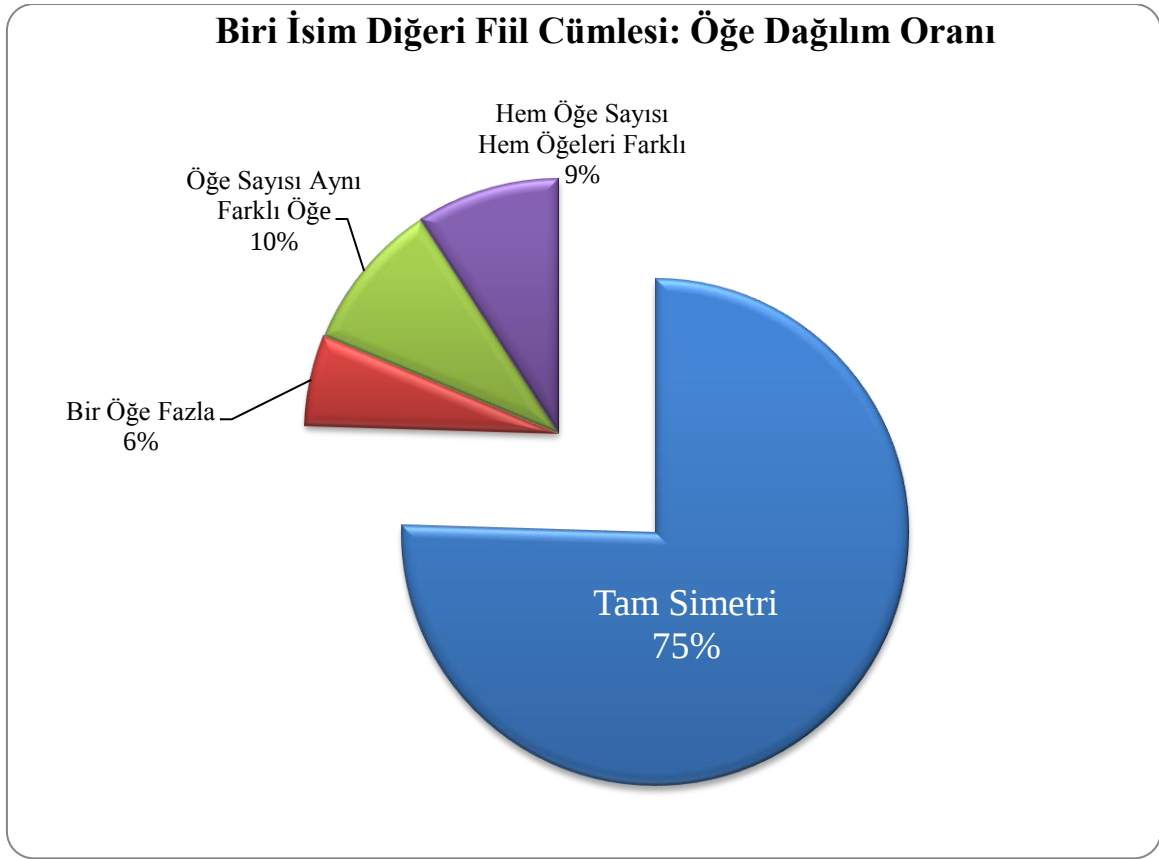
Şekil 3.35. Ki'li birleşik isim cümlesi öge simetrisi

213 fiil cümlesinin 145'inde tam simetri, 20'sinde bir fazla öge kullanımı, 40'ında öge sayıları eşit farklı öge kullanımı, 8 cümlede ise hem öge sayısı hem de ögeleri farklı kullanımlar mevcuttur. Buna göre fiil cümlelerinde tam simetrik kullanımlar % 68 oranındadır.

Şekil 3.36. Ki'li birleşik fiil cümlesi öge simetrisi

Biri fiil diğeri isim olarak kullanılan 208 cümlelerin 157'sinde cümle öğelerinin kullanımı bakımından tam simetri vardır. 12 cümlede bir fazla öge kullanımı, 20'sinde öge sayıları eşit farklı öge kullanımı, 19'unda ise hem öge sayısı hem de öğelerin farklı kullanımı vardır. Bu verilere göre tam simetrik öge kullanımı bu cümlelerde % 76 oranındadır. Diğer cümle çeşitlerinde olduğu gibi bu cümle türünde de öğelerin dizilişi ve dağılımı bakımından isim cümleleri fiil cümlelerine göre daha simetrik.

Şekil 3.37. Biri isim diğeri fiil cümle öge simetrisi

Ki'li birleşik cümlelerde, diğer cümle çeşitlerinde olduğu gibi simetrik ölçütler kullanılmış bu simetri ölçütleri sadece ikili cümlelerde görülmez, ikili cümleleri aşan, metnin içine yayılan kullanımlara rastlanmaktadır:

*Bir meyden vir ki 'ârız-ı sâkî gibi tâbinâk ola;
ve bir kadehten sun ki lebleri gibi sâfî vü pâk ola.
Bir meyden vir ki çeşmi gibi dil-âşûb ola;*

bir kadehten sun ki yüzi gibi rûşen ü hûb ola.

Bir meyden vir ki lafzı gibi gam-güsâr ola;

bir kadehten sun ki la‘li gibi âb-dâr ola.

Bir meyden vir ki vaslı gibi terah-zidây ola;

bir kadehten sun ki cemâli gibi ferah-fizây ola.

Bir meyden vir ki haddi gibi âteş-dâr ola;

bir kadehten sun ki dîdem gibi hûn-bâr ola. (Tulum, 2001: 218) fiil cümlelerinden oluşan bölümlerde ana cümleler ikili cümlelerin ilkinde *bir meyden vir*, ikincisinde *bir kadehten sun* biçiminde oluşturulmuştur. Secilerin bulunduğu yardımcı cümleler ise ana cümlelerin açıklayıcısı olarak kullanılmıştır. Ana cümlelerin tekrar sanatı biçiminde dönüşümlü olarak kullanılması yardımcı cümlelerdeki açıklayıcı anlamın pekiştirilmesini sağlamıştır. Alıntıda cümle öğelerinin hepsi aynıdır. Yüklem+zarf tümleci+yüklem biçiminde kurulan cümlelerin, zarf tümleçlerini oluşturan söz gruplarının hepsi aynıdır. Çeşmi gibi dil-âşûb/ yüzi gibi ruşen u hûb zarf tümleçlerinde gibi edatı ile kurulan edat grubunun isim unsurları 3. tekil iyelik ekini almışlardır. Edat grubu dil-âşûb sıfatının zarfı görevinde kullanılmıştır. Cümlelerdeki tüm zarf tümleçlerinin kuruluşu bu biçimdedir.

Sen ol deryâ-yı keremsin **ki** kerânuñ yok;

sen ol bârân-ı birsin **ki** pâyânuñ yok.

Sen ol dürsin **ki** deñizüñ hakîkattür;

sen ol cevhersin **ki** ma‘denüñ şerî‘attur.

Sen ol zâtsın **ki** vücûduñ rahmettür;

sen ol vücûdsın **ki** işün merhamettür.

Sen ol ‘âşıksın **ki** mahbûb gine sensin;

sen ol tâlibsın **ki** matlûb gine sensin.

Sen ol şem‘sin **ki** söyünmezsın;

sen ol aysın **ki** tolunmazsın.

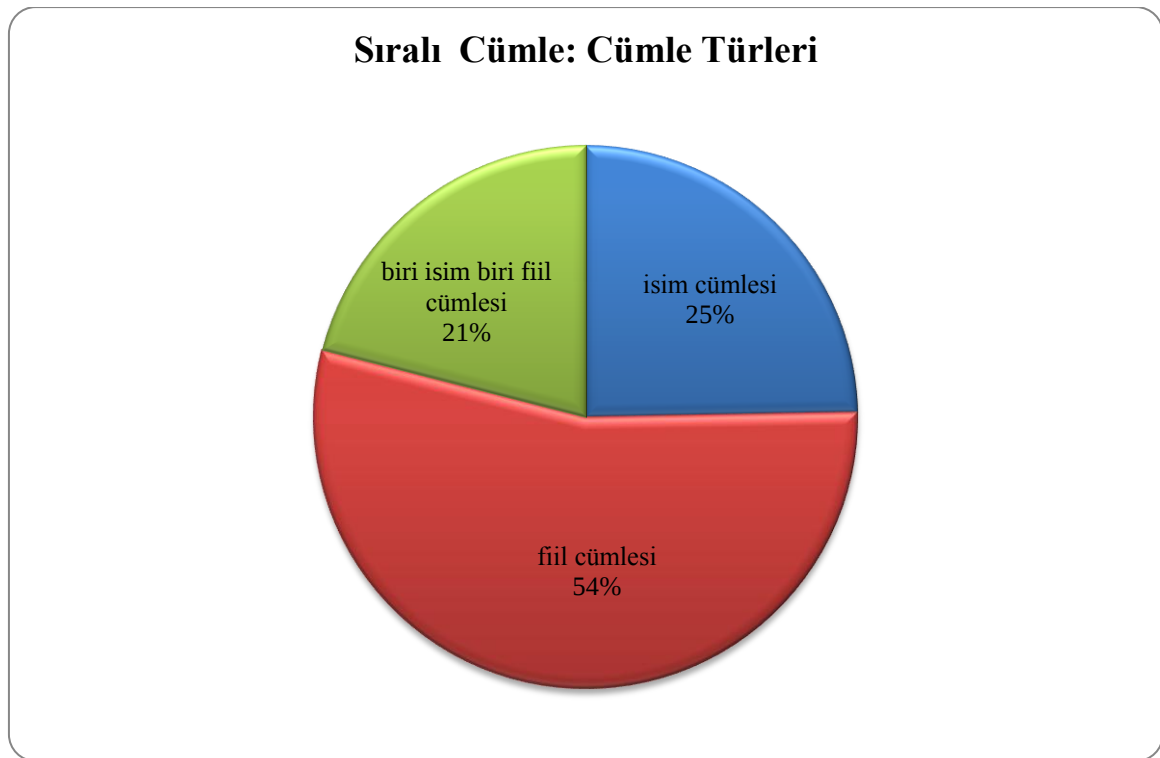
Sen ol âfitâbsın **ki** küsûfî yok,

sen ol mahbûbsın **ki** husûfî yok. (Tulum, 2001: 253) İsim cümlesi biçiminde kurulan ki’li bileşik cümlelerde ise ana cümlelerin yüklemi sıfat tamlaması biçiminde oluşmuştur, *sen* kişi zamiri ise özne görevinde kullanılmıştır. Temel cümlede bahsedilen *Allah* olduğu için onun sıfatları hakkında bilgi verilmektedir. Yardımcı cümleler yüklem görevinde kullanılmıştır. Sadece 7. ve 8. cümlede *gine* zarfı fazla kullanılmıştır. Burada da yüklem kişi zamiri ile kullanılmıştır. Cümlelerde bahsedilen *Allah’tır*. Allah’ın sıfatları

doğadaki nesneler ile anlatılmaktadır. Anlatılan bölümlerin hepsi *sen* zamiri ile başlayan temel cümlede bulunmakta, bunların açıklamaları ise yardımcı cümlelerde verilmektedir. Tüm cümlelerin bu şekilde oluşturulmaları anlam simetrisini de ortaya çıkarmaktadır.

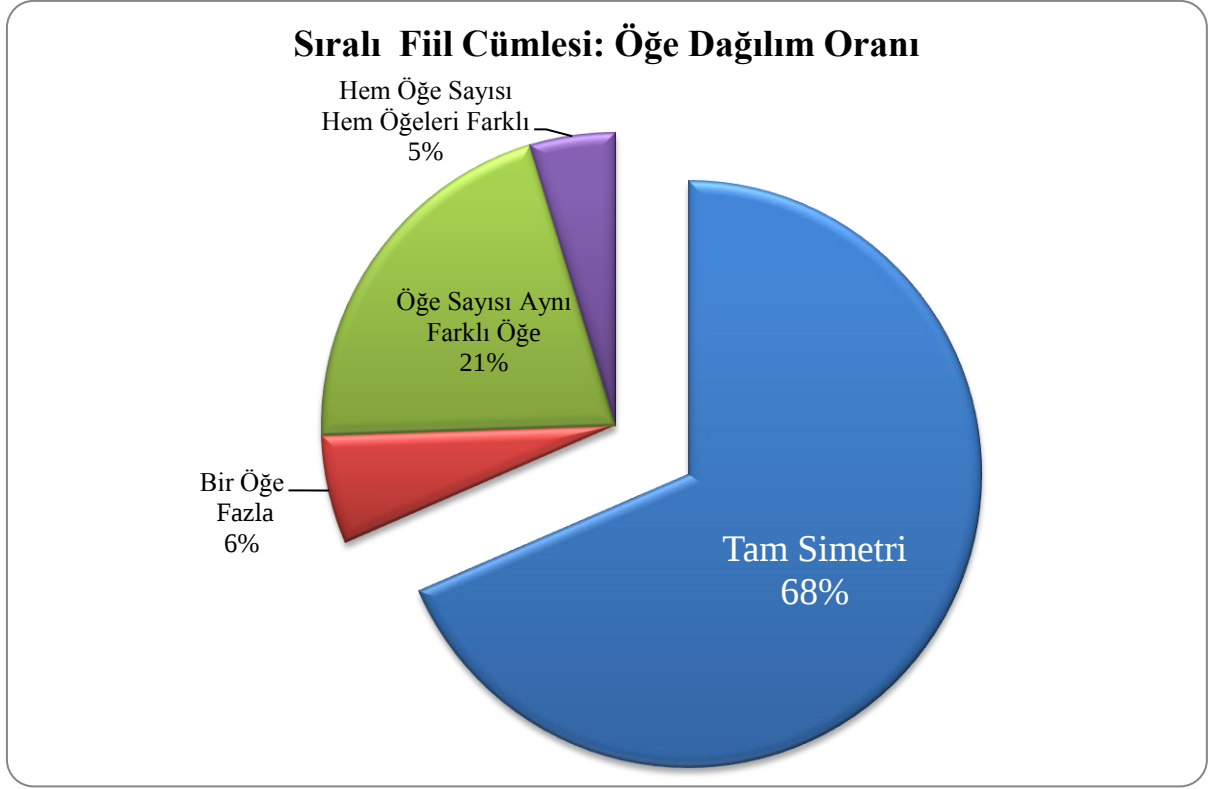
Sıralı cümle kullanım biçimleri

Tazarru'-nâme'de 433 sıralı cümle tespit edilmiştir. Bunlardan 107'si isim cümlesi, 235'i fiil cümlesi, 91'i ise biri isim diğeri fiil cümlesidir. Sıralı cümlelerde de ki'li birleşik cümlelerde olduğu gibi biri isim diğeri fiil cümlesi olarak kullanılan ikili cümleler vardır. Bunların oranı % 21'dir. İsim cümleleri % 25, fiil cümleleri ise % 54'lük bir orana sahiptir. Her iki cümlelerin fiil olduğu kullanımlar diğeri cümlelerin toplamından fazladır.

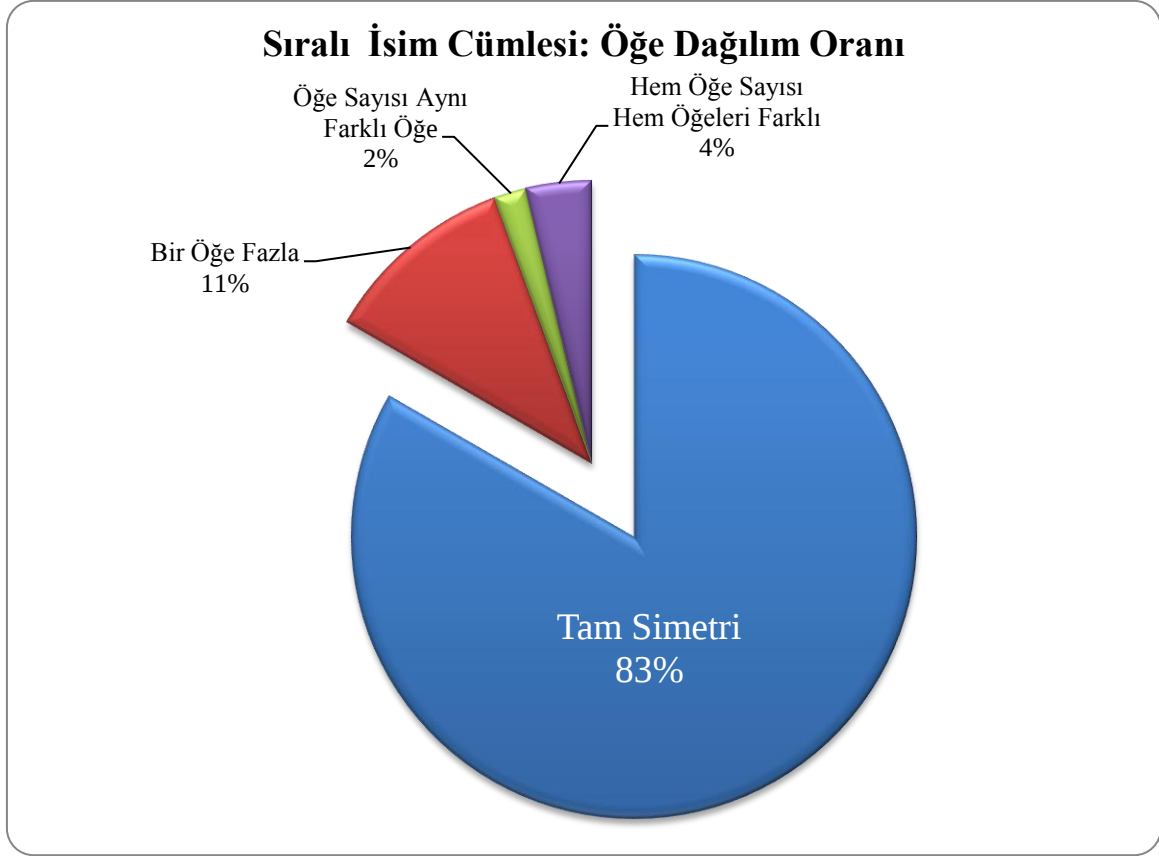
Şekil 3.38. Tazarru'-nâme'de kullanılan sıralı cümlelerin türlere göre dağılım oranı

Fiil cümlelerinde öge simetrisi olarak şu özellikler dikkati çekmektedir: 235 fiil cümlesinden 161'i tam simetri, 14 cümle bir fazla öge kullanımı, 49 cümlede öge sayısı aynı farklı öge kullanımı, 11 cümlede ise hem öge sayısı hem de ögeleri farklı kullanımlar vardır. Sıralı fiil cümlelerinde tam simetrik öge dağılımı oranı % 68'dir.

Şekil 3.39. Sıralı fiil cümlesi öge simetrisi

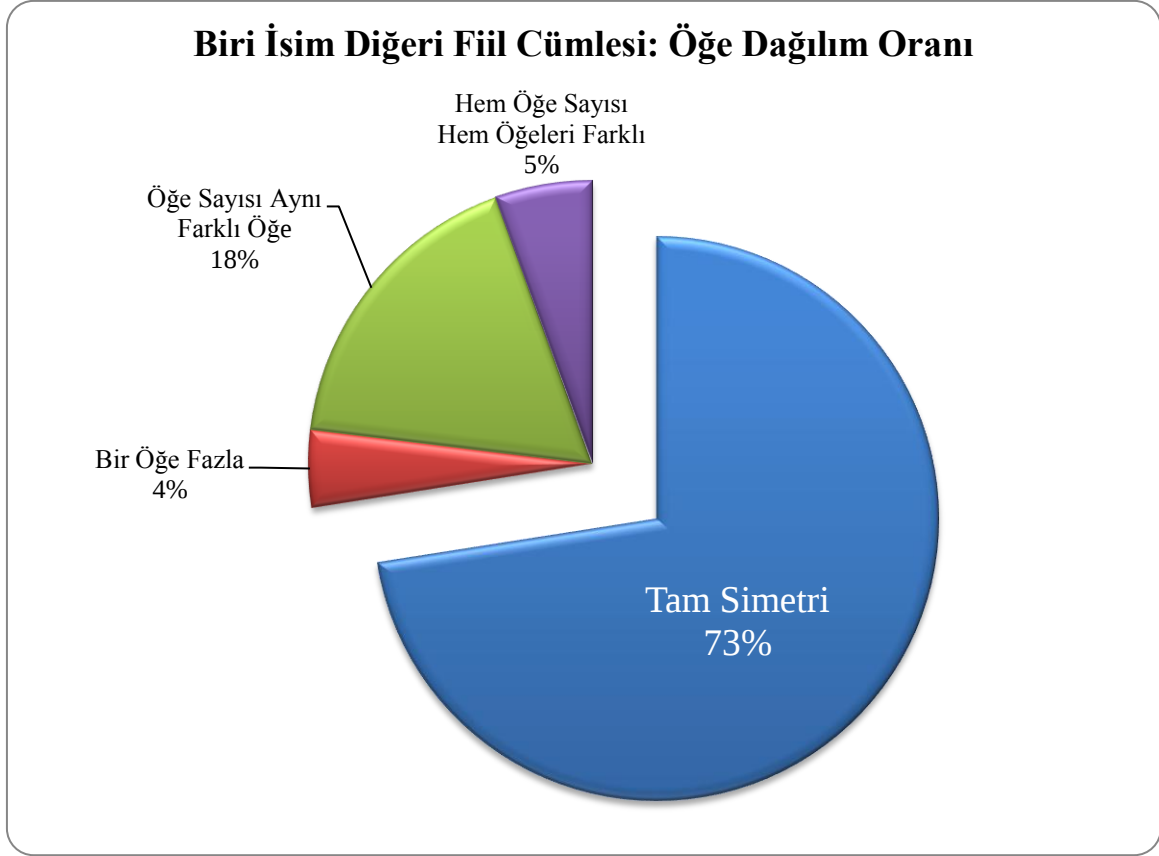
108 isim cümlesinde öge simetrisi olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: 90 isim cümlesinde tam öge simetrisi, 12'sinde bir öge fazlalığı, 2 cümlede öge sayıları eşit farklı öge kullanımları, 4'ünde ise hem öge hem de öge sayıları farklı cümleler vardır. Buna göre tam öge simetrisinin oranı % 83'tür. Diğer isim cümlelerinde olduğu gibi sıralı cümlelerde de isim cümlelerinde tam öge simetrisi fiil cümlelerine göre fazladır.

Şekil 3.40. Sıralı isim cümlesi öge simetrisi

Tazarru'-nâme'de kullanılan 435 sıralı cümlelerin 91'i, biri isim diğeri fiil cümlesi biçiminde oluşturulmuştur. Bu cümlelerin öge simetrisi olarak dağılımı ise şu şekildedir:

66 cümlede tam öge simetrisi, 4'ünde bir öge fazlalığı, 16'sında öge sayıları eşit farklı öge kullanımı, 5'inde ise hem ögeler hem de öge sayısı farklılığı vardır. Bu sayılara göre biri isim diğeri fiil cümlesi biçiminde kullanılan sıralı cümlede tam öge simetrisi % 73 oranındadır.

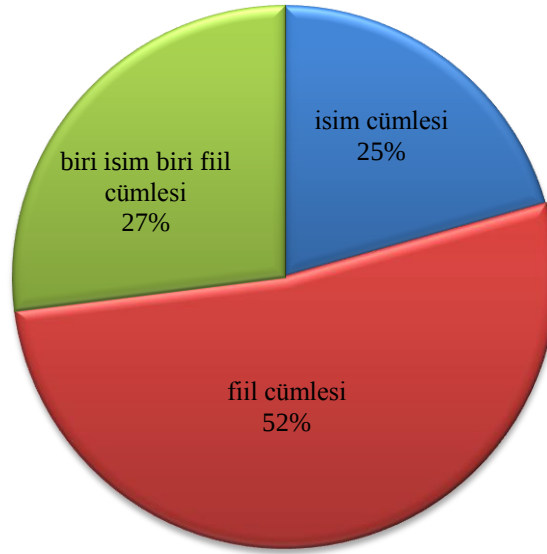
Şekil 3.41. Sıralı cümlelerde biri isim diğeri fiil cümlesi olarak kurulan yapıların öge simetrisi

Şartlı birleşik cümle kullanım biçimleri

Tazarru'-nâme'de kullanılan 126 şartlı birleşik cümlelerin 26'sı isim cümlesi, 66'sı fiil cümlesi, 34'ü ise biri fiil diğeri isim cümlesidir. Şartlı birleşik cümlede fiil cümleleri diğer cümle türlerinin iki katıdır.

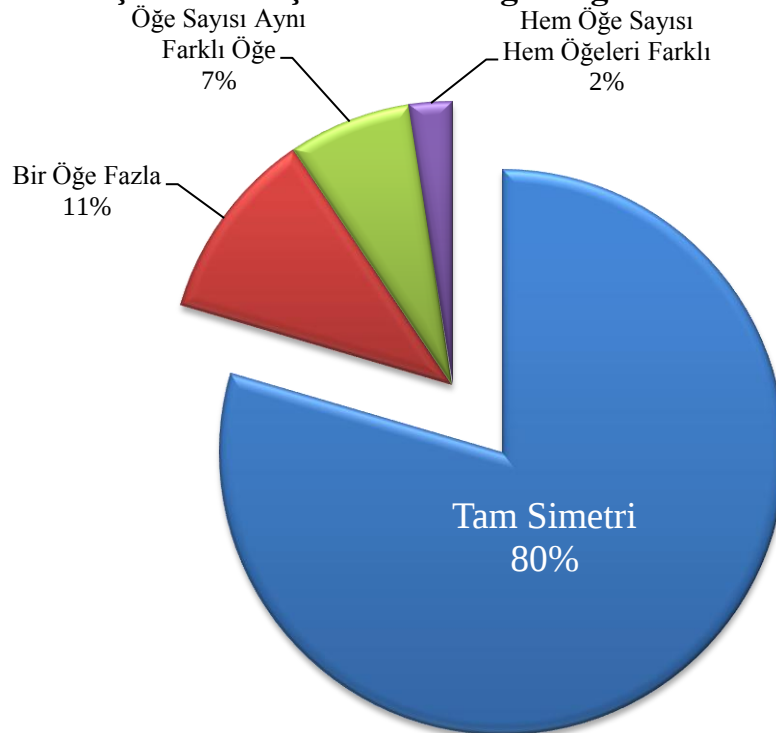
Öge simetrisine bakıldığında ise 126 cümlelerin 101'inde tam öge simetrisi, 14'ünde bir öge fazla, 9'unda öge sayıları aynı ögeleri farklı, 3'ünde ise hem ögeler hem de öge sayısı farklı olarak kullanılmış cümleler vardır. Bu cümle çeşidinde en büyük orana, % 80 ile tam öge simetrisi sahiptir.

Şartlı Birleşik Cümle: Cümle Türleri

Şekil 3.42. Şartlı birleşik cümlelerin cümle türlerine göre dağılımı

Şartlı Birleşik Cümle: Öge Dağılım Oranı

Şekil 3.43. Şartlı birleşik cümlede simetrik öge kullanım oranları

Diğer cümle çeşitlerine göre az sayıda kullanılmasına rağmen şartlı birleşik cümlelerde de metnin akışı içinde ikili simetrik cümlelerin birbiri ardınca kullanıldığı görülmektedir:

I. Eger ‘ışktan dem urursam, dem-i derd-nâk **kanı**,

ve **eger** şevküm var dirsem, âh-ı sûz-nâk **kanı**?

II. Eger uslu vü ‘âkil-isem, **n’içün** Tañrı kulluğın sâf **işlemezem**,

ve eger ebleh ü bön-isem, **n’içün** dünyâ işin güzâf **işlemezem**?

III. Eger ‘âlim-isem, ‘ilme göre ‘amelüm **kanı**,

ve **eger** câhil-isem, bunca yıldan berü sa’y u emelüm **kanı**?

IV. Eger tâlib-isem, **n’içün** Hak yolını cüst ü cû **eylemezem**,

ve eger fâriğ-isem, **n’içün** ol bâbda güft ü gûy **kesmezem**?

V. Eger ehl-i haşyet-isem, havf-ile şermüm **kanı**,

ve **eger** ehl-i inâbet-isem, dem-i serd ü dil-i germüm **kanı**?

VI. Eger dervîşlere muhibb-isem, **n’içün** yollarına bir kadem **basmazam**,

ve **eger** ol tâyife-y-ile alışmazsam, **n’içün** anlaruñ sözün **kesmezem**? (Tulum, 2001: 187)

Bu yapıda incelenen diğer cümlelerde olmayan bir özellik mevcuttur. Alıntıda ikili simetrik cümlelerin iki ayrı cümle yapısı ile dönüşümlü olarak kullanıldığı görülmektedir. Tek sayılı cümleler *eğer* ile başlayıp *kanı* ile biter, çift sayılı cümleler yine *eğer* ile başlar; fakat şart cümlesinden sonra bu cümlelere *niçün* zarfı getirilmiştir. Bu cümlelerde temel cümlelerin yüklemeleri çekimli fiildir. Böylece tek sayılı cümleler isim cümleleri ile kurulmuş, çift sayılı cümlelerde temel cümlelerin hepsi fiil cümleleriyle oluşturulmuştur.

Tazarru’-nâme’de kullanılan iç içe birleşik cümle ve sıralı bağlı cümle eserde incelediğimiz söz dizimi ve cümle öğeleri, cümle türleri, cümle yapıları simetrisini etkilemediği için bu bölümde incelenmeyecektir.

Yukarıdaki veriler, toplu olarak değerlendirildiğinde şunları söyleyebiliriz:

Tazarru’-nâme’de söz simetrisini oluşturan unsurlardan biri de Y-1 ve Y-2 olarak adlandırılan ve cümle biçiminde kurulan yapılardır. Yukarıdaki verilerden bu yapıların söz

dizimlerinin çok güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu cümlelerdeki öğelerin aynı söz grupları içinde kullanımı, aynı öğelerin simetriği olduğu cümlede aynı yerde bulunması, söz gruplarının büyük çoğunluğunun fasılaları oluşturmaları ve ses birliklerini sağlamaları cümlelerin söz dizimlerinin güçlü olduğunun kanıtıdır. Bu yapıların ikili simetrik cümleler biçiminde, eserde ifade edilen anlamı oluşturmaları, eserin söz simetrisini en üst noktaya çıkarmıştır. Çünkü Bu yapılar, Tazarru'-nâme'de simetriyi oluşturan en az 14 ölçütün kullanıldığı örnekleri oluşturmuştur. Bu da 3338 cümle ile simetrinin eserin tamamında görülmesini sağlamıştır. Cümlelerin simetrik olarak kullanımlarının başında cümlelerin yapıları gelmektedir. Eserde ikili yapı biçiminde kurulan cümlelerden 3208'i aynı yapıda 130'u ise farklı yapıdadır. Buna göre **% 96'lık** bir oran ile aynı yapıdaki iki cümle birlikte kullanılmıştır.

Tazarru'-nâme'de aynı yapıya sahip iki cümlelerin birlikte kullanılmasının yanında, bu cümlelerin öğeleri de simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Eserde cümle öğeleri simetrisi değişik biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Tam öge uyumuna sahip cümleler, öge sayısı aynı farklı öge kullanımı olan cümleler, öğeleri aynı fakat bir fazla öğeye sahip olan cümleler, öğeleri ve öge sayısı farklı olan cümleler vardır. Cümle öğeleri simetrisine göre bu kullanımlardan simetriyi bozan cümleler hem öğeleri hem de öge sayıları farklı olan cümlelerdir. Öge sayısı aynı fakat farklı öğeye sahip olan cümlelerden büyük çoğunluğu Türkçedeki fiillerin belirli eki alan kelimelerle kullanılmasıyla ilgilidir. Bir öge fazlalığı olan cümlelerde ise, ikiz cümlelerde birbirine karşı gelen öğelerin hepsi aynı kullanılmış fakat bu cümlelerin herhangi birinde öge fazlalığı bulunmaktadır. Bu tür cümleler eserdeki simetriyi bozmamaktadır.

Cümle ögesi simetrisine göre eserin tamamında tam simetrik olan kısımlar 3208 cümleden 2497'sini oluşturmaktadır. 252 cümlede bir öge fazlalığı, 409 cümlede öge sayıları eşit farklı öge kullanımı, 157'sinde ise hem farklı öge sayısı hem de farklı öge kullanımı vardır. Tazarru'-nâme'deki tam öge simetrisi % 75'lik bölümü oluşturmaktadır. Öge simetrisini bozan bölüm sayılmazsa eserde geçen cümlelerde öge simetrisi **% 95'tir**. Tazarru'-nâme bu yönüyle de edebiyatımızda başka bir örneği bulunmayan bir eserdir. Eserin cümle yapılarındaki simetrinin yanında cümledeki öğeler de baştan sona simetrik bir biçimde kurulmuştur. Sinân Paşa adeta kelimeleri aynı özellikteki yapı malzemesi gibi kullanarak eserini baştan sona simetrik ölçütlerle inşa etmiştir.

Cümlelerin türlerine ve yapılarına göre denklilikleri de incelenmiş, tür ve yapı bakımından simetrik kullanılan cümlelerin öge simetrisi ele alınmıştır. Bunlarda karşılaştırma yapabilmek amacıyla, cümle öğeleri simetrisinin cümle türlerine göre dağılımı çıkarılmıştır. Cümle yapılarına göre öge simetrisi oranları incelenirken, tam öge simetrisi esas alınmıştır. Bu incelemeyi yapmaktaki amaç eserin tamamındaki cümlelerin öge simetrisi dağılımının Tazarru'-nâme'de kullanılan farklı yapıdaki cümlelerde dengeli bir biçimde olup olmadığını ispatlamaktır. Yapılarına göre cümleler yanında yüklemnin türüne göre cümlelerde de öge dağılımı karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmaya, eserdeki simetrisinin oranlarını etkilemediği için, iç içe birleşik cümle ve sıralı bağlı cümleler dahil edilmemiştir.

Buna göre tam öge simetrisinin oranları tablo biçiminde şu şekildedir:

Çizelge 3.20. Tazarru'-nâme'de kullanılan tüm cümlelerin öge simetrisi oranları

Tam Öge Simetrisi Oranları				
Tüm Cümleler	Basit Cümle	Ki'li Birleşik Cümle	Sıralı Cümle	Şartlı Birleşik Cümle
% 77	% 78	% 76	% 73	% 80

Tablodaki verilerden değişik yapıdaki cümlelerin öge simetrisi oranlarının 76-80 aralığında ve dengeli olduğu görülmektedir. Tabloya göre şartlı birleşik cümleler % 80 öge simetrisi denkliliği ile en yüksek orana sahiptir. Bunda şart eki taşıyan bölümün cümlede zarf tümleci görevinde kullanılmasının ve şartlı birleşik cümlelerin sayısının diğer cümlelere oranla daha az olmasının rolü büyüktür. Tüm cümlelerdeki % 77'lik orana basit cümle ve ki'li birleşik cümle en yakındır. Sıralı cümleler % 73 oranıyla diğerlerine göre düşük bir seviyede kullanılmıştır. Bunda sıralı cümlelerin en az iki yükleme sahip olması ve her yüklemnin ögeye sahip olması neden olmuştur. Bu verilerden cümle çeşitlerine göre öge simetrisinin dengeli dağıldığı söylenebilir. Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan basit cümle ile en az kullanılan şartlı birleşik cümle arasında % 2'lik bir fark vardır. Ayrıca verileri değerlendirirken cümle sayılarına da dikkat etmek gerekir. Basit cümle ve ki'li birleşik cümle eserde en çok kullanılan cümle çeşitleridir ve tüm cümlelerdeki denklik oranından % 2'lik bir farkla ayrılır.

Eserde dikkati çeken noktalardan bir tanesi de fiil cümlelerindeki öge simetrisinin oranının, isim cümlelerine göre az olmasıdır. Kurallı basit fiil cümlesinde % 70 oranında tam öge

simetrisi görülürken kurallı isim cümlelerinde oran % 91'dir. Ki'li birleşik cümlede tam öge simetrisi fiil cümlesinde % 68 iken isim cümlesinde oran % 88'dir. Sıralı fiil cümlelerinde % 68, isim cümlelerinde % 83 tam öge simetrisi görülmektedir. Tam öge simetrisinde en yüksek oran devrik isim cümlelerinde görülmektedir. Devrik fiil cümlelerinde öge simetrisi % 61 oranında iken, isim cümlelerinde bu oran % 95'tir.

Bu oranları genel fiil ve isim cümlelerindeki öge simetrisi ile karşılaştırsak, 3208 cümleden 363'ünde cümlelerin biri isim diğeri fiildir. Geriye kalan 2845 cümleden 1799'u fiil cümlesi, 1046'sı isim cümlesidir. Fiil cümlelerinde % 70 tam öge simetrisi, isim cümlelerinde % 90 tam öge simetrisi görülmektedir. İsim ve fiil cümlelerinin tam öge simetrisine göre oranları tablo hâlinde şu şekildedir:

Fiil cümlelerinin öge simetrisi olarak dağılımı:

Çizelge 3.21. Tazarru'-nâme'de kullanılan fiil cümlelerinin öge simetrisi oranları

Fiil Cümleleri Tam Öge Simetrisi Oranları				
Tüm Cümleler	Basit Cümle	Ki'li Birleşik Cümle	Sıralı Cümle	Şartlı Birleşik Cümle
% 70	% 70	% 68	% 68	% 79

İsim cümlelerinin öge simetrisi olarak dağılımı:

Çizelge 3.22. Tazarru'-nâme'de kullanılan isim cümlelerinin öge simetrisi oranları

İsim Cümleleri Tam Öge Simetrisi Oranları				
Tüm Cümleler	Basit Cümle	Ki'li Birleşik Cümle	Sıralı Cümle	Şartlı Birleşik Cümle
% 90	% 91	% 88	% 83	% 88

Tablodaki verilerden, Tazarru'-nâme'de tüm cümlelerdeki öge simetrisinin oranının, farklı yapılarıdaki cümlelerde de aşağı yukarı aynı olduğu görülmektedir. Tam öge simetrisinde isim cümleleri fiil cümlelerine göre daha yüksek oranda kullanılmıştır. Bunda isim cümlelerinin kullanılış özelliği etkilidir. “İsim cümleleri bir yapma veya olma değil bir var oluş bildirir. Bu cümlelerde bir yapma olmadığı için nesne bulunmaz. Hareket olmadığı için yaklaşma ve uzaklaşma çekimli yer tamlayıcısı ve zaman zarfı dışında zarf bulunmaz.

Bu yüzden bu tür cümlelerin yüklemine özne sorusu dışında yalnızca ‘nerede?’ ve ne zaman?’ soruları sorulabilir” (Karaağaç, 2011: 246).

İsim cümlelerinde % 88-91 aralığındaki oranlamaya sıralı cümleler uymamaktadır.

Fiil cümlelerinde tüm cümleler de dahil olmak üzere tam öge simetrisi oranı % 68-70 aralığındadır. Bu verilere % 79 oranıyla şartlı birleşik fiil cümleleri uymamaktadır. Şartlı birleşik cümle ortalamanın üstünde kalarak tam öge uyumunun üst noktada olduğu cümle çeşididir. Bu oranın yüksek çıkmasının nedeni yardımcı cümlelerin zarf tümleci görevinde kullanılmasıdır.

Bu verilerle cümlelerin tamamına yakınında öge diziliminin dengeli olduğu, bu dengenin farklı yapıdaki cümlelerde de sürdürüldüğü, bu şekilde simetrik kullanım özelliklerinin adeta eserin dokusuna yayıldığı ispatlanmıştır. Verilerden eserde kullanılan simetrik bir ölçütün eserin belli bölüm / bölümlerinde toplanmadığı tüm metin boyunca simetrik ölçütlerin yayıldığını görüyoruz.

Söz diziminin cümle ögeleri simetrisi kısmının incelenmesi birkaç açıdan önemlidir. Bunlardan ilki cümle ögesi olan yerlerin büyük çoğunluğu fasılaları oluşturmaktadır. Fasılaların olduğu yerler secilerin bulunduğu yerler olduğu için verilen oranlar aynı zamanda seci kullanımını destekler niteliktedir. Secilerin simetrik kullanımlarını da göstermesi bakımından bu bölümdeki veriler değerlidir. Ayrıca cümle ögelerinin ek olarak söz grupları biçiminde ya da teker teker kelimeler hâlinde farklı ögeler biçiminde metinde kullanılmaları, söz grubu ve eklerin simetrisini de ortaya çıkarmaktadır. Eklerin ve söz gruplarının simetrisinde dikkati çeken nokta, aynı ögenin (söz grubunun, kelimenin, ekin...) yatay düzlemde birinci cümlede nerede kullanıldıysa, ikinci cümlede de aynı yerde kullanılmasıdır. 3208 cümlede çok az örnek dışında, cümle ögeleri, söz grupları, eklerin yerleri de aynıdır.

3.3.5. Söz grupları simetrisi

3.3.5.1. Söz grupları simetrisi³⁹

Tazarru'-nâme'de cümle kurulumu, söz diziminde denklikler olduğu gibi bu cümleler içinde bulunan söz grupları ve kelimeler de birbiriyle uyumlu kullanılmıştır. Eserde simetrik cümlelerin eserin tamamında görülmesinin yanında, cümleleri oluşturan unsurlarda da bu kullanımları görmek mümkündür. İnceleme sonucunda sadece eserin cümlelerinde ve cümlelerin oluşturduğu daha büyük yapılarda değil, söz grupları ve kelimeler hatta kelimelerin aldığı eklerde de simetrik kullanımlar olduğu görüldü. Eserin simetrik yapısı öyle kuvvetlidir ki, metinde geçen söz grupları, söz gruplarını oluşturan kelimeler, kelimelerin aldıkları ekler, hece sayıları, bunları oluşturan en küçük yapılara kadar simetriyi görmek mümkündür.

Tazarru'-nâme'de söz gruplarının karşılıklı kullanımları incelenmiş, bunların kullanım özellikleri tespit edilerek, söz grupları alt gruplara ayrılmış ve bunlardaki uyum ele alınmıştır. Eserde söz gruplarındaki simetrik kullanımlar incelenirken sadece söz grubunu oluşturan kelimeler topluluğu ele alınmadı, bunlar daha küçük parçalara ayrılıyorsa ayrı söz grupları olarak değerlendirildi. Söz grupları daha küçük parçalara ayrıldığında simetrinin bozulup bozulmadığı gözlemlendi. Böylece, sadece metin içinde geçen söz gruplarının denkliklerinin araştırılması yerine, söz grupları daha küçük parçalara ayrıldığında da simetrinin devam edip etmediği araştırıldı. Ayrıca söz grubunu oluşturan kelimelerin sayısı önemli simetri ölçütü olduğu için tamlamalar ve diğer söz grupları bu açıdan da değerlendirildi. Bu değerlendirmeler söz grubu iki kelimeye kalıncaya kadar sürdürüldü. Söz grubundaki kelime fazlalıkları simetriyi bozan bölümler olarak ele alındı.

Tazarru'-nâme'de Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarında geçen söz grupları ve tek kelimeler karşılıklı kullanımlarına göre incelendiğinde, eserde 22 898 söz grubu ve kelime olduğu tespit edildi. Tespit edilen bu kullanımlardan 917'si, tek başına kullanılan simetrik yapılarda hiçbir karşılığı olmayan kelime ve söz gruplarıdır. 824 kullanım ise metinde bir

³⁹ Söz Grupları, Leyla Karahan tarafından, İsim Tamlaması, Sıfat Tamlaması, Sıfat-Fiil Grubu, İsim-Fiil Grubu, Zarf-Fiil Grubu, Edat Grubu, Bağlama Grubu, Unvan Grubu, Birleşik İsim Grubu, Ünlem Grubu, Sayı Grubu, Kısaltma Grupları şeklinde tasnif edilmiştir. Çalışmada söz grupları bu sınıflamaya göre incelenmiştir.

defa geçmesine rağmen ortak kullanılmış söz grupları veya kelimelerdir. Eserde ortak kullandırılan bu kısımlar simetrik ölçüt olarak ele alınmadı, oranlamaya dahil edilmedi.

“**Hılâfınca insân ki** ihtiyârı-y-ile bunca lezzâtı terk itti

ve kudreti var-iken bu kadar şehvâttan geçti” Y-1 (Tulum, 2001: 54), örneğinde *hılâfınca insân ki* bağlama grubu her iki cümlede ortak kullanılmıştır.

henüz zülf-i maksûddan bir târa

ve kûy-i ma‘bûddan bir gubâra **irmemiştir**. Y-1 (Tulum, 2001: 97) örneğinde ise *irmemiştir* fiili her iki cümle için ortak kullanılmıştır.

Îlâhî! Bu müsâfir kullaruña şerî‘at vâdîsinde tarîkat hâdîsini sen mihter it,

ve hakîkat deñizinde ‘inâyet nesîmini sen reh-ber it. Y-2 (Tulum, 2001: 100) örneğinde ise *Îlâhî* kelimesi ve Türkçe sıfat tamlaması ile kurulmuş *bu müsâfir kullaruña* söz grubu her iki cümlede de ortak kullanılmıştır.

Ortak kullanılan 824 söz grubu ve kelime ile simetrik yapılarda herhangi bir karşılığı olmayan, tek başına kullanılan 917 kelime ve söz grubunun toplamı 1741’dir. Tazarru’-nâme’de 1741 kullanımın dışında söz grupları veya kelimelerin izdüşümü olduğu yapılarda mutlaka bir karşılığı bulunmaktadır. Simetrik yapılarda karşılığı olan kelime ve söz gruplarının sayısı 21 157’dir. Bu verilere göre Tazarru’-nâme’de söz grubu ve kelime olarak denk kullanılan yapıların oranı % 92’dir. Eser bu yönüyle de başka hiçbir eserde olmayan bir özelliğe sahiptir. Tazarru’-nâme’de kelime veya söz gruplarının % 92’lik bir oranla simetriği olduğu yapıda karşılığı bulunmaktadır.

Eserde karşılıklı kullanımlar çeşitlilik göstermektedir. Bu kullanımlarda simetrik yapılar gözleendiği gibi, söz gruplarının karşılığında tek kelime de kullanılmıştır. Bunun yanında eserde söz grubu olmayan tek kelimelerin birbirleriyle kullanıldığı görüldüğü gibi iki kelimenin de birbirleriyle kullanıldığı görülür:

“... ni‘metüñ hazânesinden bir zerre kadar **eksimez**;

... magfîretün bahrinden bir katreye **noksân götürmez**” Y-2 (Tulum, 2001: 42), örneğinde birleşik fiilin karşılığında ilk cümlede tek kelimelik fiil kullanılmıştır.

“...*her fasılda ol mizâca mutâbık* ve *her vakitte aña muvâfık* eksük olmayup...” Y-3 (Tulum, 2001: 45) Y-3 yapısından alınan örnekte bağlama edatı ile bir araya getirilen fiilimsi grubundaki sıfatlar (*her fasılda-her vakitte*), kelimeler (*mutâbık-muvâfık*) simetrik bir biçimde kullanılmasına rağmen *ol mizâca* tamlamasının karşılığı kişi zamiri *aña* kelimesi kullanılmıştır.

“Bir Sübbûh-hulksın ki cemî‘-i ervâh-ı enbiyâ envâruñ deryâsından her biri bir katre;
bir Kuddûs-vasıfsın ki cemî‘-i ervâh-ı evliyâ cemâlûñ âfitâbında her biri bir zerre” Y-1 (Tulum 2001: 258), yapısından alınan örnekte, ilk cümlede geçen söz grupları ikinci cümlede simetrik olarak kullanılmıştır. Ki’li birleşik cümlelerin temel cümlesini oluşturan bölüm bağlama grubundan oluşmuştur, bağlama grubunu oluşturan bu bölüm de kendi içinde simetrik olarak kullanılmıştır. Daha başka tamlamaları içeren bu kısım, daha küçük parçalara ayrıldığında da tamlamaların karşılıklı olarak uyum içinde kullanıldığı görülmektedir:

Bir Sübbûh-hulksın ki / bir Kuddûs-vasıfsın ki : bağlama grubu

Bir Sübbûh-hulksın / bir Kuddûs-vasıfsın: Türkçe sıfat tamlaması

Sübbûh-hulksın / Kuddûs-vasıfsın: Farsça izafet-i mablûb

Örnekteki diğer söz grupları da simetrik kullanılmıştır:

cemî‘-i ervâh-ı enbiyâ / cemî‘-i ervâh-ı evliyâ : Farsça isim tamlaması

envâruñ deryâsından / cemâlûñ âfitâbında: Türkçe belirtili isim tamlaması

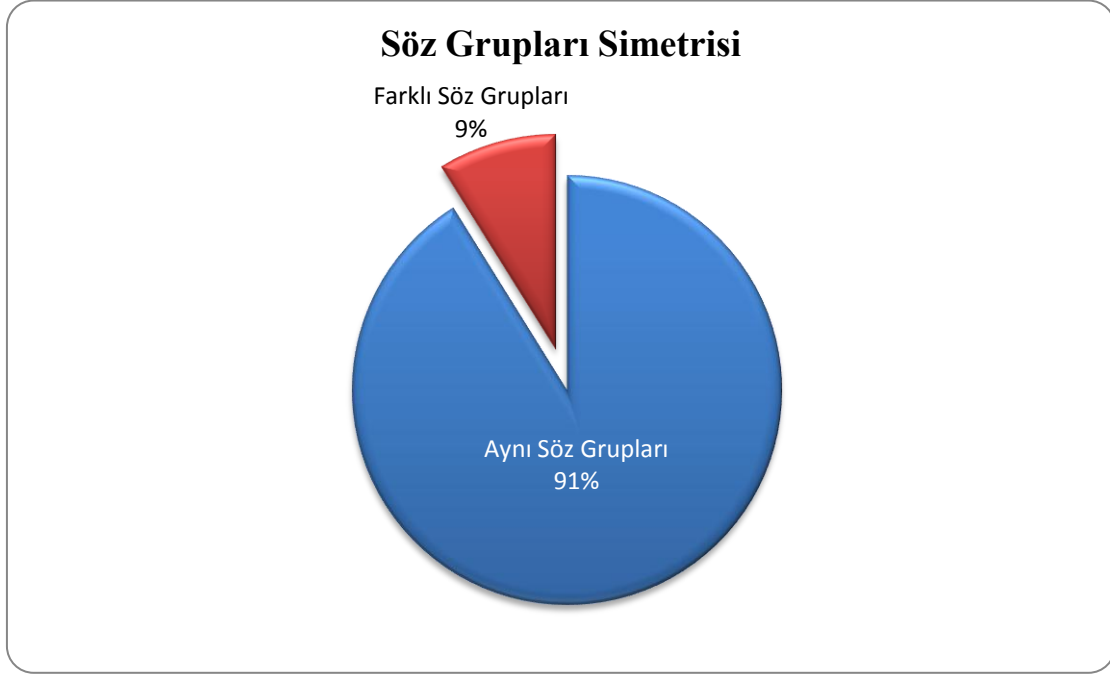
her biri / her biri: Türkçe sıfat tamlaması

bir katre / bir zerre: Türkçe sıfat tamlaması

Örnekte olduğu gibi, 21 157 kelime ve söz grubu kullanılan yapıların büyük çoğunluğunu ise birbiriyle simetrik kullanılan aynı söz grupları (isim tamlamaları, sıfat tamlamaları, edat grupları vs.) oluşturmaktadır. Bu tamlamalar izdüşümü olduğu cümlede aynı tamlama çeşidiyle karşılıklı kullanılmıştır. Tamlamaların alıntılandığı dil de çoğunlukla aynıdır. İlk cümlede Farsça sıfat tamlaması kullanılıyorsa simetriği olduğu cümlede de aynı tamlama kullanılmıştır. Söz grubunu oluşturan kelimelerin büyük çoğunluğunda kelimeler ve kelimelere getirilen ekler de aynıdır.

Eserde 21 157 kelime ve söz grubu kullanımlarından, söz grubu karşılığı tek kelime kullanımı ve tek kelimelerin birbirleriyle kullanımları çıkartıldığında geriye kalan 14 835

söz grubu karşılıklı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda söz gruplarından 1315'i farklı tamlamaların birbirleriyle kullanımından oluşmuştur. Buna göre Tazarru'-nâme'de tamlamaların çeşitlerinin denklik oranı aşağıdaki grafikte şu şekildedir:

Şekil 3.44. Tazarru'-nâme'de karşılıklı kullanılan söz gruplarının oranı

Grafikteki veriye göre Tazarru'-nâme'de % **91**'lik bir oranla aynı söz grupları birbirleriyle kullanılmıştır.

Eserde söz grupları çeşitli biçimlerde kullanılmıştır.

3.3.5.1.1. Söz grubu karşılığı tek kelime kullanımı

21 157 kullanımın 911'i simetrik yapılarda bir söz grubuna karşılık tek kelimenin kullanılmasıdır. Bu tür kullanımlarda söz grubu ve karşılığı olan kelime aynı ekleri almıştır.

“İlâhî! **Ni‘metlerüñe** garîkam, beni aña magrûr itme;

İlâhî! **Fürkatüñ odına** harîkam, beni ebedî mehcûr itme” (Tulum, 2001: 143), Y-1 örneğinde koyu yazılmış yerin dışındaki tüm kelime ve söz gruplarının karşılığı vardır. Koyu yazılan yerde ni‘metlerüñe kelimesinin karşılığı olarak Türkçe belirtili isim

taamlaması “*fürkatüñ odına*” kullanılmıştır. Kelime ve isim taamlamasının her ikisi de yönelme durum ekini almıştır.

“İlâhî! Ben kuluña **hâs kullaruñdan** bir himmete meded it.

İlâhî! Bu za‘îf-i dil-hasteye **keremüñden** ‘inâyet it” Y-1 (Tulum, 2001: 175), örneğinde sıfat taamlamasına karşılık olarak ikinci cümlede *keremünden* kelimesi kullanılmıştır. Her iki yapının ayrılma durum ekini (-den) alması cümlede aynı görevde (yer taamlayıcısı) kullanılmasını sağlamıştır.

“Hak yolında **nefsini vü mâlını** komış-idi,

ve dîn maslahatı-y-içün **kendüyi** bırakmış-idi” Y-1 (Tulum, 2001: 269), birinci cümledeki Farsça atıf taamlamasının karşılığı ikinci cümledeki dönüşlülük zamiri *kendü* kelimesidir. Her ikisi de belirtme durum ekini almıştır.

“hâşâ ki bir mümkün **Allâh** ola,

ve hâşâ ki bunu **ehlu'llâh** diye” Y-1 (Tulum, 2001: 184), örneğinde ehlu'llâh Arapça taamlamasının karşılığı Allâh kelimesidir.

3.3.5.1.2. Taamlamalarda simetrik kullanımlar

Farsça taamlamalarda simetrik kullanımlar

Farsça sıfat taamlamalarında söz simetrisi

“**Kur’ân-ı kadîm** dahı gicede nâzil olmuştur

ve **Kadr-i zî-şân** dahı şebde mukadder olmuştur” Y-1 (Tulum, 2001: 103). Farsça sıfat taamlamaları *dahı* bağlama edatını alarak bağlama edatı grubu oluşturmuşlardır. Alıntılanan örnekte geriye kalan kelime ve söz grupları simetrik olarak kullanılmış ve bunlara getirilen ekler de aynıdır. Kur’an’ı nitelemek için ilk cümlede *kadîm* sıfatı kullanılırken ikincisinde “şân sahibi” anlamına gelen *zî-şân* kelimesi kullanılmıştır. İlk cümledeki *gice* kelimesi yerine ikinci cümlede *şeb* kelimesi kullanılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi Tazarru’-nâme’de söz simetrisinden kaynaklanan anlam simetrisi vardır. Birinci cümlede Kur’ân’ın

gece vakti indirilmeye başlanmasından bahsederken ikinci cümlede de Kur'ân'ın gece vakti tayin ve takdir edildiğinden bahsedilmiştir.

“Sen ol **rûh-ı mukaddessin** ve ol **zât-ı mu‘allâ** kim

bir aduñ '**akl-ı evvel**', bir aduñ '**kalem-i a'lâ**'” Y-1 (Tulum, 2001: 251), alıntılanan örnekte dört Farsça sıfat tamlaması kullanılmıştır. Kullanılan bu tamlamalardan birinci cümledekiler başlarında *ol* işaret sıfatını almış, ikinci cümlede ise “*bir adun*” Türkçe yapı ile kurulan sıfat tamlaması Farsça tamlamaların başında kullanılmıştır. Bu kullanımlar da söz simetrisini destekler niteliktedir. *zât-ı mu‘allâ/kalem-i a'lâ* tamlamaları secili kullanılmıştır.

“çâr imâm-ı mutahher

çehâr çırâğ-ı münevver” Y-4 (Tulum, 2001: 281). Y-4 yapısıyla kurulmuş Farsça sıfat tamlamasında *çâr* ve *çehâr* kelimeleri çıkarıldıktan sonra sıfat tamlaması devam etmektedir. *imâm-ı mutahher / çırâğ-ı münevver* tamlamalarındaki sıfat unsurları Arapça ve aynı vezinde olduğu için sec-i mütevâzî kullanılmıştır.

“Cihân gülzârı bir **bâğ-ı sûret-nümûddur**; devletlü ol ki aña aldanmaya;

dünyâ ni‘meti bir **hôn-ı zehr-âlûddur**, ‘âkil olan aña el sunmaya” Y-1 (Tulum, 2001: 132), örneğinde Farsça sıfat tamlamaları Türkçe “*bir*” sıfatını alarak sıralı cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır. Tamlamanın sıfat kısmını oluşturan *sûret-nümûd / zehr-âlûd* kelimelerinde Farsça masdarların emir kökleriyle sıfat yapılmıştır. Bildirme ekiyle yüklem olan tamlamada sıfat olan kelimelerde ses benzerliği olduğu için sec-i mutarraf vardır.

Tazarru’-nâme’de tamlamaların bir bölümü, ikili cümlelerin dışında özellikle Y-3 yapısında uzun cümlelerin içinde “*ve*” bağlama edatının sağında ve solunda bulunmaktadır. Bu tamlamalarda da tamlamayı oluşturan unsurlar (tamlamanın çeşidi, kelime sayısı, kelimelere getirilen ekler...) simetrik olarak dizilmiştir:

“...**lutf-ı ‘amîm ve hulk-ı kerîminden** sâ‘at-ı sâ‘atta ve rûz-ı kıyâmette hevâcir-i bevâdî-yi hayrette şefâ‘ati bahrinden bir katre ve ‘inâyeti nesîminden bir zerre bu ben za‘îf kulından dirîğ itmeye... “Y-3 (Tulum, 2001: 260), Y-3 yapısından alınan örnekte koyu yazılan yerde *ve* bağlama edatının her iki tarafında bulunan tamlamalar Farsça sıfat tamlaması biçimindedir. Bağlama edatının etkisiyle -den hâl eki ortak kullandırılmıştır. Tamlamadaki

sıfat olan kelimeler aynı zamanda secili kullanılmıştır. Arapça kelimelerde vezin birliği olduğu için bu fıkradaki secinin çeşidi mütevâzî secidir. Tazarru'-nâme'de ve bağlama edatının her iki tarafında bulunan bu tür kullanımlar diğer söz gruplarında da sıklıkla görülmektedir. Aynı alıntıda devam eden söz gruplarında bunları görmek mümkündür. Koyu yazılan örneğin arkasından gelen tamlamaların her ikisi de Farsça isim tamlamasıdır ve bu tamlamalar da aynı durum ekini alarak secili kullanılmıştır.

Tazarru'-nâme'de sıfat tamlamalarının bir diğer kullanılış biçimi Türkçe isim tamlamalarında tamlayan veya tamlanan olarak bulunmasıdır. Burada dikkati çeken nokta sıfat tamlamasının simetriği olan yapının da aynı biçimde oluşturulmasıdır:

“Anuñ **âh-ı derd-nâki** cigerler yakar;

bunuñ **nâle-i sûz-nâki** göklere çıkar” Y-1 (Tulum, 2001: 200) Farsça sıfat tamlaması her iki cümlede de tamlayanı işaret zamiri olan belirtili isim tamlamasında kullanılmıştır. Türkçe isim tamlamasında kullanılan Farsça tamlamalar, Türkçe isim tamlamasının tamlananını oluşturdukları için aynı eki (iyelik eki) almıştır. âh-ı derd-nâk / nâle-i sûz-nâk tamlamalarında sıfatı oluşturan kısımlara +lı/+li anlamına gelen Farsça yapım eki -nâk getirilmiştir. Cümlelerde geriye kalan kelimeler de simetrik kullanılmıştır.

““unvân-ı nâme-i devletlerini senüñ **nâm-ı şerîfüñ**-ile mühr ü nigîn iderler,

Farsça isim tamlaması

atıf tamlaması

ve turgâ-yı fermân-ı ‘izzetlerini senüñ **ism-i kerîmüñ**-ile tenfiz ü temkîn iderler” Y-3 (Tulum, 2001: 127). Bu örnekte olduğu gibi eserde tamlamaların bir bölümü uzun söz gruplarının içinde bulunurlar. Bu söz grupları parçalandıklarında daha küçük söz grupları meydana çıkmaktadır. Alıntılanan örnekte Farsça sıfat tamlaması Türkçe belirtili isim tamlamasının tamlananı iken *ile* edatı, edat grubu oluşturmuştur:

senüñ nâm-ı şerîfüñ-ile / senüñ ism-i kerîmüñ-ile : edat grubu

senüñ nâm-ı şerîfüñ / senüñ ism-i kerîmüñ: Türkçe isim tamlaması

nâm-ı şerîfüñ / ism-i kerîmüñ: Farsça sıfat tamlaması

Tazarru'-nâme'de özellikle bağlama edatları, Türkçe isim tamlamaları, edatlar, fiilimsiler içinde daha küçük söz grupları bulunan uzun söz gruplarını oluştururlar. Alıntılanan

örnekte, diğer söz grupları da (Farsça isim ve atıf tamlamaları) simetrik olarak kullanılmıştır.

“Sen ol ‘Alîm'sin ki âyine-i ma‘rifetünde esrâr-ı nihânî ve mugayyebât-ı dü cihânî çehre-i **rûz-ı rûşen** gibi lâyihtür;

ve sen ol Rahîm'sin ki nesîm-i rahmetüñ dimâg-ı cân-ı ins ü cân ve meşâm-ı ervâh-ı ‘alemiyânda râyîha-i ‘**anber-i eşheb** gibi fâyihtür” Y-2 (Tulum, 2001: 42). Edat grubunun içinde yer alan Farsça sıfat tamlaması edatın atılmasından sonra Farsça isim tamlamasının içinde yer almaktadır:

çehre-i rûz-ı rûşen gibi / râyîha-i ‘anber-i eşheb gibi: edat grubu

çehre-i rûz-ı rûşen / râyîha-i ‘anber-i eşheb : Farsça isim tamlaması

rûz-ı rûşen / ‘anber-i eşheb : Farsça sıfat tamlaması

Verilen örneklerden Farsça tamlamaların ikili yapılarda tek başlarına veya herhangi bir söz grubunun bir bölümü olarak kullanıldığı görülmektedir. Eserde söz simetrisinin devamlılığını gözlemek amacıyla sadece tek başına kullanılan tamlamalar ele alınmamış, yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere söz grubunu oluşturan daha küçük söz grupları varsa bunlar da incelenmiştir. Bu inceleme söz grupları iki kelime kalıncaya kadar devam etmiştir. Söz gruplarındaki simetrik kullanımlar eserdeki simetrinin, cümle dışında daha küçük yapılara kadar yayıldığını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir. Farsça sıfat tamlamalarında tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısı, bunların aldıkları ekler, hatta bazı tamlamalarda kelimelerin hece sayıları da birbirine denktir.

Eserde 21 157 yapıdan **1066**’sı Farsça sıfat tamlaması olarak kullanılmıştır. Bu tamlamalarda tamlamayı oluşturan kelimelerin sayı bakımından denk olup olmadıkları da araştırılmıştır. Buna göre **1066** Farsça tamlamadan kelime sayısı fazla olan **65** tamlamaya rastlanmıştır. Bu da eserdeki simetrinin metnin tamamında olmasının yanında metni oluşturan unsurların daha küçük parçalarına kadar yayıldığı göstermesi bakımından önemlidir. Bu veriye göre Tazarru’-nâme’de tamlamayı oluşturan kelime sayısının aynı olduğu Farsça sıfat tamlamasının oranı % **94**’tür.

Farsça isim tamlamalarında söz simetrisi

Tazarru'-nâme'de 21 157 kelime ve söz grubunun **2796'sı** Farsça isim tamlaması biçiminde oluşturulmuştur. Farsça isim tamlamaları da sıfat tamlamalarında olduğu gibi tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısı, kelimelerin aldığı ekler bakımından simetriktir. **2796** isim tamlamasında, kelime sayısı bakımından denk olmayan **319** tamlama vardır. Denk olmayan tamlamalarda bir kelime fazlalığı bulunmaktadır. Buna göre eserde kelime sayıları aynı olan Farsça isim tamlamalarının oranı **% 89'dur**. Farsça tamlamalar simetrik olarak eserde şu şekillerde kullanılmıştır:

“‘Akl-ı dūr-bîn **ufk-ı zirve-i kemâlini** göremez;
vehm-i tîz-per **dâmen-i sūrâdık-ı celâline** iremez” Y-1 (Tulum, 2001: 31), cümlelerinde Farsça sıfat ve isim tamlamaları kullanılmıştır. Farsça isim tamlamasında dikkati çeken nokta tamlama daha küçük parçalara ayrıldıkça Farsça isim tamlamasının bozulmamasıdır. *Kemâl* ve *cemâl* kelimeleri sec-i mutarraf olarak kullanılmıştır. Her iki kelime iyelik eki, kaynaştırma harfi ve ad durum eklerini almıştır.

“egerçi *bâz-ı fesâhat-ı inşâ*, **fezâ-yı lügat-i ‘Arab-ı ‘arbâda** hoş pervâz ü tayerân ider,
ve *tâvus-ı hakikat ü mecâz* **bustân-ı beyân-ı ehl-i Hicâz'da** hûb u zîbâ cevelân ider;” Y-2 (Tulum, 2001: 262), Y-2'den alıntılanan örnekte dört kelimedenden oluşan Farsça isim tamlamasında son kelimeler aynı ekleri aldıkları için cümlede yer tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır. Tamlamalarda üçüncü kelimeler dışında hece sayıları aynıdır. Eğik yazılan Farsça isim tamlamalarında dikkati çeken nokta ise aynı söz sanatının kullanılmış olmasıdır. Birinci tamlamada nesrin güzel ifadesi doğana benzetilirken, ikinci tamlamada mecaz ve hakikat tavus kuşuna benzetilmiştir.

“**mefâtîh-i erzâk-ı âsümân ü zemîn** ve **mekâlîd-i künûz-ı semâvât ü ‘arazîn** kabza-i kudret ve yemîn-i hikmetüñ-ile mahfûzdur” Y-3 (Tulum, 2001: 84). Y-3 yapısında yer alan tamlamalar ve bağlama edatının iki yanında kullanılmış, kelime sayıları aynı olan tamlamaların kuruluş biçimi de simetriktir. Secili kelimelerin yer aldığı kısım Farsça atıf tamlaması biçiminde, geriye kalan kelimelerin olduğu bölüm Farsça isim tamlaması biçiminde kurulmuştur. Tamlama daha küçük tamlamalara ayrıldığında yapı içerisindeki söz simetrisi bozulmamaktadır:

1 2 3 4 1 2 3 4

mefâtîh-i erzâk-ı âsümân ü zemîn ve mekâlîd-i künûz-ı semâvât ü ‘arazîn: Farsça isim tamlaması

erzâk-ı âsümân ü zemîn ve künûz-ı semâvât ü ‘arazîn: Farsça isim tamlaması

âsümân ü zemîn ve semâvât ü ‘arazîn: Farsça atıf tamlaması

İlk tamlamadaki 3. kelime Farsça diğer kelimeler Arapçadır. Tamlamanın son kelimeleri secili kullanılmıştır. Secili kelimeler dışında kelimelerin hece sayıları da aynıdır.

“‘ârifân-ı dekâyik-i rümûz-ı ülûhiyyet,

kâşifân-ı hakâyık-ı esrâr-ı Rübûbiyyet;” Y-4 (Tulum, 2001: 275). Y-4 ile oluşturulan fıkradaki tüm kelimeler Arapça ve aynı hece sayısına sahiptir. Üçüncü kelimeler dışında kelimelerin vezni de aynıdır. Kelimelerin hece sayıları ve vezinlerinin aynı olması onlardaki ölçülü söyleyişi ortaya çıkarmıştır. Aynı vezindeki kelimelerin ses birliği içinde kullanımları bu söyleyişi destekler biçimdedir. Bu durum nesir cümlelerini şiir mısralarına yaklaştırmıştır. Cümleler okunduğunda sanki vezinli şiir okunduğu izlenimi vermektedir.

Farsça isim tamlamaları başka söz gruplarının içinde söz gruplarının bir ögesi durumunda bulunabilir:

“Senüñ **riyâh-ı levâkîh-i kerem ü eltâfuñdur** ki Zekerıyyâ yetîmesinüñ rahmını sadef-i dürr-i nübüvvet ü celâlet ittüñ;

ve senüñ **âsâr-ı envâr-ı ihsân ü a‘tâfuñdur** ki bir bölük büt-perestleri hânedân-ı hâtem-i risâlet ittüñ” Y-1 (Tulum, 2001: 96), alıntılanan örnekte Türkçe tamlama içinde tamlanan görevinde bulunan Farsça isim tamlaması, içinde bulunduğu söz grubunda *ki* bağlama edatı getirilerek bağlama grubu oluşturmuştur. *Ki* bağlama edatı çıkarıldıktan sonra Farsça tamlama isim tamlamasının içinde bulunmaktadır. *Sen* zamiri atıldıktan sonra dört kelimededen oluşan Farsça isim tamlaması ortaya çıkmaktadır. Tamlama iki kelimeye düşürüldüğünde ise Farsça atıf tamlaması kalmaktadır. Her iki cümlede bulunan söz gruplarının aynı tamlamalarda aynı kelime sayısı ile kullanılması söz gruplarındaki simetriyi göstermektedir.

Senüñ **riyâh-ı levâkîh-i kerem ü eltâfuñdur** ki / senüñ **âsâr-ı envâr-ı ihsân ü a'tâfuñdur**
ki : bağlama grubu

Senüñ riyâh-ı levâkîh-i kerem ü eltâfuñ / senüñ âsâr-ı envâr-ı ihsân ü a'tâfuñ: Türkçe belirtili isim tamlaması

riyâh-ı levâkîh-i kerem ü eltâf / âsâr-ı envâr-ı ihsân ü a'tâf: Farsça isim tamlaması

levâkîh-i kerem ü eltâf / envâr-ı ihsân ü a'tâf: Farsça isim tamlaması

kerem ü eltâf / ihsân ü a'tâf: Farsça atıf tamlaması

“Bu **hey'ât-ı bedenîyyeden** anı mutahher ü pâk kıl,

ve bu **'alâyık-ı heyûlânîyyeden** anı âzâd ü bî-bâk kıl” Y-1 (Tulum, 2001: 88). Farsça tamlamalar Türkçe bu işaret sıfatı alarak Türkçe sıfat tamlamasının isim unsurunu oluşturmuştur. Farsça isim tamlamasında secili kullanılan kelimeler aynı ekleri aldıkları için cümlede aynı öge olarak kullanılmışlardır.

“Ol ol imâmdur ki, *fazîlet-i ma'rifeti kemâl-i zühd*-ile muhallâ ve *hüsn-i 'ilmi zîver-i 'amel* ile mücellâ idüp...” Y-3 (Tulum, 2001: 284) koyu yazılan Farsça isim tamlaması, -up zarf-fiili alan *it-* fiilinin oluşturduğu fiilimsi grubu içerisinde yer almıştır. *muhallâ it/mücellâ it* bileşik eylemleri cümleden çıkarıldığında, ve bağlama edatıyla bağlama grubunun içinde yer alırlar. Bağlama edatının her iki yanında bulunan öğelerin sayısı eşittir. Yapıda koyu yazılan tamlamadan önceki Farsça isim tamlamaları iyelik ekini almıştır. Koyu yazılan isim tamlamaları ile edatı kullanılarak oluşturulan edat grubunda yer almıştır:

fazîlet-i ma'rifeti kemâl-i zühd-ile muhallâ ve *hüsn-i 'ilmi zîver-i 'amel* ile mücellâ idüp :
zarf-fiil grubu

fazîlet-i ma'rifeti kemâl-i zühd-ile ve *hüsn-i 'ilmi zîver-i 'amel* ile : bağlama grubu

fazîlet-i ma'rifeti kemâl-i zühd-ile ve *hüsn-i 'ilmi zîver-i 'amel* ile : edat grubu

kemâl-i zühd - zîver-i 'amel : Farsça isim tamlaması

1**2****3**

“Bârân-ı şîr gamâm-ı pistân-ı en‘âmdan teşnegân ü gürisnagân-ı cümle-i insâna **lutf u in‘âmuñdur**;

şîr-i bârân pistân-ı dâye-i gamâmdan dehân-ı tıflân-ı bâğ u bustâna **fazl u ikrâmuñdur**”
Y-1 (Tulum, 2001: 45), Y-1 yapısındaki cümlelerin yüklemi Farsça atıf tamlaması biçimindedir. Tamlamayı oluşturan kelimelerin hepsi Arapçadır. Atıf tamlamasındaki ikinci kelimeler aynı vezinde kullanıldığı için sec-i mütevâzî oluşturmuştur. Söz grubundaki kelimelere ulanan ekler de aynıdır. Cümlede geriye kalan söz grupları Farsça isim tamlamasıdır. Bunlardan 3. tamlamanın tamlananı Farsça atıf tamlaması biçimindedir. İz düşümü olduğu cümlede de aynı sıradaki tamlamanın bu sefer tamlayanı atıf tamlaması biçiminde oluşturulmuştur.

“İki ‘âlemden dahı **nasîb ü hissesi** var,

ve iki tâyife-y-ile dahı **hikâyet ü kıssası** var” Y-1 (Tulum, 2001: 54), örneğinde atıf tamlamasının son kelimeleri aynı ekleri almış ve cümlede özne görevinde kullanılmıştır. Bu örnekte Tazarru’-nâme’nin genelinde simetriyi pekiştiren kullanım görülmektedir. O da ilk yapıdaki simetrik kullanımların ikinci yapıda da aynı sıralamada aynı yerde kullanılmasıdır. İlk cümledeki sayı sıfatı ile oluşturulan söz grubu dahı bağlama edatı getirilerek bağlama grubu içinde yer almış ondan sonra gelen atıf tamlamaları secili kullanılmıştır. Birinci yapının söz dizimi ikinci cümlede aynen tekrarlanmış bağlama grubundan sonra atıf tamlaması kullanılmıştır. Tazarru’-nâme’nin tamamında cümle ve söz gruplarının kuruluşu bu şekildedir. Söz diziminin bu şekilde oluşturulması yapıların ritmik biçimde söylenmesini de ortaya çıkarmıştır. Büyük bir çoğunluğu aynı hece sayısına sahip kelimeler ve söz gruplarının arka arkaya getirilmesi uyumlu ve denk söyleyişi de ortaya çıkarmıştır. Secilerin söz gruplarında yer almaları bu ritmik söyleyişi desteklemektedir. Özellikle bu örnekte olduğu gibi cümlelerin yüklemine veya yüklemden önceki kelimelerde kullanılması bu ritmik söyleyişi sonlandıran bir yapı hüviyetinde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki örnekte ise atıf tamlamaları ile belirli kelimelerin tekrar sanatı biçiminde kullanımları ritmik söyleyiş ile birlikte ahengin metin boyunca yayılmasını sağlamaktadır:

1 Kanı ol devlet ü istizhârları;

kanı ol müknet ü iktidârları?

2 Kanı ol nusret ü fütûhları;

kanı ol gabûk ü sabûhları?

3 Kanı ol kevkebe vü celâlleri;

kanı ol übbehet ü cemâlleri?

4 Kanı ol matbah u şarâb-hâneleri

kanı ol ‘alem ü tabul-hâneleri? (Tulum, 2001: 116) örneğinde kanı zarfı öncelenip cümlelerin başına getirilerek devrik cümle kurulmuştur. Bu örnekte söz simetrisinin anlam simetrisini destekleyecek biçimde kullanıldığı görülmektedir. Hatırlatılan olay ve durumlar, kuru bilgi veren cümleler biçiminde değil *kanı* kelimesi öncelenerek cümle devrikleştirilmiş ve her cümlelerin başında kullanılarak bir ritim duygusu yaratılmaya çalışılmıştır. Bu ritim duygusuyla birlikte her cümlede *kanı* kelimesinin tekrarlı kullanımı cümlelerde verilen anlamı oldukça kuvvetlendirmektedir. Vurgulanan anlam sayesinde geçmişte ihtişam içinde yaşayan kişilerin bu güç ve kuvvetlerinin kendilerine fayda vermediği onların bugün ortada olmadığı belirtilmiştir. Bunlar yapılırken de sadece geçmişteki bir olay veya durum anımsatılmamış bugün için ders alınmasının bu durumlarda olan kişilerin akıbetinin öncekiler gibi olabileceği mesajı verilmiştir. Bütün bu anlamlar mekanik bir biçimde oluşturulmamıştır. Devriklemeler ve incelemeler sayesinde nesir dili şiir diline yaklaştırılmış, kelime tekrarı ve kelimelerin heceleri eşit olarak kullanılarak, bir ritim duygusu yaratılmış bu ritme her cümlelerin son kelimelerindeki secilerle ahenk katılmış, bu ahenkle ritim desteklenmiştir. Tarihi şahsiyetler ve belirgin özelliklerinin atıf tamlaması ile verilmiş örneklerde de tarihi bilgiler yukarıda belirtilenlerden dolayı mekanik bir biçimde aktarılmamıştır:

“Kanı Cem ü câmı;

kanı Ferîdûn u eyyâmı?

Kanı Şeddâd u şevketi;

kanı Kârûn u kuvveti?

Kanı Dârâ vü devleti;

kanı Fir‘avn ü ‘izzeti?” (Tulum, 2001: 118) .

“İlâhî! Bizi nâdânlıktan **u** nâdânlardan sakla.

İlâhî! Bizi azgunluktan **u** azgunlardan sakla” Y-1 (Tulum, 2001: 174), örneğinde aynı kelimenin tekrarı ile yapılan atıf tamlamalarında tamlamayı oluşturan kelimeler aynı yapım ve çekim eklerini almışlardır: nâdân+**lık**-tan/ azgun+**luk**-tan, nâdân-lar-dan/ azgun-lar-dan. İlk örnekte isimden isim yapım eki +*lık* her iki kelimeye getirildikten sonra gövde hâlindeki kelime -*dan* ayrılma durum ekini almıştır. İkinci örnekte kelimeler çekim ekleri olan çoğul eki ve ayrılma durum ekini sırasıyla almıştır. Örnekte dikkati çeken noktalardan biri de ikinci cümledeki atıf tamlamasını oluşturan kelimelerin Türkçe olmasıdır.

Farça atıf tamlamaları uzun söz grupları içinde kullanılmıştır:

“Her ne mikdâr ki âteş safâ vü rûşenlig-ile ma‘rûf ve hiddet ü tîzlig-ile mevsûf-ise...” (Tulum, 2001: 174), örneğinde atıf tamlaması ve bağlama edatı ile bir araya getirilen söz grubunun içinde yer almıştır. Ve bağlama edatının her iki yanında edat grubunun içinde yer almıştır:

safâ vü rûşenlig-ile ma‘rûf ve hiddet ü tîzlig-ile mevsûf-ise : bağlama grubu

safâ vü rûşenlig-ile / hiddet ü tîzlig-ile : edat grubu

safâ vü rûşen**lig** / hiddet ü tîz**lig**: Atıf tamlaması

Farsça atıf tamlamasında seci Türkçe yapım eki +lık ile sağlanmıştır.

Tazarru’-nâme’de simetrik olarak kullanılan atıf tamlaması 533’tür. Bu tamlamalardan sadece 16’sında tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısı bir fazladır. Geriye kalan tamlamalarda kelime sayıları aynıdır. Farsça atıf tamlamalarında % 97 oranla eşit sayıda kelime kullanılmıştır

Arapça tamlamalarda söz simetrisi

Diğer söz gruplarına göre Arapça tamlamalar Tazarru’-nâme’de az kullanılmıştır. 21 157 yapıdan 279’u Arapça tamlama biçimindedir. Bunlardan 16’sında kelime sayıları eşit değildir. % 94’lük oranla Arapça tamlamalarda kelime sayısı eşittir.

“halîmü’z-zât,

kerîmü's-sifât;
 şerîfü'l-halk,
 rahîmü'l-hulk;
 ‘azîzü'l-vücûd,
 menba‘-ı sehâ vü cûd;
 vâcibü't-tebcîli ve't-tekrîm,
 dâ‘î-yi Ene da‘vatu İbrâhîm;
 mahbûbu'l-evvelîne ve'l-âhirîn,
 fahr-ı hâtemü'l-enbiyâ‘i ve'l-mürselîn;
 Halîlü'r-Rahmân,

celîlü'l-bürhân;” (Tulum, 2001: 239) Y-4 yapısından alınan, Hz. İbrâhîm’in hayatını anlatan bölümden alınan ve Y-4 yapısında kullanılan örnekler, Farsça isim tamlamaları ile birlikte kullanılmıştır.

Türkçe tamlamalarda simetrik kullanımlar

Türkçe isim tamlamalarında söz simetrisi

Tazarrü’-nâme’de 21 157 yapının 2118’i Türkçe isim tamlamalarından oluşmaktadır. Birbiriyle kullanılan Türkçe isim tamlamalarında tamlamayı oluşturan kelimeler, kelimelerin sayısı ve kelimelere getirilen ekler de simetrik. 2118 tamlamadan 206’sında simetrik yapılarda bulunan tamlamalardan bir tanesinin kelime sayısı diğerine göre bir fazladır. Geriye kalan 1912 Türkçe isim tamlamasında tamlamayı oluşturan kelimeler, her iki yapıda da eşit sayıdadır. Kelime sayısının aynı olduğu Türkçe isim tamlamalarının oranı % 90’dır.

Tazarrü’-nâme’de Türkçe isim tamlamaları simetrik olarak değişik biçimlerde kullanılmıştır:

“ol döst visâlin isteyen **mukbillerüñ gıdâsıdur**;

ol gûşt u pôst hayâl iden **müdbirlerüñ safâsıdur**” Y-2 (Tulum, 2001: 85). Cümlelerin yüklemi olan Türkçe isim tamlamasında kelimelerin aldıkları ekler, kelimelerin hece

sayıları, kelimelerin kökeni aynıdır. Gıdâ-safâ kelimeleri Arapça oldukları ama vezin birliği bulunmadığı için sec-i mutarraff oluşturmıştır. Tamlayanda bulunan *mukbil/ müdbir* kelimeleri ise aynı vezinde Arapça kelimeler olmalarına rağmen ses birliği içinde bulunmadıkları için sec-i mütevâzin oluşturmışlardır. 8'er heceden meydana gelen kelimelerin, Türkçe isim tamlamasını oluşturdıkları için tamlama ekleri ile birlikte -dur ekini almaları, kelimelerin vezinlerinin aynı olması ve secili kullanımları bu yapılarda ses simetrisini de ortaya çıkarmıştır.

“Rabb’i **durur** mümkünâtun;

Nûr’i **durur** mevcûdâtun” Y-1 (Tulum, 2001: 34). Y-1 yapısında kullanılan isim tamlamasında tamlayan ile tamlanan yer değiştirmiştir. Bu yer değişikliğinde eklerin izdüşümü olduğu cümlede de aynı yerlerde alt alta gelmesi eklerdeki simetriyi göstermektedir.

“Bir hulûs-ı ‘akîdet ola ki gerd-i tegayyür **anuñ kemâli bisâtınun havâlîsine** konmaya, ve bir hüsn-i taviyyet ola kim şâyibe-i tekeddür **anuñ safâsı zülâlinün menba‘ına** karışmaya” Y-1 (Tulum, 2001: 101), örneğinde her iki tamlamadaki anun kişi zamiri tamlayan görevinde kullanılmıştır. Tamlamadaki ikinci kelimeler, tamlayan ekini almamıştır. Tazarru’-nâme’de uzun isim tamlamalarından sıklıkla karşılaşılan durumlardan bir tanesi de tamlayan eklerinin arka arkaya kullanılmamasıdır. Belagat kitaplarında tenâfûr-i hurûf kısmında ele alınan bu tür kullanımların olmaması, yapı içerisinde okuma kolaylığını da sağlamaktadır diyebiliriz. Tamlamaya getirilen ekler ve son kelimenin aldığı yönelme durum eki de her iki tamlamada aynıdır. Böylece zincirleme isim tamlaması her iki cümlede yer tamlayıcısı görevinde kullanılmıştır. Dört kelimedenden oluşan zincirleme isim tamlaması daha küçük tamlamalara ayrıldığında isim tamlamasının simetrisi bozulmamaktadır.

anuñ kemâli bisâtınun havâlîsine / anuñ safâsı zülâlinün menba‘ına: İsim Tamlaması

anuñ kemâli bisâtı / anuñ safâsı zülâli: İsim Tamlaması

anuñ kemâli / anuñ safâsı: İsim Tamlaması

Tazarru’-nâme’de kelimelerin ekli kullanımları simetri ölçütü olduğu gibi eksiz kullanımları da bir simetri ölçütüdür. Eksiz kullanılan kelimelerin aynı cümlede, aynı yerlerde ve aynı kelime türü ile kullanılması bu ölçüt içinde değerlendirilirken, tamlamalarda tamlayan ekinin kullanılmaması yazarın tasarrufunu gösterir. Okuma

kolaylığı sağladığını düşündüğümüz, bu kullanımın tamlamalarda aynı sıradaki kelimelerde olması ritmi destekleyen bir unsurdur.

Tazarru'-nâme'de geçen Türkçe isim tamlamalarının bir özelliği de içerisinde başka tamlamalar bulunmasıdır, diğer söz grupları isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı görevinde kullanılabildiği gibi, uzun söz gruplarının herhangi bir bölümünü de oluşturabilmektedir:

1

2

Bir Celîl'sin ki celâlûñ *tecellîsi* heybetinden ‘âlemûñ **her zâviyesinden** niçe biñ cânlar

3

"Vâ hüznâhu" âhını menâzil-i felege ırgürürler;

1

2

bir Cemîl'sin ki cemâlûñ *müşâhede*si halâvetinden **cihânuñ her kûşesinden** hezârân göñüller

3

"Vâ şevkâhu" **nidâsını** mecâmi‘-i melekten geçürürler. Y-1 (Tulum, 2001: 130) alıntılanan örnekte 2. isim tamlamasında belirtili isim tamlamasının arasına her belgisiz sıfatı kullanılmıştır. Tamlananların aldığı ekler de aynıdır. Üçüncü isim tamlamasında ise tamlamaların, tamlayanları Arapça söz grupları oluşturmaktadır. Her iki tamlamada da tamlananlar aynı ekleri almıştır. Bu yüzden 2. ve 3. isim tamlamaları cümlelerde sırasıyla yer tamlayıcısı ve belirtili nesne görevlerinde kullanılmıştır. 1. tamlamada da tamlamaların aldıkları ekler aynıdır. Fakat söyleyiş kolaylığı elde edebilmek için tamlamadaki ikinci kelimeler eksiz kullanılmıştır.

unvân-ı nâme-i devletlerini **senûñ nâm-ı şerîfüñ**-ile mühr ü nigîn iderler, ve tıgrâ-yı fermân-ı ‘izzetlerini **senûñ ism-i kerîmüñ**-ile tenfîz ü temkîn iderler. Y-3 (Tulum, 2001: 127) bu örnekte isim tamlamaları *ile* edatı olarak edat grubu oluşturmuşlardır. Tamlamaların tamlanan kısımları Farsça sıfat tamlamasından oluşmaktadır.

“Her gâh ki **leşker-i mahabbet talî‘ası** dil çâr-sûsınuñ her başından belürüp yitişe, ve her vakit ki **sultân-ı ‘ışk çavuşları** göñül şehrinde her cânibden çağrışa;” Y-1 (Tulum, 2001: 132), örneğinde ise, isim tamlamasının tamlayanları Farsça isim tamlamasından oluşmuştur.

ol zât-ı **mükerremüñ** kerâyim-i **kerâmâtı**-y-içün,
 ve ol rasûl-i **mu‘azzamuñ** ‘azâyim-i **mu‘cizâtı**-y-içün (Tulum, 2001: 218) isim tamlaması *içün* edatını alarak edat grubunu oluşturmuştur. Tamlayanlar Farsça sıfat tamlaması, tamlananlar ise Farsça isim tamlamasından oluşmuştur. Tamlayanların son kelimeleri ile tamlananların son kelimeleri secili kullanılmıştır.

“İlâhî! Şol **‘ışkuñ** mest ü **hayrânları** ‘ademden vücûda hemîn ser-hoş u bâda-nûşân çıkmışlardır,
 ve şol **mahabbetüñ** âvâre vü **ser-gerdânları** ezel iklîminden hemîn bî-hûş u destâr-keşân gelmişlerdür” Y-2 (Tulum, 2001: 139), örneğinde her iki cümlede bulunan tamlayanlar *şol* işaret sıfatını almış, tamlananlar ise Farsça atıf tamlamasından oluşmuştur.

Aşağıdaki örnekte belirtili isim tamlamasının tamlayan ve tamlanan unsurunun başka söz gruplarından oluşumuna örnek sadece iki cümle ile sınırlı olmayıp birbirini takip eden cümlelerde devam etmektedir. Cümlelerin aynı söz gruplarıyla bir arada olması simetri ölçütü iken aynı söz gruplarının kuruluşlarının aynı olması da başka bir simetri ölçütüdür. Böylece tekrarlanan kelimeler, kelimeleri oluşturan heceler, kelimelerde geçen sesler, bu seslerin cümledeki yüklemde de bulunması, isim tamlamasını oluştururken kullanılan ekler ve sesler, metnin akışı içinde sürdürülmesi söz simetrisindeki denkliklerin, ses simetrisindeki yansımaları göstermektedir. Ses ve söz simetrisindeki bu denklikler anlam simetrisini de meydana getirmektedir. Böylece cümlelerdeki söz, ses ve anlam simetrisi iç içe kullanılmaktadır.

İlâhî! Her kişinüñ bir tûrı var.
 İlâhî! Her derûnuñ bir nûrı var.
 Her gözünüñ bir tecellîsi var,
 ve her dilünüñ bir tesellîsi var.
 Her basîretünüñ bir ‘ibreti var,
 ve her gönülünüñ bir gayreti var.
 Her serünüñ bir sevdâsı var,
 ve her sırruñ bir süveydâsı var.
 Her rûhuñ senden bir bahşîşi var,
 ve her tenünüñ senden bir pûşîşi var.
 Her dehânuñ senden bir lezzeti var,

ve her lezzetüñ bir dürlü ni‘meti var.

Her şeyhüñ hazretünden bir ma‘rifeti var,

ve her mürîdüñ kudretünden bir sıfatı var. (Tulum, 2001: 148).

Aşağıdaki örnekte ise belirtisiz isim tamlamasının birbiri ardınca kullanılması, söz grubunun cümlede özne görevinde olması ve yüklemelerin edilgen çekimli fiille ve aynı kip ekiyle kullanılması simetriyi sağlamıştır:

“Râhat sarâyı yıkılmış;

huzûr köşki yakılmış.

Sürûr câmları sınımış;

‘işret hummı uşanmış.

Safâ soffası bozulmuş;

‘izzet kubbesi yıkılmış” (Tulum, 2001: 132).

Türkçe sıfat tamlamalarında söz simetrisi

Türkçe sıfat tamlamalarında diğer söz gruplarında olduğu gibi tamlamayı oluşturan kelimelerin sayısının eşit olmadığı örnekler çok azdır. 1806 sıfat tamlamasından 127’sinde tamlamadaki kelime sayısı diğerine göre bir fazladır. Tamlamalardaki kelime sayısının eşit olduğu yapıların oranı % 93’tür. Metinde sıfat tamlamaları şu biçimlerde kullanılmıştır:

“**Bir Hâkim'dür** ki kazâsı mahkemesinde ‘akl-ı kül kâtib ü emîn;

bir Hâfız'dur ki hıfzı hızânesinde bir nokta kitâb-ı mübîn. Y-1

Bir Kâdir'dür ki kudreti tahrîrinden ‘âciz kalem-i a‘lâ;

bir ‘Âlim'dür ki ma‘lûmâtı ihâtasında kâsır levh-i mu‘allâ” Y-1 (Tulum, 2001: 32).

Türkçe sıfat tamlamalarının kullanıldığı biçimlerden bir tanesi Allah’ın isimlerine getirilen belgisiz sıfatın ki’li birleşik cümlede temel cümleyi oluşturması biçimindedir. Ki bağlama edatıyla birlikte bağlama grubunda bulunan sıfat tamlaması -dır bildirme eki alarak cümlelerin yüklemi görevinde kullanılmıştır. Alıntıda kullanılan Allah’ın isimlerinde vezinleri aynı olduğu ve ses benzerliği olmadığı için sec-i mütevâzin bulunmaktadır.

Bazı sıfat tamlamaları fiilimsi gruplarına isim unsuru getirilmesiyle oluşturulmuştur. Sıfat unsurunu oluşturan fiilimsi gruplarında, daha başka söz grupları bulunabilir:

“İlâhî! **Şol cemâlûne müştâk olan gönülleri** bu hâkdân-ı gurûrdan sâhat-i sarây-ı sūrûruña sen hidâyet it;

ve **şol visâlûne müte‘attış olan dilleri** bu hevâcir-i bevâdî-yi zalâletten zülâl-i sebze-zâr-ı rahmetûne sen delâlet it” Y-2 (Tulum, 2001: 76) koyu yazılan tamlamada “*gönül*” ve “*dil*” isimlerinden önce kullanılan sıfat unsurları fiilimsi grubyula oluşturulmuştur. Fiilimsi grubunun içinde kullanılan diğer söz gruplarının yapısı ise simetriktr:

Şol cemâlûne müştâk olan gönülleri / şol visâlûne müte‘attış olan dilleri : sıfat tamlaması

Şol cemâlûne müştâk olan / şol visâlûne müte‘attış olan: fiilimsi grubu

müştâk ol- / müte‘attış ol-: birleşik fiil grubu

şol cemâlûne / şol visâlûne: sıfat tamlaması

Tamlamada iki fasıla bulunmaktadır. *Gönül* ve *dil* kelimelerinin bulunduğu ilk sıfat tamlamasında sec-i mutarraf kullanılmıştır. İşaret sıfatı ile oluşturulan *cemâl* ve *visâl* kelimeleriyle yine sec-i mutarraf oluşturulmuştur. Söz grubunu oluşturan tamlananların hepsi aynı ekleri almıştır:

Şol cemâl- ûñ-e	müştâk ol- an	gönül- ler-i
-ûñ: iyelik eki	-an: sıfat-fiil eki	-ler: çoğul eki
şol visâl- ûñ-e	müte‘attış ol- an	dil- ler-i

Cümlelerde “*bu*” işaret sıfatı ile başlayan ikinci sıfat tamlamaları ise Farsça isim tamlamlarına getirilerek yapılmıştır.

“Bu hayrette **kalmış** âvâreleri erbâb-ı kulûb-ile irşâd it,

ve bu dermânde **kalmış** bî-çâreleri hâs kullaruñ-ile imdâd it”Y-1(Tulum, 2001: 66), örneğinde ise -mış sıfat-fiil ekiyle sıfat tamlamasının tamlayanı oluşturulmuştur. Alıntıda bu işaret sıfatı ile kurulmuş (*bu âvâreleri / bu bî-çâreleri*) sıfat tamlaması vardır.

1

2

“Sen ol bahr-ı hakîkatsın ki her meşrebde görünen muhtelif ırmaklar senden sızar,

ve sen ol kûh-ı ‘ilimsin ki her mezhebde zâhir olan zülâl-ı ma‘rifet senden çıkar” Y-1 (Tulum, 2001: 257), örneğinde birinci sıfat tamlamasının tamlananı Farsça isim

taamlamasından oluşmuştur. İkinci taamlamada fiilimsi grubuyla oluşturulan sıfat taamlamasının taamlananları ilk cümlede sıfat taamlaması ikinci cümlede ise Farsça isim taamlaması biçimindedir.

Tazarru'-nâme'de aynı yapıdaki sıfat taamlamalarının arka arkaya gelerek söz simetrisini metnin akışı içinde genellediğı örneklere de rastlanmaktadır. Bu tür kullanımlarda sıfat olan kelimenin tekrar sanatı biçiminde kullandığı görölmektedir:

Bir meyden vir ki 'ârız-ı sâkî gibi tâbinâk ola;

ve **bir** kadehten sun ki lebleri gibi sâfî vü pâk ola.

Bir meyden vir ki çeşmi gibi dil-âşûb ola;

bir kadehten sun ki yüzi gibi rûşen ü hûb ola.

Bir meyden vir ki lafzı gibi gam-güsâr ola;

bir kadehten sun ki la'li gibi âb-dâr ola.

Bir meyden vir ki vaslı gibi terah-zidây ola;

bir kadehten sun ki cemâli gibi ferah-fizây ola.

Bir meyden vir ki haddi gibi âteş-dâr ola;

bir kadehten sun ki dîdem gibi hûn-bâr ola.

Bir meyden vir ki safâda yâkût ola;

bir kadehten sun ki içinde câna kût ola.

Bir meyden vir ki rûha râhat u huzûr ola;

bir kadehten sun ki içi tolu nûr ola.

Bir meyden vir ki hayât-bahş u dil-âbâd ola;

bir kadehten sun ki dîde-küşâ vü safâ-dâd ola

Bir meyden vir ki 'asîr-i hûrân-ı behişt ola;

bir kadehten sun ki câm-ı cennet-sirişt ola.

Bir meyden vir ki katresi âb-ı hayvân ola,

bir kadehten sun ki sâkîsi Hızır-ı zemân ola. Y-1 (Tulum, 2001: 218-219) Aynı söz dizimi ile oluşturulan cümlelerde sıfat taamlamaları bir belgisiz sıfatı ile oluşturulmuştur.

Metin boyunca bu sıfatlara eklenen *kadeh* kelimesinin geçtiği cümlelerde *sun ki*; *mey* kelimesinin geçtiği cümlelerde *vir ki* fiilleri ve cümlelerin yüklemine aynı olması ses, söz ve anlam simetrisinin en güzel örneğini vermiştir. *Kadeh* kelimesi ile *mey* kelimesinin geçtiği yerlerde bu kelimelerin niteliklerini bildiren sözler kullanılması dikkat çekicidir. *Kadeh* kelimesiyle onun zarf özelliklerini ortaya koyacak, “içi tolu, câm-ı cennet-sirişt, hun-bâr...”; meyden bahsederken onun renk ve insanda bıraktığı etkiyi ifade eden “yakût, hayât-bahş, gam-güsâr...” gibi kelimeler kullanılmıştır.

Birleşik fiillerde söz simetrisi

Tazarru’-nâme’de birleşik fiillerin büyük çoğunluğu cümlede yüklem görevinde kullanılmıştır. Bu fiillerin bir özelliği birleşik fiili oluşturan isim unsurunda seci bulunmasıdır. Yüklemdeki seciler söz ve ses simetrisinin anlamla birlikte sonlandırıldığı yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Birleşik fiil grubunun yer aldığı birinci cümlede, çoğunlukla tekrarlanan kelimeler, seci ve aynı eklerin kullanılmasıyla oluşturulan ses birlikleri yüklemdeki seci ile birlikte sonlandırılır. İkinci cümlede de aynı seslerin aynı yapılarda tekrar edilmesi ses simetrisini ortaya çıkarır. Kelimelerin seslerden oluşan anlamlı bir bütün oldukları ve cümlelerin anlamının yüklemle birlikte sona erdiği düşünüldüğünde Tazarru’-nâme’de birleşik fiiller ses, söz ve anlam simetrisinin bitirildiği yerler olduğu ortaya çıkar. Ayrıca cümledeki yüklemelerin aldıkları kip, kişi ekleri de aynıdır.

“Ashâb arasından tefrikayı ol **def’ itti**

ve dîn uluları ortasından ihtilâfı ol **ref’ itti**” Y-1 (Tulum, 2001: 269). Cümlelerin yüklemine Arapça kelime olduğu ve vezin birliği olduğu için mütevâzî seci vardır. Bu örnekte olduğu gibi et-, ol- isim +yardımcı eylemiyle kurulan birleşik fiillerde çoğunlukla yardımcı eylem şiirdeki redif gibi kullanılmıştır. Fiil unsurunun bulunduğu bu kullanımlarda ekler aynıdır. Birleşik fiillerde isim unsuru da secinin kullanıldığı yerlerdir.

“Lutfından ümîdümüz oldur ki, hayrın **mukadder kıla**,

ve kereminden umulan oldur kim, yesîrin **müyesser kıla**” Y-1(Tulum, 2001: 180), yüklem kıl- yardımcı eylemi ile oluşturulmuştur. İsim unsurunun Arapça aynı vezindeki

kelimelerle sec-i mütevâzî oluşturulduğu birleşik fiil grubundan önceki kelimelerin her ikisi de Arapça ve secili kullanılmıştır.

Bir nüzûl ki hamale-i ‘arştan **nihân ola**;

ehl-i ‘akıl anı bilmesey, ne **ziyân ola**.

Bir vusûl ki sırrı kerûbiyyûn **gayb ola**;

eger anı ‘akıl añlamasa, ne ‘**ayb ola**.

‘Akluñ bir dâyiresi var, anuñ içinden **çıkamaz**,

ve fikrûñ bir meydânı var, andan taşra **gidemez**. (Tulum, 2001: 184) aynı yerden alıntılanan birleşik fiillerde Arapça ve Farsça kelimelerle isim+yardımcı eylem biçiminde isim unsurları secili kullanılmıştır. Türkçe kurallı birleşik fiil olan cümlelerde ses birlikleri yeterlilik eyleminin olumsuzluğu ile çekimlenmiş fiillerle sağlanmıştır.

“Ne yüzi var ki atası yüzün **görebile**,

ne yol bilür ki hele bârî **varıbile**” Y-1 (Tulum, 2001: 126), cümlelerde yeterlilik fiili ile yapılan kurallı birleşik fiil kullanılmıştır.

Bir cümlelerin yüklemi olmayan birleşik fiiller ise fiilimsi gruplarının içinde kullanılmışlardır:

“Her ‘ışk **da’vâsın iden** ‘âşık olmaz,

ve her mahabbetten **dem uran** sâdık olmaz” Y-1 (Tulum, 2001: 196) koyu gösterilen yerlerde fiilimsi grubu her sıfatını almıştır. Fiilimsi eki atıldığında geriye kalan *da’vâsın it*, *dem vur-* anlamca deyimleşmiş birleşik fiildir. Ayrıca cümlelerin yüklemine de birleşik fiil kullanılmıştır.

Birleşik fiillerin Tazarru’-nâme’de kullanımlarından bir tanesi de Y-3 yapılarında uzun cümlelerde, isim unsurunun ortak olduğu fiillerdir:

... zât-ı şerîfini her dem zevât-ı mukaddese-y-ile diyâr-ı kudüste **enîs** ve vücûd-ı latîfini her lahza ervâh-ı mücerrede-y-ile menâzil-i mücerredâtta **celîs eyleye**. Y-3 (Tulum, 2001: 276) *enîs* kelimesi *eyle-* yardımcı fiili ile ortak kullanılmıştır. Tazarru’-nâme’de özellikle

uzun cümlelerde bu tür kullanımlara sıklıkla rastlanmaktadır. Diğer söz gruplarının unsurları da uzun cümlelerde ve bağlama edatı, *-ip* zarf-fiil eki veya edatlarla ortak kullanılmıştır.

Gâh olur ki bir tâyifeyi serverân-ı ‘âlem ve mâlikân-ı rikâb-ı benî-âdem idüp her kişi anlaruñ ‘azametinde **hayrân** ve taht-ı hükûmetlerinde **ser-gerdân**; kabza-i kudretlerinde **makhûr** ve inkıyâd-ı emirlerinde **mecbûr**; hizmet-i ‘âlfilerinde **kâyim**, rikâb-ı hümâyûnlarına **mülâzım** itmiş iken... (Tulum, 2001: 128)

örneğinde altı isim *it-* fiiliyle ortak kullanılmıştır. *Ve* bağlama edatlarıyla uzatılan yapıdaki isim unsurları secili kullanılmıştır.

Tazarru’-nâme’de 21 157 yapıdan 1459’u birleşik fiil grubudur. Birleşik fiilleri oluşturan kelimelerin sayılarının denkliğine bakıldığında 86 birleşik fiilde kelime sayıları eşit değildir. Geriye kalanlarda eşit sayıda kelimeye sahip birleşik fiil birbiriyle kullanılmıştır. Kelime sayılarının eşit olduğu birleşik fiil gruplarının oranı % 94’tür.

Fiilimsi gruplarında söz simetrisi

Tazarru’-nâme’de fiilimsi grupları, özellikle *-ip* zarf-fiil, *-an* sıfat-fiili ekleri ile simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Simetrik olarak kullanılan fiilimsi gruplarının bir kısmı cümle biçimindeki Y-1 ve Y-2 yapılarında ilk cümlede bulunduğu yer neresi ise ikinci cümlede de aynı yerde bulunarak kullanılmıştır. Fiilimsi gruplarından bazıları ise Y-3 ve Y-4 yapılarında uzun cümlelerde kullanılmış ve başka söz grupları ile bir araya getirilmişlerdir. Fiilimsi gruplarında da söz grubuna getirilen ekler ve söz gruplarının cümle içindeki görevleri aynıdır.

“**Kâlde kalanı** kâlden geçür;

hâl isteyen hâlden geçür” Y-1 (Tulum, 2001: 76), örneğinde fiilimsi grubu belirtme durum eki alarak cümlelerin belirtili nesnesi görevinde kullanılmıştır.

1 2 3 4 5 6 1 2 3 4 5

Gâh bir âlûde siyâh-rûy **getürüp** ‘inâyetuñ zülâli-y-ile pâk **idüp** yüzün ağdırırsın;

gâh bir tâhir-i pâk-rûyî **sürüp** dûd-ı hicrân-ile mülevves **idüp** yüzün karardırın. Y-1 (Tulum, 2001: 96).

Örneğinde *-ip* zarf-fiiliyle oluşturulan birinci fiilimsi grubu Farsça sıfat tamlamasına bir sıfatı getirilerek yapılmıştır. Her iki cümlede de fiilimsi grubunu oluşturan ek içinde bulunduğu tamlamanın altıncı kelimesinde bulunmaktadır. İkinci fiilimsi grupları ise *pâk* ve *mülevves* kelimeleriyle birleşik fiil oluşturan itmek eylemine getirilen zarf-fiil ekiyle yapılmıştır. İkinci fiilimsi grubu içinde bulunduğu söz grubunun beşinci kelimesine *-ip* zarf-fiil eki getirilerek yapılmıştır.

Fiilimsi grupları Türkçe isim tamlamaları ve edat gruplarında olduğu gibi başka söz gruplarını içine alabilir. Bu kullanımlarda söz gruplarından meydana gelen kelimeler topluluğunun son kelimesine fiilimsi eklerinden bir tanesi getirilerek grup oluşturulmaktadır. Tazarru'-nâme'nin söz simetrisi son derece kuvvetli olduğundan bu kullanımlarda fiilimsi eki kaldırılınca geriye kalan kısımlarda, diğer tamlamaların simetrik olduğu görülmektedir. Bu simetrik kullanımlar sadece tamlamaların türü ile ilgili değil, tamlamalardaki kelime sayısı, onlara getirilen ekler, kelimelerin kökeni, hatta hece sayılarına kadar uzanmaktadır:

“İlâhî! Ezel kismetinden çün melâyikeye tâ‘at-ı fazîlet ve enbiyâya hil‘at-ı risâlet ve zühhâda şeref-i ‘ibâdet **virdüğün** vakit nasîbini dahı gufrânundan eyledün,
ebed ni‘metinde dahı her tâyifeye ‘amelinün müzdini ve ‘ibâdetinün ecrini **virdüğün** vakit
günâhkâr kullarunuñ ni‘metini dahı ihsânundan eyle” Y-2 (Tulum, 2001: 170).

Y-2 yapısında kullanılan sıfat-fiil eki *-dik* ile oluşturulan fiilimsi ve bağlama edatlarıyla ortak kullandırılmıştır. Y-2 yapısının özelliği secilerin aynı cümledeki fasılalarda da kullanılabilmesiydi. Bu yüzden bu yapıda söz grupları aynı cümlede kullanılmıştır. Birinci cümlede *-dik* sıfat-fiil eki kendisinden sonra *vakit* kelimesini alarak Türkçe sıfat tamlaması oluşturmuştur. Sıfat tamlamasının isim unsuru gruptan çıkarıldıktan sonra kalan kısım fiilimsi grubunu oluşturur. Fiilimsi grubu ve bağlama edatları ile *virdüğün* kelimesine bağlanmıştır:

melâyikeye tâ‘at-ı fazîlet ve enbiyâya hil‘at-ı risâlet ve zühhâda şeref-i ‘ibâdet **virdüğün**

Farsça isim tamlaması

Farsça isim tamlaması

Farsça isim tamlaması

vakit: sıfat tamlaması

melâyikeye *tâ‘at-ı fazîlet* ve enbiyâya *hil‘at-ı risâlet* ve zühhâda *şeref-i ‘ibâdet virdüğün*: fiilimsi grubu

Fiilimsi grubunda *virdüğün* sıfat-fiilina üç Farsça isim tamlaması getirilmiştir. Bunlarda tamlamayı oluşturan kelimelerin kökeni, sayısı, ekli veya eksiz kullanımları aynıdır. Tamlamadaki tüm kelimeler Arapçadır. Farsça isim tamlamaların tamlayanları üçer heceden, tamlananları ise ikişer heceden meydana gelmiş, ve üç tamlamada da tamlayanlar secili kullanılmıştır. Fiilimsi grubundaki simetrik kullanımların bir diğer özelliği ise Farsça isim tamlamalarından önceki kısımda bulunan kelimelerin üç tane olması, bunlara *-a* yönelme durum eki getirilmesi ve hepsinin de Arapça olmasıdır. Tazarru’-nâme’de fiilimsi gruplarında bu örneklerle sıkça rastlanmaktadır. Fiilimsi grubunu oluşturan kelimenin yapıda sonda bulunması, kendinden önce çoğunlukla secili kullanılan söz gruplarını bir araya getirmeyi sağlamıştır. Böylece kelime sayısı eşit, aynı ekleri alan, hece sayıları eşit ve aynı seslerden oluşan kelimeler fiilimsi ile cümlede yerini almıştır. Metinde fiilimsiler bu denkliklerin bir araya getirildiği yer olarak görülmektedir.

“nefis Fir’avnına gazâ **itmek** gerek ki Mûsâ’nuñ belâsı ma‘lûm ola;
vehim cühûdına ‘adâvet **itmek** gerek ki ‘Îsâ’nuñ ibtilâsı mefhûm ola” Y-1 (Tulum, 2001: 225), örneğinde *-mak* isim-fiil ekiyle oluşturulan fiilimsi grubu iki söz grubunu içinde taşımaktadır. Fiilimsinin bulunduğu birleşik filler ile ondan önce gelen belirtisiz isim tamlamaları, isim tamlamaları aynı eki almıştır. Fiilimsi grupları ki’li birleşik cümlede özne görevinde kullanılmıştır.

“Her nesnenüñ hikmetin **görmek** gerek;
her ma‘lûlün ‘illetin **bilmek** gerek” Y-1(Tulum, 2001: 143), yine isim-fiil ekiyle kurulan fiilimsi grubunda belirtili isim tamlaması *her* sıfatı almıştır. *Gör-* ve *bil-* fiillerine getirilen fiilimsi ekleriyle söz grubu oluşturulmuştur. Fiilimsi grubunda fiilimsi ekini alan kelime de dahil olmak üzere grubu oluşturan kelimelerin hece sayıları eşittir. Kelimelere getirilen ekler de aynıdır. Fiilimsi grubunu oluşturan tamlamalar da aynıdır. Belirtili isim tamlamasındaki tamlananlar secili kullanılmıştır.

Her nesnenüñ hikmetin **gör-mek** / her ma‘lûlün ‘illetin **bil-mek**: fiilimsi grubu

Her nesne-nüñ hikmet-in / her ma‘lûl-ün ‘illet-in : belirtili isim tamlaması

Her nesne / her ma‘lûl: sıfat tamlaması

Tazarru'-nâme'de simetrik olarak kullanılan fiilimsi gruplarının bir özelliği fiilimsi ekini taşıyan sözcüğün ortak kullanılmasıdır. Bazı kullanımlarda uzun söz gruplarından sonra fiilimsi eki ortak kullanılmıştır. Bu örneklerde tamlama, kelime ve ek simetrisi bozulmamaktadır:

Âdem arada **muhıbb-i 'âşık** ve **yâr-ı sâdıık**; bî-hâne vü hânümân, âvâre vü ser-gerdân **olup...** (Tulum, 2001: 256) örneğinde *olup* zarf-fiil ilk olarak Farsça sıfat tamlamaları, ikinci olarak Farsça atıf tamlamaları ile ortak kullanılmıştır. Ortak kullanılan söz gruplarında seci dikkati çekmektedir.

her nefesi nefes-i **Hak** ve her kavli hükm-i **mutlak**, 'avâyık-ı *bedeniyyeden* **mu'arrâ** ve 'alâyık-ı *heyûlâniyyeden* **müberrâ**, ten sıfâtından hâlî ve cân me'ârifîyle hâlî, demi **hayât-bahşende**, desti **sahîh-künende**; hem cehl ü hem tabî'at meyyitlerini **muhyî**, ve ol ikisinden olan marazlardan **müncî**; kendüsi **tabîbu'l-kulûbi ve'l-eşbâh** ve şer'î **hayâtü'n-nüfûsi ve'l-ervâh** olup... (Tulum, 2001:)

örneğinde ise yine *olup* zarf-fiiline eklenen on iki kelime vardır. Bu on iki kelime tek başına da kullanılsa tamlama biçiminde de kurulsa secilidir. Koyu ile gösterilen yerler secili olarak kullanılan ve *olup* zarf-fiiline bağlanan kelime ve söz gruplarıdır. Burada dikkati çeken diğer bir nokta ise secili kullanılan yerler simetrik olduğu gibi kendilerinden önce gelen söz grupları da simetrikler. Bu simetriklik sadece aynı tamlamaların kullanılması biçiminde olmayıp tamlamalara getirilen kelimelerin yapısından, hecelerine ve kelimelerin kökenine kadar uzanmaktadır:

her nefes-i nefes-i **Hak** (olup) ve her kavli-i hükm-i **mutlak** (olup): Sec-i mutarraı bulunan Farsça sıfat tamlamalarından önce *her* belgisiz sıfatıyla oluşturulmuş sıfat tamlaması kullanılmıştır. Sıfat tamlamasının isim unsuru her iki tamlamada da iyelik 3. tekil kişi ile çekimlenmiştir.

'avâyık-ı *bedeniyyeden* **mu'arrâ** (olup) ve 'alâyık-ı *heyûlâniyyeden* **müberrâ** (olup): Arapça kelimelerle sec-i mütevâzî biçiminde olan secili kelimelerden önce Farsça isim tamlamaları kullanılmıştır. Tamlamalardaki kelimelerin çekimlenmesi ve getirilen ekler de aynıdır. 'avâyık /'alâyık Arapça kelimeleri aynı vezinde ve çoğul olarak kullanılmış,

heyûlâniyye / bedeniyye kelimelerine *-iyye* getirilerek, kelimeler aynı sesle çekimlenmiştir. Her iki kelime de *-den* ayrılma durum ekini almıştır. Tamlamayı oluşturan unsurların secili kullanılması dikkati çekmektedir.

ten sıfâtından **hâlî** (olup) ve cân me'ârifîyle **hâlî** (olup): Zarf-fiilin ortak kullanıldığı kelimelerden önce Türkçe belirtisiz isim tamlaması kullanılmıştır:

demi **hayât-bahşende**, desti **sahîh-künende** (olup): Farsça etken-sıfat-fiil olan secili kelimelerden önce *dem* ve *dest* kelimeleri iyelik 3. tekil ekini almıştır.

kendüsi *tabîbu'l-kulûbi ve'l-eşbâh* ve *şer'î hayâtü'n-nüfûsi ve'l-ervâh* olup..: Secili kısmı Arapça zincirleme tamlama olarak kullanılan yapıdan önce tek kelime kullanılmış ve kelimeler aynı ekleri almıştır.

Tazarru'-nâme'de fiilimsi ekleriyle kurulan grupların, metnin akışı içerisinde arka arkaya kullanıldığı yerler de vardır. Diğer söz gruplarında da rastlanan bu özellik, cümle simetrisi, öge simetrisi, söz grubu simetrisi, ek simetrisi ve ses simetrisinin sadece ikili yapılarda değil metin boyunca sürdürülmesini sağlamaktadır. Daha önce ifade edildiği gibi bu simetrik kullanımlar anlam simetrisini de ortaya çıkarmıştır. Anlatılanlar, Sinân Paşa'nın üslubu ile birleşince kuru bir anlatmadan ziyade şiirsel bir forma bürünmüştür. Bu şiirselliği sağlayan özellikler buraya kadar anlatmaya çalıştığımız söz simetrisinin -ve onunla birlikte ortaya çıkan ses ve anlam simetrisi- eserde çok güçlü bir biçimde kullanılmasıdır. Sinân Paşa'nın bu üslubu kendisinden sonra taklit edilmesine rağmen onu aşacak, hatta ona yetiyecek eserler verilmemiştir. Aşağıdaki alıntıda metin boyunca *'ışk* sözcüğünün öncelenerek kullanıldığı bölüm verilmektedir. Eserde bir sayfa boyunca bu şekilde kullanılan fiilimsi grupları yukarıda ifade ettiğimiz ses, söz ve anlam simetrisinin en güzel örneklerini oluşturmuştur:

'İşktur çarha koyan felegi; 'ışktur temcîd okudan melegi.

'İşktur yıldızları seyr ittüren; 'ışktur ay ü günü devr ittüren.

'İşktur nebâtâtı bitüren; 'ışktur çiçekleri getüren.

'İşktur zemîn yüzini pür-envâr iden; 'ışktur hevâyı külbe-i 'attâr iden.

'İşktur bülbülleri ırladan; 'ışktur dölâbları inleden.

'İşktur her murga âvâz ittüren; 'ışktur mutriblere sâz ittüren.

‘İşktur gülleri peydâ iden; ‘ışktur gül yüzlüleri hüveydâ iden.
 ‘İşktur çemende reyhânlar açan; ‘ışktur zülüfleri reyhân gibi saçan.
 ‘İşktur gülşende servi âzâd iden; ‘ışktur servi boylu âdemi zâd iden.
 ‘İşktur yâr yarını müdâm iden; ‘ışktur hâlini dâna, zülfini dâm iden.
 ‘İşktur müjeleri tîr eyleyen; ‘ışktur iki göñli bir eyleyen.
 ‘İşktur mahbûblara ân viren; ‘ışktur mürde göñle cân viren.
 ‘İşktur gözleri sâkî iden; ‘ışktur güzelliği bâkî iden.
 ‘İşktur cemâllere zînet viren; ‘ışktur güzellere ‘izzet viren.
 ‘İşktur göñül gözin açturan; ‘ışktur ma‘rifet çiçeklerin saçturan.
 ‘İşktur dili âbâd iden; ‘ışktur derûnı şâd iden.
 ‘İşktur âdemi ma‘mûr iden; ‘ışktur ‘âlemi pür-nûr iden.
 ‘İşktur dil hânesin pâk ittüren; ‘ışktur insânı sahîh-idrâk ittüren.
 ‘İşktur iki cihânı salduran; ‘ışktur Hak yolına yildüren.
 ‘İşktur elest şarâbindan ser-hoş iden; ‘ışktur ezel kadehinden bî-hûş iden.
 ‘İşktur safâ vü şevk viren; ‘ışktur râhat u zevk viren. Y-1 (Tulum, 2001: 208-209)

Alıntılanan bölümü yine Tazarru’-nâme’de geçen bir beyitle karşılaştırmanın nesir cümlesindeki şiirselliği anlamak bakımından yararlı olacağını düşünüyoruz. Eserde Ebyât başlığı altında şu beyitler yer almaktadır:

“‘İşktur gam mâyesin sevdâ iden
 ‘İşktur vîrânedен gavgâ iden
 ‘İşktur gavnâs-ı deryâ-yı vücûd
 ‘İşktur mellâh-ı fûlk-i bahr-i cûd
 ‘İşktur âyîne-i gîfî-nümâ
 ‘İşktur üsturlâb-ı esrâr-ı Hudâ” (Tulum, 2001: 197).

Aruzun fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün kalıbıyla mesnevi biçimiyle yazılan beyitlerde ilk beyit fiilimsi grubu içermektedir. Şiirde vezin olduğu için kelimelerin hece sayılarının eşit olması kaçınılmazdır. Nesir cümlesini alt alta yazdığımızda bu cümlelerin de şiire benzediğini görebiliyoruz:

‘İşktur gam mâyesin sevdâ iden

‘İşktur vîrânedan gavgâ iden (fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün)

1 2 3

İşktur nebâtâtı bitüren;

‘ışktur çiçekleri getüren

‘İşktur bülbülleri ırladan;

‘ışktur dölâbları iñleden.

Nesir kısmından alınan bu örneklerde cümlelerin hepsi dokuzar heceden oluşmaktadır. Beyitte sevdâ iden/ gavgâ iden fiilimsi grubunda iden redif olarak kullanılmış, sevdâ ve gavgâ kelimelerinde â sesi ile kafiye sağlanmıştır. Nesir kısmında ise -an sıfat-fiil ekleri şiirdeki redifin karşılığı gibi görünmektedir. *bitür-* / *getür-*; *inlet* / *ırlat-* kelimelerindeki secilerde ses birliklerini sağlamaktadır. Nesir cümlelerinin simetrisinden kaynaklanan ahenk ve ritim şiirdeki sadece vezinle ve kafiye ile sağlanan ahenk ve ritmi karşılamaktadır. Fakat bu ahenk ve ritim özellikleri şiirdekenden fazladır. Çünkü nesirdeki kelimelerin her biri iz düşümü olduğu diğer cümledeki kelimelerle aynı hece, aynı ek ve aynı ses birliğine sahip olduğundan nesir cümlelerinde ritim, ahenk ve ses, karşılaştırma yaptığımız beyitten çok daha akıcı ve sağlamdır. Bu ahengi destekleyen unsurlardan bir tanesi de eserin tamamında gördüğümüz ses, söz ve anlam birliği görülen kelimelerin aynı yerlerde bulunmasıdır. Cümlelerde ilk kelimeler iki heceli ve -dır bildirme ekini almıştır, 2. kelimeler dört heceli ve sırasıyla çoğul eki, belirtme durum eklerini almıştır. Birinci cümlede çoğul ekinin Arapça kurallara göre yapılması dikkat çekicidir. Secinin kullanıldığı son kelimeler ise üçer hecelidir ve fiilimsi grubunda oldukları için aynı fiilimsi ekini almıştır. Bu açıklamalar bazı araştırmacıların, Tazarru’-nâme’de şiiri aşan tasarruflar bulunduğu düşüncesinin, eserde bulunan söz simetrisinden kaynaklandığını göstermektedir.

Tazarru’-nâme’de 1079 fiilimsi grubu, grubu oluşturan kelimeler sayısı bakımından incelenmiştir. Buna göre 120 fiilimsi grubunda kelime sayısı bir fazladır. Geriye kalan 959 fiilimsi grubunda, grubu oluşturan kelimelerin sayısı eşittir. Eşit sayıda kelimeden oluşan fiilimsi gruplarının oranı % 89’dur.

Bağlama gruplarında söz simetrisi

Tazarru'-nâme'de bağlama gruplarının diğer söz gruplarından farklı yönleri vardır. Eserde simetrik kullanımlar, en az iki kelime veya söz grubunun, bu kelimeleri veya söz gruplarını oluşturan unsurlarının, çeşitli yönlerden (tamlama, kelime sayısı, hece sayısı, köken vs..) denk olarak kullanılması sonucunda ortaya çıkıyordu. Bağlama gruplarından özellikle ve bağlama edatı ile oluşturulanlarında tek bir bağlama grubunun simetriyi sağladığı görülmüştür. Bu kullanımlarda özellikle ve bağlama edatının iki yanında bulunan unsurlar simetrik olarak kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de 1587 bağlama grubunun 543'ü tek olarak kullanılan bağlama edatlarıyla ilgilidir. Geriye kalan 1044 bağlama grubunda en az iki bağlama grubunun karşılıklı simetriyi oluşturduğu görülmektedir.

Tek kullanılan bağlama grupları

Ve bağlama edatı ile oluşturulan yapılarda bağlama edatının her iki yanında kalan kısımlar, söz grubu, kelime, hece, ek ve ses denklikleri bakımından aynıdır:

“*Hamd-ı nâ-ma ‘dûd ve senâ-yı nâ-mahdûd* ol hazrete sezâ-vârdur ki *her zerre-i mevcûd ve her dâhil-i dâyire-i vücûd* ol hazretüñ vücûb-ı vücûdına delîl-i kâtî‘dur,
ve minnet-i bî-kıyâs u şûkr ü sipâs şol cenâba nisârdur ki *terkîb-i mümkünât ve nizâm-ı mevcûdât* ol cenâbun vahdâniyyet-i zâtına bürhân-ı sâtî‘dur” Y-2 (Tulum, 2001: 31) eserin ilk cümleleri olan alıntıda ve bağlama edatının sağında ve solunda kalan Hamd-ı nâ-ma‘dûd/ senâ-yı nâ-mahdûd Farsça sıfat tamlamalarının tamlayanları aynı ekleri almış ve aynı vezinde çekimlenmiştir. her zerre-i mevcûd **ve** her dâhil-i dâyire-i vücûd bağlama grubunda ise Farsça isim tamlamaları başlarına her sıfatını almışlardır. terkîb-i mümkünât **ve** nizâm-ı mevcûdât bağlama grubunda ise Farsça isim tamlamalarında tamlayan unsurların her ikisi de Arapça çoğul yapılmıştır. Kelimelerin hece sayıları da eşittir. Eserin başındaki kısım aslında Klasik Türk edebiyatında nesir eserlerin tümünde görülecek kalıp sözlerden oluşmaktadır. Tezkire ön sözleri ve divan önsözlerinde az çok kelime değişiklikleri ile kullanılan bu yapılar, Klasik nesirde kullanılan ortak söz kalıplarıdır. Bu söz kalıplarında simetriyi sağlayan ve bağlama edatının her iki yanında bulunan kelime ve söz gruplarının aynı olmasının yanında, bunların secili kullanımlarıdır.

“cemâl-i bî-misâlüñ şâhidi zâhir ü mücellâ **ve** kemâl-i bî-nihâyetüñ şâhidi rûşen ü âşikârâ olmag-içün cihân-ı sûret ü telvînde bir nakş-ı ‘acîb resm **ve** kârgâh-ı îcâd u tekvînde bir garîb tılısm ibdâ‘ idesin...” (Tulum, 2001: 43), örneğinde birinci bağlama grubu için

edatını ortak kullanarak edat gruplarını bağlamıştır. Buna göre bağlama grubunun simetrik olarak kullandığı söz grupları şu şekildedir:

cemâl-i bî-misâlûñ şâhidi zâhir ü mücellâ (olmak için) **ve** kemâl-i bî-nihâyetûñ şâhidi rûşen ü âşikârâ olmag-içün: edat grubu

cemâl-i bî-misâlûñ şâhidi zâhir ü mücellâ (olmak) **ve** kemâl-i bî-nihâyetûñ şâhidi rûşen ü âşikârâ olmag: fiilimsi grubu

zâhir ü mücellâ **ve** rûşen ü âşikârâ: Farsça atıf tamlaması

cemâl-i bî-misâlûñ şâhidi **ve** kemâl-i bî-nihâyetûñ şâhidi: Türkçe belirtili isim tamlaması

cemâl-i bî-misâl **ve** kemâl-i bî-nihâyet: Farsça sıfat tamlaması

İkinci bağlama grubunun simetrik olarak bir araya getirdiği söz grupları şu şekildedir:

cihân-ı sûret ü telvînde **ve** kârgâh-ı îcâd u tekvînde: Farsça isim tamlaması

sûret ü telvînde **ve** îcâd u tekvîn: Farsça atıf tamlaması

bir nakş-ı ‘acîb resm **ve** bir garîb tılısm: Türkçe sıfat tamlaması

nakş-ı ‘acîb resm **ve** garîb tılısm: Türkçe sıfat tamlaması

Bağlama gruplarında bir araya getirilen tamlamalardan bazıları daha küçük parçalara ayrıldıklarında tamlamadaki simetri bozulmamaktadır:

“Sevâd-ı sürme-i dîde-i âhüvân-ı sahrâ ve beyâz-ı gevher-i dendân-ı mâhiyân-ı deryâ ilmünde konulmuştur” (Tulum, 2001: 47), örneğinde iki kelime kalıncaya kadar tamlamalar ayrıldığında Farsça isim tamlaması devam etmektedir:

Sevâd-ı sürme-i dîde-i âhüvân-ı sahrâ ve beyâz-ı gevher-i dendân-ı mâhiyân-ı deryâ: Farsça isim tamlaması

sürme-i dîde-i âhüvân-ı sahrâ ve gevher-i dendân-ı mâhiyân-ı deryâ: Farsça isim tamlaması

dîde-i âhüvân-ı sahrâ ve dendân-ı mâhiyân-ı deryâ: Farsça isim tamlaması

âhüvân-ı sahrâ ve mâhiyân-ı deryâ: Farsça isim tamlaması

Tamlamadaki kelimelerin sayısının eşit olması yanında kelimelerin hece sayıları da eşittir. Tamlamadaki dördüncü kelimeler üçer heceli geriye kalan kelimeler ikişer hecelidir. Kelimelerin tekillik çoğulluk durumu da eşittir. Ve bağlama edatının solunda kalan isim

tamlamasındaki sevâd, sürme, sahrâ kelimelerine karşılık sağında kalan isim tamlamasında beyâz, gevher, deryâ kelimeleri anlam bakımından karşıtlığı oluşturmuştur.

1

2

Biri ‘âlem-i cism ü âşikârâ, ve **biri** ‘âlem-i rûh u nâ-peydâ; **biri** ‘âlem-i zâhir ü kesîf, ve **biri** ‘âlem-i bâtın ü latîf. Y-3 (Tulum, 2001: 51) bağlama grubunda ve bağlama edatı ile *biri...biri* bağlama edatları da kullanılmıştır. Birinci tamlamada “ve” bağlama edatının her iki yanında kalan âlem-i cism ü âşikârâ, ve biri ‘âlem-i rûh u nâ-peydâ tamlamaları ilginç özellikler göstermektedir. Farsça tamlamanın tamlayanını oluşturan *cism ü âşikârâ/ rûh u nâ-peydâ* kelimeleri Farsça atıf tamlamasından oluşmuştur; ama Farsça atıf tamlamasının *cism* ve *ruh* kelimeleri isim, *âşikârâ* ve *nâ-peydâ* kelimeleri ise sıfattır. Böylece tamlamadaki birinci kelimeler isim ikinci kelimeler sıfat görevinde kullanılmıştır. Her iki tamlamada da kelimelerin bu şekilde sıralanması söz simetrisinin değişik örneklerinden birini oluşturur. Böylece Farsça isim ve sıfat tamlaması iç içe kullanılmıştır. Sıfat olan kelimeler aynı zamanda secilidir.

Biri ‘âlem-i *cism* ü **âşikârâ**, ve biri ‘âlem-i *rûh* u **nâ-peydâ**; Bağlama grubu

‘âlem-i *cism* ü **âşikârâ**, ve ‘âlem-i *rûh* u **nâ-peydâ**: bağlama grubu

âlem-i *cism*, - ‘âlem-i *rûh*: Farsça isim tamlaması

âlem-i **âşikârâ**, - ‘âlem-i **nâ-peydâ**: Farsça sıfat tamlaması

cism ü **âşikârâ**, - ‘*rûh* u **nâ-peydâ**: Farsça atıf tamlaması

İkinci tamlamada da *biri...biri* bağlama edatı ile ve bağlama edatı aynı söz grubunda kullanılmıştır. Farsça tamlamanın tamlayanı sıfat olan kelimelerden oluşmuştur. Sıfat olan kelimeler atıf tamlamasının içinde yer almıştır. Sıfat olan ilk kelimelerde (zâhir/bâtın) ses benzerliği olmayıp vezin birliği olduğu için mütevâzîn seci, ikinci kelimelerde hem ses hem vezin birliği olduğu için mütevâzî seci kullanılmıştır.

biri ‘âlem-i zâhir ü kesîf, ve biri ‘âlem-i bâtın ü latîf: Bağlama grubu

‘âlem-i zâhir ü kesîf, ve ‘âlem-i bâtın ü latîf: Bağlama grubu

‘âlem-i zâhir ü kesîf, - ‘âlem-i bâtın ü latîf: Farsça sıfat tamlaması

zâhir ü kesîf, - bâtın ü latîf: Farsça atıf tamlaması

“... her ‘ışk ehl-i-nüñ enfâs-ı âh-âlûd-i ‘adedince ve her derd ehl-i-nüñ âh-ı ciger-sûz-ı sağışınca...” Y-3 (Tulum, 2001: 236), örneğinde ve bağlama edatının iki tarafında kalan tamlamlamalar zincirleme isim tamlamasından oluşmuştur. Türkçe yapının kullanıldığı bu tamlamalarda isim tamlamasının başında ortasında ve sonunda diğer söz grupları yer almaktadır. Eserde bağlama grupları gibi Türkçe isim tamlamaları da diğer söz gruplarını içinde barındırarak ve uzun cümlelerde kullanılan bir özelliğe sahip olduğu için bağlama edatı ve Türkçe isim tamlamasının birlikte olduğu bu örnekte söz grupları iç içe kullanılmıştır. Bu kullanımda dikkati çeken nokta Tazarru’-nâme’deki simetrik kullanım özelliğinin sonucu olarak isim tamlamalarında geçen söz gruplarının kelime, hece sayıları, aldıkları ekler, yapıları bakımından da simetrik olmasıdır. Bu özellikleri bir tablo hâlinde gösterildiğinde denklilikler daha belirgin olacaktır:

	her	‘ışk	ehl-i-nüñ	enfâs-ı	âh-âlûd-i	‘adedince
ve	sıfat	tamlayan	tamlayan		tamlanan	tamlanan
	her	derd	ehl-i-nüñ	âh-ı	ciger-sûz-ı	sağışınca

koyu yazılan yerler Türkçe isim tamlamasında kullanılan ekleri göstermektedir. Türkçe zincirleme tamlamanın tamlayanı *ışk ehlinüñ /derd ehlinün*, belirtisiz isim tamlamasından oluşmaktadır. Her iki tamlayan da başına *her* belgisiz sıfatını almıştır. Her iki tamlamanın ilk tamlananları *enfâs-ı âh-âlûd-i/ âh-ı ciger-sûz-ı* Farsça sıfat tamlaması biçiminde oluşmuştur. Farsça tamlamada dikkati çeken nokta ise tamlayanların *âh-âlûd/ciger-sûz* her ikisinin de Farsça **izâfet-i maktûb** olarak kullanılmalarıdır. Son tamlananlar *adedince/sağışınca* ise yapı bakımından isimden isim yapım eki -ıncayı alarak türemiştir. İsim tamlamasında dikkati çeken nokta, tamlayan ekinin kullanılmamasıdır. Türkçe isim tamlamasında tamlayan ekinin kullanılmaması *tenâfûr-i huruf* (kakafoni) ortadan kaldırmıştır.

	her	‘ışk	ehl-i-nüñ	enfâs-ı	âh-âlûd-i	‘adedince
ve	Türkçe Zincirleme İsim Tamlaması					
	her	derd	ehl-i-nüñ	âh-ı	ciger-sûz-ı	sağışınca

	her	‘ışk	ehl-i-nüñ	enfâs-ı	âh-âlûd-i
ve	Türkçe Zincirleme İsim Tamlaması				
	her	derd	ehl-i-nüñ	âh-ı	ciger-sûz-ı

	her	‘ışk	ehl-i
ve	Türkçe Sıfat Tamlaması		
	her	derd	ehl-i

	‘ışk	ehl-i
ve	Türkçe Belirtisiz İsim	
	derd	ehl-i

enfās-ı	âh-âlûd
Farsça Sıfat Tamlaması	
âh-ı	ciger-sûz

Karşılıklı kullanılan bağlama grupları

Tazarru’-nâme’de 1587 bağlama grubundan 1044’ü en az iki bağlama grubunun karşılıklı olarak cümlelerde yer almasıyla simetrik olarak kullanılmıştır. Bu bağlama gruplarında ve bağlama edatının dışında diğer bağlama edatlarında kullanılmıştır.

“‘Akl-ı dūr-bîn **ve** fikr-i pîş-endîş zât-ı bî-çûnuñ idrâkinde hayrân;
vehm-i tîz-kâm **ve** hayâl-i cihân-neverd sıfâtıñ seyrinde ser-gerdân” Y-1 (Tulum, 2001: 49) alıntılanan örnekte ve bağlama edatı ile oluşturulan bağlama grubu birinci ve ikinci cümlelerde aynı yerlerde kullanılmıştır. Bağlama grupları cümlede özne görevindedir. Bağlama grubunu oluşturan tamlamalar Farsça sıfat tamlaması biçiminde oluşturulmuştur. Sıfat olan kelimelerin oluşum biçimleri de aynıdır. Tamlamalardaki isim unsurlarının hepsi de Arapça soyut kelimelerden oluşmuştur.

Tazarru’-nâme’de simetrik olarak kullanılan bağlama edatlarından bir tanesi de *ki*’dir. *Ki* bağlama edatı birleşik cümleler oluşturarak birleşik cümlenin temel unsurunu meydana getirir. Tazarru’-nâme’de sıklıkla kullanılan bağlama edatlarından olan *ki* genellikle yüklem olan isim ve fiil soylu sözcüklerden sonra gelerek bağlama grubunu oluşturmuştur:

“Bir Mesîh-demsin **ki** ‘âleme hayât virürsin; demidür, ben kuluña **dahı** bir demüñ irişe.

Bin ‘Îsâ-nefessin **ki**, her hasteye necât virürsin; vaktidür ki ben hasteye **dahı** nefesüñ yitişe” Y-1 (Tulum, 2001: 292).

Ki bağlama edatıyla yapılan bağlama grubu birleşik cümlelerin temel cümlesini oluşturmaktadır. Temel cümlelerin yüklemi Farsça ters çevrilmiş tamlamaya *bir* ve *bin* sayı sıfatları getirilerek yapılan sıfat tamlamasından meydana gelmiştir. Cümledeki ikinci bağlama grubu “*dahı*” bağlama edatı ile yapılmıştır. Burada dahıdan önceki kelimeler tek başına kullanılmış, kelimelerin heceleri ve onlara getirilen ekler simetrikler.

Ki bağlama edatı ile kurulan bağlama grupları metin içinde arka arkaya kullanılarak aynı söz dizimine sahip cümlelerde aynı söz grupları ve söz gruplarına getirilen aynı eklerle simetri oluşturulmuştur. Aşağıda bağlama grubunda yer alan kelimelerin hece sayılarının da eşit olması bu simetriyi desteklemektedir:

Sen ol memdûhsın **ki** kalem evsâfuñ tahrîrinde hayrân,
 ve sen ol Mahmûd'sın **ki** ‘akıl menâkıbuñ takrîrinde ser-gerdân.
 Sen ol nûrsın **ki** cismânî degül;
 sen ol rûhsın **ki** heyûlânî degül.
 Sen ol edîbsin **ki** mu‘allimüñ Cibrîl-i emîn;
 sen ol ümmîsin **ki** okuduğuñ Kitâb-ı mübîn.
 Sen ol rasûlsın **ki** cinne vü inse risâletüñ ‘âm,
 ve sen ol nebîsin **ki** dâyre-i vücûd nübüvvetüñ-ile temâm. Y-1 (Tulum, 2001: 257)

Tazarru’-nâme’de *ki* bağlama edatının bağlama grubu oluşturduğu yerlerden biri de Esmâü’l-Hüsâdır. Söz grubu, *ki*’li birleşik isim cümlelerinde kullanılmıştır. İsim cümlelerinin yüklemi olan esmadan sonra getirilen *ki* bağlama grubu oluşturur:

Bir Hâkim'dür **ki** kazâsı mahkemesinde ‘akl-ı kül kâtib ü emîn;
 bir Hâfız'dur **ki** hıfzı hızânesinde bir nokta kitâb-ı mübîn.
 Bir Kâdir'dür **ki** kudreti tahrîrinden ‘âciz kalem-i a‘lâ;
 bir ‘Âlim'dür **ki** ma‘lûmâtı ihâtasında kâsır levh-i mu‘allâ.
 Rahîm'dür **ki**, dü ‘âlem rahmeti nesîminden bir nefha;
 Kerîm'dür **ki**, iki cihân keremi deñizinden bir katre.
 Gafûr'dur **ki**, mağfireti zülâli sahâyif-i cerâyimi mahv ider;
 ‘Afüvv'dür **ki**, bir nazar-ı ‘âtifeti-y-ile niçe günâhları ‘afv ider. Y-1 (Tulum, 2001: 32)

Ki bağlama edatının diğer kullanım biçimi ise başka bağlama edatlarıyla aynı söz grubunda bulunmasıdır. Bu kullanımda aynı kelimelerin tekrarından kaynaklanan sözler, ses simetrisini de meydana getirmiştir. Ses ve söz simetrisi birbiri ardınca gelen cümlelerle metnin akışı içinde genelleştirilmiştir:

“**Gâh** olur **ki** bir şakînüñ belinden bir nebî götürürsin,
ve **gâh** olur **ki** bir nebînüñ hânedânından bir şakî çıkarursın.

Gâh olur ki kûhlar kadar ma‘siyeti ‘afv idersin;

gâh olur ki kâh kadar cerîme-y-ile red idersin” Y-1 (Tulum, 2001:99).

Ki bağlama edatı eserde sadece yüklemlerden sonra gelmez, vurgulanmak istenen kelime ve söz gruplarından sonra gelerek de bağlama grubu oluşturur:

“Her himmet **ki** nefiste ola,

ve her niyyet **ki** gönüle gele;

Her dâne **ki** habâyâ-yı basît-i hâkte mektûm ola,

ve her nakış **ki** zevâyâ-yı muhît-i eflâkte merkûm ola;” Y-1 (Tulum, 2001: 47), alıntısında *himmet*, *niyyet*, *dâne* ve *nakış* kelimeleri *ki* bağlama edatı ile bir araya getirilerek vurgulanmıştır. Bu kelimeler bağlama grubu biçiminde öncelenerek, anlam bakımından pekiştirilmiştir. Daha sonra ise her kelimenin özelliği söylenmiştir. Vurgu ve pekiştirme yapılarak dikkatleri çekilen kelimelerin özelliklerinin söylenmesinin nedeni onlarda asıl bulunması gereken niteliklerin ne olduğudur.

Tazarru’-nâme’de bağlama grubu oluşturan bağlama edatlarından bir tanesi de *eğer* bağlama edatıdır. Eserde cümle başı bağlama edatı olarak kullanılan kelime şartlı cümlelerin başına gelerek onların anlamlarını pekiştirmiştir:

Eger "Hüve'l-evvel" ma'nâsı zamâyirde mukarrer *olursa*, "Hüve'l-âhir" gelüp bozar,

ve **eger** "Hüve'z-zâhir" fehvâsı havâtırda yir *eylerse*, "Hüve'l-bâtın" yine mahv ider.

Y-1

Eger va'düñ âyâtı şâdân *iderse*, gine va'idüñ tehdîdâtı hayrân ider;

eger vasluñ cezbe vü şîveleri ferhân *iderse*, gine hicrûñ sitem ü şurîdelikleri sergerdân ider. Y-2

Eger ‘afv ü keremûñ husûsına *bakarsam*, belâ vü kahruñ ‘alâmâtını nice ideyin;

ve **eger** rahm ü magfîretûñ nüsûsını *görürsem*, gazab ü batşuñ âyâtını n'eyleyeyin
Y-1 (Tulum, 2001: 100).

Eserde simetrik olarak kullanılan bağlama edatlarından biri de *hem...hem* bağlama edatıdır. *Hem...hem* bağlama edatı aşağıdaki örnekte ve bağlama edatı ile kullanılarak esmayı bir araya getirmiştir:

1

2

Hem Muhib'dür ve **hem** mahbûb;

hem tâlibdür ve **hem** matlûb. Y-1

Hem Vedûd'dur ve **hem** mevdûd;

hem Şâhid'dür ve **hem** meşhûd. Y-2 (Tulum, 2001: 33) bağlama grubunda tek kelimeler bir araya getirilmiştir. Arapça olarak kullanılan kelimelerde ikinci kısımda bulunanlar mef'ûl vezninde çekimlenmiştir. Böylece secili kelimeler sec-i mütevâzî biçiminde oluşturulmuştur. İlk kelimelerin de aynı kökten kullanılması istikak sanatı ile secili kelimelerin bir araya getirilmesi ve bağlama edatlarının tekrar sanatı ile birlikte kullanılmaları, ilk kelimelere getirilen bildirme eki, ve bağlama edatından önceki kelimelerin hepsinin üç heceli kullanımı, sonraki kelimelerin ikişer heceden oluşması, Allah'ın isimleri ve sıfatlarının anlatılması, bağlama grubunda son derece güçlü ses, söz ve anlam simetrisini oluşturmuştur. Bağlama edatlarının tekrar sanatı biçiminde kullanılması ve bağlama edatı ile sekiz heceden oluşan kelimelerin, söz grubu boyunca aynı ritim ile okunmasını sağlamış, bu ritmi Arapça aynı vezindeki kelimelerin oluşturduğu seci, ahenkle desteklemiştir. *Hem* kelimesindeki m sesinin mef'ûl vezniyle çekimlenmiş secili kelimelerde olması ve secili kelimelerin aynı cümlede bir önceki kelimedenden türetilmesi, ikili cümlelerdeki ahengi en üst seviyeye getirmiştir. İlk cümlede bağlama edatı ile başlatılan ritim, cümle boyunca sürdürülmüş, ikinci cümledeki secili kelime ile yapıdaki ahenk noktalanmıştır. Bağlama grubunun diğer cümlelerde de devam etmesi ritim ve ahengin sürekliliğini sağlamıştır. Diğer cümlelerde secili kelimelerin değişmesi ahengin kontrolünü seciye yüklemiştir. Böylece söz grubu başından sonunda kadar son derece

ölçülü bir biçimde oluşturulmuş, bu ölçülülük nesir cümlelerini artık düz cümle olmaktan çıkarıp şiir mısralarının da ötesine taşımıştır.

Tazarru'-nâme'de 1587 bağlama grubunda, söz grubunu oluşturan kelimelerin sayısı incelenmiştir. Buna göre 127 bağlama grubunda, grubu oluşturan kelimeler eşit değildir. Geriye kalan bağlama grubunda, kelimeler eşit sayıda kullanılmıştır. Eşit sayıda kelime kullanılan bağlama gruplarının oranı % 93'tür.

Edat gruplarında söz simetrisi

Eserde edat grupları da Türkçe isim, bağlama ve fiilimsi gruplarında olduğu gibi başka söz gruplarını içinde barındırır. Edat gruplarının taşıdığı diğer söz grupları da simetrik olarak kullanılmıştır. Bu simetriye tamlama çeşitleri, söz grubunu oluşturan kelimelerin sayısı, heceleri, aldığı ekler de dahildir. Edat grupları kelimelerin sonunda yer alarak söz grubunu oluşturur. Simetriği olduğu yapıda da aynı edatla ve aynı söz gruplarıyla edat grubu oluşturulduğu için söz grubunun simetrisi ortaya çıkmış olur. Buraya kadar anlatılan söz gruplarında olduğu gibi edatın atılmasıyla birlikte söz simetrisi diğer gruplarda devam etmektedir:

“anuñ du‘âsı-y-**ile** müddet-i dünyâ dükenmedi,

ve anuñ vücûdı-y-**ile** nesl-i âdem kesilmedi.

Anuñ hayâtı-y-**ile** ‘âleme yiñi hayât virildi;

anuñ bekâsı-y-**ile** cihâne yiñi berât virildi” Y-1 (Tulum, 2001: 237), örnekte Türkçe belirtili isim tamlamasına ile edatı getirilerek edat grubu oluşturulmuştur. İsim tamlamasının tamlayanı Türkçe kişi zamirinden oluşmuştur. Tamlananların aldıkları ekler ve hece sayıları eşittir.

“sugûr-ı subh-ı kâmurânî-yi dîn **gibi** handân

ve zuhûr-ı tebâşîr-i şâdümânî-yi yakîn **gibi** tâbân (ola)” Y-1 (Tulum, 2001: 233), alıntılanan örnekte gibi edatından önce her iki cümlede de dört kelimelik Farsça isim tamlaması kullanılmıştır. İki kelime kalıncaya kadar tamlama ayrılırsa Farsça isim tamlaması değişmemektedir.

“...ol zât-ı mükerrümüñ kerâyim-i kerâmâtı-y-**içün**, ve ol rasûl-i mu‘azzamuñ ‘azâyim-i mu‘cizâtı-y-**içün**...” (Tulum, 2001: 223), *içün* edatı ile kurulan grup ve bağlama edatı ile

bir araya getirilmiştir. Edat grubu belirtili isim tamlamasından oluşmuştur. Belirtili isim tamlamasının tamlayanı ve tamlananı da ayrı söz gruplarından oluşmuştur. Tamlayan başına *ol* işaret sıfatı alan Farsça sıfat tamlamalarından, tamlanan ise Farsça isim tamlamasından oluşmuştur. Farsça sıfat ve isim tamlamalarındaki kelimelerde ses birliği vardır:

ol zât-ı mükerrerem-**üñ** kerâyim-i kerâmât-ı-y-**içün**,

ve ol rasûl-i mu‘azzam-**uñ** ‘azâyim-i mu‘cizât-ı-y-**içün**: edat grubu

ol zât-ı mükerrerem-**üñ** kerâyim-i kerâmât-ı / ol rasûl-i mu‘azzam-**uñ** ‘azâyim-i mu‘cizât-ı: belirtili isim tamlaması

ol zât-ı mükerrerem / ol rasûl-i mu‘azzam: Farsça sıfat tamlaması

kerâyim-i kerâmât / ‘azâyim-i mu‘cizât: Farsça isim tamlaması

ol zât / ol rasûl: Türkçe sıfat tamlaması

ol zât-ı **mükerrerem** / ol rasûl-i **mu‘azzam** Farsça sıfat tamlamaları sec-i mütevâzî kullanılmıştır. **kerâyim-i kerâmât** / **‘azâyim-i mu‘cizât** Farsça isim tamlamaları secili kullanılmıştır. Bu kullanımda dikkati çeken nokta kerâyim ve azâyim kelimelerinin de secili kullanılmasıdır. Bu durum seci bahsinde ele alınan, secinin fasılaların sonundaki ses benzerliği olması, kuralını bozmaktadır. Söz grubunu bütün olarak düşündüğümüzde ise isim tamlamasının tamlayan ve tamlananları secili kullanılmış olur:

ol zât-ı **mükerreremüñ** kerâyim-i kerâmât-ı-y-**içün**,

ve ol rasûl-i **mu‘azzamuñ** ‘azâyim-i **mu‘cizât-ı-y-**içün****, böylece baştaki kelimeler ile edatın dışında söz grubundaki üçer kelime secili kullanılmıştır. Örneğin alıntılıandığı aynı yerden diğer için ile oluşturulan edat grupları peş peşe kullanılmıştır:

Hazret-i Risâlet'üñ rûh-ı mutahherinüñ safâsı-y-**içün** ve ol cenâb-ı celâletüñ revân-ı münevverinüñ ziyâsı-y-**içün**; şer‘ icrâsında çektiği ‘zahmetler hakkıy**çün**, ve tebliğ emrinde gördüğü mihnetler hakkıy**çün**, ol zât-ı mükerreremüñ kerâyim-i kerâmâtı-y-**içün**, ve ol rasûl-i mu‘azzamuñ ‘azâyim-i mu‘cizâtı-y-**içün**; şol alınıdğı nûr-ı nübüvveti-y-**içün**, şol arkasındaki hâtem-i fütüvveti-y-**içün**, şer‘atında buyrulan ahkâm-ı Rabbâniyye-i şerîfe hakkıy**çün**, ve tarîkatında hâsıl olan kemâlât-ı insânıyye-i latîfe hakkıy**çün**, çâr yârınüñ hürmetleri-y-**içün** ve cemî‘-i âlinüñ ve ashâbınüñ ‘izzetleri-y-**içün**, aña nâzil olan Kur’ân hakkıy**çün** ve ol Kur’ân’a olan

îmân hakkıy**çün**, bu eksüklü kullarunuñ îmânını keremüñden dürüste geçür, ve hîç ü yoğ olan ihlâsumuzı lutfuñ-ile heste geçür Y-3 (Tulum, 2001: 223). Bu örneklerde de söz simetrisi devam etmektedir.

Tazarru'-nâme'de kullanılan 797 edat grubundan 78'inde grubu oluşturan kelimelerin sayısı eşit değildir. Geriye kalan % 90'lık oranla kelimeler eşit sayıda kullanılmıştır.

3.3.5.1.3. Farklı söz gruplarında söz simetrisi

Buraya kadar eşit sayıda veya bir fazla kelime ile oluşturan aynı söz grupları ele alındı. Tazarru'-nâme'de aynı söz gruplarının simetrik kullanımlarının dışında farklı söz gruplarının birbirleriyle kullanıldığı da görülür.

Anuñ vüçüdü-y-ile **cihân bâğına** zîver geldi,
ve anuñ şerefi-y-ile **nev'-i insâna** zîb ü fer geldi. Y-1 (Tulum, 2001: 56) örneğinde koyu yazılan yerlerde birinci cümlede Türkçe belirtisiz isim tamlamasına karşılık izdüşümü olduğu cümlede Farsça isim tamlaması (Terkib-i izâfet) kullanılmıştır. Tamlamalara getirilen ekler aynı olduğu için söz grupları cümlede yer tamlayıcısı olarak kullanılmıştır. Bu tamlamalardan sonra gelen *zîver* ve *zîb ü fer* kelimelerinde tek kelimenin atıf tamlamasına karşılık geldiği görülmektedir.

“**Tarîkat ehline** evvel şerî'at gerek,

ve **hakikat isteyene** öñdin tarîkat gerek” Y-2 (Tulum, 2001: 181), örneğinde birinci cümlede belirtisiz isim tamlamasına karşılık ikinci cümlede fiilimsi grubu kullanılmıştır. Söz gruplarına getirilen ekler aynıdır. Grubu oluşturan ilk kelimeler mütevâzî seci olarak kullanılmıştır.

“Bir cân-ı mutahhersin ki *safâ-yı vüçüduñdan* **zümre-i kudsîler** safâ sürer;
bir revân-ı münevversin ki *nûruñ pertevinden* **şark u garba** ziyâ irer” Y-1 (Tulum, 2001: 258). Örneğinde koyu yazılan tamlamlamalardan birincisi Farsça sıfat tamlaması ikinci cümlede Farsça atıf tamlamasına karşılık gelmiştir. Cümlelerde bu tamlamalardan önce Farsça isim tamlaması safâ-yı vüçüduñdan, Türkçe isim tamlaması nûruñ pertevinden ile karşılıklı olarak kullanılmıştır. Geriye kalan söz grupları cümledeki aynı tamlamaların simetrik olarak kullanımını göstermektedir.

“Ol gelmeyince **âşikâra ezân** okunmadı

ve ol dîne girmeyince **erkân-ı dîn** belürmedi” Y-1 (Tulum, 2001: 271), örneğinde Türkçe sıfat tamlaması Farsça isim tamlamasıyla kullanılmıştır.

Tazarru’-nâme’de farklı tamlamaların birbirleriyle kullanılmasına, ikiden fazla kelimedenden oluşan söz gruplarının daha küçük tamlamalara bölünmesinde de karşılaşılmaktadır. Cümle içinde birbiriyle simetrik olarak kullanılan aynı tamlamaların unsurlarından bir tanesi farklı söz grubu içinde yer alabilir, böylece eserde geçen ve daha küçük parçaya ayrılan yerlerde farklı tamlamalar birbirine karşılık gelmektedir.

“**rûzigâr-ı ‘ilm ü şerî’at** vücûduñ şerefi-y-ile nev-bahâr oldı;

‘arûsân-ı ma’ârif-i tarîkat sözüñ zîveri ile pür-hüsn ü nigâr oldı;” Y-1 (Tulum, 2001: 254), örneğinde birinci cümledeki rûzigâr-ı ‘ilm ü şerî’at Farsça isim tamlaması biçiminde kurulan söz grubu ‘arûsân-ı ma’ârif-i tarîkat Farsça isim tamlaması ile simetrik kullanılmıştır. Her iki tamlama cümlede özne görevindedir. Birinci tamlamanın tamlayanı Farsça atıf tamlamasından oluştuğu için söz grubunu oluşturan tamlamlarda üçüncü kelimeler çıkartıldığında atıf tamlaması ile Farsça isim tamlaması karşılıklı kullanılmış olur.

rûzigâr-ı ‘ilm ü şerî’at / ‘arûsân-ı ma’ârif-i tarîkat: Farsça isim tamlaması

‘ilm ü şerî’at / ma’ârif-i tarîkat: Atıf tamlaması / Farsça isim tamlaması

Tazarru’-nâme’de birbiriyle kullanılan farklı tamlamaların bir bölümü örnekte olduğu gibi, söz grubunu oluşturan kelimeler daha küçük söz gruplarına ayrılırken ortaya çıkmaktadır.

“... muktazâ-yi **‘akl-ı kerîm** ve mûceb-i **zihn-i kavîm** oldur... “Y-3 (Tulum, 2001: 264), Y-3 yapısından alıntılanan örnekte Farsça isim tamlamaları ve bağlama edatı ile bir araya getirilmiştir. Tamlamayı oluşturan son kelimeler atıldığında geriye kalan ‘akl-ı kerîm Farsça sıfat tamlamasına karşılık, zihn-i kavîm Farsça isim tamlaması gelmiş olur.

“ol *ervâh-ı mutahheren***nüñ** envâr-ı bâhiresi her kelimesinde lâmi‘

ve ol *sa‘âdet güneşlerin***nüñ** işrâkât-ı sâtı‘ası her lafzından tâli‘dür;” Y-1 (Tulum, 2001: 264), örneğinde Türkçe belirtili isim tamlamasının tamlayan ve tamlananlarının başka söz gruplarından oluştuğu görülmektedir. İsim tamlamasının tamlayanı *ol* sıfatını almış,

tamlananları ise Farsça sıfat tamlamasından oluşmuştur. Söz grubu içinde geçen tamlamalara ayrıldığında tamlayanları oluşturan söz gruplarının biri ervâh-ı mutahhere, Farsça sıfat tamlaması iken diğeri sa‘âdet güneşleri belirtisiz isim tamlamasıdır. Cümlede bu yapı dışındaki kelimeler ve söz grupları simetriktr. Bunlara getirilen ekler de simetriktr:

ol	ervâh-ı mutahhere- nüñ	envâr-ı bâhire- si
işaret sıfatı	Farsça sıfat tamlaması	Farsça sıfat tamlaması
	Türkçe isim tamlaması	
ol	sa‘âdet güneşler- i-nüñ	işrâkât-ı sâtı‘a- si

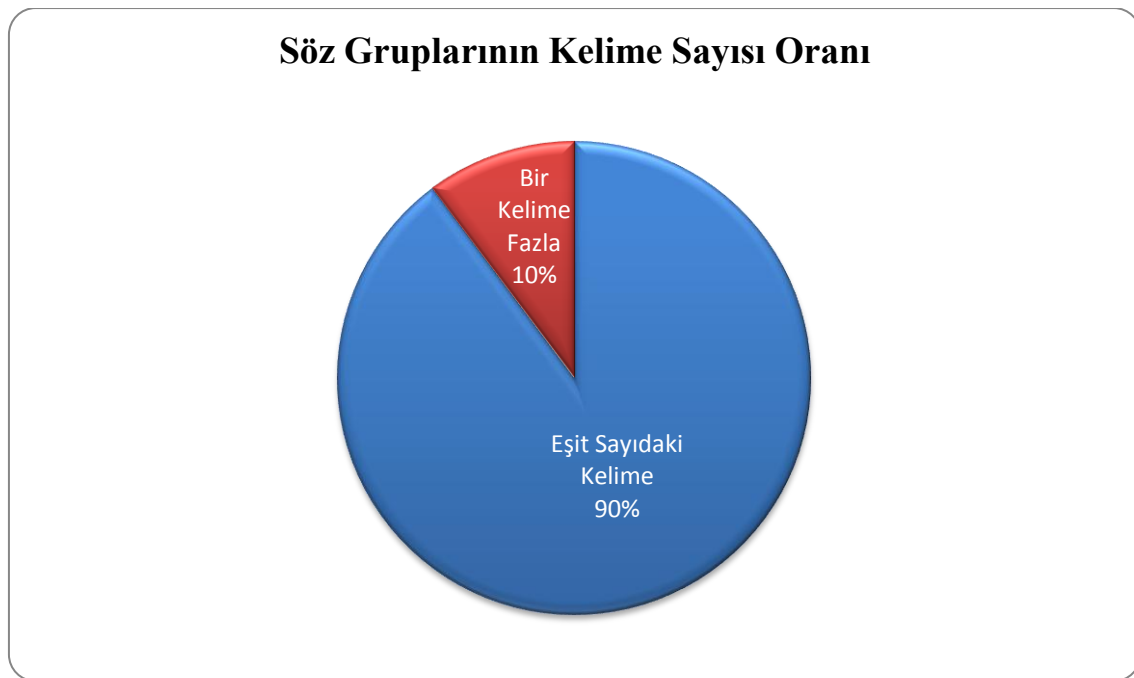
Tazarru’-nâme’de ikili yapılarda birbiriyle kullanılan tamlamaların 1315 tanesi farklı tamlamadır. Bu söz grupların oluşumları da diğr söz gruplarının oluşumları gibi simetriktr. Grubu oluşturan kelimelerin sayısı, kelimelere getirilen ekler, kelimelerin hece sayıları, kelimelerin secili kullanımları da birbirlerine denktir. 1315 farklı tamlamadan 350’sinde tamlamayı oluşturan kelimeler eşit sayıda değildir. Eşit sayıda kelimedden oluşan farklı tamlamanın oranı % 73’tür. Diğr söz gruplarına göre eşit sayıdaki kelimelerle kurulan tamlamaların oranının az olması iki farklı tamlamanın birbirleriyle kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

İncelenen söz gruplarının dışında metinde, araştırmadaki oranları etlemeyecek daha başka kullanımlara da rastlanmıştır. Bunlardan 90’ı ünlem grubu, 16’sı ikileme grubu, 8’i kısaltma grubudur. Grupların dışında 132 ayet veya hadis, 34 tek kelimeye karşı iki kelime karşılıklı kullanılmıştır.

Tazarru’-nâme’de oranları etkelemeyen söz grupları ve söz grubu karşılığı kullanılan tek kelimeler çıkartıldığında karşılıklı kullanılan söz gruplarının sayısı 14 835’tir. Bu söz gruplarını oluşturan kelimelerin sayısı incelendiğinde, 1510 söz grubu simetriği olduğu gruptan bir fazla kelimeye sahiptir. Böylece eserde karşılıklı kullanılan söz gruplarında, grubu oluşturan kelimeler % 90 oranında aynı sayıda kullanılmıştır.

Çizelge 3.23. Tazarru’-nâme’deki söz gruplarının dağılımı ve grubu oluşturan kelimelerin sayıları

	Far. sıfat	Farsça İsim	Far. atıf	Ar. T.	T. İsim	T. Sıfat	Birleşik F.	Fiilimsi G.	Bağ.G.	Edat G.	Farklı Söz G.	Toplam
eşit sayıda kelime	1001	2477	517	263	1912	1679	1373	959	1460	719	965	13 325
bir kelime fazla	65	319	16	16	206	127	86	120	127	78	350	1510
Oran	% 94	% 89	% 97	% 94	% 90	% 93	% 94	% 89	% 93	% 90	% 73	% 90

Şekil 3.45. Söz gruplarını oluşturan kelimelerin sayılarının oranı

Buraya kadar anlatılanlardan başka, söz grubu oluşturmayan tek kelimelerin birbirleriyle kullanımları tespit edilmiştir.

3.3.5.2. Tek Kelimelerin Simetrisi

Tazarru’-nâme’de karşılıklı 21 157 yapıdan 5126’sı tek kelimelerin simetrik yapılarda kullanılmalarıdır. Söz grubu oluşturmayan bu tek kelimeler metinde izdüşümü olduğu yapıdaki tek kelime ile kullanılmıştır. Bu kullanımlarda kelimeler cümlede aynı görevlerdedir. Öge olarak aynı görevde kullanılan kelimelerin ekli veya eksiz kullanımları da birbirleriyle uyumludur. Daha önce seci bahsinde fasılalardaki kelimelerin kökenleri

araştırıldığında kelimelerin büyük çoğunluğunun aynı dilden gelen kelimelerle secilendiği örnekler tespit edilmişti. Bu denklik bizi simetrik kullanımların kelimelerin kökeni hatta onlara getirilen ekler kadar uzandığı düşüncesine sevk etti. Bu yüzden tek kelimelerin birbirleriyle hangi simetrik ölçütlerde kullanıldığının belirlenmesi açısından, kelimeler aldıkları ekler, köken, sözcük türü, yapıları bakımından incelenmiştir. İncelemenin bu şekilde yapılması, eserin tamamındaki kelimelerin denklik ölçütleri hakkında fikir vermesi bakımından yol açıcı olacağı düşünülmektedir. Tezde söz grubunu oluşturan kelimelerin sözcük türü, ek ve yapı bakımından incelenmemesinin sebeplerinden bir tanesi böyle bir incelemenin tezin amaçlarını ve boyutunu aşması olduğu gibi tamlama hâlindeki kelimelerin tamlamanın gerektirdiği ekleri aldıkları için bize sağlıklı veriler sunmaktan uzak olmasıdır. Kanaatimizce simetrik yapılarda tek başına kullanılan kelimeler, söz gruplarına göre kendilerine getirilen ekler, oluşumları, geldikleri dil ve kelime türleri bakımından daha güvenilir bilgiler sunacaktır. Bu kelimeler simetrik olarak kullanılıp kullanılmadıklarına göre incelenip bunların oranları, verileri tablo ve grafikler hâlinde karşılaştırılacaktır. Bunun yapılmasındaki amaç Türk estetik nesrinin en güzel örneği olan Tazarru'-nâme'de simetrinin kelime ve ek unsurlarına kadar uzanıp uzanmadığını tespit etmektir. Simetriye görsel sanatlardan günlük hayata, doğadan edebiyata kadar her yerde rastlanır ve simetri kullanıldığı yerlerde estetiği de meydana getirmektedir. Bu yüzden simetrik kullanımların eserin en uç noktalarına kadar uzanması sadece simetrinin değil estetik kullanımların da eserin tamamına kadar uzandığını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

“**Ben** her ne **öğer-isem**, ‘akl-ı kasîrüm **irdüğincedür**;

ben her ne **söyler-isem**, fehmi-nâkısum **yitişdüğincedür**” Y-1 (Tulum, 2001: 145), örneğinde koyu yazılan yerler herhangi bir söz grubunda yer almadıkları için tek başına kullanılmıştır. *Ben* kelimesi kişi zamiri, *ög-/ söyle*, *ir-/yitiş-* kelimeleri fiil görevindedir. Fiiller cümlede yardımcı cümlenin ve temel cümlenin yüklemi görevinde, zamir ise özne görevindedir. Tek kullanılan kelimelerin yapıları da aynıdır. *Ben* zamiri, *ög-* söyle- fiilleri basit, *irdüğince/yitişdüğince* kelimeleri türemiştir. Kelimelerin ekli ve eksiz kullanımları da birbirlerine denktir. Ayrıca Tazarru'-nâme'nin söz simetrisinin sağlamlığını gösteren bir özellik de tek başına kullanılan kelimelerden birincisi cümlede hangi sırada bulunuyorsa ikincisinin de aynı sırada yer almasıdır. Birinci cümlenin ilk kelimesi tek başına kullanılan zamir türünde sözcük ise ikinci cümledeki ilk sözcük de aynı özellikleri taşıyan kelimedir.

İlk cümlede dördüncü kelime fiilse, ikinci cümlede fiil olan kelime dördüncü sırada kullanılmıştır. Kelimelerin kökenleri Türkçedir.

1 2 3 4

İlâhî! Her yirde **hâzırsın, seni kanda isteyeyim;**

ve her hâlûme **nâzırsın, saña ne diyeyim.** Y-1 (Tulum, 2001: 99) örneğinde her sıfatı ile oluşturulan sıfat tamlamasının dışındaki kelimelerin hepsi tek başına simetriği olduğu cümledeki kelimelerle denktir. İlk kelimeler (*hâzır / nâzır*) Arapça ve secili kullanılmış geri kalan kelimeler Türkçedir. Kelimelerin türleri de aynıdır. İlk kelimeler Arapça sıfat, ikinci kelimeler, Türkçe kişi zamiri, üçüncü kelimeler Türkçe soru zamiri, son kelimeler Türkçe fiildir.

“İlâhî! Mahabbetüñ bir bustân olmuştur, reyâhîn-i havf u recâ-y-ile **ârâste;**

İlâhî! Meveddetüñ bir gülüstân olmuştur, sad hezârân gülün-i nâ-kâm-ile **pîrâste**” Y-1 (Tulum, 2001: 137), örneğinde sıralı cümlelerle oluşturulan yerlerde koyu yazılanlar Farsça tek kullanılan kelimelerdir ve kelimeler sec-i mutarraf oluşturacak biçimde kullanılmıştır. Ayrıca cümlede *mahabbetüñ/ meveddetüñ, olmuştur/olmuştur, İlâhî/ İlâhî* kelimeleri karşılıklı kullanılmıştır. Kullanılan kelimelerin kelime türleri, kelimelere gelen ekler ve kökenleri de simetriktir. Örnekteki İlâhî ünlemi, Tazarru’-nâme’de sıkça kullanılan tek kelimelerin başında gelmektedir. Seslenmenin dışında bu kelimedede bulunan duygu yoğunluğu; yalvarma, yakarış, afv dileme, acziyetini farketme gibi anlam yoğunluğuyla bir arada kullanılmıştır. İlâhî kelimesi ile başlayan bölümler acziyetini idrak eden bir kulun, yaratıcısına hitap ederken korku ile ümit arasındaki durumunu göstermektedir. Bu bölümlerde bazen bağışlanma isteyen, yalvaran bir kulun, bazense dua eden bir müminin istekleri yer almaktadır:

İlâhî! Her neyi geñez ittüñ-ise, anı ittüm.

İlâhî! Elüme her ne sunduñ-ise, anı tuttum.

İlâhî! Göñlüm odına ne yaktuñ-ise, ol kokar.

İlâhî! Vücûdum bağçesinde ne diktüñ-ise, ol biter.

İlâhî! Tâ‘at hidâyetsüz olmaz, hidâyet senden;

‘ibâdet ‘inâyetsüz olmaz, ‘inâyet senden.

İlâhî! Teklîf ittüñ, tevfiğ gine sen vir;

İlâhî! ‘İlm okuttuñ, tahkîk gine sen vir. Y-1 (Tulum, 2001: 139-140)

Eserde tek başına kullanılan kelimelerin arka arkaya getirilmesiyle de metin boyunca bir simetri oluşturulmuştur. Bu simetride kullanılan kelimeler, kelimelerin hece sayısı, kelimelerin kökeni, kelimelerin yapıları ve bunlara getirilen ekler de denktir. Bu denkliklerin tek kelimenin bulunduğu yapıyı aşacak biçimde diğer yapılarda da tekrar edilmesi, sözün ölçülü bir biçimde metnin akışı içinde dağıtılmasını sağlamış. Böylece tek kelimelerdeki hatta hece ve eklerdeki simetri ile söz grupları ve cümlelerdeki simetri bütün esere yayılmıştır. Tazarru'-nâme'deki simetrinin eserin tamamında görülmesi, eserin tamamının estetik öğelerle oluşturulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Böylece cümle ve söz diziminden başlayan simetrik ölçütler, kelime, hece hatta ek ölçütlerine kadar uzanmış, sözün dengeli ve uyumlu kullanımı 14 farklı simetri ölçütü ile eserin belli bölüm/lerinde toplanmamış ve eserin tamamına yayılmıştır. Bu durum da Tazarru'-nâme'nin taklit edilmesine rağmen onun gibi bir eserin yazılamamasının nedenlerinden biridir.

1 ten mücâhededede ola,

cân müşâhededede ola;

2 namâz gaybetsüz ola,

rûze gıybetsüz ola;

3 şükür rızâdan gele;

rızâ safâdan gele;

4 teslîm incinmeksüz ola;

ve sabır gücenmeksüz ola; (Tulum, 2001: 113) alıntıdaki tüm kelimeler birbirleriyle aynı dilden gelen kelimelerle kullanılmıştır. Kelimelere gelen ekler, kelimelerin yapıları ve kelimelerin hece sayısı da eşittir. Örneğin 2 numaralı cümlelerde ikinci kelimeler birbiriyle secili Arapça kelimelerden oluşmuş ve kelimeler +süz isimden olumsuz isim türeten yapım ekini almıştır. Cümledeki üç kelimenin hece sayıları toplamı yedidir. Dört numaralı yerde ikinci kelimeler aynı ekleri alarak aynı yapıda kullanılmıştır. Her iki kelime de önce yapım eki, daha sonra masdar eki ve isimden isim yapım eklerini sırasıyla almıştır. Kelimelerin hece sayıları da dördür. Buraya kadar anlatılanlardan söz gruplarında olduğu gibi tek kullanılan kelimelerde de simetrik ölçütlerin kullanıldığı görülmektedir. Kelimelere ulanan eklerden simetrinin ek ve ses boyutuna kadar uzandığını anlıyoruz.

3.3.5.2.1. Kelime kökenine göre simetri

5126 tek kelimede kelimeler, kelimelerin kökeni, yapıları, aldıkları ek ve tür bakımından değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerden ilki kelimelerin köken bakımından simetrik kullanılıp kullanılmadığıdır. Tazarru'-nâme'de söz dizimi, cümle ögesi ve söz grupları gibi daha büyük yapılarda simetrik kullanımlar olduğu önceki bölümlerde ispatlanmıştı. Daha küçük yapılarda incelenecek simetrik kullanımlar, eserdeki denk kullanımların eserin en ince noktalarına kadar nüfuz etmesini ortaya koyması açısından önemlidir. Bu açıdan tek başına kullanılan kelimelerin alındıkları dillerin aynı olması, özellikle Arapça kelimelerin birbirleriyle vezinli ve secili kullanımları kelime ölçüsündeki simetriyi ses simetrisine taşımaktadır. Bu özellik ekli kullanılan Türkçe kelimelerde de kendisini hissettirmektedir. Aynı yapım ve çekim eklerini alan kelimelerdeki simetrik kullanımlar kelime planındaki simetriyi ek planına da taşımıştır, diyebiliriz. Bunlara kelimelerin hece sayılarının eşit olmasını da eklersek artık tek başına kullanılan kelimelerdeki söz simetrisi, ek ve ses simetrisinin gösterilmesine de vesile olacaktır.

Tazarru'-nâme'de 5126 tek kelimenin alındıkları dil bakımından dağılımı şu şekildedir:

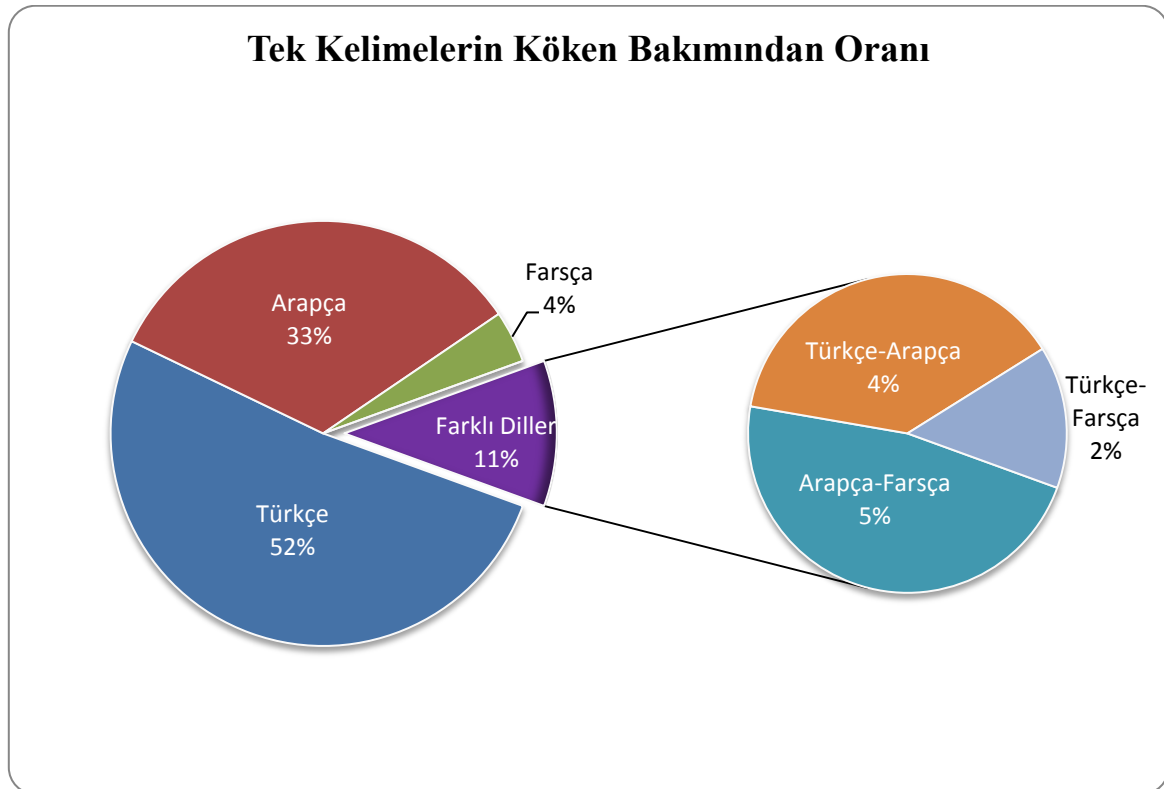
2644 Türkçe kelime, 1709 Arapça, 203 Farsça kelime birbirleriyle kullanılmıştır. Aynı dilden gelen kelimelerin sayısının toplamı 4556'dır. Geriye kalan kelimelerden 268'inde biri Arapça diğeri Farsça, 218'inde biri Türkçe diğeri Arapça, 82'sinde biri Türkçe diğeri Farsça, 2'sinde biri Rumca diğeri Arapça olan kelimeler karşılıklı kullanılmıştır. Farklı dillerdeki kelimelerin toplamı 570'dir. Bu verilere göre Tazarru'-nâme'de tek kullanılan kelimelerde aynı dilden gelenlerin oranı % 89'dur. Bu oran mutarraf seci incelenirken ulaşılan secili kelimelerin kökeninin oranı ile yakınlık göstermektedir. Mutarraf seci oluşturan kelimelerin alındıkları dillerin oranı % 84 idi. Mutarraf seci eserde kullanılan en çok seci çeşidi olduğu için ve üç dilden kelimelerin ekli ve eksiz biçimde bu secide kullanıldığı için belagat kitaplarında eksik kalan yerleri aydınlatması açısından önemliydi⁴⁰. Muttarraf seci aynı zamanda kelimelerin kökeninin simetrik olarak kullanıldığını göstermesi bakımında da değerlidir. Tek kelime ile kullanılan simetrik yapılar ile secili kullanılan simetrik yapıların köken bakımından birbirine yakın bulunması, köken simetrisinin % 89-84 aralığında bulunması, eserin tamamındaki kelimelerin alındıkları dil bakımından simetrik kullanımları hakkında bir fikir verecek nitelikte olduğunu düşündürmektedir.

⁴⁰ Bkz. Mutarraf secinin kurulum ve kullanım özellikleri s. 113.

Kelime kökenindeki simetrik kullanımların sayısı ve oranları, tablo ve grafik biçiminde şöyledir:

Çizelge 3.24. Tek kelimelerin köken bakımından dağılımı

Tek Kelimelerin Köken Bakımından Dağılımı						
Türkçe	Arapça	Farsça	Arapça- Farsça	Türkçe-Arapça	Türkçe-Farsça	Rumca-Arapça
2644	1709	203	268	218	82	2
Toplam:		4556				570
						5126

Şekil 3.46. Simetrik olarak tek başına kullanılan kelimelerin kökenleri

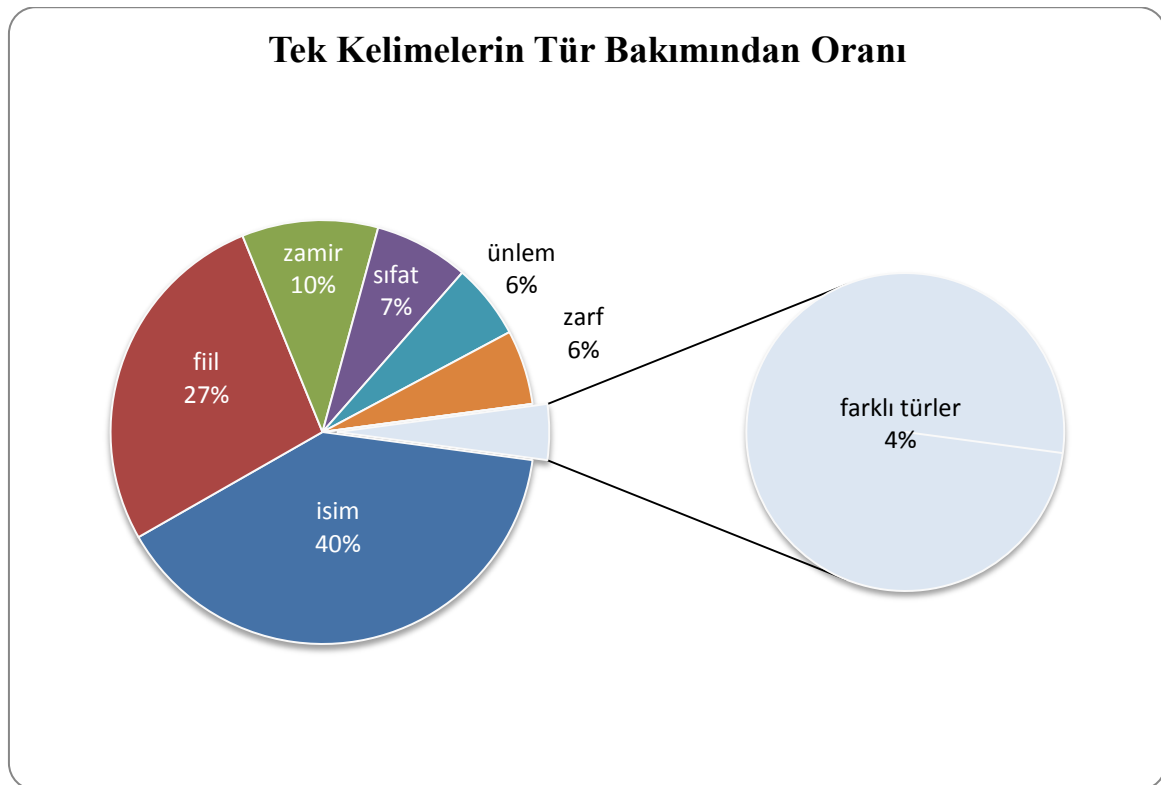
Grafikteki verilere göre tek kelimelerin simetrik kullanımlarında en büyük paya sahip Türkçe kelimelerdir. Türkçe, Arapça ve Farsça kelimelerin birbirleriyle kullanılmasının oranı % 89'dur. Geriye kalan % 11'lik kısım farklı dillerdeki iki kelimenin kullanılması biçimindedir. Bunların oranları ise küçük olan pastada gösterilmiştir.

3.3.5.2.2. Kelime türlerine göre simetri

Tazarru'-nâme'de kelimeler isim, sıfat, zamir ... olmalarına göre de simetrik bir biçimde kullanılmıştır. 5126 kelimenin tür olarak dağılımı şu şekildedir: 2019 isim, 1381 fiil 530 zamir, 368 sıfat, 292 ünlem, 290 zarf ve 30 diğer kelime türlerinden olmak üzere toplam 4910 aynı türdeki kelime karşılıklı kullanılmıştır. Eserdeki farklı türdeki kelimelerin sayısı 216'dır. Buna göre tek kelimelerde aynı türdeki kelimelerin birbirleriyle kullanım oranı % 96'dır. Kelime türlerindeki simetrik kullanımların sayı ve oranları tablo ve grafik olarak aşağıdaki gibidir:

Çizelge 3.25. Tek kelimelerin tür bakımından dağılımı

Tek Kelimelerin Tür Bakımından Dağılımı							
İsim	Fiil	Zamir	Sıfat	Ünlem	Zarf	Diğer	Farklı Türler
2019	1381	530	368	292	290	30	216
4910							216
							Toplam:

Şekil 3.47. Tek kelimelerin tür bakımından oranı

Aynı türdeki kelimelerin birbirleriyle kullanımı Tazarru'-nâme'de aynı türdeki kelimelerin çeşitlerine varıncaya kadar denktir. Zamir türündeki bir kelime izdüşümü olduğu yapıdaki kelimeyle aynı zamir çeşidiyle karşılanmıştır. Birinci cümlede tek başına kullanılan zamir, kişi zamiri ise ikinci kelimedede de kişi zamiri kullanılmıştır. Bu kullanımlarda aynı zaminin tekrarlanmasının rolü büyüktür. :

“...umaram kendü keremünden ki **anı baña sen** teysîr idesin;

... lutfîndan ümîdüm oldur ki **anı baña sen** takdîr idesin” Y-2 (Tulum, 2001: 101), simetriği olduğu cümlede aynı zamirlerin kullanılması denkliği oluşturmuştur. Tek başına kullanılan ve aynı ekleri alan zamirler cümlede sırasıyla belirtili nesne, yer tamlayıcısı ve özne görevlerinde kullanılmıştır. Anı zamiri işaret zamiri, bana ve sen zamirleri kişi zamirleridir. Aynı zamirlerin aynı yerlerde kullanılması zamir çeşitlerinin de denk olmasını sağlamıştır.

“Gâh **anı** zulmette-y-iken nûra çıkarursın,

ve gâh **bunı** nûrda-y-iken zulmete bırağursın” Y-1 (Tulum, 2001: 131), örneğinde işaret zamirleri kullanılmıştır.

“**Dârâ** müdârâsı-y-ile **devrânı** tutamadı,

Rây rây-y-ile **cihânı** zabt idemedi” Y-1 (Tulum, 2001: 121), isimlerinde isim çeşitlerinin de birbirleriyle uyumlu olarak kullanımları dikkati çekmektedir. Cümlelerin ilk kelimeleri özel isimdir, işaretlenen diğer isimler ise tür adlarıdır. İsimlerin ekli ve eksiz kullanımları, bulundukları yerler ve cümledeki görevleri de aynıdır. Özel isimler cümlede özne, tür adları ise belirtili nesne görevinde kullanılmıştır.

3.3.5.2.3. Kelimelerin yapılarındaki simetri

Tazarru'-nâme'de kelimelerin kökenleri, türleri simetrik kullanıldığı gibi yapıları da simetrik bir biçimde kullanılmıştır. Eserde tek başına kullanılan 5126 kelimededen 138'inde kelimelerin yapıları birbirinden farklıdır. Farklı yapıdaki kelimelerde bir kelime basit yapılı iken yapım eki alan diğer kelime türemiştir. Geriye kalan 4988 kelimedede ise türemiş kelimeler ve basit kelimeler birbirleriyle kullanılmıştır. Bunların oranı % 97'dir.

Bu risâleyi anuñ-içün halka virürem,

ve bu Tazarru'âtı anuñ-içün ile bildürürem ki, Y-1 (Tulum, 2001: 175) Eserin sebab-i telif bölümünden alınan cümlelerde söz gruplarının dışında halk/ il kelimeleri ile yüklemeler tek

kelimeden oluşmuştur. Halk, il kelimeleri basit yapıdadır. Yüklem olarak kullanılan vir-fiili basit yapıda iken bil- fiiline +dur fiilden fiil ettirgenlik eki getirilerek kelime yapı bakımından türetilmiştir.

Gedâ gedâlığını bilmek gerek;

Kul hizmette turmak gerek. Y-1 (Tulum, 2001: 180) cümlesinde *gedâ* kelimesine getirilen +lık eki ile türemiş kelime oluşturulmuştur. Karşılığı olan hizmet ise basit yapıda kullanılmıştır. Geri kalan kelimelerin yapısı aynıdır.

Tazarru'-nâme'de 4988 kelimedede türemiş ve basit yapıları olanlar birbirleriyle kullanılmıştır. Bunlardan 329'u türemiş, 4659'u ise basit kelimelerden oluşmuştur:

“İlâhî! **Yaramazlıklardan** nice korkarsam, belâ ola diyü;

eylûklerüñden ol kadar korkaram ibtilâ ola diyü” Y-1 (Tulum, 2001: 102), koyu yazılan kelimeler +lık isimden isim yapım eki olarak türemiştir.

“Ol ol yañadan çeker, **pâralar**;

bu bir yandan sokar, **yaralar**” Y-1 (Tulum, 2001: 126) cümlelerinin yüklemeleri *pâre*, *yara* +la isimden fiil yapım ekini alarak türemiştir.

“Felek-i a‘zam bilinde mıntaka-i bürûc-ile tâ‘atüñ nitâkı **bağ+la+n-mış**;

nefs-i kül levhinde kalem-i a‘lâ-y-ile midhatüñ kasâyidi **yaz+ıl-mış**,” Y-1 (Tulum, 2001: 253), yüklemelerinde türetilen kelimeler farklı yapım ekleri alarak bir araya getirilmiştir. İlk cümlelerin yüklemi, isim köküne +la isimden yapım eki daha sonra fiil yapım eki getirilmiştir. İkinci cümlelerin yüklemi ise çatı eki +ıl'ı alarak türetilmiştir.

Tazarru'-nâme'de türetilmiş kelimelere gelen ekler bile simetrik kullanılmıştır. Yapım eki alan kelimeler kendilerinden sonra çekim eki alıp almamalarına göre de denk kullanılmıştır. Yukarıdaki birinci örnekte yapım eki alan kelimelerden sonra önce -lar çoğul eki sonra -dan ayrılma durum eki getirilmiştir. Diğer örneklerde ise yapım ekinden sonra fiil çekim eki zaman ekleri kullanılmıştır.

Aşağıda ise yapım ekinden sonra başka çekim eklerinin kullanılmadığı örnekler görülecektir:

“Vehhâb'dur ki kemîne bahşışı **varlık**;

Rezzâk'tur ki hazînesinde yok **yokluk**" Y-1 (Tulum, 2001: 32), *Varlık* ve *yokluk* kelimeleri sadece isimden isim yapım ekini almıştır.

"Necât **tevfik+süz** olmaz, tevfik senüñ in'âmuñ;

istikâmet **irşâd+suz** olmaz, irşâd senüñ ikrâmuñ" Y-1 (Tuyul 2001: 140) koyu yazılan kelimeler +sız isimden isim soylu kelime türeten ektir. Kelimelerde bu ekten sonra başka bir ek kullanılmamıştır.

Dünyâ musâhibleri-y-ile ülfetümüzi sen **gider**,

ve bunlara meyli içimüzden sen **çıkâr**. Y-1 (Tulum, 2001: 174) cümlesinde fiillere +ar fiilden fiil yapım eki getirildikten sonra kelimeler başka ek almamıştır.

Basit yapıli kelimelerin de çekim eki alıp almaması cümlelerde denk bir biçimde kullanılmıştır. Basit yapıli kelimeler, kelimelerin her ikisi de ek almış, her ikisi de eksiz, biri ek almış diğeri çekim eki almış biçimde kullanılmıştır.

"Cevâd'**dur** ki bahşış-**i-n-a** garaz yok;

Hayy'**dür** ki hayât-**i-n-a** maraz yok" Y-1 (Tulum, 2001: 32), örneğinde *cevâd* ve *hayy* kelimeleri bildirme eki, *bahşış*, *hayât* kelimeleri sırasıyla iyelik eki, kaynaştırma harfi ve yönelme durum eki almış, *garaz*, *maraz*; *yok*, *yok* kelimeleri ise eksiz kullanılmıştır.

"İlâhî! Her ne ki lafza vü 'ibârete sığar, harf ü isimdür, **sen** andan **müberrâ**;

ve her ne ki mîzân-ı 'akla girür, 'âdet ü resimdür, **sen** andan **mu'arrâ**" Y-1(Tulum, 2001:72), örneğinde söz gruplarıyla bir arada kullanılan tek kelimeler (*sen*, *müberrâ*, *mu'arrâ*) eksiz kullanılmıştır.

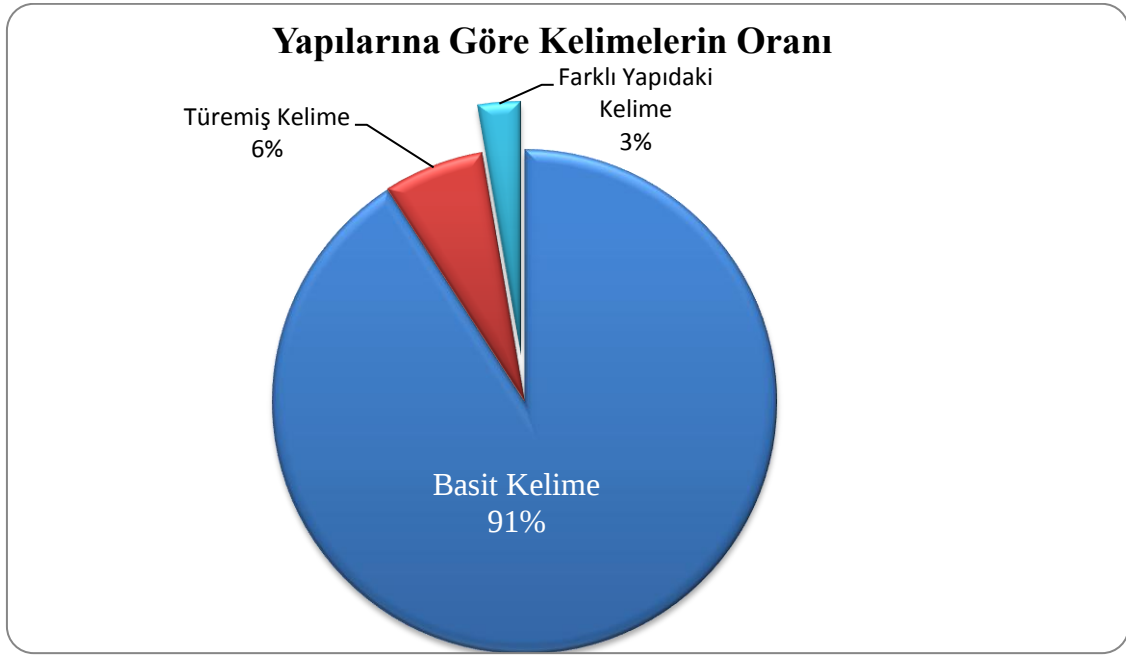
"Belî dil **cennet** umarsa n'ola; bir görklü hizmetidür;

ve gönül **cehennem-den** kaçarsa ne var, bir mazhar-ı satvetidür" Y-1 (Tulum, 2001: 180), örneğinde ise basit yapıli kelimelerden biri herhangi bir ek almazken, diğeri -den ayrılma durum ekini almıştır. Basit yapıli kelimelerde bir kelimenin eksiz diğeri çekim eki aldığı örnekler 4659 kelimeden 152 kadardır. Bu veri Tazarru'name'de söz simetrisinin eserin dokusunun en ince noktalarına girmesini göstermesi bakımından önemlidir. Tek başına kullanılan kelimelerin simetrisinin yanında bu kelimelerin aldıkları eklere kadar simetrik kullanımlar eserde mevcuttur.

Kelimelerin yapılarına göre simetrik kullanımları tablo ve grafik biçiminde şöyledir:

Çizelge 3.26. Yapılarına göre simetrik kullanılan kelimeler

Yapılarına Göre Simetrik Kullanılan Kelimeler		
Aynı Yapıda Olan Kelimeler		Farklı Yapıda Olan Kelimeler
Basit Kelimeler	Türemiş Kelimeler	
4659	329	138
		Toplam: 5126

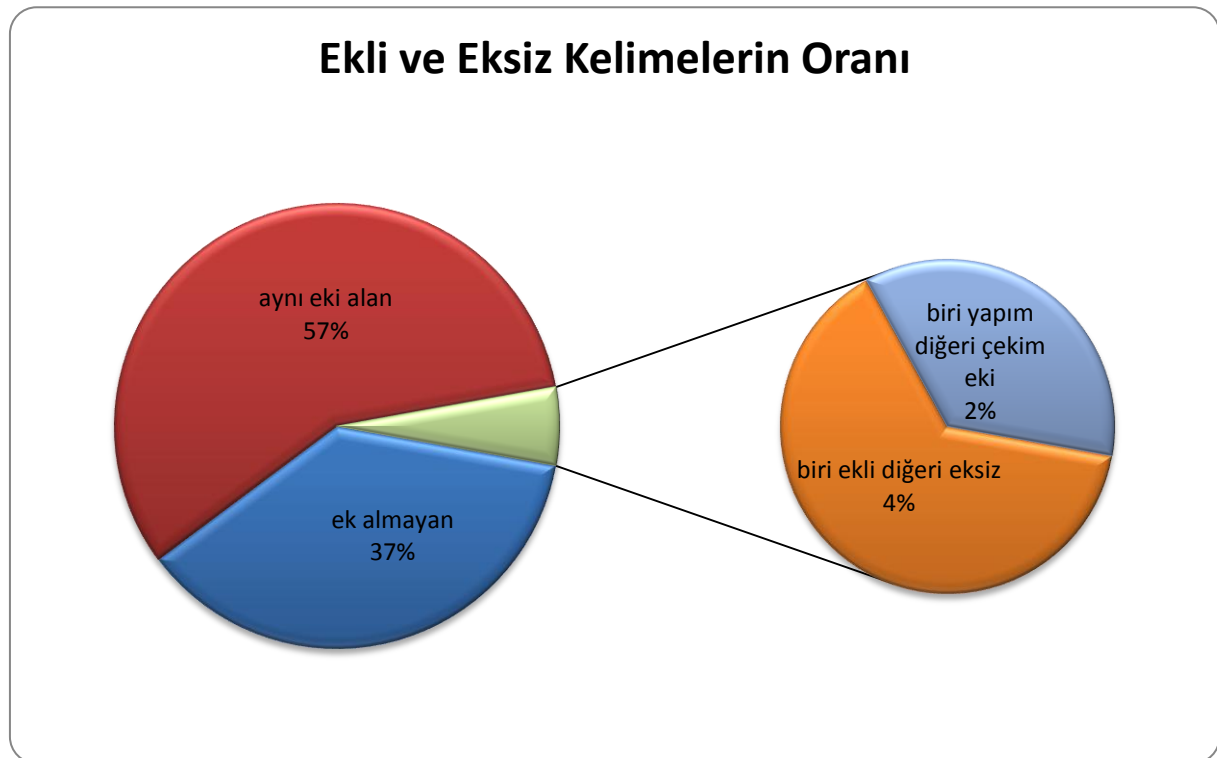
Şekil 3.48. Yapılarına göre simetrik kullanılan kelimelerin oranı

Tazarru'-nâme'de kelime simetrisi kelimelerin kökeni, türü, yapıları, aldıkları ekler ve cümlede kullanıldıkları görevlerde görülür. Kelime kökenine göre simetrik kullanım oranı % 89'dur. Bu oran seci bahsinde mutarraf secide kelimelerin kökeni incelenirken çıkan sonuç ile yakındır. Eserde aynı kökenden gelen kelimelerin birbiriyle secilendiği bölümler % 84 oranındadır. Tazarru'-nâme'de aynı tür ve yapı ile kullanılan tek kelimelerin denklik oranı ise daha fazladır. Kelime türü aynı olan kelimelerin kullanım oranı % 96, kelime yapısı aynı kelimelerin birbiriyle kullanım oranı % 97'dir. Simetrinin kelime planında bu derece yüksek oranlarda çıkması simetrinin sağlamlığını göstermesi yanında, simetrinin estetik ölçüt olduğu düşünülünce, bu estetik ölçütün eserin kelimelerine kadar ulaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Yapılarına göre % 97 oranında simetrik çıkan kelimelerde kelimeler ek alıp almadıklarına göre de incelenmiştir. Buna göre kelimeler

hiçbir ek almadan, her ikisi de aynı eki alarak, her ikisi farklı ekleri (yapım eki/çekim eki) alarak ve biri ek alıp diğeri almadan kullanılmıştır. 5126 kelimenin 1896'sında kelimeler eksiz kullanılmıştır. 2940'ında ise aynı eki alan kelimeler, 186'sında biri ek alıp diğeri almayan kelimeler, 104'ünde biri yapım eki diğeri çekim eki alan kelimeler kullanılmıştır. Bu verilere göre biri ek alıp diğeri ek almayan ve farklı ekler alan kelimeler, ek simetrisini bozmaktadır. Buna göre ek simetrisini bozan bölüm 290 kelime ile % 6 oranındadır, geriye kalan % 94'lük oranla kelimelerin ekli ve eksiz kullanımları simetriktr. Bu oran eserdeki simetrinin kelime planından daha küçük planda, kelimelerdeki eklere kadar yer aldığını gösterir. Eklerin simetrik kullanım özellikleriyle ilgili tablo ve grafikler şu şekildedir:

Çizelge 3.27. Ekli ve eksiz simetrik kullanılan kelimelerin sayıları

Ekli ve Eksiz Kullanılan Kelimeler									
Ek Almayan	Çekim Eki	Yapım Eki	Çekim+Yapım Eki	Biri Çekim Eksiz	Diğeri	Biri Yapım Eksiz	Diğeri	Bir Kelime Çekim Diğeri Yapım	
1896	2611	81	248	152		34		104	
Toplam:								5126	

Şekil 3.49. Ekli ve eksiz simetrik olarak kullanılan kelimelerin oranı

Tazarru'nâme'de ikiz cümlelerdeki simetri, cümle boyutunda; söz gruplarıyla oluşmuş yapılarda, söz gruplarında, kelimelerde ve eklerde bulunmaktadır. Cümle boyutundan daha büyük yapılar ise aynı cümle yapılarıyla oluşan kısımların eserdeki kullanımlarıdır. Bu tür kullanımlar da Tazarru'-nâme'de sıklıkla yer almaktadır. Böylece eserde cümleden daha büyük yapılarda, cümlede, söz gruplarında, kelimelerde ve kelimelere getirilen eklerde simetrik kullanımlar mevcuttur. Simetrinin cümleden daha büyük yapılardan eklere kadar görülmesi, eserin her yanına dağıldığını gösterir. Simetrinin bir güzellik ölçütü olduğunu varsaydığımızda, estetik kullanımların eserin belli bir bölümü/ bölümlerinde toplanmadığı, estetik ölçütlerin eserin tamamına yayıldığını göstermektedir. Ayrıca cümleden daha büyük yapılar, cümle kuruluşu, cümle öğeleri, söz grupları, kelimeler, kelimelere getirilen eklerde de bu estetik ölçütlerin izini sürmek mümkündür. Böylece eseri değerli kılan özellikler simetri ölçütlerinin kullanılmasıyla birlikte bunların uyumundan doğan söz, ses, ritim, ahenk ve anlam birliktelikleridir. Nesir cümlelerini okurken ahenkli ve vezinli bir şiir okuma izleniminin kazanılmasında bu ölçütler etken rol oynamaktadır. Böylelikle nesir cümleleri, şiire özgü nitelikler olan vezin ve kafiye'nin karşılığı olarak eserde ikili simetrik yapıların aynı heceye sahip olması ve seci ile şiirselliği yakalamıştır. Bunun yanında yukarıda örnekleri ve oranları verilen simetrik ölçütlerle nesir cümleleri sanatsal ifade yollarına dönüşmüş, ahenkli ve ritimli, insanın kulağına ve güzel duyusuna hitap eden, estetik anlatım biçimini kazanmıştır. Böylelikle ister dua formunda yakarış, yalvarma, tazarru olsun; isterse seslenme, bir kişinin özelliklerini anlatma, hikâye etme olsun, anlatılmak istenenler kuru bilgi aktarma yollarından kurtularak estetik bir biçimde verilmiştir, diyebiliriz. Bu şekildeki anlatım Tazarru'-nâme'nin üslubunu oluşturur ve bu üsluba Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de rastlanır. Eseri değerli kılan da buraya kadar örneklerini verdiğimiz Sinân Paşa'nın bu üslup özelliğidir.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada Mertol Tulum tarafından hazırlanan Tazarru'-nâme metni esas alınarak, eserin nesir kısmındaki üslup özellikleri incelenmiştir. İnceleme sırasında Tazarru'-nâme'nin baştan sona simetrik yapılarla oluşturulduğu tespit edilmiştir. Eserde cümle ve söz gruplarından oluşan bu yapılar dört farklı biçimdedir. Stilistik açıdan yapı kelimesi, eserde estetik etki bırakan bölümler olarak değerlendirildiğinden bu yapıların tespitinin, sadece eserdeki simetrinin belirlenmesi değil, eserdeki estetik niteliklerin ortaya konması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmada tespit edilen ve simetriyi oluşturan yapılar Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 olarak adlandırılmıştır. Bu yapılar, eserde ikili biçimde kullanılmış, böylece söz, ses ve anlam bakımından denklilikleri oluşturmuşlardır. Eserde 4471 simetrik, 52 simetrik olmayan yapı tespit edilmiştir. Buna göre Tazarru'-nâme'de simetrik yapıların oranı % 99'dur. Bugünkü bilgilerimize göre eserin baştan sona simetrik yapılarla oluşturulduğu başka bir eser edebiyatımızda yoktur. Simetrik yapıların ikili olarak bir araya getirilmesi, birçok eşit, denk ve benzer kullanımı da oluşturmuştur. İster görsel sanatlarda olsun, isterse edebiyat gibi daha soyut sanatlarda olsun simetrinin bulunduğu yerde, en az iki ögenin birbiriyle çeşitli yönlerden ilgisi mevcuttur. Simetrinin bir bütünü iki eşit parçaya ayırma özelliği sayesinde, parçaların her bir yarısı, diğerinin yansıması olacak biçimde kullanılır. Bu da bir yarımdaki öğelerin, diğer yarıdaki öğelerle çeşitli yönlerden uyumunu ortaya çıkarmaktadır. Özellikle cümle biçiminde kullanılan ve eserin en ahenkli yapısı olduğu belirlenen Y-1 ve Y-2 yapılarında söz diziminden, cümle öğelerine, kelimelerin sayısından, hecelerine hatta aldıkları eklere kadar karşılıklı kullanımlar bulunmaktadır.

Eserin baştan sona bu yapılarla oluşturulmasının yanında, yapıların kendi içlerinde de simetrik kullanımlar mevcuttur. Bu yüzden bu yapıların dengeli, uyumlu kullanım özellikleri araştırılmış ve 20'ye yakın simetrik ölçüt tespit edilmiştir. Eserin tamamında bulunan 14 özellik araştırmanın konusu olmuştur. Buna göre Sinân Paşa'nın Tazarru'-nâme'yi yazarken kullandığı ikili yapılarda şu simetrik ölçütler bulunmaktadır:

- 1) Cümlelerin söz dizimi
- 2) Cümlelerin öğeleri ve öge sayıları
- 3) Cümlelerin türleri

- 4) Cümlelerin yapıları
- 5) Cümlede öge olan söz grupları
- 6) Söz gruplarının kelime sayıları
- 7) Söz gruplarının secili kullanımları
- 8) Cümledeki kelimelerin sayısı
- 9) Kelimelerin aynı kökende olmaları
- 10) Kelimelerin aynı türde kullanılmaları
- 11) Kelimelerin hece sayıları
- 12) Kelimelerin hecelerinin açıklık kapalılığı
- 13) Kelimelerin harfleri
- 14) Simetrik olan kelime ve söz grubunun aynı simetrik ölçütü ile cümlede aynı yerde kullanılması

Bir edebî eser söz, ses ve anlam bakımından bir bütündür. Çalışmanın konusu söz simetrisi olduğu için ses ve anlam simetrisi çalışmada doğrudan ele alınmamıştır. Söz simetrisini desteklemek, açıklamak için yeri geldiğinde ses ve anlam simetrisinden de faydalanılmıştır. Bu yüzden yukarıdaki 11, 12, 13 numaralı ölçütler ses simetrisi ile ilgili olduğu için çalışmada doğrudan ele alınmamıştır.

Eserin söz diziminden eklerine varıncaya kadar estetik anlamda kullanılmasını sağlayan bu yapıların en önemli özelliği secili kullanılmalarıdır. Tazarru'-nâme'de bu yapılarda seciler belli bir düzen içerisinde verilmiştir. Fakat klasik Türk edebiyatı alanında seci üzerine çalışmalar yok denecek kadar az olduğu için Tazarru'-nâme'deki seci kullanımları incelenmiştir. İncelemeler sırasında belagat kitaplarında seci ile ilgili verilen bilgilerin, eserdeki kullanımları karşılayamadığı tespit edildi bu yüzden, klasik belagat kitaplarının ele almadığı, açık bıraktığı noktalar, Türk edebiyatında ve Tazarru'-nâme'deki seci kullanımları esas alınarak çözülmeye çalışıldı.

Belagat kitaplarında ve edebiyat terimleri sözlüklerinde seci ile ilgili kavramların belirli olmadığı görülmektedir. Özellikle fıkra ve fasıla kavramlarında bir tutarlılık yoktur. Bu kavramlar bazen birbirlerinin yerine kullanılmış, bazen de fasıla yerine cümle, cümlecik, ibare kelimelerinin kullanıldığı gözlenmiştir. Bu yüzden Tazarru'-nâme'de kullanılan fasılalar türlerine göre ayrılmış ve bunların kullanımları Türk edebiyatındaki seci

kullanımlarıyla karşılaştırılarak bir fasıla ve fıkra tanımı yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda fasıla ve fıkra ile ilgili şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Fasıla, ister tek kelime olsun, isterse içinde bulunduğu söz grubundan dolayı birden çok kelimedenden oluşsun ses benzerliğinin olduğu kelimelerdir. Nesirdeki ses benzerliğini oluşturan kelime bir tane ise diğer kelime ile ses uyumu içindedir. Ses benzerliğini oluşturan söz grubu ise, seci içinde bulunduğu söz grubunun genellikle son kelimesinde yapılmıştır. Söz gruplarının bazılarında grubu oluşturan son kelimedenden bir önceki kelime de secili kullanılmıştır. Bu kullanımlarda söz grubunun son kelimesi şiirdeki redifi hatırlatmaktadır. Buna göre fasıla, tek kelime ile, Arapça, Farsça, Türkçe kurallar ile oluşturulmuş, isim, sıfat tamlamaları; Farsça atıf tamlaması, Türkçe edat, fiilimsi, birleşik fiil, bağlama gruplarında bulunabilir. Genellikle, bu yapılarıdaki ses benzerliği olan son kelimeler fasılayı oluşturur. Secinin olabilmesi için en az iki fasılanın bulunması gereklidir. İki fasılanın oluşturduğu gruba ise *fıkra* denir.

Tazarru'-nâme'de seciler incelenirken klasik belagat kitaplarındaki tasnif ele alınmış, Recâizâde Mahmud Ekrem'in tasnifi değerlendirilmemiştir. Eserde seciler belli bir düzen içerisinde verilmiştir. Bu düzeni oluşturan secilerin Y-1, Y-2, Y-3 ve Y-4 yapılarında kullanımlarıdır. Bu yapılarda seciler belli özelliklerle bir araya getirilmişlerdir. Y-1 yapısında ilk cümledeki bir kelimenin ikinci cümledeki kelime ile ses uyumu içinde kullanılmasıyla seci oluşturulmuştur. Bu kullanımda secili kelimenin yeri ikinci cümlede aynı şekildedir. Secili kelime cümlelerin üçüncü kelimesi ise, ikinci cümledeki üçüncü kelime ile ses uyumu sağlanmıştır. Her iki cümlede de kelimelerin sırası aynıdır.

Y-1 yapısında kullanılan secilerde çoğunlukla cümlelerin başında ve sonunda iki ayrı fasıla bulunur. Secinin bu tür kullanımı cümleye ses ve anlam simetrisini de getirmektedir. Bazı Y-1 yapılarında ise başta ortada ve sonda seci kullanıldığı gözlenmiştir. Bu tür kullanımlar seci ile başlatılan ahengin, yapının sonuna kadar ulaştırılmasını sağlamıştır. Bu yapıda başka bir seci kullanımı ise söz sanatları ile secinin bir arada olmasıdır. Özellikle iştikak ve tekrar sanatlarıyla bir araya getirilen secili kelimeler ahenkle birlikte, ritmin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tazarru'-nâme'de sıklıkla karşılaşılan nesir cümlelerindeki ritim ve ahenk söz sanatlarındaki kullanımlarla aynı ve benzer seslerin bir arada kullanılmasını sağlamış, böylece fasılların başında oluşturulan ritim seci ile desteklenerek fasılanın sonuna kadar ulaştırılmıştır. Seciler bu ahenk ve ritmin sonlandırıldığı yer olarak

görülmektedir. Eserdeki bu ahenk ve ritmi destekleyen simetrik yapının içinde kullanılan simetrik ölçütlerdir. Secili kelimelerin aynı sözcük grubunun içinde yer alması, kelimelerin sayısı, heceleri ve kelimelere getirilen eklerin eşit olması, kelimelerin kökeninin, yapısının eşit, benzer, denk olması, ikili simetrik biçimde oluşturulan yapıda kullanılan bu ölçütlerin, ilk cümledeki yeri ile ikinci cümledeki yerinin denk olması gibi kullanımlar nesir cümlelerini sanatsal ifade yollarına dönüştürmüş, onlara şiirsel bir işlev kazandırmıştır. Böylece Tazarru'-nâme'de seciler oluşturuldukları simetrik yapının etkisiyle yapı içindeki ahengi başlatan, ritmi destekleyen, sürdüren ve -yapıların pek çoğunun cümle olması nedeniyle- bu ahenk ve ritmi sonlandıran bir işlev kazandırmıştır. Bu yapıda kullanılan secilerden önceki kelimelerin sayısının eşit olması, her iki cümlede de kelimelerin aynı söz gruplarında kullanımı, kelimelere getirilen eklerin aynı olması ve kelimelerin hecelerinin aynı veya çok az farkla kullanımı seciden önceki kelimelerin seslendirilmesini birbirine denk yapmıştır. Eşit sayıdaki heceye sahip olan kelime, söz grupları seci ile bir araya getirilmektedir. Böylece eserde vezne benzer tasarruflar görülmektedir. Secinin bu özelliği sayesinde, anlatılanlar nesir cümlesini aşarak estetik bir kimliğe bürünmüştür.

Y-1 eserde en çok kullanılan yapıdır. 4471 simetrik yapının 3076'sı Y-1 ile oluşturulmuştur.

Secinin kullanıldığı diğer yapı ise Y-2'dir. 4471 yapının 262'si bu yapı ile oluşturulmuştur. Y-2, Simetrik iki cümledeki fasılaların hem içinde bulundukları cümlede hem de diğer cümledeki fasılalarla seci oluşturularak kullanılmasıdır. Bu fıkralarda seciyi oluşturan kısımlar, özellikle iştikak, cinas ve tekrar sanatları ile kullanılmıştır. Bu sanatlarla birlikte secinin aynı ve izdüşümü olduğu cümlelerde kullanımı, sesin yoğunluğunu artırmış ve fıkra boyunca diğer estetik öğelerle birlikte kullanılmasını sağlamıştır.

Secinin kullanıldığı bir diğer yapı ise çalışmada Y-3 olarak adlandırılan uzun cümlelerin bağlama edatı, noktalama işaretleri ve zarf-fiillerle kullanıldığı cümlelerdir. Bu cümlelerde genellikle tek yüklem kullanılmıştır. Divan ve tezkire ön sözleri gibi estetik nesir örneklerinin olduğu yerlerde bu yapıya sıklıkla rastlanmaktadır. Bağlama edatı ve noktalama işaretlerinden virgül (,) ve noktalı virgölün (;) her iki yanında kalan fasılaların oluşturdukları secili fasılalar, zarf-fiillerle birbirlerine bağlanır. Eserdeki en uzun cümleler bu yapıda kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de dikkati çeken nokta fasılaların bulunduğu söz

grupları, bu gruptaki kelimelerin sayısı, türü, kökeni ve yapısı, kelimelerin heceleri, onlara getirilen eklerin de uyum içinde kullanılmalarıdır.

Tazarru'-nâme'de 145 Y-3 yapısı kullanılmasına rağmen, bunların içinde pek çok ikili simetrik yapı vardır.

Secilerin kullanıldığı bir diğer yapı ise bir cümle oluşturmayan, seslenme, yakarma anlamı veya anlatılan kişinin özelliklerinin bulunduğu Y-4 yapısıdır. Bu yapılar söz grubu biçimindedir. Özellikle seslenme, yakarma, yalvarma anlamları olanlarda duygusal yoğunluk fazladır. 4471 yapının 936'sı Y-4 ile oluşturulmuştur. Sinân Paşa eserini oluştururken bu yapıları kullanmıştır. Bu yapıların en önemli özelliği secili kullanımlarıdır.

Tazarru'-nâme'de seciler simetrik olarak kurulan bu yapılarda verilmiştir. Simetrik olarak kurulan yapılardan cümle biçiminde olan ve eserin % 75 'ini oluşturan Y-1 ve Y-2 yapıları diğerlerine göre daha ahenklidir. Yapının bu şekilde kuruluşu, nesir cümlesinin izdüşümü olan cümleyle birlikte onu şiir mısrasına benzetmektedir. Hatta ikili kullanımlar, divan edebiyatındaki beyitleri hatırlatmakta, beyit tarzındaki ikili kullanım neticesinde bazen *şiiri aşan denklıklar* ahengi en üst seviyeye getirebilmektedir. Bu simetrik kullanımda seciler sanki kafiye görevini üstlenmiş görünmektedir. Yalnız -şiirde musarra beyitlerin dışında- sonda olan kafiye bu tür kullanımlarda başta ortada ve sonda olmak üzere nesir cümlesinin bazen her bölümünde bulunmaktadır. Araştırmalarımıza göre bu iki yapının eserin % 75'lik bölümünü oluşturması Tazarru'-nâme'nin söz kuruluşu ve ahenginin sağlamlığını göstermesi bakımından ayrıca önemlidir.

Tazarru'-nâme'de secilerin kullanıldığı bu yapılarda, söz dizimi, cümle öğeleri, cümle yapısı, söz grupları, kelimelerin aldığı ekler, kelimelerin söz gruplarındaki yerleri, kelimelerin sayısı, kelimelerin hece sayısı, kelimelerin her iki cümlede aynı yerde olması, kelimelerin kökeni, yapısı gibi 14 ayrı simetrik ölçütün kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu simetrik ölçütlerin oluşturucusu, taşıyıcısı ve estetik biçimde kullanımını sağlayan secilerin bulunduğu fasılalar ve fasılaların oluşturduğu fıkralardır. Eserde fasılalar, hem oluşturulduğu söz grubunda bulunması, hem de bu söz grubunun sonunda ses denklıklarını meydana getirmesi bakımından yapı için hayati önem taşır. Secili kelimenin veya secinin kaldırılması durumunda bu tür yapıların yok olduğu veya simetrinin ortadan kalktığı gözlenmektedir. Bütün bunlar toplandığında seci, içinde bulunduğu söz grubunun ses, söz

ve anlam simetrisini, diğer söz grubuna taşıyan en önemli unsurdur. Tazarru'-nâme'de seciler sadece ses benzerliği oluşturmakla kalmamış simetrik unsurların bir araya gelip kullanıldığı yapıların estetik bir şekilde kullanılmasını da sağlamıştır.

Eserde seci ve çeşitleri bu yapılarda kullanılmıştır. 10 220 fasılada bulunan secilerin, 4914 mutarraı seci, 2113 mütevâzî seci, 66 murassa seci'dir. Ayrıca eserde, 228 mütevâzin seci bulunmaktadır. Tazarru'-nâme'de klasik fasıla tabirine uymayan 2899 kullanım vardır. Bu kullanımlarda kelime kökünde ses benzerliği yoktur. Ses benzerlikleri çoğunlukla aynı Türkçe çekim ekleriyle sağlanmıştır. Az sayıda kullanımda ise farklı çekim ekleri ses birliğini sağlamıştır. Tazarru'-nâme'de secisiz 121 yapı vardır. Bunlardan 81 tanesi fasıla oluşturmayan kategori dışı yapılardır. Kalan 40 yapıda ise ses benzerliği yoktur. 40 fasılanın 33 tanesinde aynı kelimeler tekrar edilmiştir.

Tazarru'-nâme'de seci çeşitleri verilirken her secinin kurulum ve kullanım özellikleri de dikkate alınmıştır. Secilerin alıntılандıkları dil, kökte ses benzerliği olup olmadığı, secili kelimelerin ek alıp almadığı gibi özellikleri de incelenmiştir. Buna göre eserde en çok kullanılan mutarraı seci diğer seci çeşitlerinin toplamına eşit olarak görölmektedir. Araştırmada varılan en dikkat çekici nokta ise klasik fasıla tanımına uymayan, kelimelerin ses uyumunun sadece eklerle sağlandığı kısımlardır. Tazarru'-nâme'de klasik fasıla tanımına uymayan 2899 fasıla vardır. Bu fasılalarda sadece çekim ekleri ile ses uyumu sağlanmıştır. Eklerin seci işlevinde kullanılıp kullanılmadığını tespit etmek amacı ile Tazarru'-nâme'deki tüm fasılların kurulum ve kullanım özellikleri incelenmiş ve 10 220 fasıla, kök hâlinde ses birliği olan fasıllar, yapım eki ile oluşturulan fasıllar, biri kök hâlinde diğeri yapım eki ile oluşturulan fasıllar, hem kökte hem de yapım ekiyle oluşturulan fasıllar tespit edilmiştir. Bunlar alıntılандıkları dillere göre incelenmiştir. Ayrıca kök hâlinde seci yapılan fasılların kurulum biçimleri de incelenmiş ve bunlar secili sestten sonra çekim eki, fiilimsi eki, kelime almaları ve yalın kullanımlarına göre de değerlendirilmiştir.

Mutarraı seci Arapça, Farsça ve Türkçe kelimelerle yapıldığı ve Tazarru'-nâme'de diğer seci çeşitlerinin toplamı kadar kullanıldığı için eklerle ilgili değerlendirme yapabilmek amacıyla bu secinin kurulum ve kullanım özelliklerinden yararlanıldı. Diğer seci çeşitlerindeki verilere de yeri geldiğinde başvuruldu. Tazarru'-nâme'de mutarraı seci % 16 ile Türkçe, % 21 ile Farsça, % 47'lik oranla ise Arapça kelimelerde kullanılmıştır. Bu

oranlarda mutarraf secinin en fazla kullanımı kelime kökünde görülmektedir. Kelime kökündeki ses birliği Türkçe kelimelerde % 49 oranla diğer iki dilden daha azdır. Bu durum Türkçe kelimelerle kurulan fasılalarda yapım eklerinin daha fazla kullanılması ile ilgilidir. Türkçe kelimeler, % 51’lik oranla yapım ekleri ile kurulmuş fasılalardan oluşmaktadır. Bu durum araştırmamızı eklerle kurulan fasılaların, özellikle yapım eklerinin secili olarak değerlendirilip değerlendirilmemesi konusunda yönlendirdi. Farsça kelimelerde % 86 ve Arapça kelimelerde % 98’lik oranla kelime kökünde kullanılan seciler vardır. Kelime kökündeki seciler eserde herhangi bir ek veya kelime almadan, çekim eki olarak veya kelime olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlar, belagat kitapları veya daha sonra yazılan edebiyat terimleri kitaplarındaki “seciden sonra redif benzeri ek veya kelime kullanılması” görüşünün tutarlı olup olmadığını ortaya koyabilir. Tazarru’-nâme’de kelime kökünde bulunan mutarraf secilerin kullanım ve kurulum biçimleri şu şekildedir. Kelime kökünde secili kelimedenden sonra çekim ekinin kullanımı, Türkçe kelimelerde % 86, Farsça kelimelerde % 37’dir. Arapça kelimelerde ise % 50 oranındadır. Secili kelimedenden sonra başka bir kelime kullanımı Türkçe kelimelerde % 4, Farsça kelimelerde % 47, Arapça kelimelerde % 21 oranındadır. Eksiz kullanılan veya kendinden sonra kelime kullanılmayanlar Türkçe % 4, Farsça % 16, Arapça % 29 oranındadır. Bu oranlamalara göre fasılalarda redif benzeri ek veya kelime kullanımı ikisi birden düşünüldüğünde Türkçe kelimelerde % 90, Farsça kelimelerde % 84, Arapça kelimelerde ise % 71 oranındadır. Bu oranların dışında kalanlar ise herhangi bir ek veya kelime almayan fasılalardır. Verilere göre ses birliği bulunan kelimedenden sonra herhangi bir ek veya kelime almayan fasılalar, diğerlerine göre daha az oranda kullanılsa da, bunlarla da seci yapıldığı görülmektedir. Bu kullanımlarda kelimenin sonundaki seslerde birlik bulunur. Bu ses uyumundan sonra herhangi bir ek veya kelime yoktur.

Tazarru’-nâme’de kelime kökündeki mutarraf secinin dışında, yapım eki alan mutarraf seciler de vardır. Buna göre: Türkçe % 51, Farsça % 12 oranında yapım eki almıştır. Arapça fasılalar sıfat yapan nispet î’si çekimi ile % 2 oranındadır. Türkçe kelimelerde kelime kökünde yapılan seciden daha fazla, yapım eki ile oluşturulan secilerin bulunması, Türkçe kelimelerdeki eklerin secili kullanımları hakkında fikir verebilecek niteliktedir.

Tazarru’-nâme’de yapım ekleri, fasılalarda ses uyumunu sağlamak için üç farklı biçimde kullanılmıştır. Bunlardan ilki kökte ses benzerliği olmayan kelimelere, yapım eki getirilerek ses benzerliğinin sağlanması, ikincisi bir kelimenin kökündeki sesin yapım eki

ile karşılanması, üçüncüsü ise hem kökte hem de yapım ekinde ses uyumunun bulunmasıdır. Yapım eklerinin ses uyumu oluşturacak biçimde kullanılmasına Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de rastlanmıştır. Bu uygulamaların Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de görülmesi onun üslup özelliğini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Sinân Paşa'nın ses uyumunu sağlamak noktasındaki gayretlerini somutlayan farklı kullanımlara da eserde rastlanmaktadır. Bunlardan bir tanesi farklı yapım ekleri ile aynı sesin karşılanmasıdır. “İşk câmin tol+u sun / Gurûr şarabın su+lu sun” örneğinde tol-fiiline +u fiilden isim yapım eki getirilmiş, su isim köküne ise +lu isimden yapım eki getirilerek aynı ses karşılanmıştır. Yapım eklerinin ses uyumu sağlamak işlevi sadece Türkçe eklere özgü değildir, Tazarru'-nâme'de Farsça yapım ekleri de kelime kökünde ses uyumu yokken, ses birliğini sağlamıştır.

Bu bilgilerden, yapım eklerinin üç farklı biçimde fasılalarda ses uyumunu sağladığı görülmektedir. Özellikle Türkçe yapım eklerinin Türkçe kelimelerde % 51'lik kullanım oranı olduğu düşünüldüğünde yapım eklerine seci işlevi yüklenmiş olduğu ortaya çıkar. Eserde, Türkçe yapım eklerinin yanında Farsça yapım eklerine de aynı işlevin yüklendiği tespit edilmiştir. Sinân Paşa'nın diğer eserlerinde de yapım eklerinin aynı işlevlerde kullanılması, bunların Sinân Paşa'nın ses uyumu sağlamak için kullandığı bir üslup özelliği olduğunu göstermektedir. Ayrıca Türk edebiyatında sözlü edebiyattan yazılı edebiyata ve günümüzde çeşitli alanlardaki uygulamalarda, yapım eklerinin ses uyumu sağlamak için kullanıldığı pek çok örnek vardır. Bütün bunlara yapım eklerinin ulandıkları kelimeleri gövde hâline getirip onların tür, anlam ve şekil özelliklerini değiştirip onlardan yeni kelimeler türetmeleri eklendiğinde, yapım eklerinin Tazarru'-nâme'de seci yapmak için kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu yüzden secilerin belirlenmesi için yapım eki alan gövdeler çalışmada seci olarak değerlendirilmiştir.

Yapım eklerinde olduğu gibi Tazarru'-nâme'de çekim ekleri pek çok yerde ses uyumunu sağlamak için kullanılmıştır. Çekim ekleri ile oluşturulan ses uyumları, secili örneklerin bulunduğu fasılalardaki gibi oluşturulmuştur. Tazarru'-nâme'de 2899 fasılda kelime kökünde ses uyumu yokken, sadece Türkçe çekim ekleri ile ses uyumu sağlanmıştır. Bu oran mutarraf seciden sonraki en yüksek değerdir. Mutarraf seci Tazarru'-nâme'de % 48 oranında kullanılırken sadece çekim eki alan fasılalar % 28 oranındadır. Secili kullanılan tüm fasılalar içindeki oranı göz önüne alındığında bu fasılların ve fasılalardaki çekim eklerinin seci olarak değerlendirip değerlendirilmeceğinin belirlenmesi gerekmektedir.

Çekim eklerinin ses uyumunu belirginleştiren en önemli özellik Tazarru'-nâme'nin simetrik yapısıdır. Simetrik yapı içinde kullanılan seciler nasıl birinci yapının hangi bölümündeyse izdüşümü olduğu yapının aynı bölümünde kullanılıyorsa, çekim eklerini alan kelimeler için de bu söz konusudur.

“**Rahîm'**dür ki, dü ‘âlem *rahmet-i nesîm-i-n-den* bir **nefha**;

Kerîm'dür ki, iki cihân *kerem-i deñiz-i-n-den* bir **katre**.” fıkrasında yardımcı cümlelerin ve temel cümlelerin yüklemeleri secili kullanılmış, ortada eğik olarak gösterilmiş kelimelerde ek benzerliği vardır. Simetrik olarak kullanılan bu yapılardaki ekler, secili kullanılan kelimelerdeki ses uyumuna benzer bir uyum sağlamıştır. Eklerin secilerde sağladığı ses uyumuna benzer ses birlikleriyle eserde kullanılmasını gösteren başka bir örnek metnin akışı içinde secili kelimelerle, sadece ekli kelimelerin iç içe kullanılmasıdır.

Hemîn biri buña **meyl** itti ve bu milke **göñül** virdi; lezzâtına **aldandı** ve gurûrına **tayandı**; atasının diyârın *unut*-tı ve kavm ü kabîle içinden *çık*-tı; ‘akıl nasîhat itti, **eslemedi**; ve fikir söyledükçe **diñlemedi**. Anlar dahı, begleri *oğl*-ı-y-idi, *n'eyle-sün*-ler ve *şah-zâdeler-i-y*-idi, n'ice *it-sün*-ler; çâr ü nâ-çâr bunun yanınca *yil*-di-ler, ve diledüğine *uy*-dı-lar; gâh gâh ba‘zı fesâdın **men**‘ ittiler, ellerinden geldükçe **def**‘ ittiler.

Örneğinde eğik yazılan yerlerde kelimenin kökünde ses benzerliği yokken koyu yazılan yerlerde ses birliği vardır. Bir olayın anlatıldığı aynı söz kalıpları ve söz dizimiyle oluşturulan cümlelerde kökteki ses benzerliği olan kelimelerle ekteki ses benzerliği olan kelimeler iç içe kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'nin ikili simetrik yapısı göz önüne alındığında pek çok söz grubunun bu yapı içinde birbiriyle kullanıldıkları görülmektedir. Bu kullanımda, fasılaları oluşturan söz gruplarının aldıkları ekler kökte ses birliği bulunmadığı zamanlarda ses uyumunu sağlamaktadır. Bu sayede eserin simetrik yapısı ile ekli kelimelerin bir arada kullanılması bu kelimelerdeki eklerin secili kullanıma yaklaştırıldığını göstermektedir. Seci ile sağlanan ses uyumunu, eserde eğik yazılan yerlerde çekim ekleri yüklenmiştir.

Sinân Paşa'nın diğer iki mensur eserinde de sadece çekim eklerinin ses uyumu sağladığı örnekler vardır. Çekim eklerinin ses uyumu sağlamak için kullanıldığı örnekler tezkire ön sözlerinde de rastlanmaktadır. Bu özelliğin Türk edebiyatında az da olsa kullanım alanı

olduğu görülmektedir. Türk edebiyatında mensur eserlerde bu kullanımın Dr. Filiz Kılıç ve Dr. Ayşe Yıldız tarafından tespit edildiği çalışmada, bu tür kullanımlar seci olarak kabul edilmiştir. Türk nesir edebiyatının söz mimarisini en güzel şekilde yansıtan Tazarru'-nâme'de çekim eklerinin % 28'lik bir oranla kullanılması, bu oranın mutarraf seci dışındaki seci çeşitlerinden fazla olması, simetrik fasılaların yapılarında aynı yerlerde, aynı eklerle bir araya getirilmesi yazarının secide kullandığı ses uyumlarını eklerle sağladığı izlenimi vermektedir. Bu kullanımın Sinân Paşa'nın diğer iki mensur eserinde de bulunması eklerin bir üslup özelliği olarak değerlendirilmesini gerekli kılar. Ekli kullanımların Tazarru'-nâme'deki kadar çok olmasa da Türk edebiyatında mensur eserlerde bulunması çekim eklerinin, secinin sağladığı ses uyumları yerine kullanıldığını göstermektedir. Sadece mensur eserlerde değil, sözlü edebiyattan günümüze kadar olan dönemde, secinin değişik alanlardaki kullanımlarında da çekim ekleri ile ses birliği sağlandığı belirlenmiştir. Secinin estetik nesirde sadece hatırdaki tutulmayı ve kolay okunmayı sağlamak gibi bir işlevi yoktur. Seci, nesirde aynı zamanda ahenk ve ritim unsurlarını da oluşturur. Tazarru'-nâme'de fasılaların bulunduğu kısımda, secili kelimenin dışındaki kelimelerin sayısı, bulundukları söz grubu, heceleri birbiriyle uyumludur. Bu uyumu oluşturan secidir. Aynı özellik çekim eklerinde de görülmektedir. Sadece çekim ekleriyle oluşturulan yerlerde de kelimelerin sayısı, bulundukları söz grupları, hece sayıları birbirleriyle uyumludur. Ayrıca Arapçanın belagat kurallarına göre kelimelerin çekimlenerek ses birliği oluşturması, klasik belagat kitaplarında seci olarak kabul edilmiştir. Arapça çekimlere karşılık gelen Türkçe ekler de secinin sağladığı ses uyumunu taşımaktadır. Tazarru'-nâme'de secili kelimelerle, sadece çekim eki alan fasılaların metnin akışı içinde iç içe bulunması da, secili kelimelerdeki ses uyumunun çekim ekleriyle sağlanmasını göstermesi bakımından önemlidir. Bütün bu özellikler Sinân Paşa'nın ikili simetrik yapılarla kurduğu cümle üslubu içerisinde değerlendirildiğinde, Tazarru'-nâme'de çekim eklerine seci işlevi yüklendiği görülmektedir. Ayrıca ekli kullanımların ses uyumu sağlaması Türk dilinin yapısına göre seci kullanımlarının olabileceğini düşündürmektedir.

Seci ile ilgili kitaplarda secinin 15. yy.da görülmeye başlandığı, çeviri eserlerle edebiyatımıza girdiği düşünceleri, "Türk Edebiyatında Secinin Kullanımı" başlığı altında değerlendirilmiştir. İncelemeler sonunda, Türk edebiyatının sözlü ürünlerinden yazılı ürünlerine kadar, hatta günümüze kadar olan geniş yelpazede secinin kullanıldığı ve bir yönüyle seci kullanımının devam ettiği görülmektedir. Bu yüzden ilk secili eserin Tazarru'-nâme olduğu veya 15. yy.da çeviri eserlerle secinin edebiyatımıza girdiği

düşüncesine katılmıyoruz. Bize göre dilin yapısında bulunan özellik, diğer dillerden etkilenecek estetik ifade yollarına dönüşmüştür. Bu kullanımların en güzel örnekleri ise Tazarru'nâme'de görülmektedir.

Tazarru'-nâme'de secinin dışında söz dizimi, cümle kurulumu, cümle yapısı, cümle türleri, cümle öğeleri de simetrik olarak kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de 3076 Y-1 ve 262 Y-2 yapısında olmak üzere toplam 3338 simetrik cümle kullanılmıştır. Sinân Paşa cümlelerin yapıları, söz dizimi ve öge sayıları eşit olarak eserini meydana getirmiştir. Tazarru'-nâme'de öge sayıları ve çeşitleri de simetrik yapıdadır. Buna göre eserde tam öge simetrisi, bir öge fazla kullanımı, öge sayısı aynı farklı öge kullanımları ve hem öge sayısı farklı hem farklı öge kullanımları olan cümleler vardır. Bunlardan sonuncusu öge simetrisini bozmaktadır. Öğelerin simetrik kullanımının 4 farklı şekilde olduğu eserde, tam öge simetrisine sahip olan cümlelerin sayısı 2497'dir. Öğeleri aynı fakat sadece bir öge fazla kullanılan cümleler 275, öge sayıları aynı fakat farklı öge kullanılan cümleler, 409 tanedir. Hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümleler ise 157 tanedir. Buna göre öğeleri, öğelerinin dizilişi, öğelerinin sayısı tam simetrik olan cümlelerin oranı % 75'tir. Sadece bir öge fazla kullanılan cümlelerin oranı, % 8 öge sayısı eşit fakat farklı olanların oranı % 12, hem öge sayısı hem de öğeleri farklı olan cümlelerin oranı ise % 5'tir. Bu oranlar, Tazarru'-nâme'nin söz diziminin son derece simetrik ve uyumlu olduğunu göstermesi bakımından bu veriler önemlidir. Eserde öge dağılımının tam simetrik olmadığı cümlelerde de simetrik kullanımlar ortadan kalkmamaktadır. Bu hem tam simetrik cümlelerin büyük çoğunluğu oluşturmaya hem de diğer cümlelerdeki farklılıkların simetriyi etkileyecek derecede önemli olmamasından kaynaklanmaktadır. Bir öge fazla olan cümlelerde cümle öğelerinin hepsinin çeşidi ve dağılımı aynı sadece cümlede bir kelime fazladır. Öge sayısı aynı fakat farklı öge kullanımı olan cümlelerde ise fiillerin geçişli ve geçişsiz kullanımı etkili olmuştur. Bu tür cümleler de simetriyi bozmamaktadır. Cümlelerde simetriyi bozan kısım hem öge sayısı hem de öğeleri farklı kullanılanlardır. Bunların da oranı % 5'tir. Böylece cümle ögesi bakımından simetrik kullanımlarda % 95'lik oran söz konusudur. Bugünkü bilgilerimize göre, Tazarru'-nâme edebiyatımızda başka hiçbir eserde görülmeyen söz simetrisinin en önemli kitabıdır. Edebiyat tarihlerinde ve konu ile ilgili diğer kitaplarda estetik ve ahenkli nesrin ilk ve en önemli örneği olarak gösterilen eserin, söz simetrisini sağlayan Sinân Paşa'nın sağlam cümle yapısıdır.

Tazarru'-nâme'de cümle öğeleri simetrisi olduğu gibi, cümle yapıları da simetrik bir biçimde kurulmuştur. Cümlelerin yapılarıyla birlikte, cümlelerin devrik veya kurallı olması, isim veya fiil cümleleri olmaları da simetriktir. Eserde cümleler yapılarına göre incelendiğinde cümlelerin tamamına yakınının aynı yapıda kullanıldığı görülecektir. 3338 cümlelerin, 130'unda ikili cümlelerin yapısı birbirinden farklıdır. Geriye kalan **3208** ikili cümlede aynı yapıdaki cümleler birbirleriyle kullanılmıştır. Tazarru'-nâme'de yapıları aynı olan cümlelerin oranı **% 96**'dır.

Söz dizimi ve cümle kuruluşu simetrisi eserde birbirleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Bunu yapmak için sadece elde edilen verilerin karşılaştırılmasıyla yetinilmemiş, cümle türlerine ve yapılarına göre de cümle öğeleri simetrisi ele alınmıştır. Tüm cümlelerdeki tam öge simetrisi, yapılarına göre ve yüklemlerinin türüne göre cümlelerle karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalardan yapılarına göre cümlelerin öge dağılımının da dengeli olduğu ortaya çıkmıştır. Sadece tam öge simetrisinin verileri değerlendirildiğinde tüm öğelerde % 77 tam öge simetrisi varken, bu durum basit cümlede % 78, ki'li birleşik cümlede % 76, sıralı cümlede % 73, şartlı birleşik cümlede % 80 oranındadır. Tazarru'-nâme'de en çok kullanılan basit cümle ile en az kullanılan şartlı birleşik cümle arasında öge simetrisi yönünden % 2'lik bir fark vardır. Ayrıca en çok kullanılan iki cümle çeşidi basit ve ki'li birleşik cümle çeşidi arasında da % 2'lik bir fark vardır. Bu cümle çeşitleri, tüm cümlelerdeki orana en yakın olanlardır.

Fiil cümleleri ve isim cümlelerinde de tam öge simetrisi oranları denktir. Tüm fiil cümlelerindeki % 70'lik kullanım basit fiil cümlesinde % 70, ki'li birleşik fiil cümlesinde % 68, sıralı fiil cümlelerinde % 68, şartlı birleşik cümlede % 79 oranında olduğu görülür. İsim cümlelerinde tüm cümlelerde % 90'lık öge simetrisi varken, diğer cümlelerde bu oran % 88-% 91 aralığındadır.

Bu verilerle cümlelerin tamamına yakınında öge diziliminin dengeli olduğu, bu dengenin farklı yapıdaki cümlelerde de sürdürüldüğü, bu şekilde simetrik kullanım özelliklerinin adeta eserin dokusuna yayıldığı ispatlanmıştır. Verilerden eserde kullanılan simetrik bir ölçütün eserin belli bölüm/bölümlerinde toplanmadığı tüm metin boyunca simetrik ölçütlerin yayıldığını görüyoruz.

Tazarru'-nâme'de aynı cümle yapısındaki, simetrik cümle öğeleri ile kullanılan ikili yapılar, metnin akışı içinde arka arkaya kullanılarak daha büyük yapıların dengeli biçimde kullanımını sağlamıştır. Aynı cümle türlerinin metnin akışı içinde bir arada kullanılması yatay eksenindeki ses, söz, anlam uyumunu, dikey eksene taşımıştır. Bu kullanımlar sayesinde nesir cümlelerindeki ahenk metnin akışı içinde varlığını sürdürmektedir. Art arda gelen cümleler topluluğu sona erdikten sonra, eserdeki ahenk, ahengi sağlayan başka unsurlarla devam ettirilmektedir. Metin içerisinde cümlelerin bu türlü dizilişinden Tazarru'-nâme'deki ahengin eser boyunca değişen oranlarda sürdürüldüğü görülmektedir..

İncelemeler sonucunda Tazarru'-nâme'de söz grupları ve tek kullanılan kelimelerde de simetri olduğu tespit edilmiştir. Eserde 14 835 söz grubu karşılıklı olarak kullanılmıştır. Bu kullanımlarda söz gruplarından 1315'i farklı tamlamaların birbirleriyle kullanımından oluşmuştur. Buna göre Tazarru'-nâme'de aynı söz gruplarının birbirleriyle kullanım oranı **% 91**'dir. Söz gruplarındaki en önemli simetri ölçütlerinden birisi söz grubunu oluşturan kelimelerin sayısıdır. 14 835 söz grubundan 1510 tanesinde söz grubunu oluşturan kelimeler bir fazladır. Geriye kalan 13 325 söz grubunda kelimeler eşit sayıdadır. Buna göre söz grubunu oluşturan kelimeler **% 90**'lık bir oranla eserde simetrik kullanılmıştır. Bu oranlar cümlelerdeki simetrik kullanımların dışında söz gruplarının da kendi içlerinde uyum içinde kullanıldığını belirtmesi bakımından önemlidir. Cümlelerdeki simetrinin, daha küçük yapılarda ortaya çıkması simetrinin eserin en uç noktalarına kadar takip edilmesini sağlamaktadır.

Tazarru'-nâme'de tek başına karşılıklı olarak kullanılan 5126 kelime, kelimelerin kökenleri, yapıları, aldıkları ekler ve türleri bakımından birbirleriyle uyum içinde kullanılmıştır. Buna göre eserde tek kelimelerin **% 89** oranında aynı kökenden geldikleri, kelimelerin tür bakımından **% 96** oranında uyumlu oldukları, yapı bakımından simetrik kullanılan kelimelerin oranının **% 97** olduğu tespit edilmiş. Ayrıca kelimelere getirilen ekler de incelenmiş ve **% 94**'lük bir oranla kelimelerin ekli ve eksiz kullanımlarının da simetrik olduğu tespit edilmiştir.

Bütün bu veriler değerlendirildiğinde, Tazarru'-nâme'de aynı cümlelerin arka arkaya kullanılmasıyla cümle boyutundan daha büyük yapılarda, cümlede, söz gruplarında, kelimelerde, kelimelerin aldıkları eklerde simetrik kullanımlara rastlanmaktadır. Simetrinin

cümleden daha büyük yapılardan eklere kadar görülmesi, simetrisinin eserin tamamına yayıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Eski çağlardan bu yana simetri ve orantı ile sanat eserlerindeki güzellik ortaya konmuştur. Estetik anlamda güzel olanın değerli olduğu düşünüldüğünde, Tazarru'-nâme'deki simetrisinin eserin değerini ifade etmek için kullanılabileceği söylenebilir. Eseri değerli kılan özellikler simetri ölçütlerinin kullanılmasıyla birlikte, bunların uyumundan doğan söz, ses, ritim ahenk ve anlam birliktelikleridir. Bu birliktelikler nesir cümlesini sanatlı söyleyiş biçimine dönüştürmüş, şiirsel niteliklerin nesir cümlesine girmesini sağlamıştır.

Bunun yanında eserde kullanılan en az 14 simetrik ölçüt bazı yerlerde nesir cümlelerinin şiir mısralarını aşmasını sağlamıştır. Bunu sağlayan simetrik ölçütlere sahip söz gruplarının, kelimelerin, kelimelerin hece sayılarının ve eklerin ikiz cümlelerde ve ikili simetrik yapılarda (Y-1, Y-2, Y-3, Y-4) bir araya getirilmesidir. Bu yapılarda aynı simetrik ölçüte sahip unsurların bulundukları yapıdaki yerlerinin aynı olması söz simetrisinin yanında, ses simetrisini de meydana getirmiştir. Özellikle söz sanatları ile kurulan yapılarda secinin ve aynı görevdeki eklerin birlikte kullanılmaları sesin yapı boyunca sürdürülmesini sağlamıştır. Ses simetrisindeki ritmin ve ahengin secilerle desteklenmesi sonucu yapıların ahengi en üst seviyeye çıkarılmıştır. Eserdeki simetrisinin uyum içinde kullanıldığı gösteren kelimelerin hece sayıları ve söylenişlerinin denk veya birbirine çok yakın olması, diğer simetri ölçütleriyle bir araya geldiğinde şiirdeki vezni andıran söyleyiş uyumları ortaya çıkmıştır.

Ses uyumlarının yanında Tazarru'-nâme'de anlam simetrisi de bulunmaktadır. Bu simetri sayesinde ister dua formunda yakarış, yalvarma, niyaz olsun; isterse seslenme, bir kişinin özelliklerini anlatma hikâye etme olsun, anlatılmak istenen kuru, monoton bilgi aktarma yöntemlerinden geçerek estetik bir biçimde verilmiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan, Sinân Paşa'nın üslubunun estetik yönden ve sanat yönünden güçlü olmasında simetrik kullanımların önemli rol oynadığı söylenebilir. Tazarru'-nâme'nin estetik yönünü ortaya koyan eserin simetrik yapısı ve bu yapıyı oluşturan Sinân Paşa'nın sanatçı kişiliğidir. Secilerin başka hiçbir eserde olmadığı kadar bir düzen içerisinde kullanılması, eserin baştan sona bu düzende yazılması, secilerin sadece ses uyumu sağlamakla kalmayıp ritim, ahenkle birlikte şiiri aşan ifade yollarına

dönüştürülmesi, seci ile sağlanan ses uyumlarının eklerde bulunması, simetrik olarak kullanılan ölçütlerin şiirdeki vezne benzer söyleyiş denkliklerini ortaya çıkarması Sinân Paşa'nın sanatçı yönünü gösterir. Tazarru'-nâme'nin Hasibe Mazıoğlu'nun deyişiyle “Türk edebiyatının şaheseri olması ve taklit edilmesine rağmen geçilememesi” bize göre bu simetrik yapı ve Sinân Paşa'nın sanatçılığından doğmaktadır. Simetrinin güzel olanla ilişkisine göre Tazarru'-nâme'deki simetrik kullanımlar, estetik öğeleri ortaya çıkarmıştır. Bu yüzden çalışmada buraya kadar ifade edilen bilgi, veri, düşüncelerin ışığında, Tazarru'-nâme'nin ahenk yönünden son derece güçlü, estetik ve sanat yönünden güzel olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu yönler, eseri değerli kılan unsurlardır.

KAYNAKLAR

İnternet Kaynakları:

İnternet: <http://dictionary.reference.com/browse/symmetry> 11 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: http://en.wikipedia.org/wiki/Kaleidoscope#cite_note-invention-1 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://hsn323.deviantart.com/art/Ottoman-Axe-433786265> 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://kuran.diyanet.gov.tr>. Şubat 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://scienceforkids.kidipede.com/math/geometry/bilateralsymmetry.htm> 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.bcb.uwc.ac.za/ecotree/flowers/flowerparts3.htm> 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.canadiannaturephotographer.com/symmetry.html> 11 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.medicalgrapevineasia.com/> 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.pinterest.com/> 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.poetryfoundation.org/> 10.10.2014'te alınmıştır.

İnternet: <http://www.unc.edu/courses/2009fall/reli/881/001/DelAbad.pdf> 22 Haziran 2015'te alınmıştır.

İnternet: Sungurhan E.A. (2009). Kınalı-zâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şuarâ. B. İnternet: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-21923/h/tsmetinb.pdf> 24 Ocak 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.chinadart.com 12 Ekim 2014 'te alınmıştır.

İnternet: www.classes.yale.edu.tr 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.haberler.com 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.homedecorators.com/p/butterfly-symmetry-set-of-2/ 11 Ekim 2014 'te alınmıştır.

İnternet: www.kaliteliresimblogspot.com 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.math.ucr.edu 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.pressyado.com 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.raf.com.tr 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.solomonmusic.net 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.trwikipedia.org 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet: www.visplash.com adresinden 12 Ekim 2014 'te alınmıştır.

İnternet:http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=symmetry&searchmode=none 11 Ekim 2014'te alınmıştır.

İnternet:<http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=1583> 12 Şubat 2014'te alınmıştır.

İnternet:www.atrilyum.com 12 Ekim 2014'te alınmıştır.

Basılı Kaynaklar:

Abdesselem, A. B. (1995). *Sadj'*. The Encyclopedia of Islam. Volume III. New Edition. Leiden: E.J. Brill, 732-738.

Abdurrahman Süreyya (1303). *Mizânü'l-belâga*. İstanbul: Yayın Yeri Yok, s. 400-405.

Abdurrahman Süreyya (1305). *Sefine-i Belâgat*. İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-ziyâ, (tarihsiz).

Adivar, A. A. (2000). *Osmanlı Türklerinde İlim*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Ahmed Cevdet Paşa (1299). *Belâgat-ı Osmaniye*. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 116-117.

Ahmed Reşid Rey (1328). *Nazariyyât-ı Edebiyye*. İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık, 123-126.

Akbayar, N. (1996). Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmânî*. C.5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1512.

Aksan, D. (1993). *Türkçenin Gücü*. 3. Basım. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 136.

Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. C.2. İstanbul: Inkılap Yayınevi, 722.

Ali Nazif (1306). *Zinetü'l-keîâm*. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 5, 10, 17.

Alptekin, A. B. (1997). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 12, 15.

Anar, İ. O. (2008). *Puslu Kıtalar Atlası*. 38. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 11.

Ateş, A. (1964). *Seci*. İslam Ansiklopedisi. C.10. İstanbul: MEB Yayınları, 307-311.

Aydoğan, S. (2007). *Sa'id Paşa, Mizânü'l-Edeb, İnceleme-Metin-Dizin*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aytaç, G. (2009). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Say Yayıncılık, 84-86.

Aytekin, M. (2006). *Vak'anüvis Halil Nûrî'nin "Matla'un-Nûr" Adlı Telhis Tercümesi*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ayverdi, İ. (2010). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2704.

Ayyıldız, E. (2003). *Makâme*. İslam Ansiklopedisi. C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 417-419.

- Babinger, F. (2003). *Fatih Sultan Mehmet ve Zamanı*. çev. D. Körpe. İstanbul: Oğlak Yayıncılık.
- Banarlı, N. S. (1983). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 46,178-179.
- Baysal, S. (2001). *Sinân Paşa'nın Ma'ârif-nâme Adlı Eseri Üzerine Bir Gramer Çalışması*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Niğde.
- Boratav, P.N. (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 125-128.
- Bulut, A. (2013). *Belâgat. Meânî-Beyân-Bedî*. İstanbul. M.Ü İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 313.
- Bursalı Mehmed Tâhir (1338). *Osmânî Müellifleri*. C. 2/2. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 223.
- Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM. Yayınları, 73.
- Cunbur, M. (2007). *Sinân Paşa*. Türk Dünyası ve Edebiyatçıları Ansiklopedisi. C. 7. Ankara: AKM Yayınları, 613-614.
- Çalık, G. (2008). *Yeni bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrisât-ı Edebîyye*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Çapan, P. (2005). *Tezkire-i Safâyi*. Ankara: AKM Yayınları, 39,48,51.
- Çınar, B., Karahan, L. (2009). *Reklam Dilinde Kullanılan Edebî Sanatlar*. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic 4(8) Fall, 913.
- Dağlar, A. (2007). Hacı İbrahim Efendi'nin “Şerh-i Belâgat”ı (Metin). *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 2(4) Fall, 362.
- Danişmend, İ. H. (2011). *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. C.I. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Defne, Z.Ö. (1988). *Dede Korkut Hikâyeleri Üzerinde Edebî Sanatlar Bakımından Bir Araştırma*. Ankara: TDK Yayınları, 117.
- Dilçin, C. (2004). *Ahmet Paşa'nın Şiirlerinde Paralelizm*. İstanbul'un Fethi'nin 550. Yılı Anı Kitabı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 55-72.
- Dilçin, C. (1992). Fuzulî'nin Şiirlerinde Söz Tekrarlarına Dayanan Bir Anlatım Özelliği. *Türkoloji Dergisi*. X, 77-114.
- Dilçin, C. (1992). *Örnekler Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları, 485.
- Dilçin, C. (1993). Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetlerinde Sıra Cümleler. *Türk Dili*. II (504), 611- 614.

- Dilçin, C. (2000). Divan Şiirindeki Paralel ve Ortak Söz Yapılarından Metin Eleştirisinde Yararlanma. *Türkoloji Dergisi*, XIII (1), 33-66.
- Dilçin, C. (2009). *Divan Şiirine Stilistik Yaklaşım*. UTEK 2007, Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi. 2. cilt, Türk Edebiyatında Üslup Arayışları, İstanbul, 121-137.
- Dilçin, C. (2010). *Fuzulî'nin Şiiri Üzerine İncelemeler*. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 105, 115, 127, 438.
- Dilçin, C. (2011). *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler*. İstanbul Kabalcı Yayınları, 320-336, 393-402.
- Diriöz, M. (1980). *Seci*. Türk Ansiklopedisi. C.28. Ankara: MEB Basımevi, 255.
- Diriöz, M. (1980). *Sinân Paşa*. Türk Ansiklopedisi. C. 29. Ankara: MEB Yayınları, 67-68.
- Durmuş, İ. (2009). *Seci*. İslam Ansiklopedisi. C. 36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 273-275.
- Eraslan, K. (2001). *Alî-Şîr Nevayî, Mecâlisü'n-Nefâis*. II C. Ankara: TDK Yayınları, 3.
- Ertaylan, H.İ. (1961). *Sinân Paşa, Maârif-nâme*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, s.7, 26, 52, 254-255.
- Fâik Reşâd (1311). *Sinân Paşa*. Eslâf. C. I. 187-194.
- Fazlıoğlu, İ. (1996). Ali Kuşçunun Bir Hendese Problemi ve Sinân Paşa'ya Nisbet Edilen Cevabı. *Divân İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1, 85-101.
- Fischer. (1955). *Kâhin*. İslâm Ansiklopedisi. C.6. İstanbul. MEB Yayınları.
- Grammer, K., Thornhill, R. (1994). Human (Homo sapiens) Facial Attractiveness and Sexual Selection: The Role of Symmetry and Averageness. *Journal of Comparative Psychology* 108, 233-242.
- Gültekin, H. (2007). *Türk Edebiyatında İnşâ: Tarihî Gelişim-Kuram-Sözlük Ve Metin*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gültekin, İ. (2011). *Hüsn ü Aşk'ın Anlam Dünyası ve Hüsn ü Aşk Bağlamında Şeyh Gâlib'in Üslup Özellikleri*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Güney, E. C. (1997). *Masallar*. Ankara: Kültür Yayınları, 21.
- Hatîb El-Kazvînî (tarihsiz). *Telhîs ve Tercümesi*. (çev. Çöğenli vd.). İstanbul: Huzur Yayınları, 156-158.
- Hoca Sadeddîn. (1876). *Tacü't-Tevârih*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 6, 339, 499.
- İsen, M. (2006). *Seci*. Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü .C. 5. Ankara: AKM Yayınları. 236.
- İsmail Ankaravî (1284). *Miftâhü'l-Belâgâ*. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 126-130.

- J.R.B. New Princeton Encyclopedia of Poetry & Poetics (1993). *Stylistic*. 1227-1229.
- Karaağaç, G. (2011). *Türkçenin Söz Dizimi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 239, 246.
- Karahan, L. (2007). *Türkçede Söz Dizimi*. 12. Baskı. Ankara: Akçağ Yayınları, 39-79.
- Karaosmanoğlu, Y.K. (1970). *Erenlerin Bağından*. İstanbul: MEB Yayınları, 24, 26, 44.
- Kazan, R. (2005). *Edebî Üslup Açısından Hadis Metinleri*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Keskioğlu, O. (1953). *Fatih Devrinde İlim*. Ankara: Diyanet İşleri Reisliği Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâirü's-Su'arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü Yayınları, 111-112, 488, 490, 626, 640, 772.
- Kılıç, F., Yıldız, A. (2004). *V. Uluslar arası Türk Dil Kurultayı, Sehî, Latîfî Ve Âşık Çelebi Tezkirelerinden Hareketle XVI. yy. Tezkirelerinde Bazı Üslup Özellikleri*. Ankara: TDK Yayınları, 1826.
- Kılıç, H. (1997). *Harirî*. İslam Ansiklopedisi. C.16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 191-192.
- Kılıç, H. (2003). *El-Makâmât*. İslam Ansiklopedisi. C. 27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 414-415.
- Kirsten, M. (Ed). (2005). *The Linguistics Encyclopedia*. Second Edition, USA: Routledge, 510.
- Koç, A. (2009). *Sinân Paşa*. İslâm Ansiklopedisi. C. 37. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 229-231.
- Koç, M. (2011). Anadolu'da İlk Türkçe Telif Eser. *Bilig*, 57, 159-174.
- Köksal, F. (1998). *Sinân Paşa'nın Nesri ve Nesir Üslubu*. DAÜ Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1, 83-97.
- Köprülü, Fuad (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 383.
- Köprülü, Fuad, Şehâbeddin Süleymân. (1330). *Malûmât-ı Edebîye*. İstanbul: Kanaât Matbaası, 302-307.
- Kurnaz, C. (2011). *Gazeller Arasında*. Ankara: Kurgan Edebiyat, 64, 65.
- Kut, G. (1978). *Heşt-Behişt, The Tezkire By Sehî Beg*. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations Harvard University, 4.
- Kutlu, M. (1990). *Seci*. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C.7. İstanbul: Dergâh Yayınları, 479-480.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Divânı*. Ankara: TDK Yayınları, 104.
- Macit, M. (1996). *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 63.
- Mazıoğlu, H. (1966). *Sinân Paşa*. İslâm Ansiklopedisi. C. 10. İstanbul: MEB Yayınları, 666-670.

- Mazioğlu, H. (1968). *Tazarruat*. Necati Lugal Armağanı. Ankara: TTK Yayınları, 447-462.
- Mazioğlu, H. (1985). *Sinân Paşa*. Büyük Türk Klâsikleri. C. 2. İstanbul: Ötüken Yayınları, 270-271.
- Mecdî Mehmed Efendi. (1299). *Tercüme-i Şakâyi-k Nûmâniyye*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 10, 12-14, 235.
- Mehmed Celâl (1312). *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver, 138-146.
- Mehmed Hemdemi Solakzâde. (1298). *Târih-i Solakzâde*. İstanbul: Mahmûd Bey Matbaası, 2.
- Mehmed Nüzhet (1286). *Mugni'l-küttâb*. İstanbul: Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 107.
- Mehmed Rifat (1308). *Mecâmiü'l-edeb*. İstanbul: Kasbâr Matbaası, 325-337.
- Menemenlizade Tahir (1314). *Osmanlı Edebiyatı*. İstanbul: Kusâr Matbaası, 134-142.
- Muallim Nâcî (1307). *Istılâhât-ı Edebîyye*. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 206-208.
- Muallim Nâcî. (tarihsiz). *Lugât-ı Nâcî*. İstanbul. 469.
- Muhammed Mihrî (tarihsiz). *Fenn-i Bedi*. 5, 28-30.
- Mütercim Âsım. (1304). *El-Okyanusu'l-Basit Fî Tercümeti'l-Kâmûsü'l-Muhît*. İstanbul: Cemâl Efendi Matbaası. 282.
- Naskali. E. G. (1987). *Sinân Paşa, Tezkiretü'l-Evliyâ*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 52, 70, 117, 141, 142, 149, 150.
- Norgaard, N., Montoro R., Beatrix B. (2010) Key Terms in Stylistics. New York: Continuum International Publishing Group, 1-2.
- Orak, K.Y. (2013). *Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî*. İstanbul: Kitabevi, 330-333.
- Özcan, A. (1989). *Mecdî Mehmed Efendi, Hadâiku's-Şakâik (Şakâiku'n-Nu'maniye ve Zeyilleri)*. C. 1. İstanbul: Çağrı Yay. 194-196.
- Özkırımlı, A. (1991). *Seci*. Türk Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Özön, M.N. (2009). *Türkçede Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları, 73.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3. C. İstanbul: MEB Yay. 137.
- Recâizâde Mahmud Ekrem (1299). *Talim-i Edebiyât*. İstanbul: Mihrân Matbaası, 350-355.
- Recâî-zâde Mahmûd Ekrem (1305). *Kudemâdan Birkaç Şâ'ir*. İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 5-9.

- Saçkesen, A. (2003). *İzmir’de Yaşayan Âşıklardan Derlenen Halk hikâyeleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Saraç, Y. M. A. (2000). *Klâsik Edebiyat Bilgisi, Belâgat*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 225.
- Sekkâkî (1989). *Miftâhu’l-Ulûm*. Beyrut: Darü’l-Kütübü’l-İlmiye. 431.
- Selim Sabit (1287). *Miyârü’l-keîâm*. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 23-25.
- Simpson, P. (2004). *Stylistics Resource Book For Students*. London: Routledge, 2.
- Stephan, D. (2009). *A Companion Aesthetics*. (Second Edition). United Kingdom: Blackwell Publication, 6.
- Süleyman Fehmi (1325). *Edebiyat*. İstanbul: Hilâl Matbaası, 353-360.
- Süleyman Paşa (1288-1289). *Mebâni’l-İnşâ*. C.I-II. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, 170-208.
- Şahin, E. (2005). *Sinân Paşa’nın Tazarru’-nâme’sindeki Benzetme Unsurları ve Edebî Tasvirler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Şehâbeddin Süleymân (1329). *Sanat-ı Tahrîr ve Edebiyât*. İstanbul: Arakas Matbaası, 373-379.
- Şemseddin Sâmî (1311). *Kâmûsü’l-A’lâm*. C. 4. İstanbul: Mihran Matbaası, 2632.
- Şen, A. (2010). *Sinân Paşa’nın Ma’ârif-nâme’sindeki Beyân ve Bedî Kapsamındaki Edebî Sanatların Tahlili*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Şenödeyici, Ö. (2012). *Osmanlı’nın Görsel Şiirleri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 58, 74, 75, 171,172.
- Tahirü’l-Mevlevî (1975). *Edebiyat Lügatı*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 131-133.
- Tarlan, A.N. (1992). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 142.
- Tekdemir, M. (2012). *Mehmet Abdurrahman’ın Belâgat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş.
- Tietze, A. (2010). *Gelibolulu Mustafa Âlî’nin Düzyazı Biçemi*. Nesrin İnşası: Düzyazıda Dil, Üslup ve Türler Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları V. çev. Zeynep Seviner. İstanbul: Turkuaz Yayınları, 188-213.
- Tolasa, H. (1977). *Divan Nesri*. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. İstanbul: Dergâh Yayınları. 341-344.
- Tulum, M. (2013). *Sinân Paşa, Ma’ârif-Nâme Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı*. Ankara: AKM Yayınları, 122, 138, 140, 244, 296, 308, 338, 502, 642.
- Tulum, M. (2001) . *Tazarru’-nâme*. Ankara: MEB Yayınları, 32-295.

- Tulum, M. (2011). *Sinân Paşa-Yakarışlar Kitabı (Tazarru'-nâme)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Tulum, M. (2013). *Sinân Paşa, Ma'ârif-Nâme Özlü Sözler ve Öğütler Kitabı*. Ankara: AKM Yayınları,
- Tuman, M.N. (2001). *Tuhfe-i Nâilî - Dîvân Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. C. 1. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 452.
- Tunalı, İ. (2012). *Estetik*. 14. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 216.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1963). *Hızır Beyoğlu Sinân Paşa'nın Vezîr-i Âzâmlığına Dair Çok Kıymetli Bir Vesika*. TTK Belleten. 105, 41.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1965). *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*. Ankara: TTK Yayınları.
- Üzgör, T. (1990). *Türkçe Divân Dibâceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 56, 88, 276, 502.
- Weyl, H. (1952). *Symmetry*. USA: Prenciton University Press, 5-78.
- Woodhead, C. (1998). *Sinân Paşa*. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi. C. 8. İstanbul: Dergâh Yayınları, 19-21.
- Yalçinkaya, Ş. (2007). *Klasik Nesirde Türkçe Paralelliği Üzerine, -Fuzulî'nin Türkçe Divan Dibâcesi-*. Tunca Kortantamer İçin. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 527-550.
- Yazıcıoğlu, M. S. (1998). *Hızır Bey*. İslâm Ansiklopedisi. C. 17. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 413-415.
- Yeni Türk Ansiklopedisi (1985). *Seci*. C.9. İstanbul: Ötüken Yayınları, 3451.
- Yıldız, A. (2002). *Türk Edebiyatında Seci*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yıldız, A. (2004). Seci Kavramı ve Secinin Divân ü Lugâti't-Türk'te İncelenmesi. *Millî Folklor*. 8 (64), 107-123.
- Yıldız, A. (2007). Bazı Belâgat Kitaplarına Göre Secinin Tanım veTasnifi Üzerine Düşünceler. *Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2(4), 1055-1065.
- Zee, A. (2007). *Fearful Symmetry*. Prenciton, J: Prenciton University Press, 7.

EKLER

EK-1. Seci bölümü için incelenen belagat kitapları

Abdurrahman Süreyya (1303). **Mîzânü'l-belâga**. İstanbul: Yayın Yeri Yok, s. 400-405.

Abdurrahman Süreyya (1305). **Sefine-i Belâgat**. İstanbul: Matbaa-i Ebu'z-ziyâ.

Ahmed Cevdet Paşa (1299). **Belâgat-ı Osmâniye**. İstanbul: Matbaa-i Osmâniye: 116-117.

Ahmed Reşid Rey (1328). **Nazariyyât-ı Edebîyye**. İstanbul: Ahmed İhsân ve Şürekâsı Matbaacılık, 123-126.

Ali Nazif (1306). **Zinetü'l-keâm**. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 5-10-17.

Aydoğan, S. (2007). Sa'id Paşa. **Mizânü'l-Edeb**, İnceleme-Metin-Dizin. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aytekin, M. (2006). **Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'un-Nûr" Adlı Telhis Tercümesi**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Çalık, G. (2008). **Yeni bir Edebiyat Nazariyesi Getirme Çabası: Tedrisât-ı Edebîyye**. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Dağlar, A. (2007). Hacı İbrahim Efendi'nin Şerh-i Belâgât'ı (Metin). **Turkish Studies. International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 2(4). 321-370.

Hatîb El-Kazvînî (tarihsiz). **Telhîs ve Tercümesi**. (çev. Çöğenli vd.). İstanbul: Huzur Yayınları. 156-158. Mehmed Celâl (1312). **Osmanlı Edebiyatı Numûneleri**. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver, 138-146.

İsmail Ankaravî (1284). **Miftâhü'l-Belâgâ**. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 126-130.

Kaçar, M. (2011). Türkçe Telif Edilmiş bir Belâgat Kitabı, Şerifi'nin Hadîkatü'l-Fünûn İsimli Eseri. **Türkiyat Mecmuası**, C. 21, Güz, 211-234.

Köprülüzâde, M. Fuad, Şehâbeddin Süleymân. (1330). **Malûmât-ı Edebîye**. İstanbul: Kanaât Matbaası, 302-307.

Mehmed Celâl (1312). **Osmanlı Edebiyatı Numuneleri**. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver, 138-146.

Mehmed Nüzhet (1286). **Mugni'l-küttâb**. İstanbul: Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 107.

Mehmed Rifat (1308). **Mecâmiü'l-edeb**. İstanbul: Kasbâr Matbaası, 325-337.; Muhammed Mihrî (tarihsiz). **Fenn-i Bedi**. 5,28-30.

EK-1. (devam)

Menemenlizade Tahir (1314). **Osmanlı Edebiyatı**. İstanbul: Kusâr Matbaası, 134-142.

Muallim Nâcî (1307). **İstılâhât-ı Edebîyye**. İstanbul: A. Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 206-208.

Muhammed Mihrî (tarihsiz). **Fenn-i Bedi**. 5,28-30.

Orak, K.Y. (2013). **Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî**. İstanbul: Kitabevi, 330-333.

Recâizâde Mahmud Ekrem (1299). **Talim-i Edebiyât**. İstanbul: Mihrân Matbaası, 350-355.

Selim Sabit (1287). **Miyârü'l-kelâm**. İstanbul: Matbaa-i Âmire,23-25.

Süleyman Fehmi (1325). **Edebiyat**. İstanbul: Hilal Matbaası, 353-360.

Süleyman Paşa (1288-1289). **Mebâni'l-İnşâ**. C.I-II. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, 170-208.

Şehâbeddin Süleymân (1329). **Sanat-ı Tahrir ve Edebiyât**. İstanbul: Arakas Matbaası, 373-379.

Tekdemir, M. (2012). **Mehmet Abdurrahman'ın Belâgât-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş

EK-2. Murassa seci için yararlanılan belagat kitapları

Ahmed Cevdet Paşa (1299). **Belâgat-ı Osmaniye**. İstanbul: Matbaa-i Osmaniye: 116-117.

Ahmed Reşid Rey (1328). **Nazariyyât-ı Edebîyye**. İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı Matbaacılık, 123-126.

Aydoğan, S. (2007). **Sa'id Paşa, Mizânü'l-Edeb, İnceleme-Metin-Dizin**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aytekin, M. (2006). **Vak'anüvîs Halîl Nûrî'nin "Matla'un-Nûr" Adlı Telhis Tercümesi**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. İ

İsmail Ankaravî (1284). **Miftâhü'l-Belâgâ**. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası, 126-130.

Köprülüzâde M. Fuad, Şehâbeddin Süleymân. (1330). **Malûmât-ı Edebîye**. İstanbul: Kanaât Matbaası, 302-307.

Mehmed Nüzhet (1286). **Mugni'l-küttâb**. İstanbul: Mekteb-i Harbiye-i Şâhâne Matbaası, 107.

Mehmed Rifat (1308). **Mecâmiü'l-edeb**. İstanbul: Kasbâr Matbaası, 325-337.

Menemenlizâde Tahir (1314). **Osmânî Edebiyâtı Numûneleri**. İstanbul: Matbaa-i Safâ ve Enver, 138-146.

Menemenlizâde Tahir (1314). **Osmânî Edebiyâtı**. İstanbul: Kusâr Matbaası, 134-142.

Orak, K.Y. (2013). **Belâgat Geleneğimiz ve Belâgat-i Lisân-ı Osmânî**. İstanbul: Kitabevi, 330-333.

Recaizâde Mahmud Ekrem (1299). **Talim-i Edebiyât**. İstanbul: Mihrân Matbaası, 350-355.

Selim Sabit (1287). **Miyârü'l-keîâm**. İstanbul: Matbaa-i Âmire, 23-25.

Süleyman Fehmi (1325). **Edebiyat**. İstanbul: Hilal Matbaası, 353-360.

Süleyman Paşa (1288-1289). **Mebâni'l-İnşâ**. C.I-II. Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye-i Hazret-i Şâhâne Matbaası, 170-208.

Tekdemir, M. (2012). **Mehmet Abdurrahman'ın Belâgat-ı Osmaniyye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)**. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : KARAGÖZLÜ, Volkan
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 23/04/1976 Ankara
 Medeni hâli : Evli
 Telefon : 0 (384) 228 10 00/14 117
 Faks :
 e-posta : volkankaragozlu@nevsehir.edu.tr

Eğitim Derecesi	Okul/program	Mezuniyet yılı
Doktora	Gazi Üniversitesi/Türk D.ve Edebiyatı Bö.	Devam ediyor
Yüksek Lisans	Nevşehir Üniver./Türk D. ve Edebiyatı Bö.	2011
Lisans	Ankara Üniver. DTCF/ Türk D. ve Ed. Bö.	1998

İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2010- devam ediyor	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yayınlar

1. Karagözlü, V. (2011). *Prof. Dr. Haluk İpekten'in Biyografisi Sahasındaki Yeri*. Klasik Türk Edebiyatında Biyografi. Ankara: AKM. Yayınları.
2. Karagözlü, V. (2012). Arketipsel Sembolizm Bağlamında Mihr ü Vefâ Mesnevisinin İncelenmesi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 7 (1). 1405-1421.
3. KARAGÖZLÜ, V. (2015). Simetri ve Edebiyat: Klasik Türk Edebiyatında Simetrinin Görünümleri, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring2015*, p. 1479-1502, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8172>, ANKARA-TURKEY

Hobiler

Spor yapmak

GAZİ GELECEKTİR..

Springerlektionen 1920

